

પ્રસ્તાવના

પ્રિય પાઠકગણ, આપ સારી રીતે જાણતા હોશો કે આ મંમાર સમુદ્રમા યાત્રા કરવાને ઇન્દ્રિયે આપણને પૂર્વકર્માનુસાર, શરીરરૂપી નૈકા આપીને યાત્રા કરવાને મોકલેલા છે અને એ મહાન યાત્રા પૂર્ણ કરવાને પ્રથમ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થનું પ્રતિષ્ઠાન કરીને છેવટ આ સસારની યાત્રા પૂર્ણ કરવાની છે પરંતુ ઉપવા ચાર પુરુષાર્થ કરવાનું સાધન જે શરીર, તે યથોચિત રીતે વ્યવસ્થામાં રહેવું જોઈએ. જો તે પ્રમાણે નહિ બનતાં શરીરમાં કોઈ જનતનાં આધિ, વ્યાધિ, અને ઉપાધિ વળગી ગયાં તો ઉપરના ચાર પુરુષાર્થમાંથી એક પણ સાધી શકાતું નથી. માટે પ્રથમ શરીર સ્વસ્થ અને નિરોગી રહે તો જ ઉપવા ચારે પુરુષાર્થ સાધી શકાય, કારણ શાસ્ત્રકારે કહ્યું છે કે “ધર્મર્થ કામ મોક્ષાણા આરોગ્ય મય કારણમ્” અર્થાત્ ઉપરના ચારે પુરુષાર્થ મિલ્લ કરવાને માટે શરીરની આરોગ્યતાની ખાસ જરૂર છે. કારણ જો આરોગ્યતા નહીં હોય તો શરીર નકામું થઈ પડે છે. એટલું જ નહીં પણ પ્રાણ ગમે તેવો બળવાન હોય પણ શરીરની ગદ્દ વગર તેનાથી કંઈપણ પુરુષાર્થ થઈ શકતો નથી. માટે ખીજ બધા કરતા શરીરની આરોગ્યતાની ખરેખરી જરૂર છે અને એટલા જ માટે ઇન્દ્રિયે સૃષ્ટિની આદિથી વેદના જ્ઞાનની સાથે આયુર્વેદનું જ્ઞાન પણ નિર્માણ કરેલું છે. અને તેમા ખાસ કરીને મનુષ્ય પ્રાણી કેવા પ્રકારે હમેશા આરોગ્ય રહી શકે તેને માટે જુદી જુદી જનના નિયમો દિનચર્યા, ઋતુચર્યા, હીનયોગ, મિથ્યા યોગ, વિગેરે બાબતોનું જ્ઞાન સપૂર્ણપણે સમજાવીને માણસ કોઈ પ્રકારના રોગમા નહીં ફસાઈ પડે તેને માટે અગમચેતી વાપરીને મનુષ્ય પ્રાણીને અહ્યત્ય પાળવાની ખરેખરી આશયકતા દર્શાવી છે. પરંતુ બ્યારથી આપણે ઉપવા નિયમો

પ્રથમ છેલ્લું મર્તન રાખતા બુલી ગયા ત્યારથી આપણે હજારો જાતના રોગોમાં ફસાઈને આપણી મનુષ્ય પ્રાણી તરીકેની ફરજને બુલી ગયા એટલુંજ નહીં પણ આપણી હાનિ અને લાભ શાથી થાય છે તે વાનનો વિચાર સરખો પણ આપણે કરવાની દરકાર રાખતા નથી, છતાં દુશ્વર દયાળુ હોવાથી તેણે આયુર્વેદીય જ્ઞાનનો ઋણિઓ દ્વારા પ્રચાર કરી આવી પડેલા રોગ રૂપી દુઃખોના ઉપાયો કરવાનો આયુર્વેદમા જુદી જુદી જાતના ઔષધોની ગોળના કરેલી છે. અને તેમાં વનસ્પતી, ક્ષાર, અને રસાયન એવા જુદી જુદી જાતના વિભાગો પાડેલા છે. તેમાં સૌથી પ્રથમ સુશ્રુતાદિ મુનિઓના સમયમાં ફક્ત વનસ્પતીના રસોથીજ રોગીઓના રોગની ચિકિત્સા કરવામાં આવતી અને એવી એક વનસ્પતીના રસથી ધણી જાતના રોગો મટાડવામાં આવતા હતા. ત્યાર પછી બીજા ઋણિઓના સમયમાં એક ગુણુવાળી બે ત્રણ કે ચાર વનસ્પતીના ભેગા રસથી રોગ મુક્તિ કરવામાં આવતી હતી. પરંતુ જેમ જેમ કાળે કરીને વનસ્પતિ-ઓમાંથી સત્ત્વ ઓછું થવા માંડ્યું તેમ તેમ તે સમયના એ વિદ્વાન વિદ્વાનોએ બે ચાર વનસ્પતિનાં પંચાંગો ભેગાં કરી તેના ઉપાગો કે ક્વાથ કરી તેનાથી રોગ દૂર કરવાની પદ્ધતિ ચાલુ કરી એટલુંજ નહીં પણ ત્યાર પછી ચૂર્ણો, ગુટીકાઓ અવશેષો, ચાટણો વિગેરે બનવા માડ્યા અને તેમાં ધીરે ધીરે ગુળો, તૈલો, ધૂતો વિગેરે પણ ઉમેરાતાં ગયા અને ત્યાર બાદ વનસ્પતિની બાવનાઓ આપીને, કોડી, રાંખ, પ્રવાગાં, સીપ વિગેરે પ્રાણીજન્ય વસ્તુઓનો ઉપયોગ ઔષધો તરીકે થવા લાગ્યો. ઉપરની વસ્તુને પ્રાણીજન્ય કહેવાની મતલબ એ છે કે રાંખ, કોડી, છીપ, વિગેરે વસ્તુઓ એક જાતના દરીયામાં રહેનારા જીવોને રહેવાનાં ધર છે, અને તેમાં વનસ્પતિના ચોગથી ગુણની શક્તિ થઈ ઉપયોગમાં લેવાથી કેટલીક જાતના રોગોમાં સારી અમર કરે છે.

ઉપર પ્રમાણે જુદા જુદા કાળમાં જુદી જુદી જાતના પદાર્થોથી રોગીઓના રોગ દૂર કરવાને પ્રયત્નો થતા થતાં પાશ્વર્થી એક જમાનો

એવો આચો કે તે સમયમાં કેટલાક સિધ્ધોએ પારાને સંસ્કારિત કરીને તેના રૂપાંતરણી સેંકડો જાતના રોગ મટાડવાની વિધાની ગે.ષ કરી એટલુંજ નહીં પણ પારાને જુદી જુદી જાતના સંસ્કારો કરવાથી તેના ગુણમાં વૃદ્ધિ થાય છે, એવું તે કાળના વિદ્વાન સિધ્ધોએ નક્કી કરીને પારાને જેમ જેમ ગંધક વિશેષપાચામાં આવે તેમ તેમ તેના ગુણોમાં અમત્કારિક અસરો થતી જોવાથી તેઓએ પારાને સોળ સંસ્કાર આપવાના નક્કી કર્યા પરંતુ તે પ્રમાણે સોળ સોળ સંસ્કારો તે સમયના સિદ્ધ લોકોજ કરી શકતા જ્યાં તેમાંના મુખ્ય આઠ સંસ્કારો કરીને પારાની શુદ્ધિ મળી ઔષધમાં વાપરવાને પારાને, સ્વેદન, મર્દન, મૂર્દન, ઉત્થાપન, પાતન, તીર્થક પાતન, બોધન, નિયમન, સંદીપન, એ આઠ સંસ્કારો આપીને તેના ગુણમાં વૃદ્ધિ કરવા માંડી એટલુંજ નહીં પણ પારાને જુલુક્ષિત કરીને તેને સુવર્ણનો ગ્રાસ આપીને અત્યંત લીક્ષણ અને દરેક જાતના રસાયણમાં નાંખવા લાયક બનાવવામાં આવતો અને તેની જુદી જુદી બનાવટો એટલે “ચંદોદય, સુવર્ણ ચંદોદય; (મકરધ્વજ) રસર્સોદ્ધર, તાલર્સોદ્ધર વિગેરે કુખી પકવ, રસાયનો બનાવીને સેંકડો જાતના રોગમાં વાપરતા એટલુંજ નહીં પણ સેંકડો જાતના રસો પારો અને ગંધક નાંખીને બનાવતા અને તેના વડેજ દરેક રોગની શાંતિ કરતા જ્યાં તે કાળમાં લખાયેલા રમોના અંથોમાં બીજી બધી ચિકિત્સા કરતાં રસ ચિકિત્સાને ચડીયાતી મણુવામાં આવતી કારણ આગલા સિધ્ધોનું વચન છે કે.

“અલ્પમાત્રોપયોગિત્વા, દરુ ચરરે પ્રસર્જીતઃ ।

“ક્ષિપ્રમારોચ્યદાયિત્વા દૌષધેમ્યોઽધિ કોરસઃ

“રસવૈદ્યઃ સ્મૃતો વૈદ્યોમાનુયો મૂલકાદિભિઃ

અધમઃ શસ્ત્રદાહામ્યાં સિદ્ધવૈદ્યસ્તુ માન્વિકઃ॥

આ પ્રમાણે બીજી ચિકિત્સા કરતાં રસ ચિકિત્સાને એજ મણુવામાં આવેલી છે. પરંતુ દીનગીરી માત્ર એટલીજ છે કે આવા રસ ચિકિ-

તસાના મંથો મળતીજ જોછા હતા અને તેમાં વળી આપણા આર્યા-
 વર્તમાં જ્યારથી પચ્ચેરી લોકોનો પગ પેસારો થયો અને તેઓએ
 આપણા દેશના જોડા જોડા ધન ભંડારો લુંટ્યા તેની સાથે આપણાં
 અમૂલ્ય પુસ્તકો ભંડારો પણ જાળીને ભસ્મીભૂત કરી નાખ્યા કારણ
 તેઓ એમ માનતા હતા કે હિન્દુઓના ધર્મ મંથોનો નાશ કરવામાં
 આવશે તો એ લોકોનો ધર્મ પણ નાશ પામશે પરંતુ આપણા
 આર્યવર્તના બ્રાહ્મણોએ તે સમયમાં અત્યંત દુઃખ વેડીને જેવી રીતે
 ધર્મના મંથો મુખપાડ કરીને સચવી રાખ્યા, તેજ પ્રમાણે આપણા
 આયુર્વેદને પણ કંઠસ્થ કરીને જીવિત રાખવામાં પુષ્કળ શ્રમ લીધો,
 અને એક મહાન ઉપકારી વિદ્યાને સચવી રાખી, જેથી આપણે તેઓનો
 જેટલો ઉપકાર માનીએ, તેટલો જોડો છે. આજ કાલ આપણને જે જે
 રસાયણના અને આયુર્વેદના પુસ્તકો મળી આવે છે, તેનાથી સિદ્ધ
 થાય છે કે, રસાયણમાં અમહારીકે શુદ્ધો સમાયલા છે, પરંતુ તેવાં રસાયણો બનાવ-
 વાને હાલમાં આપણી પાસે ખીલકુલ સાધનો નથી. કારણ રસાયણો પકાવવાને
 ખાસ કરીને રસાયણ શાળાઓની જરૂર છે. પરંતુ તેવી રસાયણ શાળાઓ કહાડ-
 વાને હજારો અને લાખો રૂપીઆની જરૂર પડે છે. અને તે રાજ્યના
 આશ્રય સિવાય નિભી શકે નહીં. જેથી આજકાલ એ બાબત દેશના
 થોડા ધણા વૈદો ઉપર આધાર રાખી રહી છે. પરંતુ તેઓમાંના કેટ-
 લાક એવા સંકુચિત વિચારના છે કે આપણે જે બનાવતા હોઈએ તે
 ખીજને બતાવવું નહીં. અને ખીજો કોઈ જાણી જાય તો આપણો
 ધણે ભાગી પડે માટે ક્રિયાઓ જોમ બને તેમ શુદ્ધ રાખવી. આવાં
 આવાં ખીજાં પણ કેટલાંક કારણો લાઇને આજકાલ “રસાયન” બના-
 વવાની વિદ્યા છેક અધમ દર્યાગા નાવવા માંડી છે, પરંતુ હાલ કેટલોક
 સમય થયા બંગાળ, મધ્યપ્રાન્ત, ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, દક્ષિણ વિગેરેના
 વિદ્વાં વૈદોએ ઔષધો બનાવનારી શાળાઓ કાઢીને તેમાં કેટલીક
 જાતના રસાયણો બનાવવા માંડ્યા છે. પરંતુ તેમાં ખાસ કરીને વેપારી

દ્રષ્ટિથી કામ ચાલતું હોવાથી ઝીણવેળ અને રસાયણનો પ્રચાર કરવા
 કરતાં દ્રવ્યના નફા તરફ વિશેષ લક્ષ આપવામાં આવે છે. જેથી વૈજ્ઞાનિક
 કોનો ધધો કરનારને એવી મોંઘી દવાઓ પોતાના કુટુંબમાંથી પસંદગી
 પરવડતી નથી જેથી એવા કારખાનાવાળાઓ જે દુર્નીયોગાત્મકતાથી
 વાત લક્ષમાં રાખી સારી દવાઓમાં નફો એછો લઈ પ્રચાર કરે તો
 તેનો લાભ પ્રજા વર્ગ લઈ શકે.

હાલમાં તો કેટલાક વૈદ્ય રસાયણો બનાવે છે પણ તેમાં દરેક
 માણસની ક્રિયાઓ જુદી જુદી હોવાથી તેઓ પોતેજ તે વાપરી શકે
 છે. પરંતુ જે તેઓ એક જાતની ક્રિયા નક્કી કરીને અથવા કોઈ
 અમુક પુસ્તકને આધારે જે રસાયણની ક્રિયાઓ કરે અને તેમાં નફો
 થોડો ખાવાની આસા રાખે તો ખીજાઓ પણ તેનો લાભ લેતા થાય
 પરંતુ એ બાબત બનવીજ કઠણ છે. કારણ મેં ઉપર કહ્યું તેમ વૈદ્ય
 એવી ક્રિયાઓ જેમ બને તેમ સુપ્ત રાખવામાંજ પોતાનું કહાપણ
 સમજે છે. એટલે જે ઇશ્વર એમના હીમમાં ઉતારતા બહે તેજ એ કામ થાય.
 રસાયણનો પણ પ્રચાર કરવાને ખીજાં બધાં કરતાં સારાં અને ખાસ
 અનુભવેલાં આવાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થવાં જોઈએ. કારણ આ વિદ્યાના
 જમાનામાં જે વિદ્વાનો તરફથી આવાં રસાયણને લગતાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ
 કરવામાં આવે, તો જરૂર પ્રજા તેનો લાભ લઈ બપંકર રોગોમાંથી મુક્ત
 થઈ શકે. એટલુંજ નહિ પણ એક સર્વોપરી ગણાતી રસાયણ શાસ્ત્રને
 લગતી વિદ્યામાં સુધારો થાય, કારણ આપણી આર્થિક રસાયણ શાસ્ત્રની
 બાબતમાં કેટલાક માણસોને શંકા રહે છે, તે સારા પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ
 થવાથી દૂર થઈ જશે અને ધીરે ધીરે આર્થિક રસાયણ શાસ્ત્ર પાછું
 અસંજ રિયલિટીમાં આવી સંપૂર્ણ કળાએ ખીલી નીકળશે. તેનો યશ આ
 પુસ્તકને પ્રસિદ્ધ કરવામાં સહાય આપનાર મેસર્સ વર્ધમાન એન્ડ
 સન્સ પાંચડુની મુબઈ જેવી ઉચ્ચ સાહિત્યને ફેલાવનારી સંસ્થાને પ્રાપ્ત

અયા વગર રહેજ નહીં. છેવટ આ પ્રસ્તાવના બંધ કરતા એટલું જણાવવાની રજા લઈશ કે, આવાં “રસાયન” ને લગતાં પુસ્તકો લખીને વિદ્વાનો પ્રસિદ્ધ કરે એવી જગ નિયંતા પ્રભુ હાજના વિદ્વાનોને મુદ્દિ આપો. એવી પ્રાર્થના કરી આ લઘુ પ્રસ્તાવના પૂર્ણ કરી વિરમું છું.

લી. વિદ્વાનોનાં સેવક,
 વૈદ્ય ધીરજરામ હલપતરામ
 પ્રમુખ, સુરત વૈદ્ય સભા
 રવાળાને ટેકરે—સુરત.

શ્રી વર્ધમાન સાહિત્ય ગ્રન્થમાળાના સ્થાયી ગ્રહાકોના નિયમો.

ઉદ્દેશ:—હિન્દની ભૂમિ એની એ છે, ધર્મો પણ એનાં એ છે, આકાશમાં સૂર્ય અને ચંદ્ર પણ એના એ છે છતાં એ ભારતવર્ષમાં કળીકાળનો કહેર સર્વત્ર દેખાય છે. દિન પ્રતિ-દિન દેશની, જાતની, ધર્મની અધમ દશા ચલી જાય છે. તેનું કારણ આરે બાંજીથી વિદ્વાનો અને સ્વદેશ પ્રેમીઓ શોધી રહ્યા છે, ને શોધતાં શોધતાં એક એ વાતને ખબર પડતી ગઈ કે, દેશ તદ્દન અજ્ઞાન દશાની ઘોર નિંદ્રામાં ઘોરી રહ્યા છે અને એ અજ્ઞાનતાને લઈને આ દશા ઉપસ્થિત થઈ છે. માટે પ્રજાને જાગૃતિમાં લાવવાની ખાસ જરૂર છે ને તે ખાતર પ્રજા જાગૃતિમાં આવે અને તેને ખબર પડે કે દુનિયામાં પોતાનું સ્થાન કયાં છે તેનું જ્ઞાન થાય. વર્ણી શિક્ષીત અને સમયનાં જાણુ બનાવે એવાં સાહિત્યની ખાસ જરૂર છે. આ ઉદ્દેશ લક્ષ્યમાં રાખી અમારા તરફથી એક ગ્રન્થમાળાની યોજના કીધી છે. ને તેમાં પ્રજાને ચારિત્રવાન, ધર્મિષ્ઠ, સહાયારી, સૌર્યવાન, બાહોશ અને સંપૂર્ણ સ્વદેશાભિમાની બનાવે, તેમનામાં નવચેતન સ્પુરે, સ્વદેશાભિમાનીને અખુટ કરે. ઉદ્ભવે એવાં તેમજ સાથે સાથે ધાર્મિક નૈતિક, અને તત્ત્વજ્ઞાનના ગ્રન્થો, ગ્રન્થમાળાના ગ્રહાકોની સેવામાં રજુ રરવામાં આવશે પુસ્તકો જેમ અને તેમ સચિત્ર દેખાવડા, કલાવંત, શુશોભિત અને સસ્તા બનાવવામાં પુરતુ લક્ષ આપવામાં આવશે આ યોજના સફળ થયે પુસ્તકોને જેમ અને તેમ વધારે સસ્તાં કરવા ઈચ્છા છે, પણ એ સઘળો આધાર ગ્રહાકો પર છે.

૧ રૂપીઓએક પ્રવેશ ફી આપવાથી આ ગ્રન્થમાળાના સ્થાયી ગ્રહાક થઈ શકાય છે

૨. સ્થાયી ગ્રાહકોને અન્યમાળાનાં સર્વ પુસ્તકો પર રૂ. ૨૫ (પચીસ) ટકા-રૂપીએ ચાર આના કમીશન આપવામાં આવશે.

૩. અન્યમાળાના ગ્રાહકોને પુસ્તકો ખુદાર પડયેથી ટપાલ દ્વારા ખર્ચ આપવામાં આવશે.

૪. પુસ્તક મંગાવ્યા બાદ કોઈ પણ કારણ વિના વી. પી. પાછું ઠેલનારને અન્યમાળાની ગ્રાહક શ્રેણીમાંથી કમી કરવામાં આવશે. પરંતુ યોગ્ય કારણ હશે તો આગલો ટપાલ ખર્ચ વસુલ કરી ગ્રાહકશ્રેણીમાં કાયમ કરવામાં આવશે.

૫. ખાસ લાભ:-અમારે ત્યાં રાષ્ટ્રીય અને અન્ય પુસ્તકો ધર્મના, વાર્તાનાં અને ઐતિહાસિક નોવેલો આદિ પુસ્તકો વેચાયા છે. તેમાંથી કોઈ પણ પુસ્તક ખરીદનારને (જો અન્યમાળાનો ગ્રાહક હશે તો) ૧૦ ટકા વળતર મળી આપશું.

આ અન્યમાળામાં હરેક પ્રકારનાં, પ્રજાને રૂચિ કર થઈ પડે તેવાં વારાફરતી પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરતાં રહિશું. ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનના, યોગ અને પ્રિલસોદી ઉપરનાં પણ પુસ્તકો રજુ કરવામાં આવશે.

અમારી અર્જ:-છેવટે ધનિકો પ્રત્યે અમારી નમ્ર વિનંતિ એ છે કે આવાં પુસ્તકો જેમ બને તેમ સસ્તે ખાવે ફેલાવી શકાય તે ખાતર પોતાનો ઉદાર હાથ જરૂર લખાવશે અને અન્યમાળાના ગ્રાહકો પ્રત્યે પણ અમારી નમ્ર અરજ એ છે કે અન્યમાળાનાં ગ્રાહકોએ પોતાનાં તરફથી એકેક ગ્રાહક વધારી જરૂર સહાયભુત થશે.

આજેજ ગ્રાહક થવા માટે વિચાર કરો ને નીચેના સીરનામે રૂપીઓ એક મોકલાવી અન્યમાળાના ગ્રાહક તરીકે નામ નોંધાવો.

પાયધુની ટ્રામ જંકશન, } લી. સેવકો,
સુબાઈ નં. ૩. } વર્ધમાન એન્ડ સન્સ.

ભારતની ચઢતી અને પઢતી,

ખતાવતું

જય ભારતી.

વીસમી સદી (માસિક) અને સંસાર નૌકા (નાટક) થી જાણીતા થયેલા મી. શયદાની કલમથી લખાયલું સુંદર પુસ્તક છે. પુસ્તકમાં બધાં મળી ૧૨૨ મુસદ્દસ-રસમય-કાવ્યો છે. જેમાં ભારતની ચઢતી પડતીનું દૃશ્યદ્રવ્યક ચિત્ર આલેખાયું છે. આપણે કેાણ હતાં? આપણા પૂર્વજો કેવાં હતાં? આપણું બાહુબળ, બુધ્ધિ, સામર્થ્ય, વગેરે સંપત્તિનાં અખુટ સાધનો, અને આ કંથન સમા દેશની જાહોજલાલી સીનેમાની ફીલ્મની માફક દૃષ્ટિ આગળ હોડતી જણાય છે તેમજ હાલની આ અધમ દશા કેમ થઈ અને એ બધું ચિત્ર સ્વમંવત કેમ થઈ ગયું છે, અને તેમાંથી મૂકત થવા માટે કેવો યત્ન સમારંભ આદરવો જોઈએ. એ આ પુસ્તક ખતાવે છે.

કી. રૂ. ૧૫.

અન્યમાળાના ગ્રાહકને અર્ધી કીંમતે.

આધ્યાત્મિક વાર્તામાળા

આ પુસ્તકમાં પચિસ વાર્તાઓ આપેલી છે. એમાં પાપ, પુન્ય અને તેનું ફળ કેવી રીતે મળે છે, તથા મનમાં ઉઠતી વૃત્તિઓ આપણું લવિષ્ય સાથે શું સંબંધ રાખે છે; તેમજ દિવ્ય ભાવના શું અને તેનાં પાલનથી શું લાભ મળે છે. યોગી લોકોનાં પ્રભાવ વિગેરે આધ્યાત્મિક ભાવનાથી ભરપૂર, રહસ્ય પૂર્વક વાર્તાઓ આપેલી છે. પોતાના યુવાન પુત્રનો સસાર સુખી બેવાની ઇચ્છાવાળા પિતાએ, આદર્શ ગૃહિણી થવા વાલી બહેનોએ તથા નિવૃત્તિ પારાયણ જીવનનું રહસ્ય સમજવાની ઇચ્છાવાળા ગૃહસ્થોએ જરૂર મનન કરવા જેવું આ પુસ્તક છે.

એકંદરે નર બે નરની કરણી કરે તો નરનો નારાયણ થાય એ સિદ્ધાંતની ચર્ચા આપી છે. આ પુસ્તક માટે ઘણા સારા અભિપ્રાયો મળેલા છે, ને મોટી સંખ્યામાં ધનિકોએ પુસ્તકો ખરીદી કન્યા-શાળામાં તથા બહેનોને ભેટ આપી છે સાત્વીક વૃત્તિને સત્તજ કરનાર આ પુસ્તક છે

કો ૩ ૧ ૪-૦. અન્યમાળાના ગ્રાહકને ૦-૧૪-૦

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠ.
પ્રસ્તાવના	૧ થી ૬
વિષોદ્ધાન	૧
આખરખ	૧૫
અંબર	૨૩
કેસલ	૨૪
કાચકળણ આથવા બંગડી ખાર	૨૮
કાડીખાર	૨૯
કાંતી લોદુ	૨૯
કાડી	૩૦
ખડી	૩૧
ખાપરીઓ	૩૨
ગોપીચંદન	૩૬
ગંધક	૩૬
ચુનો	૪૨
છીપ	૪૩
જવખાર	૪૬
જસન	૪૪
ટંકણ	૪૬
ત્રાંચુ	૫૨
દગડી	૬૨
ધૂંવાસ	૬૩
નવસાર	૬૩
પરવાળાં	૬૭
પાપડીઓ ખારો	૬૦
પારો	૭૧
પીતળ	૮૦
ફરકડી	૮૦
બીડબુજ	૮૫

બોદાર	૯૫
મનઃશિલ્પ	૯૬
મીઠું	૧૦૦
મુક્તનાની માટી	૧૦૦
મોની	૧૦૬
મોરચુથુ	૧૦૩
રસકપૂર	૧૧૦
રૂપું...	૧૧૫
રૌપ્યમાસિક	૧૧૬
સવચ્ચ	૧૧૭
શોદ	૧૨૧
શિલાશુન	૧૩૩
શંખ	૧૩૭
શંખચક્ર	૧૪૧
સાશખાર	૧૪૨
નિદુર	૧૪૪
સીમું	૧૪૫
સુરભો	૧૪૭
સુરોખર	૧૪૯
સુર્યમાસિક	૧૫૧
મોનું	૧૫૪
સોમસ	૧૬૦
સંચળ	૧૬૭
સાંખરચુથુ	૧૬૮
મિંધાનુચુ	૧૬૮
દરતાલ	૧૬૯
લિંગજોડ	૧૭૫
લિંગકરી	૧૭૮
ચીરંધિ-ચુચુ-ચીરંધિ	૧૮૦

ઉપોદ્ધાત

દેશભા ધાતુ ધાતુ ગમતની વસ્તુ ગણાય છે. કેટલાંક જુના
 દેશો ધાતુના મયાર્થ અને વિવિધવર્ત ઉપયોગથી દૂર થઈ શકે છે
 ગમતનો ઉપયોગ કરનારા વૈદો ધણા થોડા છે અને તે છે તેમણી
 પણ ઓછા થતા જાય છે. વનરખનિ કરતા રમાયનમાં વિશેષ પરિશ્રમ
 વેઠવો પડે છે ખરો પણ રસાયનને જરાબર વિધિપૂર્વક મિલક થાય
 તો તેની પાછળ લાભેયો પરિશ્રમ જોઈએ તે કુનાં વિશેષ જોઈ છે.

ધાતુ પ્રકરણની આદ્ય ધાતુ, ઉપરાતુ, રમ, ઉપરમ, લયણ અને
 કાર વિગેરે તમામ ખનિજ પદાર્થોનો સમાવેશ થાય છે જુદા જુદા
 ભાગોના વિભાગ પાડી વર્ણન કરવાથી વિષય અત્યંત ઘટ જાય તેમ
 દરેક વિષયની હકીકત જોઈ શકાય તથા વાચકને સુરેલી નડે' એ અડચણ
 દૂર કરવાના હેતુથી લગભગ બધા ઉપયોગી પદાર્થોની આકાર ક્રમવાર
 ગોઠવણી કરી તે દરેકનું પૃથક્ પૃથક્ વિવેચન અને વર્ણન કરવામાં
 આનું છે. મોતી, પ્રવાળ અને સખ ખરું જોના પ્રાણી વડે પેદા થાય
 છે તો પણ તેમનું મોલન તથા ખાણ તેમ ઉપયોગ ધાતુ વર્ગના
 પદાર્થની પેઢી થાય છે અને તેથી તેમને પણ આ વિષયથી અલગ
 રાખવામાં આવ્યા નથી.

વિદ્યાલેખમાં આ પુસ્તક ઉપયોગી નહિ નીતે એમ કહેનારા
 પણ કદાચ જાડી આવે, તો કાંઈ આશ્ચર્ય જેનું નહિ માન અલગના
 આપનારી રહ્યો અને કોયેજો અને તેનું અનુક્રમણ કરનારી કેટલીક
 રાષ્ટ્રિય શાળાઓ પદાર્થપાઠો સિખરવના ઓછા તથા અધિકાગત અને
 નિરપયોગી પદાર્થ જ્ઞાન આપી વિદ્યાર્થીઓના ભ્રમ જમાવવા મિનાય
 બીજું કાંઈ કરતી નથી. કોયેજોમાં માયન્સ શીષી વિશ્વવિદ્યાલયની
 સાયન્સની મોડી મોડી ઉપાધિઓ ધરાવનાર મહાનુભાવો પણ રસન

રીતે છાન ખેડી શકતા નથી, તેઓને પણ નોકરી માટે યત્નવત્ ગમ-
ડતુ પડે છે જ્યારે સાધારણ કીર્મીઆગર, સોના ચાંદીનું ગીતી કરનાર
કારીગરો અને કોલેજ અથવા મુદ્રણમાં તાલીમ નહિ લીરેલા અને પોતાની
મહી સુધ્ધાં ન કરી જાયનાર દુનિયાએ અમખ્ય ધન મેળવી રહ્યા છે
એ પણ હમણાના શિક્ષણની અજબ બિલ્દારી છે ॥ વૈદ્યનું જ્ઞાન
ઘેરે ઘેર હોવાની આવસ્થકતા છે, પદાર્થોના યથાર્થ ઉપયોગ જાણવો
અને તેને મનુષ્યના બનામાટે વાપરવો એ જિજ્ઞાસુનો મહાત્મ હેતુ હોય.
હાય વૈદ્ય અને રસાયન યોગ્ય વૈદ્યો અને રસાયનવેત્તાઓના અભાવે
અધારામાં અથડાય છે, નિદાય છે અને ડેટલીક વખત નિરસ્પર પણ
પામે છે, પરંતુ એજ પદાર્થોને પાશ્ચાત્ય પ્રજા નમ્રથી મન્માન અને પુરસ્કાર
મળવાથી તે લોકોએ એમાંથી અમખ્ય દ્રવ્ય મેળવ્યું અને હજુ પણ
મેળવી રહ્યા છે ॥

૧ ધાતુ-સોનું, રત્ન, તામ્ર, કથળ, જમન, ગીનું, લોદું, સોમલ, અને
કાસુ વિગેરેને ધાતુ ગણવામા આવે છે આમા મોખમ મિલાય બધી ધાતુઓને
દીપી દાકાય છે, તેમનો રમ કરી ટાંગ પાડી શકાય છે અને તેમના
વજનમા ધગડો થતો નથી.

૨ ઉપધાતુ-અગ્રખ, સુવર્ણ-માલિક, રાંધ-માલિક સુરમો, હર-
નાળ, ખેદાગ, ખાપરીઓ, ગેર, મન નિન, હિગકળી, મિહર, મોરમુથુ,
શખચક્ર, દિનગોક, રસકપૂર વિગેરેને ઉપધાતુમા ગણવામા આવે છે.
આ પદાર્થોના દેખાવ પરથીજ જણાઈ આવે છે કે તે ખગિજ વર્ગની
પેદાર છે અને તે ઉપલી ધાતુઓની આવે ગમ, ઉપરસ તથા શાર
મળવાથી બને છે.

૩ રસ-રસની અદર પાર એકજ આવે છે અને તે હમેશાં
પ્રવાહી રહેજ રહે છે,

૪ ઉપરસ-કપગમની અદર મધક અને ફટકડી આવે છે અને

નેમને તપાવવાથી તેમનો રસ થાય છે અને વધુ તાપ આપવાથી પાછો તેનો બુકો થઈ જાય છે અને તેમના સંજનમાં કેટલોક ઘટાડો પણ થાય છે.

૫ દ્વાર-ટુંકણ, નવસાર, સાંજખારને સુરોખાર એ દ્વારમાં ગણાય છે

૬ લવણુ-સિંધાણુ, સંચળ, બિડચણુ, સાખરમીઠું, સમુદ્ર લવણુ

અને વડાગરુ મીઠું વિગેરેને લવણુમાં ગણવામાં આવે છે.

દેશી વૈદ્યની અધીગતિ થતાં રસાયન તરફ ધન્ય દુર્લભ થયું. અધ્યકથક જ્ઞાન મેળવી પારંગત થઈ બેડેલા કેટલાક વૈદ્યોએ લોકોને ચિના કારણે પણ અનુનો માર્ગ દેખાડ્યો હતો. વિદ્યાપતી દવાઓના ક્ષણિક અમલકારથી અજ્ઞાન પ્રજાવર્ગ અંગત મયો જેથી દેશી વૈદ્ય એક સમયે દારવારપદ સ્થિતિએ પણ પહોંચ્યું હતું. દત્ત પણ એ સ્થિતિમાં ઝાઝો ફેરફાર નથી થયો છતાં લોકોની રુચિ દેશી બનાવટ તરફ ટાળી જોવામાં આવે છે ખરી. એ રચિને પોષવાનું કાર્ય વૈદ્યોનું છે. અધ્યકથક વૈદ્યો એ રચિનો નાશ કરશે. માત્ર નિયુક્ત અને પદ્ધતિ પૂર્વક શિક્ષણ લઈ અનુભવના ક્ષેત્રમાં આગળ વધેલા વૈદ્યો એ રચિને તીવ્ર બનાવી શકે. હજી વૈદ્યોને માથે એ જોખમભરી કાયમ છે.

રસાયનની બનાવટ તથા તેના ઉપયોગમાં દરેકે અત્યંત સાવધાન રહેવાની જરૂર છે. રોગની પૂર્ણ પરીક્ષા કીધા વિનાય વનસ્પતિ કે રસાયનને ઉપયોગ કરવા મંદી જતું એ બૂલ છે. ધાતુઓની બનાવટ, શોધન, મારણ વગેરે ક્રિયાઓમાં પણ વિધિ પૂર્વક જ કાર્ય કરવાનું છે, ક્રિયામાં ફેરફાર થવાથી ઘણું દોષમાં પણ ફેરફાર થઈ જાય છે. રાજાઓમાં આ વિષય દાખલ થાય તો વિદ્યાર્થીઓને પદ્ધતિ સંબંધી ઘણું જાણવાનું મળે, પાઠ્યાત્મ વ્રિતાન શિખવવામાં કોઈને પણ વિરોધ હોય નહિ પરંતુ તેની સાથે આ રસાયનનો કિંમતક વિષય શિખવાય તે વિદ્યાર્થીઓને બનિયમાં ઘણેજ લાભ થવાનો સંભવ રહે છે.

આ રચને શ્રી ધન્યન્તરિ આનિકના અંપાદક શ્રીયુત્ત બાઈ બોગીલાલ ત્રિભુવાલ ત્રિવેદિએ 'આર્ચરસાયનશાસ્ત્ર' નામક વિષયની પ્રસ્તાવના

લાક્ષના સચોટ સમ્બોધના જે કાંઈ બૃહ્યાન્તુ છે તે અમે પાકના લખાઈએ
અને આપવાની રમ લખાઈ છીએ

‘સાપ્રતકાનના આર્યોર્નની પ્રજા નિપ્રતિલિન અરાક્ત, અ પાપુઓ,
વીર્યદીન અને રોગચરત થતી જાય છે, એમુજ નહીં પણ ઉચ્ચ
વર્ણોમા પણ કટવાએ સતાન રહિત બેવામા આપે છે જે રોગોના નામો
અને લક્ષણો આપણા આર્યગામિમા કે પ્રિદેશી લે વિદ્યાના પુસ્તકમા
બેરા અને સામળનામા આવ્યા નથી હોતા તેમા રોગો પણ મનુષ્ય જાતિમા
થવા નાગમા છે હાનમા આ દેશમા અને બીજા દેશોમા લે પ્રિદેશી
હિનનિહિલ કનનિ થતી જાય છે હજારો નીન દવાઓની શોધ થતી
જાય છે સમ્પ્રિદ્યાનુ અને લે કુ ઉત્તમ જ્ઞાન ધરાવનારા હજારો ડાક્ટરો
આ કામમા રોનામા છે, તેમ છતાં રોગોની અને રોગીઓની સંખ્યા
હિનપગનિ કમી થવાને બદલે વધતીજ જાય છે જે ઉપરથી સ્પષ્ટ
બાબુદ છે જે રોગોના જે ઉપાયો કરવામા આપે છે તે માત્ર ઉપર
દેશ ના અંગે તાકાનિક આરામ થાય તેવાજ કરવામા આપે છે રોગો
ન થાત તે દેશની અમર લાગા વખત સુધી ટકી રહે એવી દવાની
ચોટના રીતો કામ કરનારા ચોકો તરફથી થતી નથી, એમ કહ્યા
વિના એ જ નથી, અને તે સમયમા યુરોપ, અમેરિકાના વિજ્ઞાન
લે જ્ઞાનના નાન ધગનનારોનો પણ તેવોજ મન છે

જાનાં હિમન સાથે કહી શકુ છું અને બીજા દેશ માનુષ્ય,
પાકી મો આજથી પચાસ વર્ષ પૂર્વે - માત્ર દવાખાના નિ
એખ્યા માત્ર જેટલી નરોત્તી બેક પ્રાપ્તિ મ્હોગ - મુગમા દવાખાના
- માત્ર એ દેશમા આ દેશમા આર્યવેદો મ્હોગ મહેરોને માગેમા
દેખો સાગાર કરના તે વખતે દર્દીઓની સંખ્યા આજ જેટલી
નરોત્તી તેમ જ આજના જેવા યુવાવયમા થતા મરણો પણ નહોતા
જોમાગમા બાર મિ થતા સદ - સુખમા તાવો ઉપન થતા તે તે
તામા તમારો વિશેષ ખંડી બધ થતા અંગે તેવાજ કરવાનો સીરો

“ વૈદ્યાનાં શાસ્ત્ર માતા ” એ કહેવત પડેલી. વળી આર્ય યથોમાં
 “ શન શ્વ શરદ ” સો શરદ ઝંતુ સુધી શ્વ. એમ આગીર્વાન
 આહરણો દેતા. મતલબ કે ધણા ખરા રોગો શરદ ઝંતુમાં ધણે ભાગે
 થતા અને દીવાળીથી માંડીને તે ણીઝ શરદ ઝંતુ સુધી પ્રબળો
 ધણો ભાગ નીમિત્ત અવસ્થામાં રહેતો, ક્વચિત્ ડોહને તાવ શરદ ઝંતુ
 પછી રહેતો, તો તેને સોડીયા તાવના નામથી ઓળખતા. આમ ધણા
 ગું કારણ-ને હાલ રોગો નાશુદ થતા નથી તેનું શુ કારણ તેનો
 આપણે વિચાર કરીએ.

આર્યમાત્રમા તમામ રોગોની ઉત્પત્તિ કુપિત મળથી થાય છે
 એમ માનેયુ છે, વર્મનીના સુપ્રસિદ્ધ ડાક્ટર કુન્હે તમામ રોગોની
 ઉત્પત્તિ રાગીના નિમ્નનીય તત્વોનો સંયમ થવાથી થાય છે એમ
 કહે છે. વળી સુપ્રસિદ્ધ ડાક્ટર બ્રીટ્ટેઝનો પણ તેવાજ મત છે, તેમજ
 અમેરિકાના અમ્બ્રોસ વિદ્વાનો પણ એવાજ મત ધરાવે છે. જે કારણથી
 રોગોની ઉત્પત્તિ થઇ હોય તે કારણો નિર્ભળ કરવાથી રોગો પણ નિર્ભળ
 થાય છે, કામળ “ યથોનાન્તિ કૃત શાખા ” એ કહેવત પ્રમાણે ત્યારે
 મનુષ્ય છેલ્લે થાય ત્યારે શાખા ક્યા રહે! આર્યમાત્રમા દરેક રોગોનાં
 કેરી રીતે મારવાર કરી તે સમયે ધણુ લખેયુ છે. તે બંતુ અગ
 મંદ્રાચને લીધે અને લખી ગ્રામ્ય તેમ નથી, પણ દુકામ એક દાખવાથી
 બતાવી માત્ર નાવના ક્લીની ગાત્રવાર આર્યમાત્રમા નીચે પ્રમાણે
 કરના લખેયુ કે -

દેગ, કાગ અને રોગીના સ્થિતિ નેષ, તેને પ્રથમ ગુલામ
 આપનામા આપનો, કિંવા તેને લાઘણુ (લઘન વ્વર નાનનમ) કરાવવામા
 આવયુ, તેમીજ તાન નાશુદ થનો. તે ઉપચારથી આગમ ન થાય તો
 દર્દિને વ્વર પકડ થતા માટે વનસ્પત્યાદિકનો કયાય (ઉકારો) આપવામા
 આવનો. જેથી આત્મરક્ષામાં મચ્લિન થયેયો મગ નીકળતા જેવો પયર્ગ
 તૈયાર થનો તે પછી ક્વાધાદિ ચોળનાથી એ મગને બહાર કાઢવામા

આવતો, અને જનરથી દર્દીને નિરાશય કરતા. આની સારવારથી બધે
થએયો તાવ, ફેરી મળતો બાગ સચિત થતા સુધી ધણી મુદત આતો
નહિ. તે નિયમને લાઘવાતજ્વરમા સાત દિવસ, પીત્તજ્વરમા ૬મ
દિવસ અને કફજ્વરમા બાર દિવસ પછી, જ્વર પડવ થયેજ દના આપી
બધે કરવા માટે બનાવેજુ છે, આજ પ્રમાણે બીજા રોગોની પણ
સારવાર બતાવેલી છે. હાલ સારવાર ફેરી રીતે થાય છે તે નીચેના
દાખલાથી ધ્યાનમા આવશે

આપણા ઘરમા ફક્ત નહાણાનુ પાણી જનની મોરી હોય તે
મોરીમા એકવાડનુ પાણી રેડીએ, પેશાબ કરવા મેસીએ, સડેલા અનાજ
ને વાસણુ ધોતા જવા છએ, તો પરિણામ એ આવે કે તેમાથી ગંધ
ઉડના લાગે એ ગંધથી આપણને ત્રાસ થાય, તે દૂર કરવા આપણે
શીનાબદા અગર કારમોલીક પાઉડર નાખીએ, અને તેની દુર્ગંધ આવતી
બધે થયાથી રાહ થઇએ કે હવે દુર્ગંધ આસે નહિ પણ તેમા
આપણે બુધ ખઇએ છીએ. મોરીના કોહોવાણના કચરાની ગંધ
નીકળતી બધે થઈ નથી પણ શીનાબદા કે કારમોલીક પાઉડરની ઉમ
વાયથી કોહોવાણની ગંધ આપણા નાકને લાગતી નથી પણ થોડા વખત
પછી શીનાબદા કે કારમોલીક પાઉડરની અસર દૂર થયા પછી એ ગંધ
આવનાનીજ. આપણા ઘરમા એક દર છે તેમા એક સર્પ ડોકુ કાઢેનો
બદાર દેખાય છે તે જેમ આપણને એમ લાગે છે કે આ સર્પ આ
પણુને કરડશે, એમ ધારી તે ઉપર પથ્થર મુકીએ છીએ, કૃતિમાગીથી
ખૂરી છએ છીએ પણ આપણે વિચાર કરતા નથી કે મરેને ની -
ળાને બીજા દાર છે, તે દારે નીકળી આપણને કગડા નિના રહશે
નાના ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે દુર્ગંધના ત્રામથી બચુ હોય તો સારો
ઉપાય એ છે કે તેમા ખુબ પાણી રેડી કોવા ના કગડા ધોઈ નાખી
આદ કરવી કે ફૂગ બરાબ સુધી દુર્ગંધ આડા ના, તેમજ નર્પના
બધથી નિવૃત્ત થુ હોય તો તે મરેને પછી બધા ધણા દુર્ગંધ
આવશે.

ઉપરના થડેના ઉદાહરણ પ્રમાણે, આપણા શરીરમા બરાબના મળતે
 કિવા વિગતની તત્વને જહાર કાઢી શરીર નિર્મળ ત કરીને ત્યા સુધી રેગિ
 નિષ્પ કરના કડેના ઉપચાર મરખોવીક પાકડરકે શીનકર્ન મોરીમા
 છાની દુર્ગધ બધ કરેલા ઉપાય સરખા છે આગસચિત મળ અને વિગ
 તીન તત્વથી આતરડા બરાબ જાય છે, ત્યાં જીગ ઉદાહરણમા મતા
 બ્યા પ્રમાણે ગેગ પોનાતુ ડોકુ જહાર કાઢી દેખાર દે છેજ એરી
 રીને કે તાર આપના પહેનાજ દમ ચિહ યાવ છે ૧ અધ્યયિ ૨
 તુના એટલે તરમ લાગરી, ૩ ફેર ૪ જમકાગ ૫ અનિમાગ (અડો)
 ૬ હીકના એટલે વાગણીઓ આપરી ૭ ઉનગી ૮ શરીર ફાગુ ૯
 નામ ૧૦ ઉધરમ, આ જાંઘા તાનના દુન ચિન્હ ૭ તે તાર આપતા
 પહેના માનુમ પડે છે હાનની વૈરાગીય મારનાર પ્રમાણે અનીમાર
 વાળાને કોરોડાકાન ડોનર્મ પાકડર ૫ નીસ કીગ એગેમેટીક
 ડિના ટેરી વૈફ પ્રમાણે કનક મુદ્દર રમ, અરીણુ ઝેરકચોના ૫ જીગુ
 કહ આપી સચિત થયેના ઝે બેગા ખી ૮ ઝર ઉમેરનામા આવે છે
 કુ રત જે સચિત જળને પાક કહના પ્રચલ મર છે તે ૧ અદર
 રાખના વૈરાગીય મારનાર યાવ છે તુજ ઉનગી યાન તાર જર કર
 વાની જુગી જુદી જાતની ન્યાઓ આપી નીકળતા વિગતીય તત્વો
 અદરજ રાખના તજરીજ કરનામા આવે છે જેનુ પરિણામ એ
 આવે છે કે યે ૧ વખત પડી એજ તત્વો જર ૫ જીગ રોગો
 ઉત્પન્ન કરે છે આનો અથ એજ ૫ ડાં માણસને પીશાય (મૂત)
 વગગતુ હાય તો કહના ગાં નમા ૧ મોનાવે તે મુરો એ મૂતને
 મહવા પોતા ૧ આપના મેનરી ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧
 માણુમના શરીરમા દાખન કર તેનુ પરિણામ આ આને રેતાના
 શરીરમાનુ જન નીકરે ના, ૧ જાગ આ પાપ ઉનડા નેના શરી
 રમા વરે તજ પ્રમા ૧ હાનની દુન કરનાની પદ્ધતિ આન ચર્ ૭
 તાનના દર્દિને પેનર વિગ તાર ઉનડા હોય નો અગ્રાનના ૫ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧

ઈનના મખન યોગ આપવામાં આવે છે. અગર ન કિતરો હોય તે
 યોગ કરવાની ગતિ મંદ કરનારી, પરંતુ લાવવાની રીતસીડીન. એન્ડી-
 ફેક્ષીત ઇન્ડિયાઈકિ વિધારી દવાઓ આપવામાં આવે છે. જેથી મંચિત
 મગ રૂપી ઝેર બેમાં આ ઝેરો પણ વધે છે. આવાંજ કારણથી રોગો
 શરીરમાં નિર્મળ ન થતાં તેનાં બીજકો શરીરમાં રહેતાં અને રોગો
 વારંવાર હુમલા કર્યા કરે છે, અને તેથી શરીર ક્ષીણ થઈ હજારો
 માણસોનો દેશમાંથી અદ્યાયે નાશ થાય છે.

આર્યશાસ્ત્રના અધ્યામા રોગો નાશ કરવાની બે રીતોએ લેવામાં
 આવે છે. પ્રથમ એક દવાપદ્ધતિ મગને પણ કરી બહાર કાઢી રોગને
 નાશ કરવો, અને બીજી રીત એ છે કે જ્યારે માણસોથી રોગોનાં
 બીજ કે ફૂલિત મગ, કૌંવા વિગતીય તત્ત્વોને બાગી નાખી રોગ
 મગાડવો. પહેલી રીત નિર્દોષ છે. બીજી રીતથી જો કે રોગ મટે છે
 પણ બાગી નાખેલા બીજકો કૌંવા વિગતીય તત્ત્વો થોડે વખતે પુનઃ
 નહવત રૂઢ રોગ કેવળ રહે છે.

પુનઃતત પ્રજાનાં આર્યાવર્તન થયા વન ઉપવા દન, પ્રથમ
 વગ્ની દિમાવયને તેની તમેડીના બાગ તરફ દલી, તે વખતે, દિમાવય
 પરંતમાથી, અને નહવતના પ્રદેશમાંથી આર્યાવર્તન મહાત્મા ઋષિ
 મુનીઓ, કે જેઓ વનોપવનોમા એનન્નમા ર્દી, આખો નિમ્ન અનેક
 વિધાઓની મેળો મરના દલા તેમજે અનેક રોગો ઉપર અગ્રમારી
 લેતા, અમરમગ વનસ્પતિઓના ગુણ દ્વારા મળથી અનેક પન્નમે
 વખેવ. છે, જેટલે આર્ય વંશક અર બાબ મેલક પુરુષ કેદવા છે. તે
 વાતને નીધર જેવા કુતકો ટેકો આપ છે વગ્ની નિ પ્રતિદિન વંદના
 વાગી, અને વન ઉપવનોની વગાએ નોટા રાહરે અને ગાંધા વમરા
 વાગ્યાં, અને ખેતીવાડી થવા લાગી દિમાવયની તમેડીના પ્રદેશથી
 દક્ષિણ તરફ દહને રહેને અતિ દુર જેમ જેમ વેકો જવા લાગ્યા, તેમ
 તેમ વનસ્પતિના વન ઉપવનો નાશ થવાથી, અને દિમાવય મગ્યા

પ્રદેશથી અતિ દુર જવાથી, કેટલીક વનસ્પતિઓ જે પેઢી જન ઓળખાણથી ઓળખવામાં આવતી હતી તેની ઓળખ મધ્ય અને મળતી દુર્લભ થઈ ગઈ થોડી ધણી ધંત્રે જાને વપરાશમાં આવતી વનસ્પતિઓની ઓળખ રહી. તેની વનસ્પતિઓ પણ, જ્યાં દેશના દરેક ભાગમાં, અને દરેક મધ્યે થતી ન હોવાથી, ઘણે દુરથી આવવા લાગી, ને આવી વનસ્પતિઓ વેચનારાઓને ત્યાંથી મળવા લાગી, તેવી વનસ્પતિઓ પણ વેપારીને ત્યાં દીરકામની આવેલી, અને સડી જમડી મઝેલી મળવા લાગી, એટલુંજ નહીં પણ વેનારને તેની ઓળખ ન હોવાથી વેપારીઓ વેચતાં લેતે એવે બદલે બીજી આપના લાગ્યા. મનનમ કે શાસ્ત્રમાં બતાવેલા મદ્ય, ચુર્કુ, શુભક, રમ, કા, અને વપ ઈલાકિના યુગેમાં ફરક થયો અને વેપારીની શ્રદ્ધા ઓછી થવા લાગી.

આર્યજ્ઞાત્રમાં વનસ્પતિ પોતાનો ખરો યુગ ક્યારે બતાવી મટે કે જ્યારે તે ધર્મારિધિ વડે વાપરવામાં આવે ત્યારે એવી વનસ્પતિઓ મતેક, માગમર માનમાં જ્યારે તેઓ રમથી બરપૂર હોય તે વખતે, કેટલાક તફતો વાગે અને નિધિઓના મોગમાં, ગુપ્ત જગત્તેથી, એવે દુરદ્વાર આદિ બહારના જગત્તેથી તરફ, પડે મામ મદ્યન વન, કિપરન, વગેરે, ને માગમરની મદ્ય કરવામાં આવે, અને પછી તેમાંની કેટલીક પ્રમાણ મદ્યની અને કેટલીક તરફે મુખવાની, ને વધીએ-વનસ્પતિમાં ને જગત ન પડતા દેવાની વિરિ માત્રગંગેએ બતાવેલી છે, તે રમાએ ધર્મારિધિ તરીકે અને મમેની હોય તોજ શાસ્ત્રમાં મેળા મળ્યા આવા વિના રહેતી નથી, એમ અનન્ય મિત્ર થયે છે, મદ્યજ્ઞાત્રમાં એવી વનસ્પતિઓના કપો અને નિધિ પણ બતાવેલી છે.

આવી આવી અનેક દુરદ્વારે લઈને પગલનપગલના તપિ ગુનીઓને વનસ્પતિ દવાને અદ્યે ખનિજ પદાર્થની (જાનુ કિપરાનુની) દવાઓ મોલક કરવાની જરૂર પડી, અને તેવી ધાનુ કિપરાનુઓને મોલકની અને

તેની બરમો કરવાની અનેક ક્રિયાઓની શોધ થતા લાગી પરિણામ એ આપ્યું કે વનસ્પતિ દવાની જગ્યા રસાયનિક દવાઓએ લીધી, અને તેનો પ્રચાર દિન પ્રતિદિન વધતા લાગ્યો.

વનસ્પતિ દવાઓ તીખી, તુરી કડકી અને કેટલીક બેવાદવાળી હોવા છતાં તે વધારે પ્રમાણથી લેતી પડતી, તેને બદલે રસાયનિક દવાઓ થોડા પ્રમાણમાં લેવાની, સ્વાદગ્રહિત, અને વળી તેનો ગુણ લાગ્યા વગરનું થઈ શકે તેવો હાસાથી, તેનો પ્રચાર જેમ જેમ વધતા લાગ્યો તેમ તેમ, ઋષિ, મુની, યોગી ઇત્યાદિક મહાત્માઓએ વધારે શોધ કરવા માંડી, અને ધાતુ ઉપધાતુઓનો એક એક સાથે સંયોગ કરી હળવે માનવો બનાવી, તેનો ઉપયોગ કરી ચિદ્ધ થયેલી માત્રાઓ અથવા પ્રચારમાં મુકી વળી આના ખનિજ પદાર્થોની બરમો ખીણ ધાતુ ઉપધાતુ સાથે મેળવવાની ઓતુ રૂપ કરવાના છદ્મ રોગપક્ષ લોકોની ગ્રાધમાં પણ અનેક બરમો કરવાની ક્રિયાઓ જણાઈ, તેમજ પણ રસાયનિક રાસાયને મદદ કરી, ફેફસ સંબંધે શ્વાસ, ચરક, નુશ્વત, મનનતરિ, શારંગધર, યોજન, બાનમિત્ર ઇત્યાદી મહર્ષિઓએ અને ૨૫૬૬ બૈરવ નિતનાથ સુરાનંદ, કામ્યડી, ઇત્યાદિ યોગીઓએ પણ અનેક અથો દવા છે એ રમક્રિયાઓ અને માત્રાદી દવાઓ વૈદ્ય વિદ્યામાં નિપુણ કરિમુનીઓના આશ્રમેલા ગિરો ગુરુ સમીપ રહી તમની દેખરખ નીચે કરતા, એમ પેઢી જન ૧૩ આપતુ, પગતુ ફર્ફવતી વાત એ થઈ કે બવાગથી દેશમાં વૈદ્યવિદ્યાને રાજ્ય મદદ ગઈ, અને પરદેશથી નૈયાઃ દવાઓ આવતા લાગી, તેજ દવાઓ જાણનારને ઉપયોગ કરતાં જ રાજ્ય મદદ મળતા લાગી ત્યારથી પેલી વૈદ્યકી પડતી રિયતિ થઈ દેલી વૈદ્ય મા બરમો અને માના દવાઓ મળવા બગવાન છે એ દરક માણુમ મા જનુર બગર નથી આપતી મા શકતા તેમ છ કે પરદેશી દવાઓ માનાની બરોગરી કરી શક તેમ નથી, ડો મદદ જે હોતો પણ એ રાજ્ય અનિવાર્ય છે, એમ વૈ

૬ પત્રના પૈ ૧૨ના અકેરિયર માસના તથા વા ૧૩ ના કેમકવારી મામના અકમા આવેના લેખ ઉપરથી જણાય છે એટલુંજ નહી પણ પાશ્ચાત્ય દેસોમા સુપ્રસિદ્ધ છે શુશરના હાથથીજ જન્મ પામેની બારે મીક રીસમ નામની ઉપચર મરવાની વિગતમા વખરાવી બાર દનાઓ નીકળે છે તે પણ ખનિજ પત્થોનીજ છે કે શુશરે એવું મિધ્ધ મ્કી આપ્યું છે (જેને અમેરીકાના ડૉ ડ્રી જેના વિદ્વાનોએ સમજાવે છે) આપણા શરીરના ગત્ત મસ મજબૂત અરિથ આકિ સર્વમા અમુક અમુક જાતના ક્ષારનું અમુક અમુક પ્રમાણ રહેતું છે તે પ્રમાણ બગાડ જળિયાઇ રહેના શરીર નીરોગી રહે છે પરંતુ તેમા વનનટ થતા જુદી જુદી જનનના નાધિ ઉદ્ભવે છે માથોમીક રીસમ જુદા જુદા મેમોમા ફરી મ્કી જનનના ક્ષારાની વધવા થઇ છે અને તેમને શરીરમાનાજ ક્રાકયા ક્ષાગથી પુરના ચા દુરસ્ત મરના તે રીખરે છે આ વિગત પાશ્ચાત્ય દેશમા બહુ અચિત થઇ છે કોણાનું તાત્પર્ય એટલુંજ છે કે જના બારે મીક રીસમના ક્ષારોથીજ નોંધાવે થતાનું જનનરતર મરણોથી માનવમા આવે છે તે નહિ મુની રમીત વિવિધ મરમોમા પણ તેનાજ ખનિજ લક્ષણોનાજ સમોગ થોના હેમ છે તાત અરિ ઉપરોગી નીનજ એ નિમજન વાન છે

જુદા જુદા વિ મુનીગાને બરમો તથા માનાઓ ૧૧૧૧ જુદા મોતો મરમોમા કાખન રેની છે અને તેમા મરમો રચાયા પડી ટનાક અનુમની વૈદો મે ૧૧૧૧ જાતીઓ મન્યામીઓ નીમરઓ પગ હમન નિખિત મરમોમા વિવિધ વિધિગા ન હી મળી છે આના ક્યાર ક્યાર મરમોમાની મીતિઓ ના ૧ એમ માણુમ ૧ મળનમામા ધણુ ૧મા ખચ ૧મા પડે તેમજ ન હી મ નન કરી પડે એટલું નહી પણ ધણુ ૧મા પડેના હમન રમીત મરમા પણ મળી શક નહી ન મગ ચાનીસ વરમ ઉપરાથી આ વિગત ઉપર માખ હાનો લીરે તથા મ ૧૧૧૧ની

નારવાર કરાના મહારા ખતમયાં અબ્બામયાં મો ક્રમમાં સાધુ નત
મંત્રારી, મોમી, જાની તથા વૈદેની પ્રસંગ પરોક્ષ અરે તેમના
મહારામમા રહી રહે તેમની પ્રસન્નતા મેળવી પ્રતીક દસાઓ બના
વનાની રીતિઓ તથા અનુભવ મેળવે છે તેમજ અધોભાષી જ્ઞાન
પણ મેળવે છે આ જ્ઞાન બહાર મહારા જ્ઞાનાના સ્વાર્થ માટે સમઢી
ગામી આ નશ્વર દેહના પરિવર્તન પછી ધુળધાણી થવા દેવાને બદલે
મહારા બોલે ધધા બાધકો અને અન્ય ક્ષણીન સમુપુ બાધકોના
નાબની ખાતર આ નાગ પ્રમિદ કરના મહારા વિચાર છે

પંચશાસ્ત્રમા દરેક બ્રમ્હોના યુગુ દોષ તથા માત્રાઓ બનાવના િ
ક્રિયાઓ પગ છે એ એક બરમોરે માતાના મધ્યામધ અપુપાન
રોગ પરત્વે છે પરંતુ જ્યારે તેના રોગોનો ર્ત્વ આવે ત્યારે આપણા
જન્મા બરમ ૨ માના લેવા છતાં પણ તેના કુરોગ થઇ શકેના નથી
પરંતુ હાં માત્રા ૩ ૪ બ મ તે રોગ કપાત્ર મમ કરે તે નાશુનાનુ
નાથન રોગપર વે યુનિમમા નથી

“સ્વાધ્યય” એ મસ્તુન મ તો અથ ખોરાકમાથી શરીરના
યથન-૭ તો ૧. અર્થે “સ્વ” નુ મે ૧. થયુ તે છે શારીરિક નીગ
। યિનિ મપ્ત ધાનુના સંગીરની અત નિયમિત પ્રમાણમા લારો
લી ૧ ન ૧૪ કે તે નમધાનુ નીન રંગો ૪ ૨૫ (“લોપ”) રોડી
૨ મ મે (૧૮) અપથી ૨ ૧ (૧૧૧૧ ૧૧) આ ૧૬ ૧
નમધાનુ અપમાથી બી ૭ ની ૭ માથી ૧૦ મેમ અપકમે ૧૧૪૭ છે
નેમક રમમાથી ના ૧ રો ૧ માથી મામ રિગરે ૧૧ ૭૨ માપાઓ
૭ મો મા દવામો રોગને સગનાથી આ મમધાનુમા પતર પામના
અર્થે અનુજ કરી આપે તે રમા ૧. ૧ સય છે, તેના ૧ માપા
૨૧૧૧ મ ૧૧ ૨૧૬ કહે છે ૨ તે સંગીર અને મમધાને પુષ્ટિ આપે
છે ૨૧ મેગોરો નાથ રે છે બો ૧૧ ૨ જેના કાર કારતો
૧૧૧ અપા છે રો કુપ્ત ૨ ૨ ૨

મહર્ષિ સુશ્રુત તેની આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા કરે છે, “રસાયણ એ એવી મહોત્તમ છે કે જે જીવંતદોરો લખાવે છે, શરીર અને મગજને બચાવતું કરે છે અને સર્વ રોગોને અટકાવે છે.”

હાલર વામ્બર તેના સમર્થમાં દીક્ષા કરે છે કે “તે રમણ શક્તિ અને યુદ્ધિને સુધારે છે, કંઈ નિર્માણ કરે છે, ચહેરાને પુનઃરુત્થાપનાવે છે, શરીરને સુદૃઢ અને ત્રેવલ્લીય કરે છે, આરોગ્યને જાળવી રાખવાને નિખાવે છે, શારીરિક અને માનસિક શક્તિઓને બચાવતું કરે છે, અને મનુષ્યત્વના મર્મ આશિર્વાદ અર્પે છે, દુઃખમાં શરીરને તે રાત્રિ ધતુઓ પુરી પાડે છે અને અત્યંત ગમાવના સેવનથી થઈ મર્દ નાગ થઈ ગયેલા અવસ્થામાં પુનઃ જીવતા, અને લમડી મથેલી ચામડીવાળું લેમનું શરીર મામાશિક્ષી બગદાદાર થઈ આરોગ્યને માં પર્યુત્ત છે.”

દત્તમાત્ર દિગ્ગજાનનું કે અધારે જેના સ્થિતિ મુનીઓએ ઉપર પ્રમાણે અત્યંત વખાણ કર્યા છે તેના અમતનુસાર, દીનાયુષ અર્પનાગ, અનેક રોગ નાશક કરનાર રમાયનાદિકનું નામ સંખ્યાના લોભે કહે છે, અને છે પણ તેમજ કે એનાક વેળાએ ઉદયેદા તેના ગમાવના નાજી દર્દીની જીવંતી જોખમમાં લાવે છે. આરા દીર્ઘકાળના અનુભવમાં આના કહેવાના રમાયના દુર્ગી નીમ્બેલા ઘણા દર્દીઓ જોવામાં આવ્યા છે. હું ખાત્રીપૂર્વક અને લીમ્બત આથે કહી શકું છું કે દત્તના અમ્મ અને તમમમ્મ જેના એટલા રસાયનો મેં યથાશક્તિ સુધારી તેમની બરમો કરી દર્દીઓને ખરાબેલી છે, અને તે હાલ તેના મરચુ આપી જેના પદાર્થો પણ ખાના કુલ આપના છતાં પણ તેના દર્દીઓને દીર્ઘકાળે પણ એવી દવાઓ દુર્ગી નીમ્બનાના દાખવા નહીં. જેવામાં આપના નથી પરંતુ શસ્ત્રોક્ત રીતથી પાંચ પાંચ માં આપના તે એવી દવાઓ પેતાના ગુણો શસ્ત્રોમાં રાખના પ્રમાણે જેઓ તેના આપી શક્તી નથી એ કાગળને લીધે પચાવના નથી. હું પણ તેમાં કવચિત્ત અમ્મ દના કે પડુ જાનના બાં નથી.

એનું પણ દર્શને સારે જણાવું છું આથી ધાતુ નિર્ણયને યથાગત્ય શુદ્ધ કર્યા પછીજ તેની બરમો દરી વાપરની નેહએ અથવા તેા ઉપ-
ધાતુ કામી વાપરના જે સ્થળે કશું હોય ભાજ તે વાપરની નેહએ
એમ મહારો લો નમ અનુભવ છે આથી યથાગત્ય બનાવેની દશાએ
શાસ્ત્રમા વર્ણુન પ્રેના ગુણો આપ્યા વિના રંગીજ નથી એ વાત
નિર્ણય છે "

ત્રેવક સમધી 'મમ્મુ માતિય વર્ધ' મનાનય' તરફથી 'આર્ય
ભિવક' નામનો મુદત્ત અન્ય બહાર પડેો છે તે ઉપરાંત એજ વિચના
બીજા મ યો પશુ પ્રગા થયા છે હતા ગુજગનની બડોમી નસીના
પ્રમાણુમા અતાર મુધી પ્રગા થએનું વૈરક સમધી સાહિત્ય માગરમા
એક જનનિન્દુ મમાન છે માધારણુ જન મમુત્ય મેાગી કિમ્તના
પુસ્તકો ખરી ના ખચાય એમા આચર્ય નથી એની વખતે માર પાચ
અથવા હ રૂપીયા એમક પુસ્તક પાઠગ ખર્યના જોટની આપણી
પ્રજનની આન નથી વગી મડે મડે દય નીમ ખીઆ મને ખર્ચા
શકાય પરંતુ ગેમી વખતે તેટની રકમ માહિત્ય પાઠગ ન ખર્ચાય એ
અનુમનસિદ્ધ વાત છે એ વાત ધ્યાનમા ના પ્રેરણ ધાતુ મમધી
જ્ઞાન દર્શાવના આ પૃથક અન્યની ચોજના જમને નીક જણાય છે આ
પુસ્તક બનાવનામા 'આર્યાવધિ શાસ્ત્ર' આન નિવક' તેમ ના વૈધ
જટાશર લીનાધર ના 'વૈરક પત્ર મામિત્તના નાક અમે, ધન્યન્તરિ
માસિક વગેરેની ન્યુનાતિક અશમા મત્ય તેસમા આપી છે જેને માટે
તે પુસ્તકો તથા મામિત્તના મપાક તથા વેખમેનો અમે અરે મરિનય
આમાર માનના મળ નધએ છીએ પ્રતેમ

અમ્લક (અબ્જરખ.)

વર્ણન:-અમ્લક ચાર જાતનો થાય છે. કાજો ધોજો રાનો અને પીજો. બખરમા કુક્ષા જે જાત મળી આવે છે. ધોજો અને કાજો. તેમાં કામણ મંદકારમાં લાવ પીજો અને કૃષ્ણવર્ણ એ થોડા છે. ધોજો રૂપાની ક્રિયામાં, લાલ રસાયનમાં, પીજો મુવર્ણ ક્રિયામાં અને કાજો રોગનાગનમાં પ્રગટ છે, ધોજા અને કાજા અબજનાં પતરાં આવે છે. અમ્લખ ઉપાના જેવો ઝગઝગો હોય છે અને કાજો અમ્લક કાજો હોવા ઉપરાંત તેમાં દેકાજે દેકાજે ધોજાં ટપરાં ત્રાય છે ઔષધ તરીકે કાજો અમ્લક શ્રેષ્ઠ છે.

અમ્લક પરીક્ષા-કૃષ્ણ અમ્લક વળી ચાર જાતનો છે, પીનાક, દરદર, નાગ અને વજ. જે અમ્લક અગ્નિ ઉપર તપાવ્યા છતાં પત્રાં જુદાં જુદાં થાય તે પીનાક, જે અત્યંતથી બસણ કરવામાં આવે તો કુપ્ત (ગદ) થાય છે, અને જે અગ્નિ ઉપર ટુકવાથી ગોળાકાર થાય છે તે દેકા જેવો અવાગ કરે છે તે દરદર કહેવાય છે. એ પાસુ ન્યાન્ય છે, વળી જે અગ્નિ ઉપર નાગ નરખો કુન્દાર કરે છે તે નાગ કહેવાય છે. તે પશુ વર્ત્ય છે, જે અગ્નિ ઉપર તપાવવાથી ચિકાર પામતો નથી અને વજ જેવો રહે છે તેને વજામ્લક કહે છે. વજામ્લક જરા વ્યાધિ, વગેરે દોષોનો નાશ કરે છે. તે અમ્લક કાજો હોય છે અને તેજ સર્વત્ર દિતકારક અને થોડા છે. જીવન સાગ નથી

દિશા પરત્વે અમ્લક-જે અમ્લક પૂર્વ તરફના પર્વત ઉપર થાય છે તે કાજો મન્વજન અને શુભમાં પણ મર્વોત્તમ હોય છે; અને જે દક્ષિણ દિશા તરફના પર્વતનું ખનિજ છે તે સ્વપ્પમલ અને

અન્ય ગુણનાનો છે. અને ઉત્તર તરફના પવેદમાનો અપ ગુણનાનો છે. અગ્રક લેવો હોય તો અગ્રકની ખાણું મચોડુ જોવી પડી નીચે ગાગ મરખો સવ હોય એવો લેવો

વજ્રાગ્રક ગુણ—આ અગ્રક તુરટ, મકુર, કીત, આયુષ્ય આપ નાર, ધાતુવર્ધક અને દાય, રિદોષ, જલ્મબેદ, કુટ, પ્વીહ, દંડમધી, રિય અને દુમિનો નાગ કરે છે

શોયન તથા માર્દજી (મોધન એમ્મે શુદ્ધ કરતું અને મારજી એટલે રસ કઠી ભરમ બનાવવી)—અગ્રકની ભરમ બનાવવા પહેલાં તેને શુદ્ધ કરવો પડે છે, તેને માટે કાગો વજ્રાગ્રક લઈ તેને ખૂંચ તપારી ગાવના દુધમાં દારવે આપી તેના પતરા જુદા પડી જાય છે, પછી તે પતરાને ખૂંચ તપારી સાતવાર રિજાના (દરડા બેડા અને આમળા) ના કાદામાં, માત વાર ગોમુતમાં અને માતવાર છારાની અદર બોળવા, આ ક્રિયાથી અગ્રક શુદ્ધ થશે અગ્રક અગ્નિ ઉત્તર તપારી બોરના કાદામાં દુધાખંડ અને દાયથી મર્દન કરી ઉપરનું પાણી કાઢી નાખી નુષ્ક કરવા જેથી તે ધાન્યાગ્રકથી પણ મારો થશે

તે વિવાય તેને મોધન કરવાની ખીજ રીત એ છે કે અગ્રક ખનનને આઠ દિન સુધી તદ્દાગ્રનના રમમાં અને કાજીમાં બોળી રાખવા. આના રીતે શુદ્ધ થએલા અગ્રકને કાઢી વધ ધોઈ માફ કરવો મોરન કરવાથી અગ્રક પેતાની સ્વચ્છ હોડે છે ને તેનો જવદીથી બૂકે થાય છે. તે સુધ થએલા અગ્રકને એક ધાનજાની અદર નાખી તેમાં તેથી એથો બાગ પસાગ નાખી તે જન્નેને ખૂંચ ચોળવા જે છેડામાં અગ્રક ચોળના હોઈએ તે છેડા પાણીથી બરેલા તપેનાની અદર ગળવો કારણ કે નેળવાથી અગ્રકના

જે બારીક કસો ધાનનાં ડિંદોમાં નીકળે છે તે પાણીમાં મળે છે. જે કોરાને કોરા કપડામાં ચોળવામાં આવે તો તે અમ્રકનાં ફોલા ઉડી ગય છે ને અમ્રક બીજકુલ દ્વાય લાગે નથી. આવી રીતે ચાળવાથી બધો અમ્રક પાણી નીચે ખેરી જાય ને પરાગનો ફોલો ધાનમાં પડ્યો રહેશે. બધો અમ્રક પાણીમાં પડ્યા પછી તે પાણીને આછરવા દેવું અને પાણી આછર્ષા પછી નીતારી નાખવું. નીચે ચક્રચકીન સોટ જેવો અમ્રકનો બકો પડ્યો રહે છે તેને ધાન્યામ્રક કહે છે. અમ્રકની મુસ્મ કપો પહેલાં ધાન્યામ્રક કરવાની જરૂર છે. કેટલાક તૈલો ધાન્યામ્રક કર્યા સિવાય અમ્રકની બારીક કટકીઓ કરી તેને ચુરાખાર તથા ટંકચુખાર સાથે ખસ કરી ગમપુટથી † ટુંકી દે છે પણ તેથી શુદ્ધ અમ્રક ભરત થતી નથી તેમજ તેથી સારો ફાયદો પણ થતો નથી. શુદ્ધ અને ઉત્તમ અમ્રકભરત કરવાનો સારો રસ્તો એ છે કે ધાન્યામ્રકને ગૈ.મગની બાવના દઈ એક દિવસ ખસ કરી ગમપુટની અંદર ટુંકી દેવો. આવી રીતે બે ચાર વખત ગૈ.મગમાં ખસ કરી ગમપુટ દઈ દેવાથી શુદ્ધ અને નિમંત્ર અમ્રકભરત થાય છે. તે સિવાય તૈયાર કરેલ ધાન્યામ્રકને આકાશના છીરમાં બે ચાર વખત ખસ કરી ગમપુટો દેવાથી પણ શુદ્ધ અમ્રકભરત થાય છે. ફક્ત એક અથવા બે ગમપુટ ટુંકવાથી જોઇએ તેવી અમ્રકભરત થતી નથી. શુદ્ધ અમ્રકભરત લાલ છુંખરા રંગની હોય છે ને તેમાં ચક્રચકીત કટકીઓ હોતી નથી. જેમાં ચક્રચકીત કટકીઓ હોય તેને અશુદ્ધ ભરત સમજવી ને વાપરવા માટે લાલ અપોગ્ય છે. જેટલી વખત

† ગમપુટ એક ગમ લાંબો, એક ગમ પટુઓ અને એક ગમ ઉંડો ખાડો ખોદી તેમાં છાણું ભરી તે છાણાની વચમાં દારાવ સંપુટ મુકવું. પછી બાકાનો ભાગ છાણાથી ભરી દેવો અને તેને સળગાવી તાપ કરવો એવી રીતે તાપ આપવાની કિવાને ગમપુટ નામ આવેલો એમ કહેવાય છે.

ગમપુટ દહ બરમ કરવામા આવે તેટલો તેના ગુણમા વધારો થાય છે અને તે પ્રમાણે તેને એક પુત્રી, દસપુત્રી, શતપુત્રી અને સહસ્રપુત્રી એવા જુદા જુદા નામો આપનામા આવ્યા છે સહસ્રપુત્રી બરમ સૌથી ઉત્તમ ગણાય છે પણ તે ઘણી કમ્પટ વાળી બનાવટ છે જેથી ૫-૧૦ પુત્રાળી બનાવટ માધારણુ ગીતે વખરાય છે એક બે પુત્રવાળી અબ્રહમબરમ ન વાપરવી મારણુ કે તે સાન નિશ્ચય થઈ ગઈ હોય તો અબ્રહમબરમનો રગ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે લાનબુખરો થાત છે તે રગ સારી રીતે આવે તેટલા માટે તેને આક્રમના છીરમા અને વડની જડના રમગા ખન કરે છે વની જડમા ખત કરવાથી અબ્રહમ રાતો રગ ઘણી જલદીયાં પકડે છે તે સિવાય મજબૂતો પામ દેનાથી પણ લાન રમ જલદીયાં આવે છે તેટલાક વેચો ઝાઝી ભાવના ન હોતા રમને માટે હાલ એક બે ભાવના દહ અબ્રહમ વાપરે છે

બુનાવડ — ૧ અબ્રહમ ૨ અર્જુનાબ્ર ૩ સુનોચનામ્ર ૪ શુભારામ્ર ૫ હરિશ્ચંદ્ર રસ ૬ મહાનંદમી વિશામ્ર રમ

૧ અબ્રહમબરમ—આની બનાવટ ઉપર મારણુમા આમ્ર ગણ છે

૨ અર્જુનાબ્ર—શુદ્ધ અબ્રહમબરમે અર્જુનમ્હની બનાવ રસની સાત ભાવ । દહ મુકવણી ને વાગી બારીક મરના જે નૈયાદ થાત તે અર્જુનાબ્ર

૩ સુનોચનામ્ર—આક્રમ તેના શુધ બરમ લઈ મેળાનો નળ ચરમ, વાગો, દાડમનુ ફળ, લાંબુનો રસ આમગા અને ચાગેરી આ દરેકોના રમ આક્રમ તેના વધ તેની એક પછી એક અબ્રહમે બાવતા દેવી એ બધી ભવના દેનાઈ મહે ત્યાં વાન વાનની ગોમી વાળી

૪ શુભારામ્ર—અબ્રહમ ૧૨ તેના લઈ તેમા મ્પૂર એવની, જાવદગ, જાવત્રી વનગ મગાપર તેજપત્ર, જડામગી,

તાલીસપત્ર, તજ, નાગકેશર, કૃષ્ણ, ધાવડીનાં ફુલ, કાળોવાળો અને શુદ્ધ ગંધક એ દરેક અઢેક તોથો લઈ ખાંડી બારીક ચુર્ણ કરી તેમાં ૦૧ તોથો શુદ્ધ પારો બરાબર મેળવી પાણી સાથે તેની બે રતીબારની ગોળી કરવી.

૫ હરિશંકર રસ—શુદ્ધ અગ્રક ભસ્મ લઈ તેને સાતદિવસ સુધી આમળાંના રસની ભાવના દેવી.

૬. મહાલક્ષ્મીવિદ્યાસ રસ—અગ્રક ભસ્મ તોલા ૮, શુદ્ધ પારો તોલા ૪, શુદ્ધ મધેક તોલા ૪, બંગમરમ તોલા ૨. શૈષ્ય ભસ્મ તોલા ૧, હરતાળ ભસ્મ તોલા ૧, તામ્ર ભસ્મ તોલા ૦૧. સુવર્ણભસ્મ તોલા ૦૧, કપૂર, જ્યેષ્ઠ અને જવંત્રી દરેક ચાર ચાર તોલા સમદર-શોષનાં બી બે તોલા, ધતુરાનાં બી તોલા ૧—એ બધાને સાથે મેળવી નાગરવેલનાં પાનમાં ખૂબ ખરલ કરી વાલ વાલની ગોળી કરવી. આ ઉપરાંત બીજી બનાવટો પણ છે.

મહાસ્ત્રેષ્ઠ કાશાનલ રસ—હિંમલામાંથી કાઢેલો પારક, મનશીલ, ગંધક, ટંકચુખાગ, તામ્રભસ્મ, બંગમરમ, આમ્રકભસ્મ, સુવર્ણમાદ્રિક ભસ્મ, હરતાલભસ્મ, કાળા ધતુરાનાં બીજ, સિંધાપુષ્પ, કોષ્ઠ, હીંગ, લીંડીપીપર, કાપફળ, નેપાળાનાં બીજ, બાબચી, ગરમાળાનો ગોળ અને નસોતર એ સર્વને સરખે ભાગે લેઈ એકઠાં કરી યુવરના દૂધમાં ખરલ કરી વગ્રાણના દાણા નેવડી ગોળીઓ બનાવવી. દરરોજ એક ગોળી સેવન કરવી. આ ગોળીના સેવનથી સન્નિપાતનો નાશ થાય છે.

પિત્તાંતક રસ—જવંત્રી, જ્યેષ્ઠ, જટામાંત્રી, કોષ્ઠ, તાલીસપત્ર, સુવર્ણમાદ્રિક ભસ્મ, લોહભસ્મ, અગ્રકભસ્મ, લવંગ અને રૂપાનીભસ્મ એ સર્વ સમાન ભાગે લઈ પાણીમાં ખરલ કરી બે રતીબારની ગોળીઓ કરવી, આ ગોળીઓનું સેવન કરવાથી તમામ જાતના પિત્તરોગ, દોષાત્રિન પિત્ત, રાખાત્રિન પિત્ત, યુગ, આમ્રગિત્ત, પાંદુરોગ, હરલ, વગ, અને ઉપડીંગ નાશ થાય છે.

મહાપિતાતક રસ-પિતાનકમાં જે વસ્તુઓ કહી છે તેમાં સુવર્ણ માર્દિ બરમતી જગ્યા સુવર્ણની બરમ નાખવાથી મહાપિતાતક રસ બને છે, તેના મેવનથી તમામ જાતના તિતરોમોનો નાશ થાય છે

ચતુઃસમલોહ—અગ્રકબરમ, તામ્રકબરમ, પારદ, લોહનગ્ન અને ગંધક એ સર્વે ચાર ચાર તોના પ્રમાણે લઈ એક ન કરી અડનાનીમ તોના ધી અને અડનાનીમ તોના દ્વિધા મેળવી પકવવું જ્યાં પા થઈ જાય ત્યારે વાનડીંગ, ત્રિકુળા ચીનાના મળ અને ત્રિકુ એ સર્વેનું સ્વર્ણ અર્ધો અર્ધો તોતો લઈ ઉરોક્ત પાકમાં મેળવી ઉતારી લેવું, ઠંડુ થયા બાદ એક મચની બરણીમાં ભરી રાખવું આ નાદે માનમિક મિથિ સારી હોય તે દિવસે આ લોહની માત્રા એક માસા ભાર લઈ ધી અને મધમાં મેળવી મેવન કરી બદ દરગજ એક એક માસામારની માત્રા વનારતા જવું જ્યારે દરદોજની માત્રા આઠ માસમારની થાય ત્યારે પડી માત્રાને વધારવી નહિ અડપાનમાં નાગી એળવું પાણી અને દુધ પીવું જ્યારે દરની માત્રા પચ્ચે જનક તરે રાના શારી એ ખાનો ખાત મગના ઝોસામણ અને વી સાગે ખાનો આ લોહના સેવનથી શ્વરોગ છુદ્ધરૂન પાંચસન આમવાન મિષ્ટીકા, શુ મગન અને શિરશનો નાશ થાય છે

પચાત્મક રસ—પદ્મનગ્ન, અગ્રકબરમ ગાંધનનય નામ ભગ્ન ગંધક વળતામ અને ત્રિકુળા એ ત્રણેક નવું મમાનભાગે ૧) સર્વેને એક ન કરી મરણી ગોરખમુડી અરુમ લોગી મોતો ભારગી જાણુની છાન અને નીનકમન એ ત્રણે ૧૧ રસની એક એક બારના આપની બાદ સર્વેની બરોમગવજને પચાવણે નાખી આડુના ગમગા એ દીનમ ખરન કરી ચણુના પ્રમાણુની ગોળીઓ કરી દર-ગાજ મવગ ૧૧૩ અને રાગે એક એક ગોળી સેવન કરી ઉતારી આડ રી ૧૧૩૧ અને માવના દ્વિધુ મગન મરુ આ ગમ ગા ૧ ગથી રીના ગા મરુ ૧ નિનકર છે

સર્વાંગ સુંદર રસ—શુદ્ધ પારદ, તાપ્રિ ભરમ, મનુદીપ્ત, સુવર્ણ માસિક ભરમ, હરતાલની નિર્ધૂમ ભરમ, રાખ્ય ભરમ, સુવર્ણ ભરમ, જંગ ભરમ, લોહ ભરમ, અમ્લક ભરમ, મુંક, પાંચો લવણ અને ગધક એ મર્ચે મમાન ભાગે લખ મુંકતો કવાય, ગરણીના પાનનો રસ, ભાંગના પાનનો રસ, ભારંગીના મળનો રસ અને કાળા ધંતુરાના પાનનો રસ એ પ્રત્યેકના રસની અલગ અલગ સાત ભાવના આપી ખૂબ બારીક મર્દન કરી વ્યાદ એક એક મામા ભારની ગોળીઓ કરી રાખની, ગોરડીના તેલ અને સુંકના ચૂર્ણ સાથે આ ગોળીઓનું મેવન કરવાથી કફનો વ્યાધિ શમન થાય છે તથા આ ગોળીઓનું મેવન કરી અનુપાન તરીકે ત્રિકટુ, સંચળ, દીંગ અને કંકચના ખીજ સમજાગે લખ કરેલું ચૂર્ણ ગરમ પાણી સાથે સેવન કરવાથી સર્વ પ્રકારના ગળનો નાશ થાય છે.

ગુણ—પોષિક, ધાતુ પોષિક, જાષક, અને શીતળ.

ઉપયોગ—અમ્લક દ્રાવત આપનારી દવા ગણાય છે અને તેની અસર લોહનીસાથેસેવાથી ધણી વધે છે. નળનાઈ, કમકૌવની, હર્ષજ્વર, મંદહણી, હર્ષ ખાંસી, તથા ક્ષય ઉપર તે અપાય છે. હર્ષ રોગ ઉપર તે સારો ફાયદો કરે છે. હર્ષ રોગની અદર જે ઝીણો ઝીણો તાવ રહે છે તેને તે દૂર કરે છે. જ્વર દૂર કરવા માટે અમ્લકની સાથે લોહ ભરમની યોજના કરવી એ એક ઉત્તમ પદ્ધતિ છે. તેથી યદુતોદર અને પ્લીઘુદર દવાય છે. શરીરમા દ્રાવત આવે છે અને હર્ષજ્વર ખસે છે. લોહ મળમ અને અમ્લક એ જન્મેની રતી રતી બાર માત્રા ગરદુગીના રમમાં ખાવાથી કાવમા મારો ફાયદો થાય છે. શુભારાત્રની જનાવટ પછી લાય, હર્ષ મળગ્ની, તથા ઉધરમ ઉપર લાન અને વ્યાદ સાથે આવી કંટ પાણીએ ઉનારની લેદરે અને ઉપરથી ધી, દુધ વિગેરે સારો પોષિક જોગક દેવો લેદરે. અહર્ષ, મંદાત્રિ, ઉલટી અગ્નિને થોડી થોડી ચેચર અને તેથી ચની કમ કૌવનીની અંદર અમ્લક આપવી બહુ યોગ્ય

છે. સુલોચનાત્રની બનાવટ અશુભના વ્યાધિ ઉપર ધણી પ્રસિદ્ધ છે તેમજ ધાતુ પુષ્ટિને માટે પણ તે વર્ણાય છે. અમ્લક ધાતુને પુષ્ટિ આપનાર દવા ગણાય છે અને તેથી કેટલાક ક્ષીણતીર્થ પુરષો તેનું સેવન કરે છે. ધાતુ ક્ષીણતા, કળતર, માથાનો દુખાવો, કમ્બરની પીડા અને શરીરમાં થતી બેચેની અમ્લક ભરમથી દૂર થાય છે. ધાતુને માટે દેશી વૈદ્યોએ ધણા ગુણો કહ્યા છે પણ તે પ્રમાણે જોવામાં આવતા નથી તોપણ અમ્લકને માટે એટલું તો સિદ્ધ છે કે જે જે દરદોની અદર પૌષ્ટિક દવાની જરૂર છે ત્યાં ત્યાં અમ્લક આપવી યોગ્ય છે અને તેનો ફાયદો ધણુ કરીને તેના પૌષ્ટિક ગુણમાંજ રહેશે છે. તે શીતળ હોવાથી બન્ન વ્યાધિમાં ધણી ઉપયોગી છે. ગુરદાના શુષ્ક વરમમાં અને આખા શરીરના સોજામાં અમ્લક ભરમ એકલી અગર હરિશંકર રસ અપાય છે. શુષ્ક પ્રમેદ ઉપર તે ઉપયોગી છે. જે દરદો ઉપર અમ્લક લાગુ પડે છે તે દરદના શુષ્ક રૂપમાંજ અમ્લક ઉપયોગી છે. પ્રમેદ તથા ઉધરસનાં તીક્ષ્ણ રૂપમાં અમ્લક આપવો નકામો છે. ખીન બધા રોગનાં કરનાં તે છાતીના અને પીચાળના રોગ ઉપર બહુ લાગુ પડે છે. કાષ્ઠ ઉપર શ્રુગારાત્ર અને અમ્લક ભરમ એ ધણા સારા ઉપાય છે, અને જ્યારે દરદી ધણો ક્ષીણ થઈ ગયો હોય ત્યારે તેને શમિ આપે છે. અશુભનાત્રની બનાવટ એ ખસમ કરીને હૃદરોગ ઉપર અપાય છે. મહાત્મકમ્બી રસની બનાવટ ધણી સારી ધાતુ પૌષ્ટિક દવા છે. તે ક્ષીણ થએલા પુરુષોને પંક્તિ દૂર થવા માટે અપાય છે. દરેક શુષ્ક રોગમાં તે રોગને લાગુ પડતી દવાની સાથે અમ્લક ભરમની યોજના કરવી ધરિત છે.

માત્રા:-શુદ્ધ અમ્લક ભરમ * ૧ થી ૨ વાન, અશુભનાત્ર ૧ રતીમાર, સુલોચનાત્ર ૧ વાન, શુન્ઘરાત્ર ૨ રતીમાર, હરિશંકર રસ ૧ વાન, તથા મહાત્મકમ્બી વિતાસ રસ ૧ વાન

* અશુદ્ધ અટલે રોષિયા વગરની અને અર્ચિદ્ધ એટલે જેના અદર ચક્રમકાન કટકીઓ દેખાય એવી અમ્લક ભરમ વાપરવાથી મનુષ્યના

અમકની સાથે નાખતું જોઈએ. કદ રોગને માટે કાયદા, લાંડી પીપર અને મધમાં આપવી, ધાતુસ્થિતે માટે લવંગ તથા મધમાં આપવી.

અંબર.

વર્ણન—અંબર એક ખનિજ પદાર્થ છે. એના માંગડા ધાય છે. એ પદાર્થ પૃથ્વીમાંની કાટોમાંથી અથવા સમુદ્રમાં તરતુ અથવા તો સમુદ્રના કિનારા પર ઘણે ઠેકાણે મળી આવે છે. વિશેષ કરી બાલ્ટિક સમુદ્ર, પર્શીઅન સમુદ્રના કિનારા ઉપર અને પોલાક, જર્મની, સ્વીડન, મીમીવી, પ્રશીઆ આદિ દેશેની જમીનમાં પણ મળે છે. અંબર ત્રણ પ્રકારનું ધાય છે. પીઠુ, ઘોળુ અને કાગુ, પીઠા અંબરની ઉપર ટપકા હોવાથી તે ગોળ અરમળ જેવું પીળા રંગનું હોય છે. પીઠું અમરજ શ્રેષ્ઠ છે અને કાગુ મર્ચથી હલકી કિંમતનું હોય છે. અસલ અંબર મોઘુ વેચાય છે એટલે કટલાક સોકો બનાવટી પણ કરે છે. જે ખર અંબર છે તેના એ માંગડા લાક એક ઉપર ખીન્ને ધમવાથી ગરમ થનાર સુદગ પદાર્થોને સોલ્યુ મકની માફક આકર્ષે છે. દાન નીચે

શરીરમાં અનેક પ્રકારની પીડા ધાય છે. એની લાગ લાગ, કાક, પાકુ રોગ, મોઝે હૃદય અને પસવાળા પીડા અને લાર સતાપ આપનાર છે, તે કુટ્ટી નીકળે છે, સોજો ચડે છે, ને હૃદ-રોગ તથા રક્તપિત્ત જેવા ચિન્હ જણાતા માટે છે અમ્રકના નિકારની શક્તિ ત્રણ દિવસ આમળી પાણીમાં વાટી પીવાથી યાગ છે એમ કહેવું છે.

આવવાથી થોડો અવાજ થાય છે પરંતુ પીંગળતું નથી; માત્ર નરમ થાય છે અને તેમાં થોડી ચીકણા આવે છે. અંબરને દેવતામાં નાખવાથી તેના ધુમાડાની મુગંધી સારી આવે છે. અંબર મુગંધી પદાર્થમાં નાખાય છે.

ગુણ—ધાતુત્થક, તૃપ્તિદારક પુષ્ટિકર, કામોત્તેજક, ઇન્દ્રિયોને શક્તિ આપનાર, અગ્નિવર્ધક, કોણામાની શરતી અને મરમીની ધૂળ દૂર કરનાર, શુભાન અને ઘરડાને દિનકર છે.

ઉપયોગ—એક મથોડા બાર અંબર મધની સાથે આપતુંને મુઠ્ઠા સાત દિવસ આવવાથી કેપવાયુ દૂર થાય છે; અને કોણનો તેમ સાંધાનો રોગ પણ દૂર થાય છે. રથાવર જંગમ વિષ ઉપર અંબર પાણીની સાથે આપતું. કોણેરા (વિષુચિકા) ઉપર અંબરની ધૂણી આવડી તથા અંબર અને કરતુરી સહેજ ખાવા પણ આપવી. અંબરતું થી સાકરમાં એવન કરવાથી ક્ષીણના દૂર થઈ શરીર ઉપર તોજ આવે છે અને મગજ શાંત થાય છે.

કલર્ક.

વર્ણન—કલ્પ એ દેવાના જેવી ગદગદાતી ને પાંચી થાય છે અને તેને ખડખડાવાથી અવાજ થાય છે. જેને આપણે સાધારણ રીતે કલ્પનાં પતરાં કહીએ છીએ તે કલ્પના પતરા નથી પણ સોડાનાં પતરાંપર કલ્પ અક્ષરો દોષ છે.

શોધન તથા માર્ગ—કલ્પને પાતળી કરી નમોડના રસમાં ઢળદરતું ચૂર્ણ નાંખી તેમાં રેડવી. આ પ્રમાણે ત્રણ વખત રેડતું એટલે કલર્ક શુદ્ધ થશે. દવા તરીકે ઉપયોગ કરવામાં કલ્પની બરમ વપરાય પણ બરમ કરવા પહેલાં તેને શુદ્ધ કરવાની જરૂર છે. કલર્કની ગીદ

ગાંધી ! મિત્રિ એની છે કે તેને ઉઘાળી તેનો રમ ચાલ ત્યાં તેને
 આપ્તના છીરમા અગર ગૌમતમા દારની અગર તે બન્ને સાથે મેળની
 તેમા દારની પછી તેને ક્રમના પાળીથી અગર સાદા પાળીથી ધોઈ
 તેવાથી કનઈ ગુદ થાન છે ઉઘાળેન મનદના રસને આપ્તના
 છીરમા અને ગૌમતમા દારની વખતે વૈતને તથા ગુદારને ધણી સલામ
 ગમવાની જરૂર છે મનદનો રમ આપ્તના છીરમા તે
 ગૌમતમા ગાખતા એકમ ઉડે છે તેથી દૂર ઉભા
 રહી હાથ બામો કરી માથુસીથી નાઠસાળા નાઠકાને મજબૂત પકડી ઉઠો
 પાળી દેનો તે તરત ખાળી જનુ આમ કરનાથી કનઈ ઉડે છે પણ
 માથુમ ૭૦ દોનાથી મધ થવુ નથી જો માર માથુમ
 શુનથી આપ્તના છીરના દામ ઉપર મોઢુ રાખી કનઈ રેડે તો
 છીર બને નહ ઉડી તેના મોઢા ઉપર ચોગી રહેજો, માટે કનઈની ગુદ્ધિ
 મરતી નાને અન્ય મલામ રાખનાની જરૂર છે દરેક નખને જનાં
 કનઈનો રમ દારવામા આં છે ત્યારે ઝીણી ઝીણી રચો ઉડી હાથ
 બે હાથ ૭૦ પડે છે માટે દરેક નખને તે વીણી લઈ ફરીથી ગાળની
 છેડાં ૨૦ તને ગૌમતમા ન ગાખતા તેને ઉઘાળી તેનો તાળપાડી રેવો
 પછી તને ઈંધી માં પતંગ રસા આની રીને શુદ્ધ થએન જનઈના
 બાગી કટન મરસા માં બે માગ જાણા લઈ જાણાની મપાગપર ચોડી
 પાંચેના ય ૩ પાથગી તે ઉપર કનઈની કરનો પાથરની તે ઉપર પાડી
 પાંચેનાની ચરક પાથ ની એમ મે નણુ ચાર પટ દઈ માથ પાંચેનાની ચરક
 પથગી મારે મોઢા ગ્રામ ગુદ્ધિ આ મને જાણા અમાકથીજ ધની
 સીંધી મગાગીના મરસા બેઠએ ચાર પછી ચેજ જાણા નીચે મુખ
 તેની અંદર આ મને ગણુ મુકી દેસા માં બે જીમ્બ વોડા જાણુ
 ખડકી તેને મગગારી દેસા આથી થએન બરમ મનદની નદેદ મગાડીઓ
 બધાઈ રહેજો જ્યારે દેવના પોતાની મેજે ઠરી જાય ત્યાં અડો પડખેના

છાણું ખમેડી ઉપડું છાણું હજવેથી ઉઘારી લેવું જોયો ભરમ થએલ
કંઈની જામીગએલ સફેદ ગાંગડી જુકો થઈ પારેવાની ચરક સાથે મળી
નજાય. જે સફેદ ગાંગડી જામી રહી હોય તે બધી ઉપાડી લેવી. આમ કરવાથી
સણી ખરી કર્યો ભરમ થઈ જાય છે તોપણ કુટવીક કર્યો કાચો
રહી જાય છે ને તેની કઠણ ગાંગડીઓ વળી જાય છે. તેને ફરીને
ખીજી વખતે તેજ પ્રમાણે પકવડી. પારેવાની ચરકને બદલે ભાગ અગર
અજમાની લૂકી સાથે મુકીને સળગાવવાથી પણ સફેદ કપડા ભરમ
શાય છે. આ સિવાય બંગા ભરમ કરવાનો બીજો રસ્તો એ છે કે
શુદ્ધ કપડાને યોદાના ઠામમા ઉકાળવી અને બ્યારે વે મગે ત્યારે તેમા
એથો ભાગ જવખાર તથા આમળીના ફાતરાનો જુકો નાખવો અને
લોઢાની સગીથી હાવાવુ. થોડીવાર હાવાયાથી તે કપડો બારીક
જુકો થઈ જાય છે. તેને હડા ખાણીથી ઘાઈ લેવા ને જરા ધીમા
તાપથી શેખો આથી શુદ્ધ બગમમ તૈયાર થાય છે શુદ્ધ બગમમ
ઘોળા ભુખરા રંગની હોય છે

બનાવટ — ૧ બગમરમ, ૨ બજેથર રસ ૩ બૃહત્ બજેથર
૪ સુવર્ણ બગ.

૧ બગભરમ=મનાવવાની બે કીનો ઉપર બનાવી છે.

૨ બજેથરરસ=રસમિદૂર બાતે બગમરમને મમભાગે મેગ
વવાથી બજેથર રસ તૈયાર થશે

૩ બૃહત્ બજેથર=બગમમ, શુદ્ધ પારો, રૌપ્ય ભરમ, અક્ષ
ભરમ, શુદ્ધ ગંધક એ દરેક બમે તોના અને સુવર્ણમમ તથા મૌક્રિક
(મોનીની)ભરમ એ બન્ને બરવો અરધાનોનો—એ સર્વેને મગગ મેજરી
તેને બાગરાના રસની ભાનના દી અને બમે ચણી બાગની
ગોળી કરવી

૪ સુવર્ણ બગ=શુદ્ધ પારો, શુદ્ધ ગંધક, અને બગમરમ
એ ભોને સમભાગે લા ને નજીની બરોગર નસાર તથા તે

ધાં સાથે ઘુટેવાં ને પછી તે ભુકાને કાચની શીટીમાં નાંખી
[તુકાવંત્રની- અંદર પકાવવો. આથી જો ચીજ શીટીના ગળામાં જામી
કે તેનું નામ સુભર્ણબંગ. સુભર્ણબંગનો રંગ સોના જેવો અગમગતો
પ છે.

ગુણ:-શોષક, પૌષ્ટિક અને મૂત્રજ, શુદ્ધ બંગમરમ દીપત, પાચન,
ચિકર, પુષ્ટિપ્રદ, શીતળ, કાંતિકારક, ધાતુને સ્થિર કરનાર અને ક્ષયનો
શ કરનાર છે.

ઉપયોગ-બંગમરમ મૂત્રમાર્ગના રોગ ઉપર અતિ ઉપયોગી છે.
શ્લેષ્મજના રોગ ઉપર તે બહુ વપરાય છે. મૂત્રપીડના ઇર્ષ્ય વરમમાં
મિજ મધુ પ્રમેહમાં તથા સર્થ જાતના ઇર્ષ્યપ્રમેહ ઉપર બંગ અપાય
કે. બંગના મેદનથી મૂત્રરોગથી થતો શોષ દૂર થાય છે તથા તેથી
ની કમકાઈતી ઓટકે છે. બૃહત્ બંગેશ્વર રસ પાકેશાં ઉંખરાનાં દૂળના
સાથે મધુપ્રમેહમાં અપાય છે તેમજ બંગની બધી બનાવટો સા-
ચારણ રીતે મૂત્રરોગમાં કામની છે. બહુ મૂત્રતામાં અંગાર
મૂત્રની અંદર મફદ પદાર્થ પડે છે અને તમે જામી રહે છે ત્યારે
મગ આપવી ધણી ઉપયોગી છે. સોમરોગની ઉપર બંગમરમ એક
કેતમ દવા છે. ઇર્ષ્ય મૂત્રવ્યાધિની અંદર બંગની ગમે તે બનાવટ
આમળાના રંગ સાથે આપવી યોગ્ય છે.

ઇર્ષ્ય ઉત્તરસ, ક્ષય, ઉરક્ષત તથા કાલી ઉત્તરસમાં બંગ દાયદો
ફરે છે. ત્યારે દરદીને હાંફ ચડે તથા દરદીથી જરાપણ મહેનત થતી
નથી ત્યારે તેનો ઉપચાર પ્રશસ્ત છે. ઇર્ષ્ય સધિવા, કળતર, પાંડુ તથા
કમકાઈતી ઉપર બંગ અપાય છે. ઇર્ષ્ય વાત વ્યાધિમાં બંગનું સેવન
કરવું શ્રેષ્ઠ છે. બંગ મગજને પુષ્ટિ આપનાર છે અને તેથી
આખને તથા મગજને ઠંડક થાય છે. દમમા પણ તે પીપર તથા
મંત્ર સાથે અપાય છે. મૂત્ર વ્યાધિમાં તે મૂત્રજ દવા સાથે અપાય છે.
શરીર બળવાન થવા બંગમરમ તુલસીના રસમાં અપાય છે. ગ્વામને

માટે જાયફળ, લગન અને મધમા અપાય છે, પેટમા પીડ આવ
 'રોય તો દરે સારે અપાય છે, ધાતુ નિરૂતિ માટે જાયફળ, જવ
 અને વવગમા અપાય છે, ને અગ્નિમાવને માટે લીંડી પીપરમા અપાય છે
 માત્રા — શુદ્ધ જગત્તમ જગેશ્વર તથા બૃહત્ જગેશ્વ

ના થી ૧ વાન, સુર્ય જગ ૧ થી ૨ વાન

૪ વાનુકાયન — પેટાળા મોઢાનુ માગીનુ વામણુ લઈ તેની તર્ક
 એથી ડગલી કાઢી તે કાણુ આડુ પાડુ એક મોટુ ઠીકરુ મૂકી દે
 ને અદર રેતી બરી તેની મધ્યમા અગત શીઘી મૂકી અગત શીઘી
 ના મોઢા અગળ પગ ઠીકરુ નરીને ઉર ૫૩ માગી કરવી જેથ
 ધૂમારો બહાર જઈ શકે નહિ ને તે દામને તાપ આપવો સ્વામી શી
 ચાય ત્યારે તે ગીતી ફેડી ગો નાટેનો પદાર્થ કાઢી લેવો

૧ રમ મધમા લામ્બુ છે કે અતુલ મધ અથવા રીસાર્થ
 કપવાન ડુબ, ગુન્મ (ગોગો), કોર, શૂળ, વાન પાડુ પ્રગેદ તથ
 બગદર એ ગોગો ઉપજ થાય છે નેમજ ને ત્રિંદુ તુલ્ય છે રમ
 નિમગ્ના મરં રોગ, ક્ષય, નવક-૭, તાવ, પથરી અડધિ હાથા
 રોગ ઉપન કરે છે નેમજ મદ્યમિ, પાકુરામ, અને નિર્મળપણુ લાવે
 છે એના દોનની શાને માટે મધમાગમિ સમ્પદ સાથે તથા દિવમ ખાતી

કાચલવાણુ. (બંગડીખાર)

મયના ૧ મયની બટ્ટીના ઉત્પન્ન થાય છે એનો રમ થીના
 રોગ છે

ગુણ — પિત્તકા, કિમ્બી ખાર, કલ અગ્નિરોધક, ઉષ્ણ ગુણુ.
 તથા કલકાર છે, ત્રી ૧ મ, ૩૫ વાનુ તથા પિત્તનો નારા છે.

ઉપયોગ — અશુભ ઉપર મયનાણુનુ સર્જ માસો દોઢામો ગગ
 ખાતીમા આપડુ

કાડીખાર.

વર્ણન—કાડીખારને અંગ્રિહમાં “નાઈટ્રી ઓફ સીલ્વર” કહે છે એ ક્ષામાંથી બને છે. કાડીખારની પેન્સીલ જેવી ઘોળો લાકડી હોય છે. કાડીખાર ગરમપાણીમાં પીગળે છે. ચામડીને લામવાથી કાળા કાંચ પડે છે અને ફેફસા ઉઠે છે.

ઉપયોગ—આંખોમાં દાદ થાય અથવા આંખો દુખવા આવે તે ઉપર અને આંખોમાં ખટકા મારતા હોય તેના ઉપર કાડીખારને ગરમ પાણીમાં પીગળાવી તેનું ટીપું પીંછી વતી આંખમાં નાંખવું. ગરમીનાં ચાકાં ચતાંજ તે ઉપર કાડીખાર ચોપડવો એટલે ચાકાં પ્રસરતાં નથી અને તે ઉપરનું વિષ જળી જાય છે. શરીરમાંનો સોને, અવાશું અને મસ ઉપર કાડીખાર ચોપડવો.

કાંતી લોહું (કાંત લોહ)

વર્ણન—કાંતી લોહું એ લોહચુંગકમાંથી થાય છે. એના મામર અને ચુબક એવા પ્રકાર છે. કાંતી લોહું મળતું કદમ્બ છે. એ સર્વ લોહમાં શ્રેષ્ઠ છે.

કાંતી લોહના વાસણમાં પાણી જરી તેમાં તેલનું ટપકું નાખવાથી પ્રસરતું નથી અને પાણીને દહીંમો વાસ આવે છે. અને લીંબુનો રસ કાંતી લોહના વાસણમાં નાખવાથી કડવો થાય છે. કાંતી લોહના વાસણમાં દુધ તપાવવાથી ઉમરા આવી જકાર નીકળી જતું નથી, ઉંચું વધે છે. કાંતી લોહનું મારણ પોલાળના મારણ પ્રમાણે કરવું. એની ગરમ પોલાળની ગરમ કરનાં સો ગણી વધારે ગુણવાળી છે.

કોડી

વાર્જન:-કોડી અરખી સમુદ્રમાં, લખણીપ અને માવણીપ બેઠે
જડે છે. ધોળા, રાત્રી અને પીળા એવી ત્રણ જાતની કોડી થાય
પીળા કોડી તીક્ષ્ણ તથા ચક્ષુષ્ય છે, રાત્રી કોડી ઠંડી અને રા
ત્રિનિદ્રાસ્થ છે અને નેના ઉપર પેળા મિન્દુ અને રેવા હોય
બાવચહ નાશક અને નાના પ્રકારના કાંતકોને ઉપયોગી છે એમ
છે. જે રંગે પીળા, પીઠ ઉપર ગાંધારાગી હોય તે રમયોગને ઠેકાણે આ
તે જો વજનને દોઢ તોનો હોય તો તે ઉત્તમ, તોનામાર હોય તો મ
અને પોણા તોનો દોઢ તો કનિષ્ઠ જાણી. કોમ્બ એમ માને છે કે
કોડી જેની પીઠ પર ગાંધારા હોય, જે જાળી હોય અને જે વજ
ન માસા હોય તે ઉત્તમ, ચાગ મામા વજનમાં હોય તો તે મ
અને જે ત્રણ ગાંધારા હોય તે કનિષ્ઠ છે.

શુભ:-કોડી તિખટ, ઉંચું જાળ, અમિદીપક, કડું તથા
છે અને કર્ણુશળ, મલુ, નેનગેળ મચ્છલુષી, ગુલ્મ, શૂળ, પરિ
શૂળ, કાપ, વાયુ તથા કદનો નાશ કરે છે.

શૌરન તથા મારણ:-કોડી કાચમાં પચવ કરનાથી શુભ
છે અથવા એક રાત્રિ છાશમાં અથવા લોખના રમમાં પલાળી ર
એટલે શુભ થાય છે (૧) કોડી નેનગેળા દેવતામાં સારી રીતે
ત્યા સુધી તપાસી ઠંડી થાય એટલે બાગીક ખરન કરી ઔષધ તર
વાપરવી (૨) કોડીને ખાંડી વસ્ત્રવાળા બૂખી કરેલી અને તેને એક મ
અથવા માગીના વામણમાં ભરી મધ જૂકી પાનાળી એક આંગળી ઉ
રહે એટલે લોખનો રસ રેડેલો અને તાંબ્રમાં સુકવવું. એ પ્રમાણે ૬
રોગ લોખનો રસ નાળી સાત પુટ ગ્રાપવા. આઠમે દિવસે તો
પહોર સર્પી ખરવ કરી સુકવી રાખવું આ ઉપયોગમાં લેવું
(૩) કોડીને દેવતામાં નાખી તે ત્રણ ચાર ત્યાર બાદ તેને લીધુ બધા
દવાના રમમાં પાનાળી ત્યાં એટલે ખરવ કરી નાખવી.

ઉપયોગ—કાન વહેતો હોય એટલે કે તેમાંથી પદ્ધ નીકળતું હોય તો કોડીની ભસ્મને લીંબુના રસમાં અથવા હુમ્મના પાણીમાં કાનમાં પાડવી અથવા અડધી કોડીની ભસ્મ કાનમાં નાખી ઉપર લીંબુનો રસ રેડવો, અપરમાર ઉપર કાઠાની ચીરી ઉપર કોડીની ભસ્મ નાખી તેની પોટથી કરવી અને તે વારવાર સુસી. હાથ ઉપર કોડીની ભસ્મ મે શુભભાર, સાકર તોતો ૧, મધ તોતો ૧ અને માખણ તોતો ૧ માખાપની

ધાતુ વિહાર ઉપર કોડીની ભસ્મ ઘી અને સાકર સાથે આપની શુભ ઉપર કોડીની ભસ્મ ઉના પાણીમાં અથવા સાકરમાં આપની સ્વાસ્થ અને જીર ઉપર કોડીની ભસ્મ વી અને સાકરમાં આપની પ્રમેહ અને પ્રદર ઉપર કોડીની ભસ્મ સી અગર ગાયના દુધ અને સાકરમાં નાખી, દાદર, કહુ, ખમ અને ચણા ઉપર લંબુ તેન નવટક, નેડા ભસ્મ ૧ નોરો અને ગેર બા નોરો એકત્ર ખરન કરી લેપ કરવો

ખડી (CHALK)

પાર્શ્વના ખડો મોઢેદ અને મનિન એ બેંદરડે એ માત્રી ધાતુ ૭, તેમાં મનિન ખડા મૂળ્યુ હોય છે અને ગૌર ખડી નરમ ધડી પોગી અને સારી ટાપ છે

ગુણુ—ઘાદ, રક્તવિગર, શીત, પિત, કફ અને નેત્રવિગરનો નાશ કરે છે. ખડી દડી અને મલુર છે, લેખન ક્રિયામાં પશુ વપરાય કે, પાસણુ ખડી—નયુ પિત અને રક્ત વિગરની નાશક ફેણ મીન બો સેપાદિદોમાં ગુણુકાગક તથા બસણુ પ્રત્યક્ષી માગી જેડી લાગે છે

ખાપરીઓ અથવા ખાપરીયું.

SULPHATE OF ZINC.

વર્ણન—ખાપરીઓ જસતમાથી યાય છે તે બે જાનનો થાય તેના એક જાનના કકડા કાળા રંગના હોય છે જેના દ્વારા છે તે ખાપરી જાતના બુખરા રંગના આવે છે. બુખરા રંગના કકડા વગર તમા બુખરા જેના હોય તે પણ તે જાડાને મોગ થાય છે.

રોગો—ખાપરીઓ સાત વિવિધ રોગોમાં દોષાયે કડી રાખવાથી અગર લીમડાના રસમાં ઘુટવાથી તેમજ રોગોમાં આ એક પ્રકાર પર્ણના ઉકાળવાથી તે શુદ્ધ થાય છે. રોગોમાં રસને મનુ મન અથવા રોગો મનપણ ઉપયોગમાં લાગી શકાય ગમે તેવી તે શુદ્ધ થાયે તે ખાપરી આપધ તરીકે વપરાય છે.

ખાપરી-૧ રસકેશ્વર, ૨. ખાપરી અજન, ૩. રંગના માન

૧ રસકેશ્વર—શુદ્ધ કરેલા ખાપરીઓ, વિધાનુસુ, કુસારેન મોઝુ, કુસારેન ટકણખાર, શુદ્ધ, મગી અને પીપર એ બધી રોગો સમ ભાગે લઈ તેનું ખારીક ચૂર્ણ કરી લીંગુના રસમાં ઘુલી દેવા કરી લાગા નુકસાની.

૨ ખાપરી અજન—શુદ્ધ ખાપરીઓ પાણી માથે અગર મુગ વાળે જેથી કેટલોક ખાપરીઓ સાથે મળી જશે અને મોઝુ રોગોમાં ભાગ નીચે બેસી જશે, પછી આ પાણી નીનાગી લેતું અને તમે રહે. રોગો કેટલી દેશે પછી તે પાણીને એક કામની અંદર ઉકાળતું અને ઉકાળતા જે તમે રહે તેને નિરુજાના કવાયતી નગ વખત ભાનના ખાપરી જ્યારે સુકાય ત્યારે તેની અંદર દસમો ભાગ નાખતું અને તેને જરાગર મેળવી ખારીક લઈતું.

૩ વસ્ત માલિની—એક ભાગ રોગો મરી ને બે ભાગ શુદ્ધ ખાપરીઓ ને તેને અથવા માખણમાં કનડી ખન કરેલા પાણીમાં લીંગુનો રસ નાખતા જતું ને ખન કરતા જતું જા મુરી.

ચીકાશ મટી જવચ ત્યાં સુધી ખરલમાં જરાજર ઘુટતા રહેતું ને સુકાયા પડી વાસ પાડતી ગોળી કરવી.

ગુણ-પૌષ્ટિક, રોપણ, અને નેત્ર કફ, પિત્ત, નેત્રરોગ અને કાવનો નાશ કરે છે; લોહું તથા ખારાને રજે છે.

ઉપયોગ-આપરીઓ પૌષ્ટિક તરીકે ઘણા ગુના વખતથી પ્રસિદ્ધ છે. વચત માયિની રસ અને સુવર્ણ માયિની વચંત જેની બનાવટ 'સુવર્ણ' પ્રકરણમાં આપવામાં આવે અને જે છૂર્ણ જ્વર માટે ઘણી પ્રસિદ્ધ છે તે બન્ને બનાવટમાં આપરીઓ આવે છે. દરેક જાતના છૂર્ણ જ્વરની અદર, પ્રકર અને છૂર્ણ પ્રમેહની અંદર તે ઘણો ઉપયોગી છે. ખપર અગર વચંત માયિની લીંડી પીપરના ચૂર્ણમાં તથા મપમાં મેળાડી ખાવાથી તથા ઉપર દુધભાતનું પચ્ચ પળવાથી દરેક જાતના છૂર્ણજ્વર, વિષમ જ્વર, ધાતુગતજ્વર, શોષીવાળા પાણી જેવો પાતળો ઝાડો, પ્રકર, ગુબ્બુલ તથા કન્ઝૌવની દિગેરે દરેક દરદોમાં ઘણો સારો ફાયદો થાય છે. કાથી પ-૧૫ દિવસ ચોગ્ય રીતે અર્પણું સેવન કરે તો તેને રાત્રે વાળો બેઢદ પડાનો બંધ થાય છે તેમજ ઝાડો ખરાબર બંધાય છે ને તેથી શરીરમાં કૌવન આવે છે. વાનવ્યાધિ જેવાં કે અપખાર, હીરટીરીઆ અને જે જે વાન વ્યાધિની અંદર અમુક મુદતે બેચનજી ઉપડો આવે છે તેવા દરદની અંદર અપેરથી ફાયદો થાય છે. તે ગગગને બેઢદ પૃષ્ઠિ આપનાર છે. મધુપ્રમેહ, છૂર્ણ ઉપદંશ તથા દમની અદર ને તેણુ સારું છે.

અર્ચરનો બુકો ઝુમઝાં, ઘાસાં તથા જાળી મએત્ર બાગ ઉપર લગાડવાથી તેમજ બાઝાં ઉપર તેનો બુકો બબસનવાળી ઘાસાં ઝાડપર આવે છે. ત્વક્ષેપની અંદર તે લગાડવો કઠો છે તથા તે અંદરથી દાહને શાન્ત કરે છે. ખરજવા તથા કચ્છચનાં ઘસાં ઉપર ને છાંટવાથી રસીનો બાગ સુકે મારી જાય છે અને તેનો બુકો અંદીના ઘાસાં ઉપર લગાય છે.

આખના દરદની અદરે ખાપરીઓ એક કિતમ દવા તરીકે નમિત્તે ૭ રમકેશ અને ખર્પૂર અજન એ બે તેની નુપ્રસિધ્ધ ખનારો છે પિત્તના પ્રકોપથી આખો બળતી હોય અગત આ ના બારે રહેતી હોય ત્યારે તેમજ કમકૌવતી દ્રષ્ટિવાળને ખાપરીઆનુ અજન ઉત્તમ છે જે જે રાત્રા સુરમાઓ આવે છે તે દેગની અદર માયા રણુ રીને ખર્પૂરો ભાગ હોય છે જામરની અદર આખ આડા થના પડતા તેમજ આખ આગે થનો ધુમાડો વિગેરે રમકેશર તથા ખર્પૂર અજનના ઉદોગથી દર થાય છે તેથી તાત્તુ કુડ પસા જાય છે તથા જામરની અદર થતી બળતરા બધે તથા શાન થાય છે જામ માણુસોને પણ ખપર આજનાથી આવે હુક રહે છે તથા તેમની હુકી નિ થતી નથી એનુજ નહિ પણ ઉત્તમ નિ મજમુન થાય છે આખની અદર ઉગેના તારોડીઆને તે મેમડી દે છે તથા તે ઉપર થતી માસટદિને તે આવે છે જીરક જાનના રતાનપણાની અદર તથા જાખ અને ચો દેખાવાની અદર ખાપરીઆનુ અજા સાથે છે જેમ ખપર ખાપથી મગજો પુરિ મગે છે તેમ આખમા માજનાથી આ રો પણ કુષ્ટિ મગે છે

માના માખ ખપરને વમન મામિતી અમક વાન

ગેરુ (Ochre or Red Chalk)

વચન.-ગેરુ નથુ જ્વતનો થાય છે મેના ગેરુ પાસજુ ગેરુ અને મુગેર આ દેગની અદર ખતી લોમ રમસ માગે જ મે વાસર છે તે મામિના દેશ જેવો હોય છે તથા ખીજે ગેરુ માણુ પાસજુ જેવો હોય છે તો પાસજુ ગેરુ મુકે છે મેનાગેરુ સોની શેમ મેનાના મામિનાન તેજ અપસ માગ વાસર છે ગેરુની અદર કુમડી નો તેજો જામ રમે રુક છે તેમજ મિત્તિ મા નામની થાય પણ

તેમાંથી મળી આવે છે. ત બહુધા બહાર લગાડવામાં આવે છે તો પશુ કેટલાક વેંચા તેનું શોધન કરે છે.

શોધન.—ગેરના જાંતુના રસમાં ખરલ કરી એક દિવસ તડકામાં સૂકવેલો એટલે શુદ્ધ થાય છે. ગાયના દૂધમાં નેમ જરા ધી નાખી શોધવાથી પશુ ગેર શુદ્ધ થાય છે.

અનાવરણ.—૧ ગેરનો લેપ ૨ ગેરનો ઉમેરો

૧ ગેરનો લેપ—ગેર, રસાંજન, મચ્છ, જેડીમધ, બાજો, રતાંજળી અને પદ્મકાષ્ઠ એ બધાને ભેગાં ખાંડના અને તે ચૂર્ણ લેપ તરીકે વાપરવું.

૨ ગેરનો ઉમેરો—ટુઝાવેલ મોરચુથુ ત્રણ બામ અને ગેર ૫ બામ તેને બરાબર મેળવવાં.

શુભુ.—ગીનજી તથા રોપલ.

ઉપચોગ.—વિચરિષ્ઠ અગર બીજા ત્વક દોષની અદર જ્યારે તેમાંથી બહુજ પાણી ઋતું દોષ તથા બહુ બળતરા થતી હોય ત્યાં ને ચોપડાથી દડક થાય છે, ગેરનો ભીતો સુકો લેપ કખવા તથા રતનાની ઉપર કરવામાં આવે છે તેમજ ગેરના લેપને ધીમાં કાપડી ક્ષત ઉપર લગાડાય છે. ચાદીના ધારામાં ગેરનો ઉમેરો દાખરા માટે વપરાય છે અને માની રાકીલુ ધાર તેથી જલદી રૂઝપર આવી જાય છે. બમરી, મધમાખ તથા બીજા જાંતુના જેરી કંબ ઉપર ગેર ચોપડાથી શાંતિ થાય છે. ઉનાગાની અદર જ્યારે હોકમ ઈલાને અગાધ ટુકી આવે છે ત્યારે તેને આખે ગરીરે ગેરનો લેપ પાણીમાં વાટી ચોપડાઈ છે તેમજ તેનો ગરીરે લેપ કરી રાખ્યો હોય તો ઉની લ લાગતી નથી. જે ચાદીના ધારામાં સખન બળતરા થાય છે તેમાં ધારાની ઉપર ગેરના ઉમેરો કરતા ગેરનો ચેન વધારે સાફ આવે છે. બાળક માટી ખાય છે તેને માટે બાળકને માટીની જગ્યા ગેર ખાવા આપેલા કે જેથી વધતું ૧૦ ઉતરી જઈ બાળક સગકન થાય છે.

દુધ તો જામી જાય છે. આ પ્રકારે શુદ્ધ કરવામાં પણ તો બહુ ધીમોગ રાખવો નહિ તો ગંધક લાલ થઈ જવાની ધારતી રહે છે.

તે સિવાય ગંધકને શોધવાની ત્રીજી રીત એવી છે કે એક દોણું લઈ તેને સાંધ કરી તેની અંદર દુધ ભરવું ને દોણાનું મોઢું ખુલ્લું કપડાંથી બાંધવું ને તે કપડાંથી બાંધેલ દોણાના કંઠા ઉપર ઘોળી અગર કોઈ ચીકાસદાર માટીની પાળ કરવી; વચમાં કપડા પર ગંધકનો લુકો નાખવો અને તે ઠંડ પાળ બરાબર બરવો. આ ગંધક ઉપર કદાઈ મૂકી તે કદાઈની ઉપર દેવતાના અંગારા નાખવા. તાપ લાગવાથી નીચેનો ગંધક ઓગળશે ને ટપકી નીચે દુધમાં પડશે ને તેથી ગંધકના બપકાદાર કુલ પડે છે. આવી રીતે શોધન કરવામાં મોટો લાભ એ છે કે આકરો તાપ લાગવાની ગિલકુલ ધારતી રહેતી નથી કારણ કે દેવતા વધારે હોય તોપણ તાપ લાગે ને તે ઓગળે કે તરતજ તેનો રસ કપડામાંથી ગળાઈ દુધમાં પડે છે જેથી રમ થએલા ગંધકને તાપની અસર પાછળથી લાગતી નથી આવી રીતે કરવાથી સર્વોત્તમ ગંધક થાય છે.

બનાવટ:—૧. શુદ્ધ ગંધક ૨. લઘુ કબ્બાદ રમ ૩. ગંધકાદિ લેપ ૪. ગંધકવટી ૫. સિંહનાદ ગુગળ ૬. ગંધ તૈલ ૭. ગંધક રસાયન ૮. ગંધકાદિ તૈલ.

૧ શુદ્ધ ગંધક=ઉપર જણાવી ગયા તે પ્રમાણે પણ રીતે શુદ્ધ ગંધક બને તેમાંએ ત્રીજી રીત સર્વોત્તમ છે.

૨ લઘુ કબ્બાદરસ=શુદ્ધ ગંધક બે ભાગ, શુદ્ધ પારો એક ભાગ, લોહમરમ અરધો ભાગ, સચળ એક ભાગ, દળખાર એક ભાગ, મરી એક ભાગ, પીપર બે ભાગ, પીપળીમગ બે ભાગ, ગીનક બે મુંદ બે ભાગ, લવંગ બે ભાગ એ સર્વ પદાર્થો એકઠા કરી તેને લીંબુના રમની સાથે બાવના દેવી.

૩ ગંધકાદિ લેપ-ગંધક ૧૨ તોલા, મનશીન ૧૨ તોલા, પારો ૧૨ તોલા અને ચણુ કળાય, મોરચુચુ, કડ છર તથા મરી એ દરેક તોલો તોલો અને ઘી તોલા ૨૦. આમા ગંધકને મનશીન એ બેને બેગા ખાંડી તેમા પારો ખરાખર મેળવી દેવો પાઝાથી તેમા બીજી ચીજોનુ ચૂર્ણ નાખવું અને તે બધા ખરાખર મેળવી તેમા ૨૦ તોલા ઘી પાઝાથી મેળવવું. આ બનાવટમા પારો મેળવવાને સમજાવી રાખવાની છે.

૪ ગંધકધટ્ટી-શુદ્ધ ગંધક નણુ ભાગ અને સિંધવ, લમણુ, સુદ. મરી, પીપર, સેકેલી હિંગ અને જીરુ એ બધાને અદેક ભાગ લઇ મેળવી તેની ગોળી વાળવી.

૫ સિદ્ધનાદ ગુગળ-શુદ્ધ ગંધક આઠ તોલા, ત્રિફળાનો કાંદો ૭૨ તોલા, એરડીનું તેલ ૩૨ તોલા એ બધાને યોદાની કઢાઇમા નાખી ધટ થાય ત્યા સુધી ઉકાળવું.

૬ ગંધ તૈલ-ગંધ તૈલ એ ખર જોતા ગંધકનુ ઘી છે. શુદ્ધ ગંધકને દુધની અદર ઉકાળી તે દુધને જમાવી તેનુ દર્દી કરવુ ત્યાર બાદ તેને વપોની અદરથી માખણુ તાવનાથી જે ઘી તૈયાર થાય છે તેનુ નામ ગંધ તૈલ

૭ ગંધક દમાયન-શુદ્ધ ગંધક બે ભાગ, શુદ્ધ પારો એક ભાગ, આને નગખર મેળવી તેમા કુવારનો રસ નાખી ખરાખર લકી તેની ધુન્ની કરવી પછી તેને જરા મેકવી ને બ્યારે કરે ત્યારે તેમા નધ અને ઘી બન્ને ગમ્મે ભાગ નાખવા.

૮ ગંધકાદિ તૈલ ધતુરાના ડાંડા ચીરી તેની અદર ગંધક, મોરચુચુ ને મનશીન ખરી તેના ઉપર કપડાજાણુ કરી તેને અગ્નિમા પત્થરા અને જગે તે ઘાટી રહે ત્યારે ઉપરથી છાણુ વગેરે કબોડી નાખી તે ડાંડાને ઝોમને ઝોમ ધુવેવ તેવમા વાળી નાખવા.

ગોપીચંદન (a. White Clay.)

વર્ણન—ગોપીચંદનને “સૌરાષ્ટ્રી માગી” પણ કહે છે. ગોપીચંદનની ઉત્પત્તિ સૌરાષ્ટ્ર દેશ (કાઠીઆવાડ) માં થાય છે. એ એક જાતની મીઠી છે અને તેનો રંગ ધોળો હોય છે.

ગુણ—દાહ, લાલ, રક્તવિકાર, પિત્ત, કફ અને પ્રદરનો નાશ કરે છે. ખીજ ગુણુ ફટકડી જેવા છે.

ઉપયોગ—દીરાકમીના નિપ ઉપર અને અન્નમાં કાચની લુકી માર્ક હોય તો ગોપીચંદન ધમી પાવું. ગરમીની ચાંદીઓ ઉપર ગોપીચંદન ધમી ચોપડવું. બાળકોના માથા ઉપર પર આરે છે તે ઉપર ગોપીચંદન ધમી લેવ કરવો. પ્રદર ઉપર ગોપીચંદન ૧ તોલો અને ફટકડી ત્રણ મામા એકત્ર ખરંચ કઠી કપડ માટી કરી ગજપુટ આપવો. પછી તે એક ચણી (સુંળ) બાર પ્રમાણમાં સાકરમાં આપવું. ખરજવા અને રતના ઉપર ગોપીચંદન ધમી લગાડવું. મુખરોગ ઉપર ગોપીચંદન દૂધના ધમી ચોપડવું.

ગંધક. SULPHUR

વર્ણન—રસાયનમાં ગંધક અગન્યતું રચાયેલું છે. ગંધક ચાર જાતનો થાય છે. લાકડીઓ, આમળમારો, કચ્છી ના રાખગંધક. આ ચાર જાતમાં આમળમારો ગંધક સૌથી સૌખ્ય છે અને તેના પીળા રંગના કટકા આવે છે. તેનો રંગ પાકેલાં આંબળાના રંગને મળતો હોવાથી તેને આમળમારો ગંધક નામ આપવામાં આવ્યું છે, તેનો રંગ ચક્રચક્રીત હોય છે. લાકડીઓ ગંધક લાકડીના આકારનો હોય છે. તેના પાંચ પાંચ ભાગે ૧ સાનઈચન લાંબા કટકા આવે છે. આ જ જાતના ગંધક એ જાતમાં વપરાય છે. આમળમારો ગંધક પેટમાં ખાસ માટે તેમજ બહાર લગા-

ડના માટે આપાય છે ને લાકડીઓ. ગંધક મુખ્યત્વે કરીને બહાર લગાડવાના કામમાંજ આવે છે, તો પણ આમલસારા ગંધકના અભાવે જો તે ખાવા માટે આપવામાં આવે તો તેમાં કાંઈપણ હરકત જોવા નથી, પરંતુ ખંને જાતના ગંધકને શુદ્ધ કર્યા પછીજ ઉપયોગમાં લેવા એ અત્યંત ડિગર છે. કચ્છી અને દાઝ ગંધક એ આજી વપરાતા નથી.

શોધન-લેદાની કઢાઈની અંદરના ભાગમાં જરા ધી ચોપડી ગંધકનો ખારીક ભુકો કરી તેને કઢાઈની અંદર નાખવો. નીચે બહુ થોડો અંગારાનો તાપ રાખવો, બડબડ બળતો હોય અગર નીચે લાકડાં બગતાં હોય એવો તાપ આપવો નહિ, આમ કરવાથી ગંધક બળી જશે તે ગંધકનો પીગા રંગ બદલાઈ રાતો થઈ જશે. ગંધક શોધવા સુકીએ ત્યારે કઢાઈને જરા તાપની આંચ લાગે કે તે ઓગળવા માટે છે, અને બેવધુ મિનિટમાં તો તદ્દન ઓગળી જાય છે, ગંધક ચુસા ઉપર ફક્ત રસ થાય ત્યાં સુધીજ રાખવો, રસને આકરો કરવાની જરૂર નથી, જે જરા વધારે રાખવામાં આવશે તો રાતો રંગડો થઈ તમે ચોટવા માંડશે. રસ થયો કે તેને તરત દૂધની અંદર નાંખી દેવો. શેર એક ગંધકના રસને અડીશેર દૂધની અંદર નાંખવો. આમ કરવાથી ગંધક દૂધની અંદર યુક થઈ જશે અને દૂધમાં ગંધકનો રસ પડ્યો કે તરત ગંધક તમે જામી જશો, જામેલા ગંધકનો પોપડો ઉખેડી કાઢી તેને ખારીક વાડી કપડે ચાળી લેવું. તેનો રંગ શુદ્ધ પીગા થાય છે તથા કાચા આમલસારા ગંધકની પેઠે તેમાં ચળકાટ રહેતો નથી. ઔષધમાં આ શુદ્ધ ગંધક વપરાય છે, તેની ભરખ કરવાની કામ જરૂર નથી.

આ મિવાળ ગંધક શુદ્ધ કરવાની બીજી રીત એવી છે કે ગંધકને વાડી કપડે ચાળી લેદાની કઢાઈમાં સમઘાગ ધી નાંખી નીચે જરા તાપ કરેલા અને જ્યારે વી અને ગંધકનો રસ થઈ જાય ત્યારે તેને દૂધમાં નાખી દેવો ધી દૂધ ઉપર તરી રહેશે અને ગંધક શુદ્ધ થઈ

દુધ તો જામી જાય છે આ પ્રકારે ગુલ કરામા પણ નાપ તો ખૂબ વધેલા રાખવો નહિ તો ગંધક લાલ થઈ જવાની ધારણી રહે છે

તે સિવાય ગંધકને સોધવાની ત્રીજી રીત એવી છે કે એક દોણ નહ તેને સાફ કરી તેની અદર દુધ ભરતુ ને દોણાતુ મોઢક ખુબ કપડાથી બાંધતુ ને તે કપડાથી બાંધે દોણાના કાંઠા ઉપર ઘોળી અગર કોઈ ચીકસિદ્ધાર માગીની પાળ કરી વચ્ચા કપડા પર ગંધકનો ભુખ નાખવો અને તે દેક પાળ જરાગર જરવો આ ગંધક ઉપર બાઈ મળી તે કાઠાની ઉપર દેવતાના અગ્રાર નાખવા તાપ લાગ વાથી નીચેનો ગંધક ઓગળશે ને ટપકી નીચે દુધમા પડશે ને તેથી ગંધકના બપકાદાર દુધ પડે છે આની રીતે સોધત કરામા મોગે લ ન એ છે કે આકરો તાપ લાગવાની મિનકુન ધારણી રહેતી નથી કાગ્લ કે દેવતા વધારે હોય તોપણ તાપ નામે નેતે ઓગળ કે તરતજ તેનો ગસ કપડામાથી ગાઈ દુધમા પડે છે જેથી રમ થએના ગંધકને તાપની અસર ખાગથી લાગતી નથી આવી રીતે કરાથી સર્વોત્તમ ગંધક થાય છે

બનાવટ:—૧ શુદ્ધ ગંધક ૨ લઘુ કબ્બા ૨૨૫ ગંધકાદિ લેપ ૪ ગંધકવર્ગી ૫ સિદ્ધનાથ ગુળ ૧ ગંધક તૈન ૭ ગંધક રસાયન ૮. ગંધકાદિ તૈન.

૧ શુદ્ધ ગંધક=ઉપર જણાવી ગયા તે પ્રમાણે ગળુ રીતે શુદ્ધ ગંધક બને છે તેમાએ ત્રીજી રીત સર્વોત્તમ છે

૨ લઘુ કબ્બા=સ્ત=શુદ્ધ ગંધક જે બાગ શુદ્ધ પારો એક બાગ લોહમરમ જરવો બાગ સચળ એક બાગ મજુખાર એક નામ મગી એક બાગ, પીપર એ બાગ પીપળામૂળ એ બાગ ચીનક જે શુદ્ધ ને બાગ, લગમ જે બાગ એ સર્વ પદાર્થો એકા કરી તેને લીંચુના રમની સાત બાના દેરી

૩ ગંધકાદિ લેપ-ગંધક ૧૨ તોલા, મનશીલ ૧૨ તોલા, પારો ૧૨ તોલા અને ચણુ કાગળ, મોરચુચુ. ૬૬ છઠ્ઠ તથા મરી એ દરેક તોલો તોલો અને ઘી તોલા ૨૦. આમાં ગંધકને મનશીલ એ બેને બેમાં ખાંડી તેમાં પારો ખરાબર મેળવી દેવો. પાછળથી તેમાં બીજી ચીજોનું અર્થ નાખવું અને તે બધાં ખરાબર મેળવી તેમાં ૨૦ તોલા ઘી પાછળથી મેળવવું. આ બનાવટમાં પારો મેળવવાને સમાજી રાખવાની છે.

૪ ગંધકવટી=શુદ્ધ ગંધક ત્રણ ભાગ અને સિધવ, લસણ, સુંઠ, મરી, પીપર, શેકલી હિંગ અને છઠ્ઠ એ બધાને અંકે ભાગ લઇ મેળવી તેની ગોળી વાળવી.

૫ સિંહનાઠ યુગળ=શુદ્ધ ગંધક આઠ તોલા, ત્રિફળાનો કાંઠો ૭૨ તોલા, ઐરંદીનું તેલ ૩૨ તોલા એ બધાંને શોદાની કાષ્ટમાં નાખી ઘટ ઘાલ ત્યાં સુધી ઉકાળવું.

૬ ગંધ તૈલ=ગંધ તૈલ એ ખરું જોતાં ગંધકનું ઘી છે. શુદ્ધ ગંધકને દુધની અમર ઉકાળી તે દુધને જમાડી તેનું દહીં કરવું ત્યાર બાદ તેને ધોવાથી અદરથી માખણ લાવવાથી જે ઘી તૈયાર થાય છે તેનું નામ ગંધ તૈલ.

૭ ગંધક દસાચન=શુદ્ધ ગંધક બે ભાગ, શુદ્ધ પારો એક ભાગ, આને ખરાબર મેળવી તેમાં કુવારનો રસ નાખી ખરાબર લઈ તેની ગુચ્છી કરવી પછી તેને જરા શેકવી ને બ્યારે કરે ત્યારે તેમાં મધ અને ઘી બંને બળ્બે ભાગ નાખવા.

૮ ગંધકાદિ તૈલ ધંતુરાના ડાડવા ચીરી તેની અંદર ગંધક, મોરચુચુ ને મનશીલ જરી તેના ઉપર કપડાણ કરી તેને અગ્નિમાં પાવવાં અને બ્યારે તે પાકી રહે ત્યારે ઉપરથી છાણ વગેરે ઢાંકેલી નાખી તે ડાડવાંને જોખને એક ધુપેય તેલમાં વાડી નાખવા.

ગુણ-શોધક, સારક અને કૃતિષ્ઠ

ઉપયોગ:-ગંધક પેટમાં ખાવાથી પિત્તનો પ્રકોપ શાન્ત થાય છે. અને તેથી ઝાડા માફ ઉતરે છે. વખને એક બે દરન પણ થાય છે. અર્શની અદર ગંધક ઘણો ઉપયોગી છે અર્શવાળા દરદીને હમેશા યકૃતનો રકન દોષ હોય છે જે ગંધક સાફ કરે છે. જ્યારે અર્શની શરૂઆત થઈ હોય અને ગુદાના મુખ આગળ લોદીનો જમાવ થયો હોય અને ત્યાં સોજો ચહેરો દેખાતો હોય ત્યારથી જો ગંધક શરૂ કર્યો હોય તો મારો ફાયદો થાય છે, તેથી તે બાગના દાહનુ ચમન થાય છે. અને ઝાડા પાતળો ને માફ આવાથી જે છોવાતુ જોઈએ તે છોવાતુ નથી. ગર્ભ દોષની અદર ગુદા ગરક થોડા ઘણા દિવસ સુધી દુધની અદર લેના જોઈએ તેમજ ગંધક રમાયત પણ તેરીજ રીતે વપરાય છે માધારણુ મીને ઝાડા કમજ રહેતો હોય તો તે તેથી માફ આવે છે. આ સિવાય ગંધક પેટના અશ્વર્ષ રોગ ઉપર વપરાય છે વધુક વ્યાધરૂ અશ્વર્ષમાં બહુ કામનો છે ને જોજન સમયે છાશની માથે આ ચૂર્ણ પેનાથી અશ્વર્ષ, ગોટા, પેટચુક ઉવગી મોળ વિગેરે ગે છે તથા જઠરાગ્નિ પ્રતીપ્ત થય છે

શુભ્ર અશ્વર્ષના વ્યાધિમાં ગંધક ઉપયોગી છે વધુ અને પાંચ મા પણ તે અપાય છે, અશ્વર્ષથી થતા રોગ ઉપર ગંધકવગી માર માર કરે છે તેમજ કાનેગમાં પણ તે સારો ફાયદો કરે છે ગંધક આપવાથી કાનેરાનો ઝાડા અને ઉવડી દમાય છે, તેમજ દાગર ને ગોઠવી પોચા પડે છે ગરક ખતેરના દરદમાં કેલી રીતે ફાયદો કરે છે તે દર નાકા થયુ નથી નો પણ ગરક લેનારાનો દરદી જ નહીં નિગેજ થઈ જતો નથી ગંધક, રાત્ર, વમણ, અન્નમાના ટુપ, રો બધાને કાદના રમમાં વાગી દરદી પાછા દેવાથી દરદીના શરીરમાં ઘણુ માત્ર ચંતન્ય આવે છે. દરુ પડતુ રસીર આથી ઉશ્ચ થાય છે. વાત-વ્યાધિમાં ગંધક અપાય છે, મામગયુ, કમિશુન, ગંધકી નંગલ પીંછ

જાતના વાયુમન્ય રોગો ઉપર મિદનાદ ગુગુળ ઘણું સાર કામ કરે છે, જ્યારે સાધાઓ ઝરાઇ ગયા હોય છે અને શ્વેભ રસનો જમાર તે ટેકાણે ચલાયો તેમની ગતિ કેટલેક દુર્બળ બંધ પડી ગઇ હોય છે ત્યારે ગંધક ઉપયોગી છે. વાનઝાવિનુ વીક્ષણુપ રાત થયા પછી તેના હર્ષકપમા તે અપાય છે.

ગંધક ત્વક (ચામડી)ના દોષમાં સૌથી મારો ઉપાય છે અને તે ખાવાને માટે તથા ચોપડવાને માટે અપાય છે. ખસ, ખરજનું, વિચરિકા, દડુ તથા કુખા તેનો લેખ ફાયદાકારક છે. અથા ત્વકદોષની અદર સાંત્રણ રીતે બારીક કીટની ઉત્પત્તિ ધણેની હોય છે જેનો ગંધ નાશ કરે છે તેમજ તેવા પ્રાણીની ગતિથી થતાં ઝેળને તે દૂખાને છે. ખમ ઉપર ગંધકનો મધમ અત્યંત સરસ છે. ત્વકદોષના લેખની અદર ગંધકની સાથે કેટલીક વખત પારો પણ મેળવવામાં આવે છે. ગંધકાદિ તેમ અને ગંધકાદિ લેખ બહાર લગાડ્યા માટે બહુ વપરાય છે અને તેથી ચિની, કરોળીઆ નિગેરે બેબે છે. ગંધક અને પારાની કમજબી તકરોષ ઉપર ભુક્ષનામાં આવે છે. કોનેગની ઝેરી હા દૂર કરવા માટે જે વરમા કોનેગનાગો દરદી ગુજરી ગયો હોય તે ઘરમાં ગંધક બાગસામાં આવે છે, ખમ ઉપર લોકો અનેક રીતે ગંધક ચોપડે છે. ૧૧૧૧ ૫૫૫ ૫૫૫. ગંધકને ટેકાણે ખાવાના કામમાં આવે છે.

માના ગુદ્ધ ગંધક ૨ થી ૪ વાય, (શોષક તરીક) (મારક તરીક પાનથાઆર), લણુક ૧૧૧૧ ૧ થી ૨ વાય, ગંધકની ૨ થી ૪ વાય મિદનાદ ગુગુળ પાનસામાર, ગંધલેખ ફક્ત ૦૫ રતીનાર પાન ઉપર નાખવું. ગંધક રમાયન ૧ વાન.

૫૫૫ ગંધક ખાતારે ખાડ, ખાડુ, તીખુ, કોળ, બીગમન નિગેરેના લાગ ૫૫૫.

ચુનો LIME

વર્ણન - ચુનો બે જાતનો છે. ખડીચુનો અને છીપનો ચુનો. તેને બ્રહ્મા પકવે એટલે તેનો ચુનો થાય છે.

ઉપધોગ - ૧ ગભિંબી સ્ત્રીને અતિસાર થયો હોય તો તેને ચુનાનું નિનકું પાણી નાના ચમચાબાર દૈનમાં આપવું.

૨ વ્રણ તથા બદ બેસાડવા માટે કળી ચુનો. ગોળ અને ધુંવાસનો વેપ કરી તેના ઉપર ૩ ચેટાડવું.

૩ આંખો દુખતી હોય તો ઉપર બનાવેલ લેપ કરવો.

૪ અશ્વર્થ ઉપર ચુનાની વાસ જોટલી ગોળા ખાવા આપવી.

૫ કમળા ઉપર કળીનો ભીંજવેલો ચુનો ચણા જેટલો ચાર તોના દહીંમા મગધી સાત દિવસ આપવો. પથ્થ દર્દી બાનજ લેવા

૬. અગ્નિદિનો રોગ બાકુ હોય તેણે પચાનપૂર્વક ગીચે જણાવેલ ઉપચાર ખાસ કરી અજમાવવો. કળીનો ભીંજવેલો ચુનો ૧ તોનો લઘુ તેમા બે તોલા જોટલી ઉચી તપખીર કાઢવરી થડ થાય તો થોડું ચુનાનું પાણી નાખી મિશ્રણ જેડું તૈયાર કરવાં અને વધેલા અડક ઉપર તેનો લેપ કરી સહેવાય તેટલા અગ્નિનો મંત્ર કરવો.

૭ અગ્નિથી દગાયવા બાગ ઉપર-તવના તેમમાં કળી ચુનાનું ઉપરનું નિનકું પાણી ૮ બાગ મિશ્ર કરી મુઠારે ૧ થડી મુઠી દવાવના રહેડું એટલે જાણે મધ્યમ થશે. એ મધ્યમને મોરના પીઝા વગેરે તાલ દવા લાયકી વ્રણ પર બે તળુ વખત ચોપડવું, જેથી દાગ શમી થઈ તથા આવવા માટે છે.

છીપ. SHELL

વર્ણન:—છીપની ઉપત્તિ સમુદ્રમાં અને નદીમાં થાય છે. છીપો ને પકવી તેને ચુનો કરે છે, જે છીપની ખાજીની બાજુએ રેખા હોય છે તેને છીપલી કહે છે. એ છીપલી પણ સમુદ્રમાં થાય છે.

ગુણ:—તીખી, સ્નિગ્ધ, દીપના પાત્રક, રૂચિકર તથા ગ્રાસપ્રદ છે. ઉપરંત આંખોને શુદ્ધ કરનારી તથા ગુરમ, વિપદોપ અને શૂળનો નાશ કરનારી છે.

શોધન તથા મારણ:—રાખ પ્રમાણે. જુઓ. 'શંખ'

ઉપયોગ:—અનગરિલિયા એટલે નાના જાણકોના શરીર પર બારીક મગ જેની ફાદલીઓ હોય છે તે ઉપર છાપ અને ફટકડી પરી લેપ કરવા. વિરોધક ઉપર છીપો રાત્રી તોડા બાર જાણી ચુનો કરી કપાસના રસમાં ખરલ કરી લેપ કરવો. ઉદરના ઝેર ઉપર સમુદ્ર છીપ પકવી તેનો ચુનો કરવો અને તે ચુનો ખાવાના પાનમાં ચોપડી રોગીએ તે પાન આવી તેનો રસ લઈ સર્વે સાધાઓ પર તથા જે રોગીએ વિષ કુટકુ હોય તે રથગે ચોળતા રહેવું. સર્વ ઉદર રોગ ઉપર સમુદ્ર છીપો બાણના દેવતામાં નાખી પકવી એટલે ચુનો થશે. તે ચુનો, સિંધવ, અને જવખાર ખાવના દર્દીમાં આપતા અથવા રાક્તિ પ્રમાણે ચુનો દૂધ માથે આપવો.

જવખાર CARBONATE OF POTASH

વર્ણન:—જવનાં નવાં તાજાં પચાંમ બાળી તેનાથી આ દાર ઉત્પન્ન કરે છે. એની પાતળી પતરીઓ હોય છે, એનો રંગ ધોળો હોય છે,

ગુણ:—જવખાર સારક, ઉષ્ણ, તીખો. અગ્નિદીપક, ગ્રહમ તથા લવુ છે. વાયુ, કફ, શૂળ નાશરોગ. કંઠરોગ, આમથળ, વદનુ પરીકા

સ્વ કૃમ્મ, ગુલ્મ, શ્વામ, અર્શ, હૃદરોગ, આમ, પાંડુ અને સચ્ચદ્મીની નાશ કરે છે.

ઉપયોગ —જવખાર ગાયના ધીમાં અથવા ઉચ્છોદકમાં આપવાથી સુવાવડીને મક્કલ શૂન થાય છે તે મટે છે. સુવૃન્ધમાં જવખારને છાશમાં નાખી આપવો. બાળકને ગળું (તાળતુ) પડે છે તેને માટે જવખાર અને મધ આંગળી ઉપર લઇ તેનો લેપ કરવો, ગુલ્મરોગ થયો હોય તો જવખાર ત્રણ માસા અને ગોળ ત્રણ માસાની ગોળી આપવી. દમ અને ઉધરસ ઉપર જવખાર મધમાં આપવો,

કઠિગૂળ (કમરનો દુખાવો), હૃદયશૂળ (હૃદયમાં દુખાવો), કુક્ષિ ગૂળ (પડખાનો દુખાવો) એ દરદો ઉપર જવખાર, હાંગ અને સિંધવતું ચૂર્ણ કરી એરડ તેલમાં નાખી આપવું, મગાવરોધ ઉપર જવખાર દોઢ માસો આપનારા ધાતુમાં આપવો.

જસત [ખરખર] ZINC

વર્ણન—જસતનો રંગ બુખરો વાળીઓ હોય છે પાનુ ને વજનમાં ઘાતુ ખારે હોય છે. જસતના લાટા એ જનના આવે છે, એક જતનો જાડો આવે છે જે લગાઇ તથા પહેલાઇમાં ધણો ફૂંકો હોય છે અને બીજી જનનો લાટો પાતળો આવે છે જે લગાઇમાં તથા પહેલાઇમાં વધારે હોય છે. પાતળો લાટો વધારે શુદ્ધ અને સાંખ્યો હોય છે તે તે કાપવાથી અગવડીન દેખાય છે. ખાપરીઓ કે જેનું વર્ણન આપણે આમળ વાંચી ગયા અને જે આખના ગોમડમાં પ્રસિદ્ધ છે તે જસતનો એક દાર છે અને તે સ્વાભાવિક રીતે બેલમાર્ગી મળી આવે છે. કામાજબુ નામે ધાતુ ગોમડ જે આંખને માટે ઘાતુ ઉપ-

યોગી છે તે. પણ જસતમાંથી બનાવવામાં આવે છે, અને તે વાસ્તવિક બેનાં તેનાં દ્રુષ્ટ છે.

શોધન તથા આરણ્ય:—જસતને દેવના ઉપર પદ્મની તેનો પાતળો રસ કરી ૨૧ વાર દુધમાં ફારી. જસતની બસ્મ બનાવવાની રીત એવી છે કે જસતને માટીના દામમાં મૂકી તેની નીચે ખુબ તાપ આપવો; એમ કરવાથી જસતનો રસ થશે, તે રસને લીમડાના લાકડાથી દહાવવો ને નીચે ખુબ તાપ રાખવો; આથી સફેદ રંગની બસ્મ થશે. પછી તે બસ્મને કુંવાર, ત્રિફળાં ને ભાંગરાના રસની ભાવના દેવી અને દરેક ભાવના દેવી વખતે તેને ગજપુટ આપવો, આથી રીને જે તંબુર થાય તે જસત બસ્મ.

બનાવટ:—૧ જસત બસ્મ, ૨ કાસાંજણ ૩, વાનારિરસ.

૧ જસત બસ્મ—આની બનાવટ ઉપર અપાર્થ ગમ છે.

૨ કાસાંજણ—જસતના કટકા કરી એક મીડી તાવડી પર મુકવા અને નીચે ધમણથી ખુબ તાપ કરવો. આથી જસત યોગળશે ને તેનો રસ થશે. રસ થઈ બધા છતાં પણ ધમણ ધમે રાખવાથી રસ પાકી જશે. બમારે રસ પાકી બધ ત્યારે સળીમ્મ જડે તેને દહાવવો, આથી રસમાં દ્રુષ્ટ પડવા લાગે છે. તે દ્રુષ્ટ ચક્રચક્રીન તેજવાળાં ને બગેરીયાના જેવાં પ્રક્રશવાળાં દેખાય છે. જે દ્રુષ્ટ પડે તે બાજુ ઉપર તારવતા જવું ને નીચેના રસને દહાવતા જવું. આથી બધા રસનાં દ્રુષ્ટ પડી જાય છે. અને દરેક દ્રુષ્ટની પેલી અને ઘોળી માંમડી બધાઈ ગઈ હોય એમ દેખાય છે. તે માંમડીએને ખરડમાં વાટી કપડે ચાળી તે બધે એક દામમાં બરી રાખવો ને અંદર જસતની કચી કટકીઓ રહી ગઈ હોય તે કાઢી લેવી. કસારા લોકો પણ એ પ્રમાણે કાસાંજણ બનાવે છે. કાસાંજણની અસર વધારે શીતળ કરવા માટે તેના રસની અંદર લીમડા નાખે છે અને પછી દ્રુષ્ટ પાડે છે.

૩ પાતાલિ રસ-જસત ભરમ પ વાય, રોષ્યબઝમ ૧ રતીબાર
ગુને ગોરા સત્વ ૧૦ વામ એ ત્રણુ ચીત્તે બનામર ગેજરી ગારધા
વાયની ગોળી કરી

ગુણુ-પૌષ્ટિક, રોપણુ + અને શીતળ, “તુરી, કફ, શીતળ, કફ,
પિત્ત, પ્રમેદ, પાન્ક, ત્રિદોષ, મદાસિ, અતિસાર, પિત્તજ્વર, અત્તર્ણ, કાશ,
આમવાન, ઉષ્મી, ગૂળ, શીતજ્વર અને રક્તાતિસાર એટલા યધિનો
નાશ કરે છે ને નેવને દિનકાળી છે.

ઉપયોગ-જમત તેના પૌષ્ટિક ગુણુને લીધે પ્રદંતી અફર ધણું
ઉપયોગી છે. પ્રદરવાગા દરદીને જસન ભરમ ચેપાથી ગર્ભાશયમાંથી
પડેનો મેન પદાર્થ અટકે છે અને ગરીરમાં કૌનત આરે છે. જસનની
અસર પૌષ્ટિક હોનાને લીધેજ આ ફેરફાર થાય છે. તેમજ ને ત્તર્ણ
પ્રમેદ, પાન્ક તથા આખના દરદ ઉપર ધણી સારી અમર રે છે.
જસન ભઝમ ક્ષયની અદર તાન અટકાવવા માટે બહુ મારો ઉપાય
છે, જમન ભરમ અને ખાપગીઆના ગુણુ આ બામનમાં એક મરખા
છે, વાન બાસાક અને પ્રમેદક જવર જે આખો દિવસ ઘાન રહી
આજે હોગેલા ચડે છે અને જે કોઇ પણ બગમા પાક થયાની નિરાની
છે તેવા જારની અદર જમન ભરમ ધાનુ મમ કરે છે તેથી લયનો
ખેદ પળીતો અટકે છે. આ બધી અમર મગજને પુટિ આપવાથી
થાય છે મગજના વ્યાધિ જેના ક અપરમાર, દિગ્ગીગીઆ તથા મુઠ્ઠે
ઉપડતા અનેક જાનના વાન વ્યાધિ ઉપર જમત ભરમ અપાય છે.
અપમાર અને અપમારને મગના દરદ જેમા દરદીને પ્રમગે શીચ
આવે છે વા નથી આવના અને પ્રમગે હાય પગ તાગાય છે ને ।
દરદોના જમન ભઝમ આપરી યોગ છે. જ્યારે આનુ દરદ ઉપડ્યું

જે દગ પોના ૧૧ ગુણુ વડે ઘાનના દુદ બામને દર રી
અદરના નફગન આખો મનેજ કી વાડ ફરે છે તેને ‘મખણુ’ કહેવા.

હોય ત્યારે જસત ભરમ આપવાથી કાંઈ પણ કાપદો નથી. તે બેગી ગયા પછી જે વાતારિસ આપુ રાખવામાં આવે તો તેવું દરદ બીજી વખતે ચતુ અઠકે છે અમર તેની ઉપડવાની મુદત લંબાય છે. એકામાં એકી એકેકી ગોળી સવાર સાંજ ત્રણ મામ મુધી ખારી જેઘએ, ત્રણ માસની મુદત ફક્ત તેની અસર જણાવા માટે આપી છે પણ તેના ખરેખરા ફાયદાને માટે તો તે ઘણા લાંબા વખત સુધી સેવાની જરૂર છે. જેમ જસત ભરમ ખારા માટે અપાય છે તેમ કાસાંજણુ બહાર લગાડવાને કામ લાગે છે. જસત ભરમ પણ કાસાંજણુને ફેલાવે વાપરી હોય તો તેમજ ફાયદો થાય છે પણ તે બનાવરી ઘણી મહેનત વાળી છે તેથી તેને બદલે કાસાંજણુ વંપરાય છે. જુદી જુદી જાતના અમિષ્યદની અંદર તેમજ આજો જ્યારે ખરમડી આવે છે ત્યારે તથા દુધ મડળના ફાતની અંદર કામાજણુ આંગવામાં આવે છે.

કાસાંજણુ સંકારણુ રીતે થોળા બરણુના નામથી પ્રસિધ્ધ છે. રોપણુ તરીકે તેની શક્તિ ઘણી હમ છે. સાદાં વૃણુ તેમજ ઉપદગના યૃણુ ઉપર લગાડવાથી મઝ તરતજ વળી આવે છે. આંખની પાંપણુ ઉપર જ્યારે ફાલી થઈ આવે છે અને જ્યારે આજમાથી બહુજ પાણી ઝરતુ હોય ત્યારે કાસાંજણુ આજવુ કહેવ છે તેમજ ગડમાગ અને ખીમ્મ મકતચિકારથી થએલા ફાતની અંદર કાસાંજણુને જાત્યાદિ ધૂન અથવા ખીમ્મ યોગ્ય મધમ સાથે કાઢવી લગાડવામાં આવે છે. ફાત અમર પણ જે સાધારણુ રીતે મોટા દદના હેલ છે ને જેમાંથી પર વધા કરે છે ને ઉપર કામાજણુનો મધમ ચાપરવા અને ખીમ, સુમડા, તાપોડીઆ તથા વિગરને લીવે ચામડીનુ તડતડી આવતુ તથા ખીમ્મ કેટલાક તરફેણ જ્યા પર નથી હોતુ તેને ફેલાવે તેને રોડ પદાર્થ (નેય, ધી વિગેરે) સાથે મેળવતુ નહિ આવે પત્રને તેને સુખડ સાથે એકત્રીઆ પર મળી નગાડતુ. જુદી જુદી જાતના તરફેણ જેવા કે

ખરજતું, ચિચિંકા, પાટલારી, વિસ્ફોટક વિગેરે દરદોમાં કાસાંગણુ ધણું ઉપયોગી છે, નાનાં બાળકોને ગાળો બાગ, સાથળના મળનો ભાગ અને પેટનો ભાગ કેટલીક વખતે લાક્ષણિક થઈ આવે છે ત્યારે તે ઉપર કાસાંગણુનો સુખડ સાથે- 'ઓરસીયા' પર ધની લગાડવાથી ધંગો કાપદો થાય છે. શરીરનો કેટલું પણ ભાગ દાઢયુક્ત થઈ લાલ્લા પકડે છે અને જેને લોકો રતવા કહે છે તેવાં ફરદની અંદર કાસાંગણુનો લેપ એક અકસીર ઇલાજ છે તેમજ જંતુના કસથી થએલી લાલીને પણ તે દૂર કરે છે.

જસતના દોષની શાંતિ-દોષજતું ચૂર્ન સાકર સાથે ત્રણ સ્પિસ ખાવાથી જસત વિકારનો નાશ થાય છે.

જસત ભરમનાં અનુપાનો-ગાળના જૂતા ધી સાથે આંગવાથી નેન સારા થાય છે. પાનના ખીડા સાથે ખાવાથી પ્રમેદનો નાશ થાય છે. ત્રિમુગધ સાથે ખાવાથી ત્રિદોષનો નાશ થાય છે. કુરાડીઆ સાથે લેવાથી જઠરાગ્નિ પ્રતીત કરે છે. અરફીના પાનના રમ માથે ખાવાથી મદાગ્નિ મટે છે. ચોખાના હીમ અને ખજૂર સાથે ખાવાથી શીત-જ્વર મટે છે. ખારેક અને ચોખાના હીમ સાથે ખાવાથી રક્ત વિસાર મટે છે. માકર અને છુરા સાથે ખાવાથી અનિમાર તથા ઉપરી મટે છે અગમો, લરીંગ અને સાકર સાથે ખાવાથી શ્વ મટે છે. અગમો અને ડના પાણી સાથે લેવાથી મગાવરોધ અને કમજબાત મટે છે. અગમો તથા લરીંગ સાથે ખાવાથી આમવાત મટે છે. બેસના માખણ સાથે વાલબર ખાવાથી પ્રમેદ મટે છે, મધ, પીપર સાથે ખાવાથી ઉદરમ મટે છે. અગમો, લરીંગ અને ડના પાણી સાથે લેવાથી અશ્તર્લ મટે છે.

માત્રા:-જસત જરમ ૧ થી ૨ રીખાર ધીમાં લેતી.

ટંકણખાર BORAX.

વર્ણન:—કેટલાક તળાવની અંદર ટંકણ રહેલો છે જે તેનું પાણી સુકાઈ જતાથી તરે જાય રહે છે. તે મિઠાઈ બે તણ જુદી જુદી જાતના દારો બેમા કરી ઉકાળી તેમાંથી ટંકણ બનાવવામાં આવે છે ટંકણ બે જાતનો થાય છે. સોદાગો અને પાટીઓ. આમાં સોદાગો વધારે મેયો હોય છે અને તેની સફેદ ગાંઠીઓ થાય છે. પાટીઓ ટંકણખાર પ્રમાણમાં વધારે ચોખ્ખો થાય છે તે પછી જે ટંકણખાર અલ્પ બનાવવામાં મળે છે તે શુદ્ધ અને ચોખ્ખો હોતો નથી. શુદ્ધ ટંકણખારના ૨૫૦૦ પારદર્શક કટકા આવે છે અને તે પડે પડે મોટા મોટા ઝોડા ઝોગાવા કરે છે.

શોધન:—અશુદ્ધ ટંકણખારને શુદ્ધ કરવાની રીત એની છે કે એક રતન ટંકણ લઈ તેમાં અર્ધો રૂપીયા ખાર કળીયુનો નાખી ચાર રતન પાણીમાં ઉકાળવો, પછી તે કપડાથી નાળી લેવો તે તે પાણી સુકાવી નાખવું. શુદ્ધ ટંકણખારના આથી પાંચ બાર્ડ જશે, બીજી રીત એની છે કે ટંકણખારને ગાવના ગાંધીમાં ગળી પડી ઘોઘ નાખવો એટલે શુદ્ધ થાય છે કૃષ્ણાચારી પછી ટંકણખાર શુદ્ધ બને છે.

ગુણ:—ઝૂલ, ઝડુ લાવનાર, મેથુ વાનનાર, દાગદર અને મેપણ

ઉપયોગ:—ટંકણ ખાસની દવા તરીકે એવો વ્યાપક કરતા બીજી દવાની માથે મહુ અપાય છે. તે ખાલી, દમ, સમદાસી, અને અર્ધપૂર્ણની અંદર ઉપયોગી છે. ગર્ભાગયના વ્યક્તિમાં અને ખમ્મ કરીને સનિકા રોગને માટે તે એક ઉત્તમ ઉપાય છે. તેમજ તે કેટલાક રત્ના વનોમાં પણ પડે છે. કદના વ્યાધિ જેવા કે જીર્ણ મમણી ને કંકાસ જેમાં બડખા ધણને બહુ ચીકણા નીકળે છે ત્યાં બડખાની ચીકાસ તોડવાને માટે ટંકણ અપાય છે અને તેથી કદ મળી મહેનતથી બહાર

નીકળી આવે છે. વજનામ અને ધતુરાના જેવી કૃત્ર દવાઓની સાથે તે દમના રોગની અદર અપાચ છે. ગર્ભશયના વ્યાધિમાં ટકણુ ધણુ જુના વખતથી પ્રમિધ છે જણની વખતે જો સ્ત્રી બહુ કષ્ટાતી હોય ને વેણુ આવતી બધે સમુ ગાંડ હોય અમર ધીરી પડી ગાંડ હોય તો ટકણુ એને જન્યુત કરે છે તેમજ ગર્ભાગયમાથી યત્ના અત્યત રક્ત-આવને તે અટકાવે છે નિષ્કાર્તવ નથા પીડિનાર્તવમા પણ ટકણુ આપવું યોગ્ય છે. નિષ્કાર્તવમા અથવા અનાર્તવની અંદર ન્યારે સ્ત્રીને અટકાવ બહુ ચઢી જાય છે ત્યારે ટકણુની માથે એળીઓ અને મધુર મેળની અપાચ છે અને પીડિનાર્તવની અદર ન્યારે કમરનો મખન દુખાવો થાય છે ત્યારે ટકણુ એક વાચ ને શેકેતુ અરીશુ અગધી રતી નાખી તેની ગોગી ફરી ગળી જનાથી ધણો આગે ફાનદો થાય છે. તેમજ પ્રદરની અદર જરા કાચુ અને કાષ્ઠક દ્વાર યુક્ત સ્વેત પદાર્થોનો આવ થવાથી યોનિનું મર્મમ્ધાન તતડી આવે છે ત્યારે ટકણુના પાણીની પીચમરી માદવાથી ફાયદા થાય છે તેમજ બીજા માર્ગણુ કારણથી યોની મુખ કિપર એક આવતી હોય અમર કીન બોયવું હોય તો ટકણુના પેતા મધ્ય છે મુનિમના અનિચારના, મુનિમના સન્નિપાતમાં ને ધતુરમા ટકણુને ટુચારી આપવાથી સારો ફાયદો થય છે.

દાગદર તરીકે ટકણુ નિરાશયના વ્યધિમા વપરાય છે. પીચામની અદર રેતી પડતી હોય અમર પીચામમા બહુ દાદ થતો હોય તો ટકણુ ખવગદવાથી અમર કુશ્મણ્ડક સાથે તે ઠી પીચમરી મારવાથી યજ્ઞ દરતી ગાંઠિ થય છે તેમજ તેની ખત્રવ અમર પત્તી મરમ મેસાં લીરે તે પાંખાય હજીથી વારે છે અને તે વા માટે તે ગાંઠિગ નાને જાદરમા આપાય છે. અજીર્ણ, અધિ અને ખાધાની પડેના મેગ્ગા દુખવું ત્યાં ત્યારે ટકણુને સાવદર નથા ગીન પદાર્થ સાથે મેગ્ગામા આપાય છે.

મોઢામાં ફાંચા ઉપડ્યા હોય અગર ચાદા પડ્યા હોય અગર, જમ
 ઉપર પાગં પડ્યા હોય ત્યારે ટકણુ બહુ લાગુ પડે છે. મોઢા માણુએને
 ટકણુના કોમળા કસવાથી સારો ફાયદો થાય છે. ટકણુ ૪ વાગ અને
 પાણી ૧૦ રૂપીઆબાર એ પ્રમાણે કોમળા કરવા માટે વજન પેતું.
 બાળકોને કોમળા કરવાની ખચર નહિ હોવાથી તેમને ટકણુ ખાર
 મેજરી મોઢામાં આગળી વની ચોપડાય છે ને બસમ કરીને આગળે
 મોઢાના ધારામાં ટકણુ બહુ ઉપયોગી છે. મોઢા માણુએને એટલે
 ફાયદો થતો નથી. બાળકોને અંછૂર્ણ થાને આગળા પાણુ મોટું બાની
 જાય છે તે ગમે તેવા કારણથી મોટું બાણુ હોય તો પણ ટકણુ
 અપાય છે. ટકણુ મોટું સાફ કરે છે એટલુંજ નહિ પણ દાન સાફ
 કરવાનો ગુણુ પણુ તેમાં રહેલો છે, અને જોડના દાનના મજન બાને
 છે તેમાં ૧૧ ઘણુ ખરામાં ૧૧ ટકણુ રહેલો છે ટકણુ પોતે દાર હોવાને
 લીધે દાનની એકીને પોચી પાડે છે અને તેથી દાન સાફ અને મજનુન
 થાય છે, તેમજ દાનમાંથી નીકળતુ ચોલી બધ થાય છે. કુમારેય મોર-
 ધુનુ, કુમારેય ટકણુખાર, કુમારેય ફટકડી, ચાક, તમ અને લસીંગ એ
 બધી ચીજોનુ ધાતુ અન્નકૃ દાખજન બને છે. એ મજનની ગનારક
 મોરધુનુના પ્રકરણુમાં અપાગે. એ મજન દાને લગાડવાથી દાન મોનીના
 ઘણુ જોવા રચ્છ અને ં, એકી ઉખડી જાય છે, દાનના પેટામાંથી
 બાની નીકળતુ બધ થાય છે ને અનાજુમાં ચોલી ચલુ હોય તો તે
 પણુ નીકળી જાય છે. આ મજનમાં તમ અને લસીંગ ફક્ત મુગ'પીંડ
 માટેજ મેળવવામાં આવ્યાં છે.

તકડેલમાં ટકણુનુ પાણી કરી ચોળનાથી એળ કરવી થાય છે,
 તથા ખરજડું, વિચરિકા, દદુ ખમ વિગેરેમાં મવમ માથે મેળા
 લગાડવાથી ફાયદો થાય છે. તકડેલની અદર ખસૂસ કરીને ગંદક
 અને ટકણુનો મયોગ અતિ ઉપેક્ષાની છે. મોઢા ઉપરના મદા ખીન
 જે પાટલા ઉપર નથી અથવા તેના ખીન ઉપર ટકણુને અપાજગળાઈ

અદર મેળની લગાડવાથી ખીન બેસી જાય છે તેમજ માથાની દાદર ઉપર ટકણનું પાણી ફેરવવાથી અગર ટકણના પાણી વડે માથું ધોવાથી જતલી આરામ થાય છે મોઢામાથી જ્યારે બહુ થુક વહે છે ત્યારે ટકણના પાણીના કોમળા કરવામા આવે છે ઉપદેશ ત્રિકૃતિની અદર જ્યારે કોઈપણ દાતની આસપાસની અચી સુજી આવે છે ને મોઢામાથી બહુ થુક વહે છે ત્યારે અગર કોઈપણ જતના મુખપાકથી બહુ થુક વહેતું હોય ત્યાં તેમજ પાગ, રસકપૂર હિંગો વિગેરે ખવગનવાથી મોઢું આવે છે ત્યારે ટકણના કોમળા ધણી ઉપયોગી નીવડે છે

માત્રા:-૨ થી ૮ વાન કોમળા મધમા એક ભાગ ટકણને ૨૦ ભાગ પાણી, મધની સાથે મનની લગાડવામા એક ભાગ ટકણ અને પાંચ ભાગ મધ

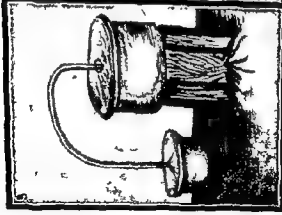

તાળા સન્ધી શ્રી બાગીચાન નીકળનાને જણાવવી આવડત ઉપ યોગી થઇ પડશે -

આર્ય ગાંધીમા મ્હાની બરમ પડી તામ્રમગ્ન કરવાની ક્રિયાના પ્રયોગો જોવામા આવે છે તેનો વિધિ લખવા પહેલા તામ્રમગ્ન રાગથી લોખંડા કેરી ચર્ચા ગાને છતે અત્ર લખવું જગી છે તામ્રમગ્નના જે ગુણોનુ ચમત્કારિક વર્તન લોકો આપે છે . . . ૧૧૧ આર્યકણીન અન્ધોમા જોવામા આવતુ નથી પરંતુ મારી ખા . જૂના યો ॥ ૧૧૧ આલિના કેનાક પુસ્તકમાથી ઉનાગ લીધા છતે જોવા તેવુ વર્ણન કરેતુ જણાય છે તામ્રમગ્ન ક્રિયા જે પ્રકારની જોવામા આવે છે તેમાનો એક પ્રકાર કૃષ્ણ (ની તામ્રમગ્ન માટનો છે અને ૧૧૧૧ ૧૧૧ વર્ણની તામ્રમગ્ન પ્રકાર માટનો છે કાંતે જે વર્ણ આવે છે તે ૧૧૧ તામ્રમગ્ન મગ્ન આવે છે મોઢી યા ॥ આલિના જાદિના અન્ધોમા

આવાં દુઃખ બતાવે નથી સત્યપ્રતિષ્ઠા જેવે તાત્પર્યમય થાય છે કે નહિ? તેનો અનુભવ એનામાં આજ સુધીમાં ઘણો પ્રયામ કરેલો છે અને ઘણી બધીઓ સુક્યા છતાં તે પ્રમાણે મહેદ તાત્પર્યમય થઈ નથી, નોપણુ તેવા ઉપરથી મહેદ ભગ્ન થતીજ નથી એ અનુમાન કાઢી શકાય નથી મહુમ કે ત્રિભોવનનાસ મોતીચક્ર સાદ્ એમણે પોતાના કુન્દરાની ગાંગીરિ અને વેદ્ય શાસ્ત્રમાં તાત્પર્યમયમાં પૌષ્ટિ ગુણ નથી એમ બોલે છે પરંતુ શાસ્ત્રોક્ત ગીતે ગોરથુધામાંથી-આગ મહુમ્પિ-આમાંથી કિયા મનામમાંથી તાત્પર્ય કાઢી તેનો અનુભવ કરી જોએ તો એમ એમના જેમ ઉપરથી જણાય નથી ગોરથુધામાંથી ઉચી જનનુ તાત્પર્ય નીધે છે અને તે નાનાનો રંગ પણ ચમત્કારિક આશ્ચર્ય થઈ રહેતો મૂર્ધનો જેવો રંગ હોય છે તેવો હોય છે અને તેના રંગ સાથે તાત્પર્ય ખરનમાં ઘુટના ખરથ અને મત્તાને ઓળંગે તેવો રંગ અગીવાર જોવામાં આવે છે આના તાત્પર્યની ભગ્ન કરી મેં ઘણીવાર કાઢીઓ ઉપર નાખેલી છે અને તેના ચમત્કારિક ગુણો મને જાણ્યા પછી છે મોઝે અને આર્થવેદકના અનુભવિ વેદોની એવી માન્યતા છે કે મધ્ય ગમાનોમાં પણ નીચેના પાત્ર મહારસાયન ગણાય છે એવે ૫ (૧) પારો (૨) હૌમિયોક (૩) રમ-પૂર (૪) હરનાન (૫) નામ આ મહારમાયનો વચ્ચે માણુમોને કરી નીધે છે અને મારી પામે પછી કરી નીધેના રમાયનનાના ગેવાક હૌમિયો મારા તાત્પર્ય વખતના વેદકીય અનુભવમાં આવેના છે આ પાત્ર મહારસાયનો પૈષ્ટ હરનાન અને તાત્પર્ય મારે મેં ખાસ અનુભવ કરી જોયો છે. આ ગમાયનોને શાસ્ત્રોક્ત ગીતે ગુદ્ધ કર્યા મિત્રાચ તેની ભરમ કરી હોય તથા તે ગુદ્ધ કર્યા છતાં તેની ભરમ અપકર કરી મઠ હોય અને તે પર કુપ્ત્ય કરનામાં આવે ગોળે કરી નીકળતા ત્રણ લાગતી નથી નિધગ તાત્પર્ય નીજ આગમાં ધાતુસોધન ત્રણ મારનાના પ્રકરણમાં હરનાનની ભગ્ન પ્રવાનો એક પ્રયોગ છે તેમાં ભરમ કરતા પડેના

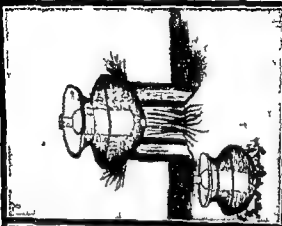
શુદ્ધ કરેની હરતાળને વીમ વનસ્પતિમા અને તે ફરેક વનસ્પતિમા એકવીસ એકરીમ દિનમ ઘુટવાની છે એટલે ચાદ માસ સુધી તેને ખરવ કરાવે છે, તે પ્રયોગના ખરાપણા માટે મે હરતાળને ચાદ મહિના સુધી ઘુટના માટે બે નોકર રાખી ઘુટારી તૈયાર કરી તેની યથાશક્તિ ભગ્ન કરેની હતી અને તે ભગ્ન મે ઘણા દર્દીઓને આપી છે હરતાળ ટુટે છે કે નહિ તેની ખાતરી થતા માટે એવી ભગ્ન આપ્ય પછી મે તે દર્દીને તેન મરચુ, આમલી, હામ જેવા તમામ પાઈ ખાના રમ આપેની, એટલું નહિ પણ રસયન ખાતાથી વાવ ખવાતા નથી તે પણ મે ખાના ઘુટ આપેની છતા તેથી જરાએ નિમર થએના મારા જેવામા આજો નથી તેજ પ્રમાણે લાંબા ભરમ ખવનવી ઉપર તેન મરચુ, આમલી હામ છતાં ખાના રમ આપ્યા છતા તેનાથી પણ નિમર થએનો મને જણાયો નથી બાકીના નચુ ન્યાયન માટે મે અનુમત કરેનો નથી પણ ખારી પાને જે રસાયન ટુટી નીકળેમા દર્દીઓ આવેના તેમા રસકપૂરવાળા વધારે હતા રસકપૂર ની ન મ માગ વંચોની બનાવેની ઉપરેતમા લીલા છતા દર્દીથી દર્દ નગ્યા પછી પણ ઉપર બતાવેના પદ્ધતિ ખવાતા નથી, અને ખાવ ન નિમર થરે છે એવુ મારા અનુભવમા આન્યાથી એના રમાયન ભગ્ન મે તૈયાર કરી દર્દીને આપનામા મને રોગ્ય ન લાગનાથી મે અનુમત કરેનો નથી તમાની ભગ્ન માટે મે ઘણા માણુમાને મોકલેથી સંમત્યુ છે અને જેવામા પશુ આ પુ છે કે સાતમતાએ મેગાં નિમિત્તથી પુરુષ રહિત થએના ઇમએને (માણુસો) ના ૧૧૧ ખરમ ખવગવેની અને તેઓ પુરુષત્વમા આવેના એટલું નહિ પણ તેઓમા પુનારથા જેટલું પુરુષત્વનુ સામર્થ્ય પ્રદાવથામા પણ જેવામા આન છે પરંતુ આપણામા કહેત છે કે તમાની ભગ્ન જે નાન પ્રતીમ તેને ખાવા જેવી છે, ગળીમને ખાવા ચોખ ના કાચુ તેણે મેગાંની હાતી સુધી દરરોજ વધારે ધીવાળા પદ્ધતિ નનકરવા વાગે નહિ તો તમાની આજ (મરમી) થતા વિના ગેની નથી

उ विध्वं नलिका यंत्र

(पृ ५५)

४ वादिका यंत्र

વર્ણન - તાગાની જે જાત છે, એક એવું અને પરીજા
 નેપાળ. તેમાં નેપાળ તામુ ઉત્તમ છે ગ્રીષ્મ ખનિષ્ઠ તાગાને એવું
 તામુ કહે છે જે તાગાને વૈષાઋત્તમાં કાળુ દેખાય તે એવું અને
 જે વૈષાઋત્ત ના રમણ દેખાય છે તે નેપાળ તામુ કહેવાય છે અને
 તેમ તામુ માલ છે.

તામ્ર દોષ - તામ્રના નાતિ, ચાનિ, ઘાહ, શૂળ, કકુ, ટેચ,
 વીર્યનાશ વિગેરે દોષ છે માટે તેને શુદ્ધ કર્યા મિવાય કદિ પણ ઉપયો-
 ગમાં લેવું નહિ.

શોધન - (૧) નેપાળ તામ્રના પતરા લઈ તેને ખૂબ દીપી શૂળ
 પોમનાથી તે સામગ્રી ચાવી જાય તેના પાનળાં કરતાં આ કટકવેધી
 પતરાને રમણ કલાક સુધી જામનની અદર ઉઘાળવાથી શુદ્ધ થાય છે.

(૨) જામનમાં આવથી અને મીઠું નાખી તેમાં તામ્રના પતરાને
 આક્રમ અગ્નિ ઉપર એક પછે એક પકવના એટલે તામુ સારું શુદ્ધ થાય છે.

(૩) તામ્રના પતરાને પાવળા કરી તપાસી તેમાં, છાશમાં,
 કાઝમાં, જામનમાં અને કચ્છાના કાઠમાં કુખાવવા એ પ્રમાણે ત્રણ ત્રણ
 વાર કરવાથી તામ્રની શુદ્ધિ થાય છે.

મારણુ - તામ્ર કહેના પતરાને ગધક અને વામના રમણો લેધ
 કરી તેમનો એક ગોચો મનાવી વાતુકામનની અદર બાર કલાક સુધી
 મુસતુ મે બધ કરી ખૂબ તાપ દેવો. તામ્રની સાથે સાથે તેને કાઠી
 લેવો આવી રીતે તામ્ર બમ્મ થાય છે પછી આ તામ્રનમ્મને કાઝમાં
 ખગન કરીને તેનો ગોચો કરવો અને ચૂરણના કાંચો ઉપર થર દઈ
 ગાળવાથી શુદ્ધી દેવો સ્વામનીત સાથે એટલે કાઠી લેવો આથી કરીને
 શુદ્ધ થો. ગદિન તામ્રનમ્મ થાય છે જે ચૂરણના રમણો પુટ દેવામાં
 ન આવે તો તેથી જાણ અને ઉપગી થાય છે.

બીજી રીત—પાગમધકની ઝાડી વાછ તેને લીધુના રસમા મર્દન કરી તેનો તામાના પતરા ઉપર ચેપ કરવો તે પતરાને મગવ મપુટમા મુકી કાચકમાની કરી એક હાથના મમચોરમ ખાડામા મુકી હાથુનો પુર આપવો અને દૃઢ થએથી મઠી ધુની રાખી એક રતી અનુભાનની યોજના કરવી

ત્રીજી રીત—પાસે અધો બા. અને મધક એ બગ રતી દૂધીના રસમા ખરન કરી તામાના ગુદ્ધ કપેલા પતરા એક બાગ ૧૭ તેને ચેપ કરવો અને મગપુટમા મુકી અગ્નિ આપવો વેથી ભરમ થશે

ચોથી રીત—ગુદ્ધ કરના તામાનો બાગીક ચરો ઝી નમા. બાગ પગની લીધુના રસમા મર્દન કરી પડી તે ગોળા નજન બનબર મધક નછ ખરન મો અને તેને મપુટમા મી મગપુટ આસો એકે તે નાંભાની ભરમ થશે

પાચમી રીત તામાની અકે ભરમ નરસ માટે તામાના નેકે પોથી પતરાનો હાડીઆમરમગા પતના રમનો ૧૧ કરી મુ રતી પછી તેને હાડીમાકરમચુના પા. ૧૧ નમીમા મુકી સડુ ની નજપુ આપ વાથી મકે નજુની તામાની ભરમ થશે

છઠી રીત મિધવ ના. મધકો લીધુના રસમા મર્દન કરી તેનો તામાપનો ૧૫ કરી નનરમગમા મુકી મગપુટ નાસ્વાથી તામાની ભરમ થશે

સાતમી રીત નરસ ની મનશિનડુ ચા. આપાના દુધ અને લીધુના રસમા મર્દન કરી તામાના પતરાને તેની નરાવમપુટ કરી તેને મગપુટ આપ માપવાથી તામાની ભરમ થા. છે

ઠાણી રીતથી નરમ ચનાની રીત—કાળા ધગગોળા રસ મેરે વા. આપા. ૧૩ દુધ મેરે વા. ૧૭ એક કરી માગીના સામનમા ઘાંતી તેમા

(ગોવેલો) જેમો મકી ઇપન માગી મરી ગજાપુર અગાજાજાની આગ
આપરી જોથી નવાની બરમ થશે. *

ખનાવટ - ૧ ૨૧-૭૬ બરન રમ ૨. સુમકવાનન રમ ૩ તામે
અર ૨૨ / હથાળેન રમ, ૫ વિચતાપ દરણુ રમ ૬ રીતગિ રમ

૧ રચરચંદ્ર હેરચ રસ - તાનબરમ અને વડનાગ ગમ જાને
હા ધનુરાના પાનના રસમા તેને ખુમ ખરચ જી તેની અર રી અન્ધી
રતીની ગોળી મરી

૨ મુદેમ કેસાબન રસ - ગુદ પાગે, ગુદ ગધક, તાત્રબરમ
હરનાનબરમ, ૧ હાથુ યનમાર(જવખાગ)એ દેરજાને તોના તેનાતેમરી, સદ,
પીપર ગજપીપર, હરકે, ત્રજ અને મુદે જો દેર તોનો તોનો તેના
પછી તે મરનાને ખાગીક ખાડી માટે મેળવવા અને તેને અપામાર્ગની,
પટોળની અમે પીતપાપણની બાનના દેરી અને સુકન

૩ તામેથર રસ: તાત્રબરમ, હોબરમ ગુદ પાગ, પિન,
ગુદ મરી એ દેરકેને સમ બાગે હા તેને લીમડાના પનાગની, ગર
માગાના ગરની ને વિદ્ધાના પ્રાથની બાનના દેરી અને પછી નિયાગ
જી નામી મકન

૪ હથાળુંવ રમ - ગુદ પારફ ગુદ ગધક મનો એર
બાગ ને તાત્રબરમ ને બાગ એરે માર દાક મુ રી વિદ્ધાના પ્રાથમા
ને માગાનીના રસમની અર ૧ ૩મ વડના અમે પછી તેમારી મને
ગી રી ગા રી મરી

૫ વિચતાપ હથાળ રમ - તાત્રબરમ એર તોનો ગદ પાગે
એર તોનો, ગદ ગધક એર તોનો જોરેથુ હેર મેચુ એર તોનો,
એરેના નેપાળાના જીજ એર તોનો, હરકે એર તોનો, પીપર એર
તોનો, હુ એર તોનો, નમાગ એર તોનો એ પ્રમાણે મંત્રી નીત્રે
વડ ગધમ તેમાથી પાત અને ગધકની મરી રી રી પછી તેમા

બાકીની ચીજો નાખી તે બધી ચીજોને ધનુરાના રમમાં એક દિવસ ખરચ કરીને વાનવાવની ગોળી કરવી.

૫, શીતાદિ રમ—તાબાની ભસ્મ, શોધિતો ગંધક, કુલાવેશ ટકશુખાર, ગેલેયુ ગામચ, શુદ્ધ પારો, શુદ્ધ ખાપરીઓ, શુદ્ધ મેરથુથુ ને હરીતાળ ભસ્મ એ દરેક ચીજોને ચરખે વઝને લાઇ તેને કાગેલાના રમમાં ખની એક એક રતીની ગોળી બનાવવી.

ગુણ—પૌષ્ટિક, શોધક અને જ્વરદન. શુદ્ધ રીનથી કરેલી તામાની ભસ્મ, પીલ, જ્વર, કફ, વાયુ, શ્વાસ, ઉધરસ, શુળ, ઉદરરોગ, કૃમિ, વાન્તિ, પાદ, મોહ, અતિઆર, મૂળવ્યાધિ, શુભ, ક્ષય, ભ્રમ, મન્તક વ્યાધિ, અને પ્રમેહનો નાશ કરે છે તથા જઠરાગ્નિને પ્રગ્નિત કરે છે, સોજો, નણ, આદરો, વાતગંન, પરિણામ રાગ, તથા મોહનો નાશ કરે છે તે વૃદ્ધ, અરચિનાશક અને મારક છે મારેતુ તાલુ પુરં. મરુર, નિક્ત અને આગન રમયુક્ત છે

ઉપયોગ—ત્રાસુ સાધારણ રીતે પુષ્ટિની ઉપયોગી દવા ગણાય છે અને તેટલા માટે તે વપરાય છે ધાતુપૌષ્ટિક તરીકે તે ઘણી વખત લુપ્ત ગઈ છે ને તેથી લોકોમાં તેનો ઘણો મોહ છે ઘણા પોકો આની ગીતે ત્રાસુ ખાય છે ને પગી તેમને ટૂંકી નીકળે છે ત્રાસુ ઉપર ખમ્મ કરીને ઘી અને કુધનો મહાવગેગ ૧૦૦ ગી જરૂર છે તેની વાટકર અમર વિરે વસારે મોડ કરતા કાઠપણુ વધારે ખાતી થતી નથી માટે તે બામત વધારે રિચેમન કયુ નથી.

ત્રાસુ જુદી જુદી જાતના તારમાં ને તેમાં ઘણુ કર્મન વિદગ જાગની અદર અકસીંગ ઉપાદ છે સતજ્વર, એકાદિક નર, દાદિ, ત્રયાદિક ને આયુષિકનની અદર અને તથી થતા બીજા દંદોસી અદર ત્રાસુ અતિ ઉત્તમ દવા છે જે તામાની અદર વસારે ટાલ આપે છે તેમાં તામિભમ ધણા સાગે કાયદો કરે છે રિચતાપદગ્ય

રમ ને રીતારિ રમ જે મને મનાવેલો ઉપર આપવામા આવી છે તે તામની અદર ધારી ઉપરોગી કે રીતારિ રસ તેનું નામ કડી આવે છે તે પ્રમાણે વિમલવરનો વેગી કે અને વિમલપદરણુ રમ સાધારણુ રીને સખ્ત નસા અને તામ વિમલવરમા વાકુ કામ કરે છે રીતારિ રમ જરા અને માકરની નાથે વિમમા જે નખન લેવાથી ઝલ્લું વિષમ ન્યર નાસ પામે છે ને વિમતાપદરણુરમ દિવમમા જે વખત આના રસમા ખનાય છે ને મિનાય રીતબજ રસ નામની જે મનાવ છે તે વિમલવરની અદર વણી મરમ છે આ બનાવની અદર તામનમ પડી નથી પણ ખીજજ રીને તામુ મારવામા આવે છે, જે ભાગ શુદ્ધ હગનાન, ગુદ્ધ પામે એ ભાગ શુદ્ધ ગધેક અરધો ભાગ ને ગુદ્ધ મન રીન પા ભાગ આ હેકે ચીને શુદ્ધ લાઇ તેને મરેલીના રમમા ખન કચી પછી જેટલુ આ દવાનુ વજન થાય તેને વનને ત્રાયાનુ પન્દ નહ તે ઉપર તેનો લેપ મરી રેવો ને તેને કુપડીમા મુખી વાનુકથનમા માર કનાક સુની તીનાગિનથી તાપ દેવો ફેરે ત્યાં નામાના પનન કાઢી લુ તેને વાગી બારીક ભુકા મરવો આ બનાવદે મને તેની મુડની ઠાક બાનની હોય એવા મડીઆ તાવની અદર ઉપરોગી છે અને વરો મારા કાવદો મે હ આ રમનીઅગ્રો વાન માના ચાર મગા મગીની આવે નાગરવેનના પાનમા નેવામા આવે છે મુદ્દતમર થના સેમ ઉપર ફાયદો મ્લરી અમર જે ધાતુમા લેના જેમીએ ને તે કમ્ત ત્રામા અને હરતાળમાજ રહેવી કે તે સિવાય મવ-૭૬ ભેગવ ૨૫ ૬ ન અરધી માનાથીજ આદુતા રમ સાકર અને મિધાનુસ સાથે આપવાથી ઘસો માગે ફાયદો થાય છે તામની જે જે બનાવગે અર્ક આપી છે તે તે બનાવગે વિમલવરની, વધુને પીહની વ્યાધિમા તામમરમની સાથે અગર ને દગના જર ઉપર નાચ પડી નામાની ૧૧૫૫ મનાવની આવે જોડનો મરોગ મીદગીને આપવામા આવે તા તેથી વધુતર પીહોર જરોલર મોદ પા દીમદ, મરોગ નિગે રેગો દર થાય છે ને વિમલવરની અદર મોઇ મન

માર્ગનો વ્યાધિ માથમ પડી આવે તો તેની તાવને હણુનાગી બનાવટોની માથે યવક્ષારાદિનું મેળવણુ કરવું યોગ્ય છે.

હિરોગને તેમાં ખમસ કરીને જ્યારે પેટની અંદર ગુદમ થાય છે તેને માટે ત્રાંચું એક ઉત્તમ ઇલાજ છે. ગુદમ કલાતનરમ હીમજની માથે બે વાદ્ર માત્રામાં આપવાથી પેટના શૂળને ભેગાડે છે. જ્યારે પેટના હિરોગની અંદર પેટ સાધારણ રીતે દુખ્યા કરે છે, વખતો વખત આફરો ચડી આવે છે અને માધારણ રીતે પેટ મોડું ને કઠણુ લાગે છે અગર વાંચુનો ભગવં થઈ જવાને થીમે જગ દોષવાથી નગારા જેવું વાગે છે ત્યારે ગુ'મકલાતન'રમ આપવો યોગ્ય છે. તેમજ શૂળ ઉપર પચુ ત્રાંચું ઘણું મરમ છે. ગુ'મ રોગમાં દમેશાં શૂળ રોય છે અને તેની અંદર ત્રાંચુ ઉપયોગી છે, ને નિદોષ જવરની હેડકીની અંદર ધમો સારો ફાગદો કરે છે. તાંત્રમરમ, કટુ ને ગેડ મમજાગ લઈ ખીજોરાના રમની બાવના દઇ બે રતીમાર મધની માથે ચાટવાથી હેડકી ખમમ બેને છે તથા પેટનો આફરો દલદો પડે છે. શૂળ ઉપર તાંત્રમગમની એક ખીંછ બનાવટ છે જે ઘણી ઉપયોગી છે, શુદ્ધ પારો એક ભાગ અને ગંધક બે ભાગ લઈ તે બનેને એકમ કરી એક પ્રહર ખાવ કરવાં. તે કચ્છલીની સમાન ત્રાયાનાં પનરાને લંકને મંપુટની આકૃતિ કરી તેની અંદર ને કચ્છલી ભરી અને એક માટીનું હાથ નાસી અંદરું મીરેથી બરી વગમાં ને તાંત્રનો મંપુટ મધી બાકીનું વાનાયુ પચુ મીરેથી ભરી દેવું ને તે માથે ખીંચતુ હાથ નધી કપડકોટ કરી ગજપુટ દેવો. પડી પોતાની મેંદે દટ્ટ થાય ત્યારે નામ મંપુટનું ખારીક ચૂર્ણ કરવું. આનું નામ ગજદેવગીગમ છે. આની રતીમાર માના નાગરવેવનાં પાન માથે આપવાથી શૂળ બેમી જાય છે. જેમ જીર્ણ મન વ્યાધિમાં જન ધામુ ઉપયોગી છે તેમજ રજા ઉંદર રોગની અંદર ત્રાંચુ છે.

નાનું દમના વ્યાધિનો અદર બે વપરાન છે મૂળાનર્તરમ
 નામની બનાવટ દમને માટે દેલી ઔશ્વિમા ઘણી પ્રમિદ છે પાન ને •
 મધ્ય ગોપેના સમભાગે લાંબા ઇન્દ્રિયા સુધી પારના રસમા ખન કરના
 પત્રી તે બનેની મગભાગે નામના પતરા નહ તેનો મે ઉપર લપ
 કરવો અને તેને મુખની અંતર મૂળી મેટુ મધ મરી બાર કરના સુધી
 વાનકા ચનમા લાપ આપવો આમલીન ચાન ત્યારે નામના પતરા મદી
 લઈ ખારીક વાગી બૂકા કરવો મે રત્નીમાર માત્રા મધ અને અરુણીના
 રમ સાથે આપનાથી દમની અદર વણો સારો ફાયદો થાત છે

જેમ દમની અદર મૂળાનર્ત રમ છે તેમ હૃદયરાગનો અદર
 હૃદયાર્જન રમ નામની બનાવટ ઘણો ઉદોગી છે બે ગનીમારનો તેની
 ગોળી કાકમાથી અને નિદ્રાના કવધના અદર આરવારી હૃદયગોળી
 અદર ઘણો સારો ફાયદો થાત છે

નાનું તન્દ્રોત્તરી અદર ઘણું ઉદોગી છે અને તાત્પર્ય ર
 નામની બનાવટ એ ખમ્મર કરીને તન્દ્રોત્તરી માટે છે તાત્પર્યરમ ન
 મરણના હુટ દીધા મિનાયની કોન નો તે ઉતરી અને ઝાડો કર છે
 અને તેટલા માટે તેની તાત્પર્યરમ મધ ઝેરી પાત્ર ગેરમા ગમી
 શક આવે ત્યારે મવની સાન આટના અખાત છે શુદ્ધ તાત્પર્યરમથી
 કષયિતજ ઉતરી ઝાડો થય છે મકન અનિમાર અને ઉતરી
 દમાત્રે હ વખતો નખન તેની અ ર મતમન હમ માનમ પર્ત
 આવે છે

માના તાત્પર્યરમની ગોળક ગુણ તરીકે એકથી મે રતી ઉતરી
 કરના માટે નણ વાન સ્વ-હૃદ બૈગ્ય રસનો ગારથી ગતી હમ મા
 નન રમ એકથી બે વાન મૂળાનર્ત રસ મે ગતી હૃદયાર્જન રમ મે
 ગતી તાત્પર્યરમ રમ મે રતી વિમળાપ હણુ મે વાન ગીનાગિ
 રસ એક રતી

અનુપાન-સ્વામને માટે નંદ અને હાંડીપીપરમા, પિત કંપર
 સાકરમા, પિપ્પમજ્જર ઉપર મગી અને તુળમીના ગ્રામા વાતગુદમ ઉપર
 હાંડીમા હાંડરોગ ઉપર સુમળમા માત દિવમ આપી. નૃતક-૭ ઉપર
 હાંડર અને મધમાં, પથરી ઉપર જવપ્પામા, મળવ્યાધિ ઉપર મગી
 અને કવગનુ ચર્મ નાખી મૂરણના ગ્રામા; નમદપ્પી અને વાતપ્રમેદ
 ઉપર ગોળાનુ મત્વ, અગ્નિઓ, માપર અને મધમા પુષ્ટિ માટે મધ,
 સાકર, અને ધીમાં આપી, તદ્દનમગ્ન મેવન કરસાદાગાએ ખમમ
 કરીને ધી અને દુધનો મદાવરો રાખવો વગ્ન કરીને તેને ધણો ખોગ-
 પચે છે અને તેવા નાટે તેને મુખ્યત્વે કરીને ચગમીચાગો (ધી, દધ,
 દહો વગેરે) ખોગા આપવો પડે છે

દગડી પાપાણુભેદ.

વર્ણન - આ એક પથરીની જન છે એ જાહેરને જગાડામી
 ચિત્રાય છે એમા ધોગો અને ગતો એવી એ જન છે.

ગુણ - હિમ, રસાદુ નથા કપ્પુ છે અને પ્રમેદ, મુત્રગેદ, નરમગી,
 શૂળ, રિત નથા નસનો નામ કરે છે

ઉપયોગ - પ્રદર અને પ્રમેદ ઉપર ત્રણ માના પાપાણુનેનુ ચર્મ
 મધમા આપુ મરમીએ શિશુ મૂલ્યુ તેમ તે પાપાણુ ભેદ મનમીય
 અને યોદ્ધા મોતદમુ પાનીમા ધમી રેષ કરો. કમરના દુખાસ પર.
 અરિધમગ કરસા. ૧૫ અને ધાનુપુષ્ટિ ઉપર પાપાણુભેદ માપ ૩ દુધમા
 આપવો જાડ ઉપર નિશાય અને પાપાણુભેદનો લેષ કરો, પ્રદર ઉપર
 પાપાણુને નો મખ વગનુ ચર્મ પી-સાપરમા આપુ

ધૂંવાસ SMOKE BLACK

વર્ણન—નવા ઉપર ધુમાડો ચડતી ને મજબી એમું થયું હોય તેને ધૂવાસ કહે છે

ઉપયોગ—નાપોગીયુ, મોત્રે ઇસાદિ ઉપર ધૂવાસ ગોળ અને ચૂનો ખગ્ગ કરી લેપ કરવો આખો આવે છે તેને માટે ધૂવાસ, ગોળ અને ચૂનાની ને પડી લમણા પર લગાડી મળ આધિ ઉપર ધૂવાસ દહીંમાં અથવા ધીંમાં ખસ્ય મરી મમાને લેપ કરવો અને તેના ઉપર થગણક અણાનો ને- કરવો

નવસાગર [નવસાર] AMMONIA CHLORATE

વર્ણન નવસાગર દારૂની ગણનામાં આવે છે મજબની બદલ તે પુષ્કળ મોટા છે અને તેના નામના ગેમાર દારૂના કટકા થાય છે એ માણસની નિગ અને મજબાથી તૈરાગ થાય છે આગરાથી તે દારૂની કટકોમાં જળી પડી જાય છે અને તે ધગી ચડક છે અને તે ને માધારણ દારૂ ૬ નો પણ તે એમડામાં જાતિ ઉપયોગી છે

બનાવક ૧ નાગરવ્યવન રમ

૧ રાજવલ્લભ રમ-૧ નોનો ગુદ પારો, ૩ નોના નાજ અધક ૧ નેનો એમક ૧/ તોના નવસાગર એ બધી નીતેત મારે નેગતી નેતુ વચ્ચનાગ ચૂર્ણ નુ

ગુણ—તી જુ છેલ નેગર- કનુ નાગર અને રિનોગ આવ કરનાર.

ઉપયોગ—નવસાગર ચૂનોતર પદ ધ તાગ પ્રમિદ છે નુતી જુતી જનના મનના જાગ નાગે નનિપાત નવમા રખતો રખત

યજ્ઞની અદર લોકીના જમાન થતો આપણે જોઈએ છીએ જાને
 પ્રાગે યજ્ઞત જરા હુનેતુ હોત છે પેન્ના જમણા પ મમા દુખારા
 થા છે અને તે ભાગ માધાણુ રીતે ચડેનો દેખાર ૭ આરા
 દ્વિતી દિવસી અદર મે તણુ અગર આગ વખતે ૭ જાન માનથી
 નચમાગ પીડ મોગ જનરહર વા સાથે આપેો દોર તો તથી ધગેગર
 સામે કાયદો થાર ૭ જેમ જગદરદવાઓ જનરનો નારા કો છે તેમ
 તેની માથે મોજેનો નચમાગ યજ્ઞના નારિને તો ૭ જનરત ૧
 યજ્ઞના તામ વસાધિમા સાધારણુ રીતે દેસાના જગ પ ૭
 તણુ જે આગાધથી મોગ નિદન મી નચમારો લિપસાગ કરગના
 મા મે લાય તો દાગ દવાની કલી પગુ જરર ને હી નથી તેથી
 યજ્ઞમા થએનો મા ન હો છે ને તે ભાગ ૧ દેખારા શાન થાર છે
 અને આર નમજે નહુતુ જવકુષ્ટ ર થાર છે તથા યજ્ઞના પાના
 મે પ મમ મજનના પાલુ લાગે છે પ્રસીક રખન યજ્ઞનો પાક થાર છે
 અો તે મડા માગ અથવા નચાનનિમા માઈ ફી તાન છે
 નાગધો જન નચમાગ રાગી રીતે વાપરસમા જાને ના રખન
 આવેો નચર સમર આરો તથી કનના દર દપર તેનો પામ
 અસર છે ૭ ખસમ મીને તે પિના સ્વાનો વગે છે તથા પામના
 નચરો દુર મે યજ્ઞમા પાતુ નચર થતુ દોર તો નચમાગ
 આરત તે વિનર જે રાગીગના માપણુ ભાગમા પાક થર એમ
 માન ૧ ૧ ના ગમ ક્યજ ૧ પગ નચમારના પાના મકના રાકના
 દુર ૧ ૧ નોચાના ગા હ ૭ જ ભાગમા પાક થરાનો
 દોર તે ભાગમા રાકી ૧ જમાન થાર ૭ તે દેમણે
 રાકી માન માનમ પ ૭ તમ ૮ તે ભાગ રાકીઆનમા માનશ
 તથા પાગધો માગમ પડે છે નચમાગ તે ભાગ દોર મોડો
 મો ૧ ૭ પ ના થાર ૭ જાને ૧ ૧ નચમાને ૭ ૧ પાણીમા ૧ ૧
 દના મોના ન મુદા હ ૧ ૧ તો પાક થનો અ છે મો ૧ ૧ મીમક

તથા જે જે દરદોની અંદર પિત્તનું રૂન થયેલું રાખ છે, તેવા દર દોમા નવમાર આગે ફાપદો કંઈ છે. પ્લીટ્ટાદર તેમજ પિત્તના પ્રકોપને લીધે થતા માથાના દુખાવામાં પણ તે ઉપયોગી છે. યજ્ઞના પોતાના વ્યાધિમાં તેમજ યજ્ઞના વ્યાધિની અદર ખીજા જે જે ઉપદ્રવ થાય છે તેની અદર પણ નવમાર કામ કરે છે. જ્યદર અને અર્શ જે સ્થાનાંશ રીતે યજ્ઞના ફેરફારથીજ થતુ આવે છે તેમાં નવમાર આપવો યોગ્ય છે. અર્શની અદર નમોની ઉપર વધતુ ઓકુ દયાણુ થવાને લીધે મફરાના નીચવા ભાગમાં લોહીનો જમાવ થતા મજાવ છે ને જ્યાં જ્યાં પોતો જમાવ થાય છે ત્યાં ત્યાં નવમાર લાગુ પડે છે. અર્શની અદર નવમાર આપવાથી પિત્તનો જ્વાર અને સફરાની અદર થતો લોહીનો જમાવ દબાડા પડે છે. કેટલીક વખતે અર્શ જ્યારે બહુ પીડા કરે છે ત્યારે દરદીઓ નવમાર ખાવાની ટેવ પાડે છે અને તેથી તેને તેનું બંધાણુ થઈ જાય છે. રક્તપિત્તની અદર પણ નવમાર અપાય છે. ગ્નપિત્તની અદર હોઝી, મોઝી, નાઝી અગર ગમે ત્યાંથી લોહી પડતું હોય તો પણ નવમાર આપવો યોગ્ય છે આ દરદની અદર હમેશા પિત્તનો પ્રકોપ હોય કે રાગદત્તન રસ નામની બનાવટ જે અર્શ ઉપર ઘણી ઉપયોગી છે તેમાં પણ નવમારનો મુખ્ય ભાગ આવે છે.

સ્તનપાક અને સ્ત્રીઓને સ્તનની અદર દુધ થતી વખતે મુલાવ કાઢા નીજે - એથે દહાડેથી જે દુધાવા થાય છે તથા મોત્તે થઈ આવે છે એ નવમારના પાણીના પેતા મકાની દર થાય છે, તેમજ સ્તનપાક થઈ કુટવાથી સ્તનની અદર કાણુ ગાંઠ જ રાઈ જવા સંભવ છે તે ગાંઠ ઉપર પણ નવમારના પોતા નમાય છે અને નેથી તે ઘણી સારી રીતે પોતી પડી જાય છે.

કેટલાક દરદની અદર દરદની સાથે કરવા માટે તે ભાગનો નકોચ કરવાની જરૂર છે અને તેટલા માટે હાથ પાણી અગર જરૂર વપરાય.

છે, પણ ને જરૂર ન મળતો હોય અને તે જામને મદાય કરવાની
 રૂમવશ્ય જરૂર હોય નો પાણીની અદર નવમાર નાખી તેનાં પોતા
 મુકવાથી તેજ કાયદો થાય છે. વધરાવળ, સારણ અને બધી અદર
 નવમારના પોતામુકવાને માટે વધરાય છે. જ્યારે અંતરગમ દત્તરે છે ત્યારે
 બને ત્યાં સુધી નો દસ્તક્રિયાથી આંતરકૃં પાછુ ચડાવતુ કેટલીક વખતે
 દસ્તક્રિયાથી પણ આનરકૃં પાંડુ ચડતુ નથી તે વખતે દરદીએ નવ
 સારના પોતાં મુકવા આથી યોગ્ય ધણા વખતમાં તે પોતોની મેગે ચડી
 જમે અગર દસ્તક્રિયાથી ચડાવતું મહેવ પડશે. અતરનાજવાનો દરદી
 ગમે તેવી જમકર સ્થિતિમાં પડ્યો હોય અને ગમે તેવી ઉધરી થતી
 હોય તોપણ નવમારના પોતાં વગાડવા ચડતું નહિ. પ્રયેક્ષ પ્રયણ તેથી
 મદાયને પામે છે તથા આનરકૃં યોગ્ય ધણા દયાકની અદર પાછુ ચડી
 જાય છે. બાળનેને માંનાગ્ણુ રીને વધરાવળમાં એક વૃદ્ધ પીડા કરના
 અમણુ ત્રમણુ વંરી જાય છે અને વખતે જન્મે જાયો વધી મેળાં
 થાય છે. તે જ્ઞાન રંગના દેખાય છે ને તેમા વખતે વખતે ઘોડી ઘોડી
 પીડા પણ થા છે ઘોડા વિષમ નવમારનાં પોતાં મુકવાથી આ જરૂર
 વળ પોતાનાં મેગે મગી જાય છે વધરાવળ એ પ્રયુ ત્રિતિનાં
 આમાન્ય મહા છે,

અનિયમિત આર્જવ અને અનાર્જવની અદર તે લાગુ પડે છે.
 અગ્રી રોધુ ઝગુ તે પાંડુ લાને છે, આવી રીતનો ઝગુ દોષ મર્ન-
 અડની અદર તેની જમાન થવાથી થાય છે ગર્ભાડની અદર
 બોલીનો જમાન થવાથી કેટલીક વખતે જરૂર જેવું ને સ્થાનમા દેખાય
 છે. નવમાર આમા ગર્ભાડનાં વ્યાપ્તિને એમાડે છે અને તેથી થના
 રોગને અટકાવે છે. ઉપગમના દરદ જેવા કે ક્ષય, અર્ગુકામ, નમજી,
 દમ વિગેરેમા જ્યારે કદ ધણો બર્ષો હોય છે ત્યારે નવમાર અપાય
 છે, તેથી કદની નીનાજ નુ જે ને ગર્ભના જલદી અદાર આવે છે.
 તદ્દરોનાં અદર જ્યારે દાદ ધણો થાય છે ને તેમ ધણી આવતી હોય

ત્યારે નવસારનાં પોતા મુક્યાં ગોચ્ય છે. માથાના કુખાવા પર તેનાં પોતાં મુક્યાં છે તેમજ ખીજા ભાગ પર વાયુથી મોજે થઇ આવેલો હોય તો તેમાં પણ તે ઉપયોગી છે. ડેટલાક નૂળ મેળવી અડ ને વપરાય છે પણ ત્યાં તેની માત્રા ઓછી છે.

પિંચેપમા મુઝાં, મસ્તક શૂળ, નગેષમ, કુમાદ અને વીંટીના વિષ ઉપર નવસાર આ રીતે અપાય છે. નવસાર અને કળીમુતો એક શીંગીમા ભરી સળી તેનું મોટું મધ કરી મખમુ અને ગડગ પડે ત્યારે તે શીંગીમુ મોટું ઉઘાડી નુધાડવી એટલે ઉપમા દોષ નાશ થશે. હીરાકસીના વિષ ઉપર અને કાચની ભુટી અન્નમા ગાઇ તેમ તો નવસારને ઘળી ધીમા પાવો વાગા ઉપર નવસારની ભુટી કરી અરોં શક ધીમા નાખી આપવી અપરમાગની ઉપર નવસારને વીંટીના રમમા ખગન કરી તેનું નરય આપવું નવ ઉપર ગોધમા નવસાર આપવો.

માત્રા:-૨ થી ૩ વાન, ડાગ ઉપર ૧ થી ૧૦ વાન, રાજવર્ધનન ૨૫ ૨ થી ૪ વાન, પોતાને માટે એક બાન નવસારને એક નાગ પાળી

પરવાળાં. (પ્રવાલ) CORAL

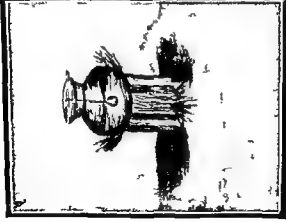
પરવાળ - અમુકમા ગેનાન એક જાતના પીડા હાય છે તે અમુક દના તળીઆથી ઉકીર કાઢી પ્રસાનના ખડા મલાવે છે, એ ખડા તેના પ્રમાણે હોય છે એને તેને પગામના નામ પણ કહે છે. પરવાળનો ૨૫ વાન લેાય છે જોઈપમા પ્રસાનની ડાઁથી ૧૧૨૫ છે. પરવાળાં મે જાનના થાય છે એક નુ ૧ મોળાકાર જેતા માથા વગેરે તળીના કચામા આવે છે તથા ખીજા પ્રસાનની ડાઁથી જે નનારની તથા મગડીના મ્દમ જેવી મે વાખીઆવ થી હોય છે. પરવા ગિરેડા

જેનાં લાસ, ગોળ, લાંબા, મરળ, સિન્ધ અને અવશ્ય મોટાં એવાં પરવાળા હોય તે મારાં, જે રંગે પિત્તળ જેના, પોતાં, બારીક, સઠિદ રક્ષ, કાળાં, નાના તથા ઘોળાં હોય છે તે ઉપયોગી નહિં.

શોધન તથા મારણ - પરવાળાને નિફળાંના ક્વાય (કાદા)મા મારી રીને ઉઘાળવાથી શુદ્ધ થાય છે અને શુદ્ધ પ્રવાયને અને તેની કાકીને ગામત્રની અંદર ખરવ કરી ગજપુટ દેવાથી તેની બરમ થાય છે. બીજી રીત ગોધવાની એ છે કે મણિ, મોતી અને પરવાળાને જળની (અરણી)ના રમમાં દોવાયત્ર વડે એક પહોર પચન કરવાથી તે શુદ્ધ થાય છે પરવાળાને લીંમુના રમમાં ભોંજવી રાખવાં અથવા દુધમાં એક પહોર દોસાયત્ર વડે પચન કરવાથી શુદ્ધ થાય છે. પરવાળાને મારવાની બીજી રીતો પણ છે, પરવાળાનું બારીક ચૂર્ણ કરી તેને લીંમુના રસમાં ઘુટી વામણમાં સુકવવું. આ પ્રમાણે લીંમુના રસની નજીક કિવા સાત અને ગુલાબજળની સાત ભાવનાઓ આપવી એટલે પરવાળાની બરમ થશે. પરવાળાંના ચૂર્ણને લીંમુના રસના સાત, કુંવાર ખડાના સાત અને ગુલાબજળના સાત એ પ્રમાણે નર્મપુટો આપવાથી બરમ થાય છે.

અનાયટ - ૧. વમતકુમુમાકર રસ ૨. પ્રવાન બરમ.

૧. વમંત કુમુમાકરરસ - સુવલ્યબરમ અને કપૂર બંને તોતા, બગ મોઢ અને નાગબરમ દરેક ત્રણ ત્રણ તોય બજક, મોતી અને પ્રવલ્ય એ દરેકની બરમ ચચાર તોયા એ બધાને નાગરી તેને દુધની, ઝેડીના રમની, અગડનીના રમની, લાખ અને વાળાના ક્વાયની રેડનાં ટુપ અને મળના રસની, કમળના મૂળાના રસની ને માવતીના રસની, એવી રીતે એ દરેકની જુદી જુદી ભાવના રેવી, ત્યાર બાદ કસ્તુરીને આઠમણ પાણીમાં ૧૨ ક્વાક રાખી, તે પાણીની ભાવના ૬૦ જાણે રતીબ રતી તેની ગેળી વાગી.

य दीवा यत्र

(पृ ६८)

६ गजपुत्र

૨. પ્રવાહી ભસ્મ:-જનાવટ ઉપર અપાઈ ગઈ છે.

ગુણ - શૈષ્ટિક, શોષક અને વૃદ્ધ-વાયુ, ઉષ્ન, કષ્ઠ, પિત્ત, પાકુ, તાવ, પ્રમેહ, દમ, વિં, સ્તતપિત્ત તથા જૂનો-માલો નાશ કરે છે.

ઉપયોગ - પ્રવાહનો ગુણ ગોળીને મળે છે. ઇર્ષ્યમૂત્ર રોગ ઉપર તે છાનીના દરદની અદર તેનો મુખ્ય ઉપયોગ છે. ક્ષય અને ઇર્ષ્ય સમાપ્તીમાં તે કાયદો કરે છે. તેથી શરીરમાં પુષ્ટિ વધે છે, કૌનત આવે છે તે શરીરની કમકોઈની દૂર થાય છે. વસતકુસુમાકરની ગોળી સાકર, મધ અને ધીની સાથે પેનથી ઇર્ષ્યમૂત્રરોગ, ઇર્ષ્યપ્રમેહ, મધુ પ્રમેહ, નપુસકચ અને કમકોઈનીની અદર કાયદો થાય છે તે શુક્રદોષ દબાય છે. આ વસતકુસુમાકર રસ કુશાવયેહની સાથે શુક્રદોષમાં બહુ અપાય છે.

પ્રવાહીભસ્મનાં અનુપાનો - ઇર્ષ્યબલ, નવામ, હેડની તથા કોટગત વાયુ વગેરે રોગોમાં મધ અને હરડે આપવી.

તાવ ઉપર કડુ, કઠીઆતુ અને હરડેમાં આપવી, પિત્ત ઉપર દૂધ અને સાકરમાં આપવી, ધાતુ ક્ષય ઉપર પાકેલા ફેળામાં આપવી કૃશતા ઉપર પાનમાં આપવી, તણખીઆ પ્રમેહ ઉપર ચોખાના વોવ રામણ અથવા નિક્કા અને મધમાં આપવી, ધાતુપુષ્ટિને માટે વી માકરમાં આપવી, પ્રદર ઉપર ગાયના ધારોષ્ણ દુધમાં આપવી, વાધુમાં તુળનીના રસ અને મંદ માકરમાં આપવી, પિત્તક્રમ ઉપર આદુના રસ અને માકરમાં આપવી, રતાધળા ઉપર હંદરની થોડીઓ તુળનીના રમના ઘળી તેમાં ભજમ નાળી અબ્જન કરવું અસ્થિભંગ અને મધિ ભંગ ઉપર પ્રતાન ભજમ મધમાં આપવી. પિત્તરોગ અને ભ્રમ ઉપર આમળાના મુરખામાં પી અને સાકર નાળી તેમાં આપવી, ક્ષય તથા મૂત્રક ૮ ઉપર નોખાના ધોવરામણમાં આપવી, ગબિણીની ઉવગી ઉપર તાદાળના રમમાં આપવી; છદ્ધ ઉપર વરાજોચન અને સાકરમાં

આપવી; ઉષ્ણતા, દાહ અને ઈદ્રિયની બળનરા ઉપર ચોખાના ધોવરા-
મંજૂમાં મધ અને સાકર નાખી આપવી: આંખોમાની ગરમી અને
શરીર ઉપરની તુટી ખસ ઉપર ધી અને સાકરમાં અથવા ધારોષ્ણ
દૂધમાં સાકર નાખી આપવી, મસ્તકશૂળ ઉપર બદામની ખીરમાં આપવી;

ખીર કરવાની રીત:—બદામ દસઆર લઘ તેને ગરમ
પાણીમાં પકાળી રાખી ઉપરનાં છોડાં કાઢી કાપી નાખવી, પછી પાણીર
ગાયનું દુધ લઘ તેમાં બે તોલા સાકર નાખી દેવી અને તેમાં વાલમાર
પ્રવાય ભરમ નાખી આપવી એટલે મસ્તકશૂળ, પિત્તવિકાર અને નેત્ર
અંબધી રોગ દૂર થઇ આંખોને ઠંડક થશે અને સક્તિ વધશે. પિત્તોદ્ભવ
પાંડુરોગ ઉપર પ્રવાસ ભરમ ધી સાકરમાં આપવી.

પૃથ્થ:—સંપૂર્ણ પિત્તકારક પદાર્થ વર્ચ્ય છે.

માત્રા:—ભરમ એક વાય; વસંત કુચુમાકર રમ ૧ રતીથી
૧ વાલ

પાપડીઓ ખારો (સંચોરો)

CARBONATE OF SODA.

વર્ણન:—પાપડખારની ઉત્પત્તિ ત્રિષે અને કન્છ દેશમાં થાય
છે એનો રંગ ધોળો હોય છે.

ગુણ:—પાપડખાર ગુણોમાં જલખારને મળતો છે.

ઉપયોગ:—વાળા ઉપર પાપડખારનું ચૂર્ણ ત્રણ મામા નવટાંક
દર્દમાં આપવું એ પ્રમાણે દિવસમાં ત્રણ ચાર વાર આપવું. દિવસે
બાજન કરવું નહિ; રાત્રે જમવું. એ પ્રમાણે એક દિવસ કરવું.

બાળકોની સરસાંહી ઉપર જોળમાં અનાની દાળ કરતા પણ
જોડે પાપડખાર નાખી તેના જરાક દુધ ના ના પાવું, તેથી ઉલટી
થશે આ ઓમડ બે ત્રણ માસના બાળકને આપવું નહિ.

પેટ દુખી—પીડા ઉપર લીમુના રસમાં પાપડખાર પાન કિંચ બે વાલ નાખી આપવો.

ગંડમાઝ અને ખરજવા ઉપર પાપડખાર અને કઝીચૂનો એકઠો કરી લેપ કરવો જોથી ફરી નહીન વિકાર જન્મીથી દર યાવ છે.

પારદ (પારો) MERCURY

વર્ણન—પારો એ આર્ય રસાયનમાં સૌથી ઉત્તમ રસાયન ગણાય છે. તેનું નામ રસ છે અને જેમાં તે આવે છે તે બધી બનાવોમાં રસાયનની ગણાય છે. સરૂત વૈદ્યકારો જેવા પારાનો બહુજો ઉપયોગ કરે છે તેના ખીણ એકે ધાતુનો કરતા નથી. પારોખાણમાંથી નીકળે છે. પારામાં ક્વાઇ, મીસુ, મળ, અગ્નિ, ચાચ'ય અને નિય એ અગણ્ય દોષ રસાભાનિકજ રહે છે. પારો પ્રવાહી, વજનદાર અને ખાખી રંગનો પદાર્થ છે તેમાં તેજ બહુ યાવ છે. બુખરા, પીળા કે પેળા રંગનો પારો અશુદ્ધ ગણાય છે પારાનું સીધન કર્યા સિવાય તેને ઉપયોગમાં લેવા નહિ ચોપવની અદ્ધ તેનો ઉપયોગ કરવાને માટે તેમાંથી તેમાં મળેલી ખીણ વસ્તુઓ કાઢી નાખવી જોઈએ.

ઔષધના પારાને શુદ્ધ કરવાને કોઈ જગ્યા અમદ. અને દોષ જગ્યાએ આજ્ઞ સરદાર કલા છે,

(૧) મેલન (૨) મર્દન (૩) મર્ડન (૪) ટચાપન (૫) પાતન (૬) બાવન (૭) નિયમન (૮) ગગન ભક્ષણ (૯) મચારણ (૧૦) ગમ્ દુનિ (૧૧) ચાણદુતિ (૧૨) સદીપન (૧૩) જ્વલન (૧૪) આસ (૧૫) માગન (૧૬) સક્રમણ (૧૭) વેદવિધિ (૧૮) સરીર યોગ એ રીતે પારદ મચાત છે.

૧. પારદ સસ્કારમા વિરોધત. (૧) સ્વેદન (૨) મર્દન (૩) મૂર્છન (૪) ઉત્થાપન (૫) પાતન (૬) બોધન (૭) સયમન (૮) પ્રદીપન એ આઠ સસ્કારજ સર્વોત્તમ છે. માટે અને એ આદ્યુજ વિરાન આપવામા આવે છે.

૧. સ્વેદન—સુદ, ગરી લીંડીપીપર, રાજ, મીઠું, હળદર, તિફળા, આદ, બળદાણા, મગેગી, તદ્દળને, માટોડી, અરડાર્શીંગ, ચીત્રક અને નરમાગર એ મર્વ પદાર્થો પરાના ગોડશાસ સમ્મ ધાન્યામ્સમા વાટવા તથા કંઈક વડે વચ્ચ ઉપર આગળ બર જાડે લેપ કરવો. પછી તેમા પારો બાધી ધાન્યામ્સમાં (કાઝમા) દોવાવત કરી એક દિવસ બાકરો એટલે સ્વેદન થાય છે.

૨. મર્દન—લાન છાંતુ ચૂખ, હળદર, ધૂસમ, કામગાતી રાખ અને લીંડુના રમ્મ પાગને તથા દિવસ મુંડી મર્દન કરવો એટલે નિર્મળ થાય છે તેને નન્નમા શાધી કાઢી તડે વાઈ નાખવા.

૩. મૂર્છન—પાગના મળો કુવાર નાસ કરે છે અને તિફળા દાદને શાન કરે છે અને ચીકમ્બળ વિનામ કરે ૩ ગાંઠે પ્રયત્ન પૂરક મિશ્રિત પાગે એટલેના રમ્મમા નાન માન વખત મર્દન કરવો એટલે મૂર્છન થાય છે.

૪. ઉત્થાપન—રાત્રી મલ, રોંગટ્ટી, અને તિફળાનો મડો કરી તેમા તથા દિવસ પાગે મર્દન કરવો એટલે સમ કન્સેપ્સી મુખ થાય છે.

૫. ઉત્થાપન—પાગને લીંડુના રસમા નાખી મગમોમા ગળી મુટયો તમા સુકાયા પછી કમર મગમા ઉર્ધ્વ પાતન કરવું.

૬. પાતન—(ઉર્ધ્વપાતન) ૧૫ બાગ પારો અને એક બાગ રાદ્યુ ચૂખ જે બળને કિષિત થીંડુના રમ્મમા નાખી ગોગો થાય ત્યા મુંડી મુટતુ તથા કમર નામમા ચાર પડોર મધમાગ્નિ આપવો અને મુદિતે ઉપરના તામ્બુનો વાગેગે પાગે કાઢી વેસ (અધ પાતન)

પારો, ત્રિફળાં, ચીનક, સરગવો, ખીરુ અને રાઈ એ સર્વ એકઠાં કરી ખરણ કરવો. પારો તેમાં મળી ગયા પછી કમર ચંત્રનાં બે પાત્રો લઈ ઉપરના પાત્રને લેપ કરવો, નીચેના વાસણમાં પાણી નાખવું તથા સધિ લેપ કરી જમીનમાં પુરવું અને ઉપર અગ્નિ કરવો એટલે પારો નીચેના પાણીવાળા વાસણમાં એકઠો થાય છે.

(તિર્યકપાતન, બે મરખા મેસના મોઢાની હાંડલી લઈ એકનાં પારો અને એકમાં પાણી ભરવું અને વાંકી કરી એકની અને ગધિમાં લેપ કરી પારો ભરેલા વાસણને ચુકા ઉપર ચુકિતથી આડું સુકવું અને તેની નીચે અગ્નિ કરવો એટલે પારો પાણીમાં પ્રવેશ કરશે.

૫. એકાદન.—ગૂર્વોક્ત પ્રકારે ગેધિયો પારો પદ થાય છે, એટલે તેના શક્તિ ગંધારવા માટે તેને અર્ધપન, મિધવ અને પાણીમાં પચન કરવો.

૭. નિચમન—મોટી ઝુમસરેલ (સર્પાંશી) આગળી, વાઝણી કંકોડો, બાગરો, નાગરમોથ અને ધંતૂંગના રસમાં કિના કાગળા એક દિવસ મદાગ્નિ ઉપર પચન કરવાથી નિગમ પડે સ્થિર થાય છે.

૮. સંઘીપન—હીરાકંઠી અને પથ્થવણ લઈ તેના ઉપર વાર-વાર લીંણનો રસ નાખતા જતું, પડી સિંધવના આગળને કાંચી તેમાં મિધવપુન પારો નાખી તે ઉપર પૂરેશન સિંધવ અને લીંણ લગાવી, તે ઉપર આઠ જાગળ મોટી એપડી પડી રાઈ, મરી, મરગવો અને કડા સરગસના ખીચા તથા દક્ષણપારને એકત્ર વાગી દાઝમાં મેળવી તે દાઝમાં દોવાપત્ર વડે ત્રણ નિગમ પચન કરવો એટલે તે પારાના ભરણ સંગ્રહમાં દીપન થાય છે.

પારો શોધવાની ખરીદી રીત—અંધોરે રાઈ અને અંધોરે લસણના ફાનરા ઉપરેલ કળીએ વાગી બે ગુગ તેવાર કરવા. રાત્રે જોમ વધારે સારી રીતે વણને તેમ તે વધારે નીકાશ પડે છે, માટે તે બન્નેને સારી પેઠે મેળવી તેમાંથી અન્ય જાતેયે વોદો લઈ તેવું એક

મુમ કરતું. બાકીના લોકો બીજી મુસ કરી એક મુસમા પારો બરવો
 ને ઉપર બીજી મુમ મૂકી તેને વરંચર મેળવી દેતું. આથી રાધ અને
 લમણના પોતા દડાની અદર પારો આની જાય છે પછી તે દડાને
 એ જગ્યાથીના કારા કટકામાં બાંધી તે કટકાને છેડે તે બાર ઝીરે
 એવો વતડો દોરો બાંધવો બાદ એક માગીનું મોટું માટલું લઈ તેની
 અદર આડશેર કાઢી બગી માટનું આડશેર કાઢી નાખના આશરે
 અડધા ઉપરાત બરાવ એનકુ લેતું પછી તે પારદરાગો દડો માટલામાં
 કાઢી લેવે રાખી તેના મોભા બેસતી આવે એની બીજી દોણી લઈ
 તે ઉપર સરખી બેસાડી દેરી દોણી બેસાડતા તેના તમાના મંચમાં
 એક છેદ પાડવો, કે જેમાંથી પારદરાગી પોટલીએ બાંધેલો દોરો બહાર
 મઠી શકાય, એક દાનણુ તે છેદ આડુ રાખી તે દાનણુ પેલા દોરડાની
 સખન ગાંઠ વાળી ગળતી આથી તે પોટલી અદર લટકી રહે છે અને
 નીચે કાઢમાં પડના પામળી નથી પડી તેનું મોટું બંધ કરી માથે
 માટી લગાડનાથી તેમજ દોણીના તમાના છેદ ઉપર બધા દાનણુ રાખ્યું
 હોય છે ત્યાં પછી માગી લગાડી દેરી કે જેથી વરાળ ત્યાંથી પાણીકાના
 પામે નહિ તે નીચે ધીમે ધીમે તાપ આપના, આથી કાઢમાંથી વરાળ
 ઉપત થાય તે નથી બહારનો પારો બહાર છે, બાકી ગીતે ઝીણો
 ઝીણો તાપ નથુ દિવસ સુતી આપવો, તાપ મિનકુચ આક્રમે કરવો
 નહિ, જો તાપ આપમે થયો ને વગળો બેસતો તે તો તે આપણી
 કરેલી મુખમુગને હાંમેરી નાખશે વળી પારદરુ પોટનું કાઢમાં બુઝ
 ગળતું નહિ કારણ- આપણે પાટનું રોલન કરતું છે, કાંઈ તેને કાઢમાં
 ઉડાવેલો નથી કેટલાક લોકો પોટની પોટની ટાંગના બાર ઉપર છેદ
 કરનારો જાને બે પાંખે મે છે- કરે છે ને તે મોસડ દાનણુ કાઢે છે,
 પગ આ નકામી કાં છે, કારણ- રાજા ન જાય તેવા માટે ઘણા
 તેન મોઢા બંધ કરવાના જરૂર પડે છે નથુ દિવસ પછી જ્યારે તે
 દડનું એની મેળે મોટું ચાર તારે ઉતારી તેનું ને મુખમુગ વેગેડી

તેમથી પોરતુ લઈ છોડ્યું. તે મુમની તમે એક સગી ખોસવાથી તેની
અદરથી પારદ નીચે રાખેવા કામમાં નીકળી આવમે. આ પારદ ઘણું
સ્વચ્છ અને ચતુરકીત થએલો હોય છે. આગવા પાગમા જે ધુળની
કોમળી કે થર જેતુ હતુ તે દર ચર્ધ ગયું હોય છે, તેમા ઘણોજ ચળ-
કાટ હોય છે ને તેમા જોનાથી આપણુ પ્રતિગિમ્મ ૨૫૦૦ રીતે દેખાય
છે જેણે આવી રીતે સ્વેદન કરેલો પારો નજરે જોયો છે તેતુ મન
નાહી પૂરે છે > હવે આ પારો ખરેખરો સ્વચ્છ અને નિર્મળ
થયો છે તે મુસની પોન ઉખેડી જોતા તેની અદર પારદનો મેલ જામી
ગએલો દેખાય છે. આવી રીતે સ્વેદન કરેલા પારદનુ પછી ચાર દિવસ
સુધી મદન કરવું. પહેલે દિવસે કુવારના રસથી, બીજે દિવસે ચિત્રાના
કનાથથી, ત્રીજે દિવસે કાકમાલ્યીના રસથી, તથા ચોથે દિવસે ત્રિફળાના
કનાથથી. કુવારના લહરની ઉપવી લીવી ઇંચ કાઢવાથી તેમથી ઘોગો
મદેહ રક્ષાદિક જોગો ગમ નીકળે છે અને તેજ કુવારનો
રસ છે. પચ્છ છ કટકા આશરે ઇન્ચ ઇન્ચના હોય તો શર
જેઃ પારમા પુરતા થઇ રહે છે જ્યારે કુવારનો રસ પડે છે
ત્યારે તરતજ એક રસ જે પારાનો પ્રનાડી હતો તેના છૂટા ખારીક
દાણા પડી જાય છે. આ બધા દાણા ગુદ પાગના જેવા ચળકે
છે અને ફરેકની અદરથી પ્રતિગિમ્મ ૪૮૫૦ થાય છે કુવારના
રસ અદર સાગી પેઠે મદન કરવું, પછી જેમ જેમ કુવારનો
રસ તેની અદરથી સુકતો જાય છે તેમ તેમ તે દાણા પાઠા ભળતા
જાય છે અને પાઠો બધો પારો ગળી જાય છે ચિત્રાના કનાથથી,
કાકમાલ્યોના રસથી તેમજ ત્રિફળાના કનાથના મદનથી પણ તેરીજ
રીતે દાણા પડે છે અને તે સુદ્ધ થતા તે પાડી મળી જાય છે આવી
રીતે મદન થએલા પાગને કાઠથી ધોઈ નાખતા ત્યજ બાદ પારને
મુમની અદર નાખી તેમા પારથી અનુ નિનાનુ નાખવું અને
તેને એક ઇન્ચ લીંબુના રસમા ખન કરવો પછી મન ૫૦૦ અને

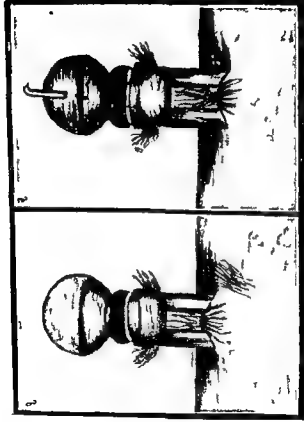
નવસાર એ બધી ચીજો પારાની બરાબર લઈ તેમને અને પારાને કમેલના વરાળના કાદામાં સારી પેડે ઘુટવા અને જ્યારે તે સુકાઈ જાય ત્યારે તેની ચાનકી કરવી અને તે ચાનકીને હાંગિનો કોષ કરવો. આ ચાનકીને એક હાંડકીમાં મૂકી તે ઉપર મીઠું નાખવું ને તે હાંડકીના મોઢા ઉપર ખીચ દોણી મૂકી તેમને કપડ માટી ઢરવાં. ત્રણ પહોર સુધી ખૂબ આકરો તાપ આપવો ને ઉપલા દોણુકા ઉપર ટાક પાણીનાં પોતાં મુકધે જવાં તેથી તે દોણુકાની તજે પારો જામી રહેશે. આ શુદ્ધ થએલો પારો સર્વોત્તમ છે અને તે ઔષધમાં વપરાય છે.

આ સિવાય હાંગળને લીંચુના રસમાં મર્દન કરી ઉર્ધ્વ પાતન રીતિએ તેમાંથી પારો ખેંચવામાં આવે છે. ઉપથી ગમ મારીના પ્યાલામાં પારાની બારીક કણીકાઓ જામી રહે છે તે ઉખેડી મર્દન કરવાથી પારાનો રમખ પદાર્થ ગળી આવે છે. આ પારો શુદ્ધ છે. અને આવી રીતે ખેંચેલા પારાની પુનઃશુદ્ધિ કરવી રહેતી નથી. હાંગળો એ પારદ અને ગધકું બધારણુ છે અને જ્યારે તેમાંથી પારદ ખેંચાઈ જાય છે ત્યારે તેને દેકાણે ગધક અગર જીંગે તેની સાથે જે પદાર્થ મળેલો હોય છે તેની રાખ પડી રહે છે. આ રાખ પણ પારા, શુભડા ઉપર ચોપડાય છે.

આરી રીતે તૈયાર થયેલો તે શુદ્ધ પારો છે અને જ્યાં શુદ્ધ પારો વાપરવાનું હોય ત્યાં આ બેમાંથી એક રીતે શુદ્ધ કરેલો પારો લેવો.

હાંગળોઠમાંથી પારો કાઢવાની રીત—હાંગળોઠને એક પહોર લીંચુના રસમાં ખરડ કરી ડમચાંગમાં નાખી નીચે ચાર પહોર અગ્નિ કરવો એટલે પારો ઉપર જઈ ચોટે છે. તે પારો શુદ્ધ જાણવો તેને સુપૂર્ણ કાગળા ચોળવો.

ખનાવટ—૧ પારદ બરમ ૨ રમમિન્દર ૩ રસપર્પટિ ૪ પચા-
મૃન વર્પટિ ૫ ચિંતામણિ ચતુર્મુખ ૬ સપ શાખીવટી ૭ વન્દિરસ
૮ વિવિધ રંગ નામન કુટ કુપર

૧ હમરૂ થંત્ર (૧૭૬) ૨ નલિકા હમરૂ થંત્ર.

પારદ બસ્ત્ર - પારદ બસ્ત્ર કરાવી અને રીતો છે તેમાંથી
આમ આમજ અને આપનામાં આને છે

(૧) શુદ્ધ કરેલો પારદ અને મધ્ય જાનો સમ બાગે મેળવી
તેની કઠંગળી કરી. આ કઠંગળીને કાઢીને મેડી મારી તેથી શુદ્ધ
પારદબસ્ત્ર થાય છે. આ કઠંગળી જ્યાં પારદબસ્ત્ર વારવાનું વખતું
હોય ત્યાં વપરાય છે.

(૨) વાઝણી કાઢીના કદમાં નામરોડેના પાનનો રસ મુકી અને
તેમાં પારો મુકવો બાકીનો કદ ઉપર બેસાડી પારાના સપુટમાં મુકી
સધિ લેપ કરી પુટ આપેલા એટલે બસ્ત્ર થશે.

(૩) પારો અને આમ વડના ચીકમાં બે પેર સુની ખનકમાં
અને વડના લાકડાનો અમ્મિ આપવાથી પારદ બસ્ત્ર થશે

(૪) કાની તુલસીના કાનો કોતરી, પારો નુકરો અને ઉપર
બાકીનો કદ બેસાડવો પાગ બેનું સ્ત્રી દુધ રેડા, તેને સધિ લેપ
કરી ગરવાના અગિયાર માનવાર પચાવનાથી પારાની બસ્ત્ર થશે.

(૫) ઘોળા અધિકાના બીજ અને પુષ્કર બીજ એનું ચૂર્ણ કરી
માગીની મુઠમાં ત્રણ ઉપર ચૂન મનુ અને વગે પારો મુકી ઉપર
બીજ મુકી પાકી અધિ લેપ કરી પુટઆપવાથી પારાની બસ્ત્ર થશે.

(૬) પારો કોરના ગમમાં મેળવી તકકે રાખી ખન કરવો એવું
ખન થાય છે. તે મર્દ કમમાં ચોળવો

(૭) પારાને કોરમાં નાખી ત્રણ દીસાંબિ કરવો અને આકાના
પાનના રસનો વારવાર ચોરો આપવા જતું તેથી ત્રણ પ્રદરમાં
બસ્ત્ર થશે

(૮) પારામાં ફટકડી સિંધવ, અરેડાના મૂળ એ પાંચ કમ
જલ્દથી વધુ ચતુર્થાંશ કાઢી મેળવી પુટું એટલે બદ્ધ થાય છે પરી

ક્રમરૂપે યજમાન યુવા ઉપર મુઠી અટ્ટોરાત્ર દવકો બા । આપણે એટલે ઉપગતા માટેવાને કપુર અરખી બઝમ ચોટગે ને લઈ યેરી ને સર્વ રોગ ઉપર આપણી અને વાજકરણુ યોગથી સપૂર્ણ કાર્ય કરીએ અને કાન્તિ તથા પુષ્ટિ આપણે

(૧૫) શુદ્ધ પાણી એક ભાગ, વજનાગ અનુર્યાસ, ગંધક અપમાસ, એકત કરી રીંમુના રમમા ખવ કરના મુકયા પછી ચોરના દધના ત્રણ પટ આપવા પછી આકાશના દુધના પુટ પાણી ધર થતા નરી આપના અને યાગીમા મીઠુ ભરી તેમા પેનો પાણનો ગોગો મરી ઉપર મેા મુધી મીરું ભરવુ અને ઉપર બીજી યાગી ઉધી પાડી સપ્તિ લેપ કરી નુના ઉપર ચાર પગર અગ્નિ આપના. રીત થયા પછી ગુફ સગમે નહેઉ ઉપરના દાકણને વાનેના પાગની બઝમ મરી યેરી ને યોગસાદી ડે. સર્વ રોગ ઉપર આપણી

(૧૬) ચોદ પાનમા પાગે અને નીચે ગંધક મુઠી તે નીચે ચાર પગર અગ્નિ કરવો અને તે ઉપર વારનાર ચોર અને આકાશનુ દુધ નાખના જતુ અને ખેરના લાકડાના ત્રુદાયા ધુત્તા જતુ એટલે બઝમ થશે. તે એક શુદ્ધ રોગોગ્ન અનુપાનથી અઘારી આ બરમ મન્તિ, પુષ્ટિ, બધ, રીધ અને અગ્નિને નધાડે ડે

(૧૭) પાણી ગંધક મમનાગ વધ કુકરકના રમમા મેઈન કરી ગજપુટ આપવાથી પીતરખ બઝમ થશે ને રતી અને પનિનને નાશ કરે છે.

(૧૮) ગંધક, કુમમાગ, પાણી નગોડ અને કુવારના રમમા ખવ કરવો અને પુટ આપણે જ્યેથી પાણનો કાગી નરમ થશે, એના રિત થમા એમ કહેવાય છે - તે દેવનાને પનુ ર્વમ છે.

પારક ભઝમની પરીક્ષા:-મનેા પાગે તેજરહિત, દત્ત, નેઉ અને અગ્નિ ઉપર કરી અનેા થનો નધો તેને અનુ નાખવો,

૨. રસ સિંદુર — એ પદ એક પારાની મનાય છે. શુદ્ધ ગંધક અને શુદ્ધ પારદ મગમાને વધ તેની કુખલી કરવી અને તેને વડનાં કુપળીઆંના રમમાં ત્રણ દિવસ સુધી મર્દન કરવું. ત્યાર પાદ તેને આગન શીશીમાં નાખી કપડ માટી કરી વાલુકા ચત્રની અદર પાર કાઢાક સુધી પડવું. આથી શીશીને મો રાત્રા ચગકતાં કપોળા નમી જાયો તે રમ સિંદુર. રમ સિંદુર બનાવવાની યીત રીત એ છે કે ૧૦૦૦ ચીમુના રમમાં ગુંદ, મગી, પીપર, રાઈ, આમગુણ, સીનન, દીંગ એ સર્વે એમડો નાખી દિન ૨૧ સુધી આ રસમાં પાગને ખવ કરવો ત્યારે એ પદે શુદ્ધ થયો. એ ગોથેસે પાગે તોવા ૨૦ બન અને ગોથેસે આમલ આગે ગંદક તોવા ૨૦ બન, અને નવમાઝ દાઝ, અને ફરકડી દાઝ એ વધ મર્દને દિન ૨ અથવા પછી આગન શીશીને કપડ માટી માન ૬૦ એ શીશીમાં એમડો બગી, પછી શીશીનું એ ગંધ ની સાનુમ પદમાં શીશી મુકી, તેને બીપર ચલાવી, નીચે કમળ મદ, મંથમ અને અપ્ત અગિ. મો એવી તરેલ જનીન પદોગેનો અગિ દીવા પડી પોતાની મેળે ફરે પડે એટલે શીશીને વાલુકા પત્રમાવી નદી પેરી પછી નીતીમાથી એ રમસિંદુરને મટી ની એક તિલ પાનની આથે આથ અને પંચથી રે, તે શુદ્ધ શુદ્ધ અનુશન દાન નવગા મેગો એ વડે ફરે થાય કે વપ લાગે છે અને મગી પુન અને છે

૩. રસ મર્પટિ — શુદ્ધ પારદ અને નાન મધકને પેલાની નાનમાં વી બુની તેમાં ઉત્રગવા અને બ્યારે રમ આ ત્યાં અણુના મેર ફર પાયેવ કેમના પાન ઉપર તેને દાળી રેસે ને આથે કેળવું પાન મુ'લ ગણુનો મેર નાખ્યો ફરે ત્યાં કામા રમના મેગા જામી ગએવા માનમ પડો-તેનું નામ રમપર્પટિ

૪. પચામૃત પર્પટિ — શુદ્ધ ગંધક અને શુદ્ધ પારદ અને ચચા તોના, તોદબમ એ તોના, અમનનમ એ તોના અને તામનમ

૦૧ તોણો- એને બરાબર ખરણમાં મેળવી યોગ્યની ક્ષાણમાં રસ કરી તેને રસપર્પણિની આંકડા દાખી દેવો જે તૈયાર થાય તેનું નામ પંચમત પર્પણિ.

૫. ચિન્તામણિ ચતુર્ભુજ-રસસિંદુર ૨ તોલા, અમ્લભરમ ૨ તોલા, લોહભરમ ૧ તોલા અને મુવર્ણભરમ ૦૧ તોલા એ બધાને ક્યારના રસમાં ખન કરી બધે ઘંડુ બાર ગોળી કરી.

૬ સમેશાલીવટી-શુદ્ધ પારદ અને મયો બન્ને અર્ધો અર્ધો તોલા, અમ્લકકરો એક તોલા અને મધ દોઢ તોલા લઈ ખુમ મર્જન કરવું. પારદના બીંદુ અદૃશ્ય થયા પછી તેની ૦૧ રૂપીઆબારની ગોળી કરવી.

૭ વન્દિરસ-શુદ્ધ પારદ ૪ તાન, શુદ્ધ મધક, હળદર, અને ત્રિફળા એ દરેક ત્રણ ત્રણ ભાગ, મુંડ, મગી, પીપર, દંતીમૂળ અને જીરુ એ દરેક આઠ આઠ ભાગ એ જાવાનું બારી- ચૂર્ણ કરી તેમને ચરણી ૧૧ અને બાંગરાના રમની બાવના છ તેની એરંડીઆ તેમનાં ગોળી કરવી,

૮ ત્રિવિક્રમ રસ-શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ મધક અને તામ્રભરમ એ દરેક મગનાં લઈ તેને નગોડના રમની બાવના દેડી અને તેના મધને વામકાગતમા જરા તાપ આપવો.

૯ ગણિત કુષ્ઠ કુઠાર-પારદ ભરમ, મધક, લોહભરમ, તામ્ર-ભરમ, ગુમગ, ત્રિફળા, જાંબાન, લીમટો, ચીત્રક અને સિયાગુન એ બધી બીજો અડેક ભાગ અને કરંજ બીજા બન્ને અમ્લકભરમ એ બન્ને તે બધાંના સમય વજનથી ચચાર ગણુ, તે બધાને બરાબર મેળવવાં અને તેની ધીમા ગોળીઓ કરવી.

ગુણ-વૈદક શાસ્ત્રેમા પારદ ભરમના ગુણો કલ્પનાત્મક છે. ઇટલીક વાર અનિયોગિનિ પણ ચચેલી છે છતાં એટલું તો સ્વીકારવું પડે છે

દે પારદમરમ એ મરોત્તમ ચમત્કારિક રસાયન છે આર્ષ આત્મ
 જેનો પારદનો ખતોગો ઉત્તોગ થાય છે તેનો ખીછ એકે ધાતુનો ૧
 વાખા આપનો નથી સૃષ્ટિના પાત્રે રોગ નાશક છે પારદમરમ તાડખ
 બુદ્ધિ, કષ્ટિ, પુષ્ટિ અને પ્રતિ અર્થ છે “પારદમરમ દેહબુદ્ધિ પ્રાર-
 બનેલ વ્યારિનામ, પુષ્ટિર, મૃત્યુનાશ, ૩ પાપુનાશ નામ રોગ ના
 કરનાર અને નામદમાનાશ છે “આ બચ્ચ નામરોના પા માવ
 જેની એકેને મપૂર્ણ રોગનો નામ થાય છે’ એનુ જીવના આત્માના કુ
 કોનુ છે પાદ માર અને પૌષ્ટિ છે

પારદ ભચ્ચ-ભક્ષિ પુમાં-કાળી-પારમરમ પ્રાત્ન તમામ તામ
 પ્રતિ અને બેરોગ થીવા પત્રી પા કરનુ પાત્ર નથી પત્રો જા
 દેના નહિ

પારદ ભચ્ચ-ભક્ષિ નુ-પદ-પાર મરમ નામ કરનાર થી
 દા મગનુ આમામથુ ઇમગના બોખાનો બાન મિધાનુ નુ મ
 બનુ મૂળ, મોથ જેના આમાનો ને એક દોર છે ને, મરમના નામ
 કીડી બાત તા મનની માત્ર, ચલા મનો (મુલમ બકોથી બાત
 નામથી આખાર છે) એ ચીતેનુ મેલન કરકુ વળી લેનારમ નામ
 મુમોથુ નામથી રનાન થયુ દુનમર છે વગથુ પ્રેન બા મગુ
 મીકુ તન મામ, માત્ર, ક્રોળ કાના પદાર્થ કોનુ કરમદા, મોર વગે
 એના તામ કરવે:

ઉપયોગ-પારની બાત અનેક મુથુ રહેના છે અને તેથી
 તેનો તમામ રોગ ઉપર ઉપયોગ થઈ શકે છે પારો ચાર જુદા જુદા
 રુપમા તૈયાર કરનામા આવે છે થયુ તેનો ઉપયોગ મુધા બે રીતેજ
 થાય છે ૧, પારદ કમળગી અથવા કૃષ્ણમરમ ર રમમિ દુર અથવા
 રક્તમરમ આ બે રીતેજ પાગનો ઘણો ખરો ઉપયોગ કરનામા આવે
 છે ૩ એવેન બચ્ચ અથવા રસપૂર નાનસાની પ્રજામા લેના પના

નથી કાંનું કે તે અનુભવ નૈયાર મળે છે, તેના કપાંશન તેના આસ-
વિચરમા આપવામા આવે છે. ✖ **પીનબદ્ધ** - પારદ અને ગદ્યની
મમભાગ કાળગીને માત્ર દિવસ મુખી જોય આમણાએ દક્ષિણીના
રસની જાણના છઠ્ઠ તેને અનુભવ મળી વાનુકા મનની અદર આર કયાક
સુધી તાપ આપમે આથી તેની પીઠી બન્ન થાય છે. આ અનાવટ
પથુ વૈશે કરના નથી તેમ વાપરના નથી. કપર દાનુરી મયા તેમ
પારાનો મુખ્ય કપયોગ પારદ કાળગીના અને અમિનુરના રૂપે
કરવામા આવે છે.

આરાતી અદર જો અમ દયા છે અને તે નવે પ્રતિભા શુદ્ધી
શુદ્ધી અગર તેમાની કોઈ એ પી અગર તે અંશેની મધુકિનિ વિદ્યુતિનો
મદાડે છે. જેને આમદોની સાથે તેને ગેરવસામા આરે તેને આમદોના
શુભમા તે જિ હો છે.

પારદ તમામ જાતના નવર કાંઈ નાનુ પડે છે. સતત અને
અતત અવરમા તે આગી પે નાનુ પડે છે. પારદ કાળગી વેવાની
મડો માફ આવે છે અને ગાળગી તાત પાંચા પડે છે એ બાગ
પારદ બન્નને કામુ બાગ આમમા ગેરવી તેમાથી એક કે એ રતી આમ
આપવાથી આગાને એક એ દલ સાદ આને છે, પેટને બાર મટે છે
અને આધારણ તાત પેચ્યા પડે છે નીલ અવન્ને માટે જે શુદ્ધ શુદ્ધ
અમ ગરુત પુરતમા આ છે તેમા પાંદ આવે છે. તેમજ છર્પ
જલ કપર વાનુ પડતી તમામ પરિજોમા પમુ પાંદ રહેત છે. છર્પ
અવરની અગર કદાને કૌલ આપવાની જરૂર છે જે ગુણ પારદમા
માગી રીતે રદા છે પાંદની જે એ અનાવટા ગુરુ વપદા છે તેમાં
જાળગી મુખ્યને કીને નાંકક માને આ વાગય છે અને અમિનુર
પૌષ્ઠિક ગુણે માટે વપદાય છે અમિનુર આને મધુ રાધુ અમુક
અનામ ગેરવી શાગી વિદ્યુતિથી આવે જ આ દાનુરી સા નમ
દર છે આ નદી વિદ્યુતિથી કીને મા મા નદ દાનુરી મરી નથી

પશુ જુદા જુદા ઉત્તરો જનના આને છે કુળજી આ થયા ઉત્તર
 ગોને માત્રી ગોને દવાને છે. ત્યારે લોધી મિથુનિયા આખું શરીર મોહાઈ
 જાય છે અને દિનરાત્રિ ધનું જાય છે ત્યારે રક્ષમિન્દુર ખટુ માફ
 આને છે. કુળજી મરીના પિનાધિક્ય દોષનું શમન કરે છે, અને રક્ષ
 મિન્દુર મુશિક્ય દોષનું શમન કરે છે પેનિક (પિત્તના) દોષનું શમન
 કરવાના તેના ગુણના જલ્દિ થયા માટે કુળજી માથે માફ અને પિત્ત
 શામક નીતે મેળવાય છે અને મુશિક્ય દોષ શમન કરવા માટે રક્ષ
 મિન્દુર માથે ખામ પાત્રિ આં કદનાયક નીતે મેળવવામા આવે તે
 વાનાધિક્ય દોષ ઉપર કુળજી અને રક્ષમિન્દુર જાનો જુદી જુદી ગોને
 આમર છે છે અને વાનાધિક્ય દોષ શમન કરવા માટે તે જાનો આર
 ઉપજુ અને વાનદો દાઓ મેળવાય છે. ઉપજુ અને વાનદો દવાઓ
 મેળવી આપવાથી વાન વ્યાધિની અદ્ય પ્રથમ કુળજીથી લેવીનું નાક
 થાય ન અને કુળજી માથે ગેરુથી વાનદો અને ઉ જ દવાઓ વાન
 પ્રકૃતિના નાક પશુ નીનામને મનેજ કરી તેને તેના પોષ્ય પ્રમાણ
 આવે છે રક્ષમિન્દુર માથે ઉષ્ણ અને વાનદો દવાઓ અપાવાથી ન
 વ્યારિની અદ્ય પ્રથમ રક્ષમિન્દુરથી તેના નાક ક્ષીણતાનો દોષ ન થ
 તે દો થાય છે, અને જે પશુમાં જાના રક્ષ દોષ અગત ધરી નાક
 દોષ તે તેથી ખામ આવે છે અગત વધ છે અને તેની માથે નદી
 ઉપજુ આં વાનદો દવાઓ પ્રથમ જતા રહેવા પશુ પાઠળથી અભિ
 વદે ખામ આવેન અને તેથી તેના નાક પશુ નીનામને મનેજ કરે તે
 વાન પ્રકૃતિ એવું જાન પશુ આપાત ગણનાથી પ્ર નિ અને વાન
 વ્યાધિ એવું જા ન અને નાકધ્યાનમા રક્ષમિન્દુરથી થયા રોગ ન
 નિરાય નરિસ, ન રોગ, તેથી પશુ જામનું અકાલ જન શમ ન
 રિગેરે પશુ નાક સારિયા મજાવ છે વાન વ્યાધિના તેના પિન્દ ઉત્તર
 રથી બે રિગાગ થા મકે છે જે જે વાન વ્યારિયા અકાલ જલુ,
 શુભ અને મોતને ગાય ત્યા નાકી માથે ઉ જુ અને વાનદો દવાઓ

આપાય છે, અને જે વાતવ્યાધિમાં ખાસ નમજનમાં કાંઈ દેખાર થએલો હોય છે અને જ્યાં કપ, અને ગનિ મતિનો અમ પ્રાધાન્ય રહેવા છે. ત્યાં ઉપશુ અને વાતહર દવાઓ આવે રસમિન્દુર કામનો છે. કન્ઝર્ગી વાત વ્યાધિમાં લોહીની સાથે મળેલા દુષ્ટ પદાર્થોને દૂર કરી કાયદો કરે છે અને રસમિન્દુર ખામ નમજને પુષ્ટિ આપી કાયદો કરે છે

કન્ઝર્ગી પિત્તાધિક્ય દોષ સમન કરનાર છે અને મારદ તરીકે ઉત્તીચનાવમાં અને મગ્ગવરોધવાળા તાવમાં સારો કાયદો કરે છે. યદુ તમાં જ્યારે લોહીનો જમાવ થતા સંભવ છે ત્યારે કન્ઝર્ગીનો યોગ્ય ઉપયોગ થતાથી લોહીનો જમાવ થતો અટકે છે અને નેત્રી ત્યાં પાક થતો નથી અને મુઝારાની ગાંઠ બધાની નથી. તીક્ષ્ણ સન્નિપત જ્વરમાં પારદ કન્ઝર્ગી ઘણું આડ કામ કરે છે. સન્નિપાત ઉપર લાગુ પડના તમામ અર્થ રસાયનોમાં પારદ આવે છે અને જે કે તેની સાથે બીજી ધાતુ મેળવવામાં આવે છે પણ ત્યાં સગા તરીકે પારદના હોય છે. તે બેસાથે કમળો હકે છે. ત્વક્દોષમાં હમેશા પિત્તાધિક્ય દોષ દોષ છે તે તેથી પારદ કન્ઝર્ગી ઘણી સારી માફક આવે છે, વાન રક્ત, કુષ્ઠ, શીતપિત્ત, ત્રિવિધ ગિગે દરદોમાં પારદ ઉપયોગી છે. ગવિનકુષ્ઠદુર એ વાતરક્ત જેવા દુષ્ટ ત્વક્દોષ ઉપર ઘણું ઉત્તમ પ્રયોગ છે તે તેમાં પારદ કન્ઝર્ગી રહે છે. ગડમાળ, નિરેક્ટક અને ઉપદ્રવ સિદ્ધિમાં પણ લોહીની અદર કાંઈ દુષ્ટ પદાર્થ મળેલું હોય છે અને તેટલા માટે તે દરદોમાં કન્ઝર્ગી ઘણી ઉપયોગી છે. યોગ્ય ધણા દિવસ પારદનું સેવ કરવાથી થએલ જમાવ, શુદ્ધિ અગર ગાંઠ પોચા પડે છે અને તે જાગ પોતાની યોગ્ય સ્થિતિ ધારણ કરે છે. જાગે દરદીનું શરીર મધ્યારણુ મીને જુનું રહે છે ત્યારે કન્ઝર્ગીવાળી કાઠ પશુ પિત્તગ્રામક રમાયન માફક આવે છે. વળી એટલું પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે જે નિત્તરિક્ય દોષ જુર્ણ રહે રહે છે તેમાં કન્ઝર્ગી કાયદો કરે છે. તીક્ષ્ણ પિત્તાધિક્ય દોષ જે કેવળ દાદ રહે દેખાય છે

તેમાં નિમિત્તો કમળી નથી, નન મિન્દુરને માટે પણ એવો નિયમ છે. નં. કીમના થાંધે ધીરે થાય કે તેમાં નિમિત્ત રૂપો છે, તીક્ષ્ણ ૫૬મ, જંગમ નીચે સુગી એકમ સંપદ નય છે ત્યાં કેવળ ઉપર રીધે દસગોર મગ દે કે નન નીચેના એક નાથે પોષિત થાય. (મુ. ગેવ્યા કે)

રસમિન્દુર પોષિત કુનું નાન થો. વપરોષ કે નય, નં. ઉપર, વીર્યજ્વાર, નયન નીચના, નમળા રિતરેમાં અમિન્દુર આપય છે કમળી નાન નીચના નામની બનાવ થ પી નરમ છે. તેમાં પણ રસમિન્દુર આપ કે ને કે ન્યા પાન ભગમો નેય કે પણ ત્યાં પાન નમ કમળી ને નામના કમળા અમિન્દુર નય નામની કમળા છે.

પૂર્ણ અદ્રાદ્ય ને રીધજ્વાર ને વાતુપુટિં માટે વારાન છે તેમાં પારદ અમિન્દુર રૂપે આવે છે. અમિન્દુર વાતુક તરીકે બહુ ઉપયોગી છે.

પેગમાં ખાસને માન તમામ તમામાં પારના ઉપયોગ પ્રવાહુ નીચે વૈદ્યશાસ્ત્રમાં વાત કે અંતે નેટયા માટે નની અને બનારો તૈયાર રાખવામાં આવે. ને નનારો ઉપર આપવામાં આવી છે તેનો ઉપયોગ નીચે નમાણ છે રસ પર્પટિ નો પચાન પર્પટિ છર્પ અનિમાર અને ગાહણીની બદર કામના છે, પર્પટિ માધાગણ રીતે સરો નાનનાર વાતુ માન કામ દરે છે પર્પટિઓ ખાધા ઉપર થી કુધનો તાપ ગબવા પચાન પર્પટિ નેના ગાધક અસર નિનાય ખામ પુટિ માન પણ વપાય છે પર્પટિઓમાં પારદ કમળની રૂપે કેનો છે. કમળનીમાં પોષિત થાય છે પણ અમિન્દુરની માફક તે નહુન તેમદાર પોષિ ત્યાં ચિન્તામણિ અતુર્મખમાં પારદ અમિન્દુર રૂપે રૂપ છે ના. માટે ને ખામ પોષિત કે નેથી તે કાય, છર્પ ઉપર, નાન કે અને અમળની નમળામાં થ ગાન કમળ છે.

સકંપ વાત વ્યાધિ જેની અંદર ગતિમતિનો 'અમ ઘઝેલા' હોય છે તેવા દરદોમાં ચિન્તામણિ ચતુર્મુખ વાપરતું હોય છે, ઉપદંશની અંદર પારદ ખાસ ઉપયોગી છે અને તેથી તેની જુદી જુદી વિદ્યુતિ દયાગ છે. કળ્લલી, રસકપૂર અને હિંગૂલ એ ત્રણે રૂપમાં પારદ ઉપદંશ ઉપર વપરાય છે. જ્યારે કળ્લલી વાપરવી હોય છે ત્યારે તેની સમ શાલી-વટી નામની ખનાવટ વાપરવી વધારે ઉત્તમ છે અને તે ચાક્ષની હોય ત્યાં સુધી ખાટું ખાટું ખાવાનો પ્રતિબંધ છે. રસકપૂર અને હિંગૂલ એ બન્ને પારદના ક્ષાર છે અને પારદ અને હિંગૂલ વાપરવાથી પણ શરીરના ઉપર રસકપૂરના જેવીજ અસર થાય છે; માટે ઉપદંશ ઉપર પારદના ઉપયોગને માટે રસકપૂરની 'પેડેજ' સમજવું. 'વન્દિરસ' નામની ખનાવટ જળાંદર ઉપર ખાસ ઉપયોગી છે. પારદની શોધક દગ સાથે તેમાં રેચક દવાઓ પણ મળેલી છે, તેથી તે જલદંદર ઉપર સાફ કામ કરે છે તે એકથી બે વાલ માત્રમાં ઉના પાણી સાથે અપાય છે. જળાંદર ઉપર આ દવા ખાસ ઉપયોગી છે. ત્રિવિક્રમ રમ મૂર વ્યાધિ ઉપર અને ગણિતકુષ્ટકુઠાર વાતરકા ઉપર ઉત્તમ ઉપાય છે. ત્રિવિક્રમ રસ ખીજોરાના ક્વાથમાં અપાય છે અને તેથી પેશાબમાં રેતી પડતી હોય તો તે બંધ થાય છે. બહાર લગાડવા તરીકે પારદ ત્વક દોષ ઉપર કામનો છે. પારદ કળ્લલી દાખવાથી ઉપદંશનું માફ થાય છે. એક ભાગ પારને ત્રણ ભાગ સાદા મલમ સાથે લગાડવાથી ફેટલીક ગાંઠો ગળી જાય છે. કુષ્ટકૃષ્ણની આસપાસ જે મોઝો રહે છે તે પારાનો મલમ લગાડવાથી હલકો પડે છે. ખસ, ખાજી, નિગરિકા વિગેરે ત્વક દોષ ઉપર પારાનો મલમ ચોપડાય છે. ઉપદંશની વિદ્યુતિમાં બાળકોને ત્યારે પારદ ખવડાવવો યોગ્ય નથી લાગતો ત્યારે પારાનો મલમ લગાડવામાં અને સ્થળના મૂળમાં ઘસવાથી પણ તેવોજ ફાયદો થાય છે. જે જે ખારીક જંતુઓ ત્વક દોષ ઉપડવાનું મૂળ કાઢેલું થઈ પડે છે તેવાં જંતુઓનો તેથી નાશ થાય છે. પારામાથામાં નાખવાથી જંતુનો નાશ થાય છે.

પાનક ભરખના અનુપાનો-દાંડા અનુભવ પાનક ભરખ ૧ થી
૪ ગુણ પરિણ આપતી

પિત્ત ઉપર-પાનક ભરખ આગળના ચૂર્ણ અને સાકરમા ગાળવી
વાયુ ઉપર-પાનક ભરખ જોડી પીપરમા આપતી

કફ ઉપર-પાનક ભરખ આદુના રસમા આપતી.

તાપ ઉપર-પાનક ભરખ લીમડાના રસમા આપતી.

રક્ત વિકાર ઉપર-પાનક ભરખ ચોખ્ખા જલમા આપતી

ફરિર આવ અને અતિસાર ઉપર-પાનક ભરખ તાલજી-
નમા આપતી

કાસ, થાસ અને શૂળ ઉપર-પાનક ભરખ લાડીપીપર, ઘઉં,
મરી અને બારગમૂળના ચૂર્ણ તથા મધ સાથે આપતી.

કમળો, પાંડુનાગ અને અગ્નિમાંથ ઉપર-પાનક ભરખ ઘઉં,
મરી, પીપર ત્રિકુળા અને અરકુમીમા આપતી

મૂત્ર કૃંચ ઉપર-પાનક ભરખ શિનાબુલ, ચોખ્ખા અને માખ
રમા આપતી

મર્ચ જનરો ઉપર-પાનક ભરખ ત્રિધેવ, લવંગ, ફરીઆલુ, અને
હરડેના ચૂર્ણમા આપતી

ધાતુ વૃદ્ધિ માટે-પાનક ભરખ તામુનમા અથવા બેચકોળામાં
આપતી.

ઉલ્લેહી નાશનાર્થ-પાનક ભરખ ભાગ અને અન્યભાગ આપતી

ઉલ્લેહરોગ ઉપર-ત્રિધેવ, લવણ, ભાગ અને અન્યભાગના ચૂર્ણમા
પાનક ભરખ આપતી.

કૃમિ ઉપર-પાનક ભરખ ચાર વાવ ખાખગના ખીઆ અને
બમણા ગોળામા આપતી

મર્થ અતિસારો ઉપર-પરબ્રહ્મ અરીસું, જનમ, દિગ્ગોષ-
-મને બાગમા આપી,

અગ્નિમાંથી ઉપર-પારબ્રહ્મ નિર્મલ અને અમર ગા આપી.

પુષ્ટતાને માટે-પારબ્રહ્મ ગો ૫ મર્થમા આપી

પારબ્રહ્મ ભક્ષણ કરનાર માટે દિતકર વસ્તુઓ -
મિધન, ધાણા, શરૂ, આદુ, તાંબાજે, વેગણ પડોડા પાગીના
પાથ પકે, જૂની ડાગરનો બાન, ગાયનું દુધ, ધી, દર્ડા, નીચું મેગ
વામનમા ભરી ગોનું તેમ તરનાગા અને ચદરણામાં રાંધેલ પાંખી,
મગની દાળ, મરનક ઉપર ડા પાણીનું સિચન, કાકા, દાકમ તથા
ખજુરનું પાણી.

પારબ્રહ્મ ભક્ષણ કરનાર માટે વર્થ વસ્તુઓ:-નાનુ,
કાકડા કાચા, નાગીમડા, દેનકાગર કાકા કળથી, અડગીનું તેલ, નન,
આ. મસર ડાક બાન, ખાગ નીખા દડા પદાર્થ, ચીકુ, પિત્ત ૧૦
પાંચો ખોર, નાળીએર, કેરીઓ નરખાર, સુદ, મગનો બાગ મધ
અને વાનુલ પાંચો

પારદાદિ લેખ:-ખમ ઉપર પાટો, મધ, અને મનુરાના પાવાને
તેલમા ખમ ની ચોપડવા મર્થન ૫ ઉપર-પરો અને મધકની મૂર્છી
૧ બાગ મુરનાર્થગ ૧ માન, અને કપીના ૫ બાગ અને કિન્નર ગોડુને મધુધુ
એ એકા કરી તેમા ચોટ્ટુન લીનાખા તે મધમરના પેર ઉપર નખી
૫ ઉપર એમાંથી એ ૧ મધના ૫ ખમ ૨૨૦ થઈ નખો નાસ થ ૧ છે

પારદાદિ લેખ - પુનઃ પામ મધ, દરતામ દિગ્ગોષ અને
મનનીય ગો ૨૦ એકે તોરો અને મુરનાર્થગ અને સખજી એ
ખખે તોયા એની બારીક કાંઈવી ની તે પુત્તીના રસમાં ખમ કરી
અને તેની ગોળી કરી તે મધમાં ઉપર મધના ધીમા ઘસી ચે ૧૫ ની
એટલે ત્રીસ નખને બરી લખે કે

પાટ્ટ-ભક્ષ્ય કેપની ઝાંતિ:-પાગના દાસી રાત્રિ માત્ર
નળા માં જોયો જીને ઉપર ગાગેઈદને નેપકસવ માત્ર પાટ્ટ
ઓ ગાપર તરી પડે મળના પાત્રે નરી નેનું નાં ગાપર

ઉપમાદ્વાર:-પાનનાં કમંગાનમ નનુ જોઈ મ ના ગમન
છાં રતતગા ગંગાનજે 'અમ્મ' નામનાં મંગલ અમ્મ દેગા - માં જો
મેરનાર્માં છે પચનિ મા માર્ગમાં નાદી વ્યવધા ની ને દિ રો
પગ્નુ શરીરરૂપ માર્ગન કિના ને નપદા કરી નમય તદિ માત્ર કરીરને
અમર કરવા ની સાન પ્રથમ ગારી જોઈએ, એમાં નન પ્રગત ની
ગમના ગાઈ મિતે આ મન ન્યાસ કર્યો છે. આ મનો મિદાન્ત
એવો છે કે પાગનાં નિમિત્ત પનાદિની આ શરીરને અમર । અને
અમરની પ્રાપ્તિ મધ્ય રાત્રે પાગને માંગે, નેની નિર્જિત કર્યો
તેને ગાપરો નિગે દિવાઓડુ આ આ ગાન્નમા - રૂપ નગારી તેને
ઉપયોગ થનારો છે, આં ગાન્નમા નંદન ભક્ષ્ય દળ આં પૂરતથી
પગ્નુ અનેક દળા ની પ્રાપ્તિ નાનસામા મારી છે પાગના શિરનિગનુ
મદ્દાત્મ્ય દાગી નિગેના નિગ નના પગ્નુ અધિ જે આં પાગની
નિદા કરનારને મન સાનખી નનુ છે પાનાના મના ગેમા પાર
એટલે રમ આં ગાં વે નાં એ બુનિવાક્ય મનાં - રૂપા મ નિધારાળા
આં અર્ધ આં ગાં રીતે ની ઉત્તર પ ન થતી નન પ
રસાયનથી મના રૂપા કરુ એમ આ મના ત નમગતવે છે

પીતળ . BRASS

વર્ણન—પીતળ એ મિશ્રણ છે અને તાંબુ અને જામતના મિશ્રણથી બને છે. પીતળ બે પ્રકારનું હોય છે. રાજગીતી અને કાળ-તુડી પીતળ તપાવી કાજમા બોળતું એટલે મનુ થાય છે તેને રાજગીતી સોના પીતળ કહે છે તથા કાળુ યા છે તેને માતુડી કહે છે બીજા પ્રકારનું પીતળ ઔદ્યોગિક વાપરનું નહિ.

શોધન—(૧) પીતળના પતરા ઢરી તપાવરા તથા તે ૧. હાથ, કાજ, ગામૂત અને કળથીના કાદામા નથુ રથુ વાર પુકારવા એટલે શુદ્ધ થશે (૨) પીતળના પાતળા પતરા કડી તપાવી નિર્ગુડીના રમમા માળદરેનું ચૂર્ણ નાખી તેમા વાદવા એટલે શુદ્ધ થશે.

મારણ—પીતળ અને કામનું મારણ તાગા જેવું કરવું. તદુ પરાત પીતળના પતરા પાનગા અને શુદ્ધ લખ તેના ગમાન ગંધક આકાશના દૂધમા ખરન કરી તે પાનગા ને કરવો તથા કોડીઆમા ધાવી ગાળપુટ આપવો એ પ્રમાણે બે પુર ને પીતળની ભરમ થાય છે.

ગુણ—પીતળની ભરમ મેદા, વાયુ, અશ, સમદળી કદ પાકુ રોગ, શ્વાસ, ઉધરસ, કમરો અને ઘાનો નાશ કરે છે.

ફટકડી ALUM

વર્ણન—ફટકડી એ સોરડ દેસના અરણ્યમા ૧૧ મૃતિકા છે તેના ચક્રચક્રીત સર્વે ક્રમ આને છે અને તે સ્કાટે ખાગી ને તમતમી હોય છે. ઔદ્યોગી અદર ફટકડી એમને એમ અગર ૫૫૧ને વપરાય છે.

ફટકડી કુલવવાની રીત—ફટકડીને ઘોંઘરા દામની અદર મુકી નીચે તાપ આપવો આથી ફટકડીનો રસ થાન છે અને તે ધણો

ગાંધારીના દેવ છે. સ્થોત્ર ગ્રંથો કાચો સમ્યક્ ચોંટાયા માટે ગાંધારીને ફટકાનો રમ કરી તેનો ઉપયોગ કરે છે અને તેથી કાચ સમ્યક્ ગોળી બન્યું છે, ફટકાની કુપાવવામાં આવી વધારે જખત નાપ આપવો પડે છે તેથી ફટકાનો રમ યજ્ઞ તેની અંદર રીણ થતા જાય છે અને ફટકાની ઉપગીને હાથ આપ્યું બગાડ જાય છે આખરે જ્યારે રીણ આવતા બંધ થાય અને કાંડાગુરસનો ભાગ ન રહે ત્યારે તેને ઉતારી લેવી. કુસાવેય ફટકાની સફેદ લખમરમ જેવી થાય છે અને હાથે ચોળનાથી તેનો બારીક ભૂંડ યજ્ઞ જાય છે. ફટકાની કુસાવવાથી નોટલી આપણે કુપાવવા મૂકી હોય તેનું ફક્ત અરંધું વજન રહે છે. પાણીનો પાણીનો ભાગ ઉડી જાય છે. જો ફટકાની પુરેપુરી પાંખા વગર ને તેની અંદર રસનો ભાગ છતાં ઉતારવામાં આવે તો તે હાથે રાખે ચોટી જાય છે ને કદાપિ તેનું કપોડું ઉખડે છે તો પણ તેને ખાંડના પણી મહેનત પડે છે.

ગુણ - ચાહી, સ્તબ્ધ અને રમ સ્તબ્ધ -

ઉપયોગ - ઔષધમાં ફટકાની બે રીતે વપરાય છે, એક સ્વતં અને બીજી કુપાવી સાદી ફટકાની વાપરવા કરતાં કુપાવેની ફટકાની વધારે ગુણકારક છે. ઝાઝા, અતિસાર, તથા છર્જાનિગાર માં કે જ્યાં લેહી પડ્યું હોય છે ત્યાં ફટકાની આપવાથી ફાયદો થાય છે. ઉરદ સ્તનમાં તથા બીજાં દેહલાક ફેફસાના દરદમાં જ્યારે લોહી પડે છે તથા અનિદ્રા લોહીના બડખા પડે છે ત્યારે બીજી ગોળા દવા સાથે ફટકાની અપાય છે, તેથી કફની બીજી વધારે ઉત્પત્તિ થતી બંધ થાય છે આ સિવાય મોટી ઉરદમાં તથા ગળાના રતવામાં ફટકાની ફીક છે જ્યારે ગળાના રતવામાં અંદર ગળા આંદે લાલ પાક ખંડાએનું હોય છે ને તેથી દર્દીનો શ્વાસ બહુજ ખેચાય છે અને દરદી ધમ્મીજ બયબીન સ્થિતિમાં આવી ગએન જણાય છે ત્યારે ચારવાલ ફટકાની પાણી સાથે આપવાથી દરદીને ઉત્તમ થાય છે ને ગળા આંદે જામેનું બંધું દૂર

૬. આ દેવ આ કોને ધાર છે અને ફટકડી તેને માટે ઘણાજ અકસીર
 વાપ છે. પેન્સની પકાથી જોડે સાદો કે રક્તમિશ્રિત થતો હોય
 તેમજ પાણી લાગી હોય ત્યારે તથા ધુમ્રા અને કચર વિગેરેના ફટ-
 કડીને પણ સાથે આપાય છે. રક્તપિત્ત મનેનો ઉર્ધ્વ અગર અધોગ
 હોય તેવાયુ ફટકડી આપી શકાય છે, માટે મોઢામાની, મેદામાંની,
 ટોમરીમાની તથા અંનરડામા અગર ગમે ત્યાંથી લોઈ પડતુ હોય તે
 રત્ન કાંડી આપવાથી ફાયદો થાય છે.

ફટકડીનું પાણી તથા ડ્રુવાચેલી અથવા નાદી ફટકડીનો બુધ
 વડાજ નગાડાના ડામમા રમે ઉપરોગી છે. મોટું આવી ગતુ હોય,
 અસામાથી મોટી પડતુ હોય તેમજ મોઢામા અગર હાલના ધાગ
 પડી નાન્યા મેદા અને તેથી યુક બહુ વડતુ હોય ત્યારે
 ફટકડીના મેદામા કરન આપવાથી ફાયદો થાય છે. મુખની અંદરના
 દરદોમા ફટકડી રણી મારી છે તે તેજા માટે દાનના મજન તરીકે
 તેનો ઉપરોગ નગામા જાન છે અને તેની અસર આખા મેદામા
 પાગલ છે, તેથી દાન મજન થાય છે અને દાનની પડમેથી અસર
 માંથી નીળતુ નોંધી જાય ધાર છે ફટકડી, ચક્ર, મોરતુથુ રત્ન
 વિગેરે મેદાની મજન મુકે તેમ તે તે ધાતુ ફાયદાકારક નીવડે છે
 ખાસે અસાવવાથી જ્યારે માદ આવી જાય છે તે હાલ અસાવ તથા
 તાળતુ વિગેરે બેદદ સુકા આરે કે ત્યારે તેના પાના ચિન્દ માન
 થયા પછી ફટકડીના નાળા ખાડો કરે છે જ્યાં સુધી પાન થતો
 ગય અગર દંદનુ નીચેથી નેર હોય ત્ય સુધી ફટકડી વપરની નહિ
 નથી તે જાગ દાગે નજાર છે તે તેની અંદર દાદ ઉતરો વધે છે
 જ્યાં નાદ વિગેરે મજન નહુ ત્યારેજ ફટકડી વાપરની રત્ન કાંડી
 જેમ તે મેદાના અગતા અગતા સંગ ઉપર લાગુ પડે છે તેમ મેદાના
 કડા બાગમા રહેના નર્મરથનના વરમમા પડતુ તેના કાગળા ઉપરોગી
 થઈ પડે છે માફક બહુ જોડો હોય અગર ચોરીઆના ઉર્ધ્વ વરમમા

અગર તાગવામા ને મ) પણ ત્રાગં પડ્યા હોય ત્યારે અગર તે બાબ ઉપર ચોક્કિતો જમાન થાયથી તે જાનવોગ થઈ આવ્યા હાય ત્યારે ફટકડીના કોગળા મરવા ધણા ઉત્તમ છે

નાકમાંથી ચારચાર નમકોરી કુળી ચોડી નીકળતુ હોય તો તેની ફટકડીના પાણીની પીચની તુચ્છ કરે છે આખના કેટલીક ગારિયા ફટકડી ધણી નરમ અમર કરે છે ફટકડી, રમાડન અને આડીન એ ત્રણે ચીજ માથ મેળવી પાણુ ઉપર લગાડાયથી મોંને દબાવે પડે છે સાધા છુડીને જ્યારે આખ આવે છે ત્યારે ફટકડીનુ તીપુ આખમા નખાય છે, જ્યારે આખ ઉપર ચોડી ચડી આવે છે અને ડોઢા જાનવોગ થઈ આવે છે ત્યારે તેનુ તીપુ આખમા નાખાયથી લોડી તુટે છે, તમા જાંમેના બાગમેને ચેા જાગનાથી આવેા એન્જ કડી આવે છે, પાસમુ સુગ્ધ જાય છે અને એ પાસલો સાથે બેલી ચાગી રહે છે તે માગ પોતાની આખો ઉસડી શકતુ નથી કિના પાણી વડે તે પાસલું ધોત ઉપવાનનાથી પાપણુની અદમ્યો બાગ જાનવોગ ને મુજેનો ખાનગ પડે છે આસા બાળમેને ફટકડીનુ તીપુ દિગમા ચાર ૭ અગર અ વખત આખમા નાખાયથી ધણુ માર પરિગ્રામ નીપજે છે મેગ માણુમેને પ્રમેદ્યો એપ અડસાવી આખ અત્યત સુગ્ધ આવે ૭ અગર આખનો ડોઢા ધણુ મોટા વરિતિ મદાર દેખાય છે તથા દુઃખમડગી ધણી ઇજ પહોચેવી હોય છે આના દર્દને ફટકડીનુ તીપુ કાપકાકાક છે, એરી, માન, અહમકા વિગેરે આખો નીકળે છે ત્યારે કેટલીક વખતે આખ કડી આવે છે દુષ્ણમડગને ને કષ્ટ પણ ઇજ પહોચી ન હોય તો ફટકડીનુ તીપુ નાખાયથી કોચી આખ બેગી જાય છે ઉરેલી આખે ચડેતુ લોડી તોડાને ગાટે ફટકડીની સાથે વખતે વખત અરીણુ નાખનામા આવે છે. ગમે તે મરણુથી આખમાથી મકુ પાણી ઝરતુ હોય ત્યા ફટકડીના તીપા પડે છે.

કર્મસ્થાવ એટલે કાનમાંથી પડે કે પાણી પડેતું હોય તે કાનમાં
તેની પીગકાગી મારવામાં આવે છે. કાનના અર્ધદશા અગર તેની અદરના
કાનમાં જાય તે તેજ પ્રમાણે વપરાય છે.

ગેનિપ્રદર, મર્મશય પ્રદર તથા કમ્પક્ટેના મુખમાં કાન હોય
તે કટકડીની પીગકાગી આપવી યોગ્ય છે. અત્યાર્થ
તથા મર્મશયમાંથી જાળ્યા પડી જમાડે જનુ થોડી વહે છે ત્યારે કટક
ડીની પીગકાગી આપાય છે. સુવાસ પડીના સખન રક્તસ્ત્રાવમાં વખતે
કટકડીના પાણીની પીગકાગી નાખી નાવન પડે તે કટકડીના કટકો
એક મર્મશયમાં મખવાયો જાગીક થનીનીનાં તુરેજાં મુખે અટકે છે.
પ્રદર અને આર્તવ વિકારની અંદર જીને પીગકાગીની નાથ સાંસદમુ
રીને પાંખિક કપાય આપવાની જરૂર છે. જાં મિચાય નાજી, કીપ્રનું
અદર નીકળતું તથા આમજની અંદર કટકડીનું પાણી છાટવાથી તે
અવયવો સકોળને પામે છે તથા પોતાની અનન રિથનિ ધરવું કરે
છે. કેટલીક વખતે સુવાસને લીધે મર્મશય તથા ગેનિના ભાગ દીવા
થક જવાથી બેમતી અગર ઘટી વખતે ત્યારે પવનને ગનિ મજે છે
ત્યારે તેમાંથી અવાજ થાય છે. તે અવાજ જનનેન્ડિય ઉપર કટકડીનું
પાણી છાટવાથી જુ થાય છે. કુપ્ટરથ તથા થકા કટકડીના પાણીથી
ચોવાય છે તેમજ દાર ઉપર કટકડીનું પાણી માપવાય છે. કમ્પક્ટે પુસા-
વની વખતે તેમાં થીમુનો ગમ માખે હોય તે તે દાર, કેદી, વિચ-
ચિંકા વિગેરે ઉપર મળી રીને અગર કરે છે. અગરવામા તથા બીજા
ત્વક દોષની અદર જ્યારે જનુ એમ જ્યારે છે ત્યારે કટકડીના પાણીનાં
પોતાં મુકવાથી મજા કમી થાય છે.

માત્રા - એટલી બે વાન. પોતા તથા પીગકાગી આટ પાવવાયો
અંધાં આટ નુખી કટકડી તથા એક રત્નક પાણી.

ખીંડલુણુ COMMON SALT

ખીંડલુણુના શુદ્ધ -વધુ, ફેંટ, રચિકર, અગ્નિત્રીપન, તદા તથા વ્યવાયી છે, આને ગળા, પાનુ, મેક, હુદમ, અણ્ણ, મસાવડમ્, વાધુ, હુદોગ, વરડતા, રૂં અને દુદનો નાશ કરે છે.

ઉપયોગ -(૧) અણ્ણ. શુભ તથા વાધુ ઉપર ખીંડલુણુ લીંધુના રમગા આપત. (૨) વાગા, ઉપર યુનો અને ખીંડલુણુ પાણીમાં વાળી થેપ કરવા.

બોદાર LITHARGE

વળુન -બોદાર એ સીમાલો કાર છે ને તેના મોર્લિનનની માફક જુખમ પીગા રમગા ખડીના જેવા નમનદાર કુદમ બાળે છે. બળગમા તે નાશગ્નુ બીજ છે.

મનાવટ -૧. આગ દિગ્ગા.

૧ બોદાર વિઠેચન -બોદાર મારે ૧૫ બાગ, રીગામા ૩ બાગ, મધર બે બાગ, મેયની એ બાગ એ નાંચે ચીજેન ચૂર્ન નમુ.

શુદ્ધ -૨૦૫ અને રોશુ

ઉપયોગ -માનકતા જુનામને માગ મોરો વપનાય છે. નાંચે જેટમા આગ રહેવા દેાય છે તાર તેજો જુનામ આપવાથી જેટ પાંચુ પડે છે. નાંચક બાગકેને જુગ બાગની ટેવ રેાય છે અને તેથી તેનું જેટ મળ્યું અંધ રહે છે અને અંધ સકાતુ નથી ને હરિયા કરે છે. બોદાર નિરેચન નૃપ મે વાન માનથી ધાવણુમાં આગ મપના દધમા આપવાથી બાગકે રેચ લાગે છે અને જે ધુળ ખાધી હોય તે નીકળી જાય છે આની રીતે ધુળ ખાવાવાળા માળકના બોદારના રેચ

પક્ષીના ઝડપ જેવેશ તે તે કાળ કાટીયા જેવા અને કાળ મિશ્રિત દેખાશે. પુરુષ આવાસમાં જામકને મારે બોદાર એ ઘણી / કિતમ દસ છે. બદાર લગાડવામાં તે કડક છે તથા તથા જામક ઉર તેને ધી ધી મારે કાચી લગાડવામાં આવે છે આ તેથી કહી તમને વળી આવે છે

માત્રા - બોદાર એક વાન, બેદાર વિષય । બેથી ત્રણ વાન

મન:શીલ RED ARSENIC

વર્ણન - મન:શીલ એ મે મુખ અને મંચનો દાર છે. તન લાન રંગના કટકા આવે છે ગાંધી લોહા તેને મીનવાર કહે છે તેમજ શુભરાતના કટકાક લોખ તેને મનમરમના નામથી એ. મળે છે. મન શીલ ત્રણ પ્રકારનો છે. સામાની, કરીરક અને વિષય, કરીરક નામનો મન શીલ જે રજાવર્ણનો દેવ છે તે ક્રોડ છે.

શોધન - મન શીલને લીકુના અગર આદુના રમમા તેમજ મેમ્બાની અદર એક પહેર છુટવાથી શુદ્ધ થાય છે.

મન શીલને જામક મરા, અમરીઆ, હાનર અને આદા । રમમાં પચન કરવાથી શુદ્ધ થાય છે.

મન:શીલને ઝીંગો વાડી માલની છાશમાં પચાવી એક પહેર શુધી થાય કરશે તેથી તે શુદ્ધ થશે.

મન શીલ શુદ્ધ થયો એટલે બૌદ્ધમાં વપરાય છે, પક્ષી તેની બરમ કરવાની કોઈપણ મનની જરૂર નથી.

બનાવટ - ૧ ચક્રેશ્વર રમ. ૨ શ્યામ દાર ૩ મન શીલાદિ લેવ ૪ મન શીલાદિ ધૂત્રાવન.

૧ ચક્રેશ્વર રસ - શુદ્ધ મન શીલ, શુદ્ધ પારો, શુદ્ધ મધક અને શુદ્ધ રંગનાથ એ સર્વ રંગમાંથી લઈ તેને નમોઃ અને આદુના

રમની તથા તથા બારના દેવી ને તેની રતી રતી બારની ગે.જીઓ રૂની.

૨ ચાસકુઠાર -મન શીવ. તજનામ, પારો, ગધક, દાસ્ય એ
દેવ શુદ્ધ કરેલ અંદર મામ. કામા મરી માત્ર બામ તથા શુદ્ધ અને
લીંટી પીપર અને તનુ તજ નામ એ જાણે માથે મેળવી પાખી
માથે ખુબ પુરુષ અને તેની જામે રતીનારની ગે.જીઓ રૂની.

૩ મન રીસાદિ લેપ -મન શીવ, પાને, મિદુર, ગધક, મરી
દુ, શાદુદ, રજાર અને બામા દાગદુ એને ક્રમે મેળવી પીમાં
ખુબ ખાત કરી તેનો મમમ જનારી રાખવો.

૪ મન રીસાદિ કુમ્ભયાન -મન શીવ, મરી, જટામાની,
નામબોધ અને કેરકની પાક તથા ગોમ એ છને મમભાગે નાખી તેની
તથા તથા વાતની ખીટી કરવી.

ગુણુ -જરન, કદ્દમ અને લાકુદોષ દર.

ઉપયોગ -મન શીવનો જરન તરીકે આર્ય વેદોએ જાનાતા
ઉપયોગ કર્યો કે, જેમ તામ જામ રિયમ જરમાં થણી ઉપયોગી કે
તેમ મન શીવ મખત અણુ ઉતાર તાવમા થણુ વપરાય છે. તખતો
વાખત જરની અદર તેનો યોગ પારદ અને દરનામની
માથે કરવામા આવે છે. મનરુ જર અને મનિયાન જરની
અદર મન શીવ થણુ કામ કરે છે. અંદરે રસ નામની બનાવટની
એક રતીમાર માત્ર લેવાથી સતત જરમા મારો કાપડો યામ છે
તેમજ સનિપાતની બેમાનીની અદર પણ તે અપાય છે. જરની અદર

મન શીવ, પારો, ગધક ત્રિગેરે વસ્તુઓ શુદ્ધ કર્યા પડીજ
વાપરતા, માંનીને ત્યાં 'શુદ્ધ છે' એમ સામગી કાઢી પણ રોડા પદા
ચંને શુદ્ધ કર્યા વિના ઉપયોગમા લાવતાં નહિ આ પુસ્તકમાં દર્શાવ્યા
મનરુ ત્રિગેરે શુદ્ધ કરીજા પડી ઉપયોગમા લેવો અન્યથા બાક
કાદના ઉપેક્ષી જરની 'વરતી રહ્યો' (જુઓ પાને ૮૦)

મન:શીલની અસર કેવી રીતે થાય છે અને ત્યાર કેવી રીતે ઉતરે છે તે હજી નક્કી. થઈ શકતું નથી તેવાથી ચહેરે પર રમ નામની બનાવટ જ્યારની અંદર જે ઘણો સંપર્ક હાથે કરે છે તે અસર મન:શીલ કરનાં પારદ અને વજનામની વધારે હોય એમ માનવાને કારણે મળી આવે છે. શ્વાસ કુદાર નામની બનાવટનો જુદો કરી, સુંઘવાથી અગર મન:શીલનાં ચૂર્ણને વજ અને લસણના રસમાં ઘૂંટી મુકવી તેનો જુદો સુંઘાવાથી ખેતુદિ ઉડી જાય છે. તે સિવાય જ્યારથી અવારં સખન માથું હુખતું હોય ત્યારે તથા આવાશીશીની અંદર પણ તે ચૂર્ણ સુંઘાવામાં આવે છે.

મન:શીલ ઉધરસની અંદર તેમજ છાતીનાં દરદી અંદર પાકુત ઉપયોગી છે. દમની અંદર તે દવા ઘણીજ વખણાય છે. ઉધરસના બેરને લીધે છાતીનો યતો દુખાવો તેથી બધ થાય છે અને દમ બેસે છે. શ્વાસકુદાર નામની બનાવટ ખાશથી તેમજ મન:શીલ એકસાની ધુંવાડી લેવાથી અગર મન:શીલને ખીડીના રૂપમાં પીવાથી દમ બેસી જાય છે. મન:શીલાદિ ધૂમપાન જે એક એક ખીડીમાં ત્રણ ત્રણ વાસ પડે છે તે જરૂર પ્રમાણે અરધી અગર આખી ખીડી પીવી. આથી ઉપડેયો દમ બેસી જાય છે. તે સિવાય મન:શીલ, ધંતુરાનાં ડાંડાં અને ત્રિકટુ એ ત્રણે મીઠા સમભાગે લઈ તેની ખીડી કરી બે કે ત્રણ દમ લેવાથી દમ બેસી જાય છે. દમને માટે મન:શીલ જલુ સારો ઉપાય છે.

તંત્રકોપની અંદર મન:શીલ બદાર સમાવવામાં સારું છે. જુદી જુદી જાતના કુષ્ઠ, દદુ, ચિત્રી તથા ખીજા કેટલાક તંત્રકોપની અંદર તે ઉપયોગી છે. જે જે તંત્રકોપની અંદર આમત્રીપર ચાલ પડી જાય છે તે તે કેટલે નેનો લેપ કરવાથી તે ચાલનો રંગ બદલાઈ ખરી આમત્રીના રંગ દાઢમાં આવે છે. ટૂંકનાં મેદેદ ચાલ, ચિત્રીનાં ચાલ તથા કરોળાચા ચિત્રે દરદોની અંદર તે સમાવવામાં આવે છે. ચાલ આવે તેનું ધમણ ચવાથી નેના રંગમાં ફેરફાર થાય છે અને તે ચાલની ફેરનો મોંઘ બામ ખવામ બરાબર ચાલની મળાની મળે તે ચાલ

મગી જનુ હોય તેમ લાગે કે. ખમ, ખરજ વિગેરે ફરોમાં પણ તે બીજી દવા માથે વપરાય છે. મનનીવદિ વેષ ખમ્મ કમી આ બન્ને દરદો ઉપર ઉપયોગી છે. જે જે ત્વકદોષની અદર પાંચી હોય ત્યાં ત્યાં આ વેષ કામ પાણીમાં વાગી ચોપડવો અને પડ ગળા ત્વકદોષમાં હમેશા થી વગેરે પદાર્થ માથે મેળવવો. વિગેરમાં ત્વકદોષની અદર મહેના આરીક પ્રાપ્તો તે નાશ કરે છે, દદુ, ચિત્રી, કંગાળીઆ વિગેરે ત્વકદોષ એક જાનના જનુને વીરે થાય છે અને તંબી મનનીવ ઉપયોગી થઈ પડે છે જેમ મનનીવ ત્વકદોષના આધારે ફર દર છે તેમ આખતી અદરના તેમ આમઓમાં પણ તે ઉપરાંતી જ. જે હેતુથી તે કુટ ઉપર વપરાય કે તેજ હેતુથી તે મેન પુષ ઉપર પણ વગાડામાં આવે છે.

વિગેર, બોરડીના પાંડાને મનનીવ થતી ચોપડતુ અને પાંડાને અનમમા અથવા હોમમાં નાની પાવા એટલે આપ કામ, વિગેરે દુઃખાય કે.

મન રીસ અનુપાન - નીડી પાંડર, લીંગડાની ચીમોળી બોજ અને મનનીવ એ નજીને કારેનીના પાનના રમ સાથે ધુળી ગોળી કરી એ ગોળી ખાસથી નિદોષગર મટે છે. મનનીવની અધભાગ કાળા મગિતુ ચૂન અને મગીના ચૂર્ણથી જર્વનામ મિધવખાર એ બધાને એકત્ર ખન કરી અજન કરવાથી નેનના થણા રોગો મટે છે. મધ માથે અજન કરવાથી તીવડરામ, નિમિર અને હુનુ મટે છે. દહીના પાણી સાથે અજન કરવાથી અધુદ રોગ મટે છે મારગ અને ચુક માથે મન ધીનતુ. મેન કરવાથી આમ રોગ મટે છે પીરડા ચૂર્ણ મેળવી તે સાથે મનનીવ ખાસથી ઉપરન મટે છે.

અશુદ્ધ મન રીસ એવન - અશુદ્ધ મનનીવ સેરા ખમ નાશક, મળાધક, મનગમ, રા રા અને મુનદુ-છે ઉપર કમલ છે એ દોષની શાનિવરના માટે ગાળના રુમ મધ નેમી તદ્દિત તે દોષ પાતુ.

મીઠું COMMON SALT

વર્ણન:-મીઠું આપણા દરમેદના ઉપયોગનો પદાર્થ છે. ને સમુદ્રના પાણીમાંથી ઉત્તેજ થાય છે. મીઠા સિવાય મનુષ્યને ચાહે નહિ. મીઠું ન મળે તો અશક્તિ થાય અને તેથીજ કહેવન-છે કે 'મીઠા વગરનો માણસ કંઈ કામનો નહિ.' મીઠાથી સર્વ પદાર્થમાં રવાડ આવે છે.

શુદ્ધિ:-રશ્મિપ્રદ, હલ, અગ્નિદીપ્ત, બેદર, વાગને ધોળા કરનાર, અવિદાહક, કફકર, ખારટ, સિન્ધ, શામનાશક, વાનનાશક અને રવાદુ છે.

ઉપયોગ:-ઉત્તરી યજ્ઞ કફ અને પિત્ત પડવા માટે સહેજ મીઠું દસ તોલા ગરમ પાણીમાં નાખી આપવું, ઉતાર ધી અને શાન. 'પરોળ અને પ્રાક્ષેરનો ઉપદ્રવ ન થવા માટે જન્મવામાં મીઠું વધારે ખાવા માટે આપવું. અવાળુ સૂચ્યા હોય તો મીઠાના ગાંઘડા વડે સુગ્રેણ અવાળુ કોડી પછી દુલાવેલી ફટકડીની જૂટી ચાળી, મોપાદી લાગી હોય તો હંદુ પાણી પાછ મીઠાનો ગાંઘડો મુખમાં રાખતા આપવો, ત્રિપમજ્જર ઉપર ઉના પાણીમાં મીઠું ઉકાળી આપવું. તાળા, ઉપર જાયુ નોખા મીઠું આરામાં નાખી તેની એક ચેપલી રોજાને આઠે ખાતી અને આખી રાત જાગવું એટલે વાળો જાગી જાય છે.

મુલતાની માટી CLAY

એ માટી પંજાબમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એનો રંગ પીળો હોય છે એ રંગના ઉપયોગમાં આવે છે.

ઉપયોગ:-આગવી દૂરી સ્ત્રાવ આવી હોય તો મુલતાની માટીનો કકડો અગ્નિમાં તપાવી લાક કરી બહાર કાઢવો અને ને જાર માવવું દૈન નાખવું, એટલે ને કકડામાંથી વરણ નીકળે છે, ને વરણ વડે

દુટીને શેક આપવો. એમ દિવસમાં બે વાર કરવું. મર્બિલીને અતુર મામે રસોઈન થાય તે ઉપર મુલતાની માટી ૧ તોલામાં ૬ તોલા પાણી નાખી મત્રે કમના ત્રામણમાં પનાળી રાખવી. પ્રાતઃકાળે માટી તેજ પાણીમાં બગમર મેળવી કપડથી ગળી લેવી. પછી તેમાં થોડી કુરાની ખૂંટી નાખી આપવી. દારી ખમ ઉપર-મુલતાની માટી દર્દમાં અથવા કોપરાના નેવમાં ખરવ કરી લગાવવી.

મોતી PEARL

વર્ણન-મોતી ધણી જુદી જુદી જાતનાં થાય છે. માધારજી મોતી જે આપણે વાપરીએ છીએ તે દરીઆની અંદર રારદ ઝલતુમાં તરતી છીપેલા વરમાળા મિંદુ જાતી જવાળી થાય છે. ઔષધમાં વગર વીધેલા એમને એમ મોતી વાપરવામાં કાંઈ જાનની હરકત નથી. કેટલાક વંદો મોતીને અભાને છીપે તથા કડા વાપરે છે, પરંતુ મોતીના ગુણ કરતાં એના ગુણ ઓછ હોય છે. તે મિત્તાય હાથીના માયામાંથી તેમજ સર્પની ફેબુમાંથી મોતી નીકળે છે પણ આમાં મોતી ક્યારેય મળી આવે છે, તેથી ઔષધમાં તેનો ઉપયોગ થતો નથી.

શોધન તથા મારફત-મોતીને જ્યતીના રસમાં દોઢાવત્રથી તથા કલાક મુઠી ઉકાળવા. તે મિત્તાય મોતીને તપાસી ફેંપારના રમમાં કડા કરવાથી તથા ત્રિફળના ક્વાથમાં ખવ કરી મગપુટ દેવાથી તેની ગુદ જરમ થાય છે. મોતીને અમ્લવર્ગમાં, કાષ્ઠ, લીંણનો રસ, ગોમત તથા દુધમાં ગુદ કરી શકાય છે.

૫૮ નંબર-૧ પિત્તાકરમ ૨ મુક્તા પચામ્લ ૩ મૈકિન્ક જરમ

૧ પિત્તાક રસ-જાયફળ જવંત્રી, જટામણી, કુદ, નાલીંગ પત્ર, શુદ્ધ રાજન ૧, શુદ્ધ મન લી ૧ તથા શુદ્ધ સુવર્ણ માક્ષિક, વેદ

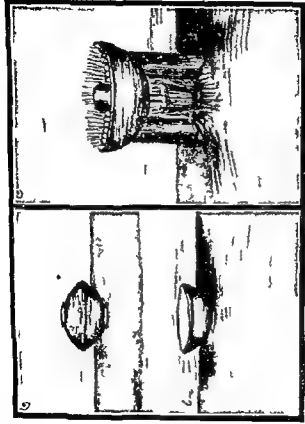
ભસ્મ, અને અગ્નિભસ્મ એ બંધી ચીજો અમમાને લેતી અને તે બંધાની બરાબર શુદ્ધ મોલીની ભસ્મ લઈ પાણીથી ખુબ ધુતી બમ રતીની ગોળી કરતી.

૨ મુકના પંચામૃત ગ્રંથ - મોલી એક ભાગ, પ્રવાન ચાર ભાગ, બમ બે ભાગ, રાખ એક ભાગ, કીચ એક ભાગ તથા કરી-આતુ એક ભાગ આ તેને ચિટી કઢવા અમા, અને રાતાડીના રમની આદર અને કુવારના રમમા બે પ્રહર ખન કરવું અને તેને મૃદ અગ્નિના પાણ પૂડેના

૩ મૌકિતક ભસ્મ - મનાવ ઉપર અપાઈ ગઈ છે

ગુણ - પૌષ્ટિક, ધાતુપૌષ્ટિક, પિત્તગામક, અનુબ

હિપથોગ-મોલી કમકોલીને માટે પ્રાણની પેદ બહુ નપરાય
 ૪ સુરખમાનિની વસત નામની બનાવમા સાચા મોલી આવે છે અને તે અર્ણવરમા મારો ફાયદો મ્હે છે પિત્તાકરસથી પિત્ત કમી થાય છે મોલી ચીતરીઈ છે અને તેમાં બધા પિત્તનો પ્રત્યેષ મળ્યુના ત્યાં તે આપાઈ મફતના અર્ણવ આપિને લીધે તેમજ બધા પિત્તનું બધારણુ અવગ્રહિત થઈ જાય છે ત્યાર દરદીને વખનો વખત ઉચ્ચપૂર્વે જ્યાર આરે છે તેના દરદીને મોલી ઘણ ફાયદા કાઢે છે પિત્તાકરસની આદર અગ્નિક, નેદ અને માનિક મુડેના છે તે નાના શીત વીર્ય દોષથી મટેજમાજ તપી આસના તારતી આદર આ બનાવ ફાયદાકાર છે આ પિત્તાકરસને મેટનાક વેળા પિત્તમત્ત રમ પથ કહે છે અને તેથી તપેતુ નેહી કંડુ થાય છે આ આખી બદગની દમેરા મુડેની પીળાગ દૂર થાય છે અકથ્યું, કમગો, હરીમક તથા બીજા કે લાઠ મફતના આપિ તેથી નાશ પામે એમફતના અર્ણવ આપિમા તેમજ અપિત્ત, અર્થ અને બઝખમા લોગી પડતુ દોષ છે ત્યારે મોલી આપ વાને મફત બનામથુ કરવામા આરે છે મોલી આપથી મગજની

७ शराव न पुट
८ शराव

(५ १०३) ६ पाताल यत्र

અંદરની ગરમી શાંત થાય છે. સુકદોષ તથા ધાતુપુષ્ટિને મળે તે બહુ વપરાય છે.

મોતી આંખના દરદ ઉપર અત્યંત ઉપયોગી છે. જે શુદ્ધ શુદ્ધ જ્વનના સુરમાઓની અંદર મોતી પડે છે તે આંખે આંજવાથી ઠંડક થાય છે અને આંખ ઉપરની ચર્મી ગમેલી ગરમી દૂર થાય છે. ત્યારે ગરમાઈથી કરીને આંખે ઝાંખ આવે છે અને જ્વેલામાં દેર પડે છે ત્યારે શુદ્ધ મોતીનો સુરમા આંજવાથી વધારે સારું દેખાય છે. પિત્ત પ્રકૃતિ હોવાને લીધે કેટલાક દરદીઓની આંખો હમેશાં બળતી રહે છે તેને મોતીનો સુરમા આંજવાથી ઠંડક થાય છે. શુદ્ધ મોતીનો સુરમા હમેશાં આંજવાની કેટલાક માથુસોને ટેવ હોય છે.

માત્રા:-પિત્તાંદરસ બે રતિમાર, મુત્તના પંચામૃત રમ્મ એક વાત્ર, મૌદિનક બરમ એક વાત્ર.

મેરથુથુ SULPHATE OF COPPER

પ્રાર્થન:-મેરથુથુ એ ત્રાણાનો ક્ષાર છે. તેના આસમાની રંગના કટકા આવે છે. તે અગરમાં થયેા સાધારણ હોવાથી તેની વધારે હકીકત લખવાની મરુર નથી.

દોષધન:-ઔષધની અંદર વાપરવાને માટે મેરથુથુને શુદ્ધ કરવાની મરુર છે. મેરથુથુને ઘી અને મખની અંદર કાઢવી કુટાડીની અંદર તાપ દેવા પછી તેને ત્રણ દિવસ સુધી કાંચમાં મદન કરી તરફે રુકવી નાખવા.

મેરથુથુની બરાબર ખીચાડીની ત્રિણ લઈ તેમાં મધ અને ટંકણુ-આર નાખી ખસ કરવો અને શરાવ સપુટમાં ઘાલી અગપુટ આપવો. આ દેખાણે ૧૦ પુટ આપવાથી શુદ્ધ અને વાંતિ, જ્વાંતિ વર્જિત થાય છે.

વળી મોરધુયાને આગ્રવર્ગમાં નાખી તેવથી મિચન કરવું અને ધોડાના મૂત્રમા એક દિવસ દોવાયવથી પચન કરવું એટલે શુદ્ધ થાય છે. ખીતાડી અને પારેનાની દુધમાર વિષ્ટા મોરધુયા બરોમર લઈ, મોર યુથાના દમમા બાને ટકણુખાર લઈ એ બધાને એકત્ર ખવડાવી માગીના મરાવ મપુટમા ધાવી કાપડ માગી કરી અડાયા છાણાનો દુનંદ આગ્નિ આપવો. પછી બહાર પાડી ફરી દહીંમા ખની એ પ્રમાણે પુટ આપવો. પછી મધમા ખવી પુટ આપવો એ પ્રમાણે મોરધુયાની શુદ્ધિ થશે.

ખનાવટ-૧ કુસાવેલો મોરધુયા ૨ મહણી કપા ૩ ગર્ભ વિનામ રસ

૧ કુસાવેલો મોરધુયા - મોરધુયાને સોડાના વાડકામા મળી નીચે ખૂમ તાપ કરવો. જેમ જેમ મોરધુયાને તાપ લાગતો જાય છે તેમ તેમ તેનો રંગ બદલાઈ ભુખે ચર્મ જાય છે કુસાવેલ મોરધુયા વગ્નના માંડો થાય છે.

૨ મહણી કપાટ રસ - ૧. મોરધુયા, શુદ્ધ હરનાળ, શુદ્ધ પારદ, સોહમરસ, સુવર્ણભક્ષિક ભરસ, શુદ્ધ ટકણ, અને શુદ્ધ ગવક એ દરેક એકેક ભાગ અને શખભરસ ત્રણ ભાગ એ બધાને લોખના રસમા ખવડાવી તે દવાના લેદાને બરા મેળવે.

૩ ગર્ભવિનામ રસ - શુદ્ધ પારદ, શુદ્ધ મધ, શુદ્ધ મોરધુયા દરેક મમમાગે લઈ ત્રણ દિવસ સુધી લોખના રસમા ખવડાવી તેમા એકેક ભાગ છર, કાગી છી, લોંડી પીપર, મરી અને શુભ્રુ આદી નાખી તે બધાને બરામર મેળવી તેની પાન વાવની ગોળી બની.

શુભ્રુ - પૌટિક, રતન, વાતિકર અને રોષળ

મોરધુયા વાપરતી વખતે રાખવી બેઠતી આવથેતી - વાપરતી વખતે મોરધુયા જે હદ ઉપરાંત લેવાય તો તેથી ઉવડી થાય છે, તાપ જે આવશે ભરમ કરી વાપરીએ છીએ તેમા ત્રાયા માથે મધકનો

સજોગ થનારી ઈશ્વર બાગ મોરચુનુ ચલ જાય છે જે લેવાથી ધાની વખત ઉત્તરી થાય છે તે વધારે મોરચુનુ લવાન તો છનનો પ્રમોગ ચપટે છે મજામાં ચરડો પડે છે અને જરૂર તથા શ્રામ નિમિત્ત ॥ મેળેમ પિડનો હોમ થાય છે તે મોરચુનુ નધારે નેના તો તેને નાટકારના માટે વી પાનુ અગત્યનો રમ આપનો આથી તે મર્મગ્યા ન ॥ મેળેમરિનો દોમ થનો નથી ને તેમા જિંદ પડના અગત્ય છે

ઉપયોગ મોરચુનુ ઉત્તરી કરાવના માટે ધણો ઉપયોગી છે ॥ ની વખતે કાંઈ જેર અપાઈ ગયું હોય એવો કાં થાય છે ત્યારે મોરચુનુ આપનારી એકદમ ઉત્તરી થાય છે વળી ઉત્તરી કરાવનારી બીજી દસાઓમાં જેમ દરદી નિરોગ થઈ જાય છે તેમ મોરચુનુથી થતો નથી મરણ જે તે ઉપચારી છે ત્રિશી જે કે દરદી જે નદ થઈ ગયો ત્યારે તે પપ્પ મોરચુનુ અનર ઈ છે ને તેના માટે તે ઉત્તરી પાણી સાથે અપાન ૭

૭મું અનિમાર રતનિમાર અને સમદલ્હીની અદર મોરચુનુ ધણો ઉપયોગી છે અત્તરીકપાગમ અનિમાર ઉત્તરી ધણો પ્રતાપ છે ને કાવના મન જાતો પણુ રોકે છે એક રતી મોરચુનુ એક રતી અત્તરીજી એક રતી મોરચુનુ અને એક વાન જાવનાને સાથે મોરચી તુલનીના રમમા ચાર ગોળી ૩ગી એક ગોળી સવાર સાં ૮ આપનારી મચ્છલ્હી અને કાવના અત્તરી ધણો મારો કારદો થાય છે તેમજ ને અત્તરી ગોળી સવારે નથા અત્તરી ગોળી સવર આપનારી અગત્યના ઈજી અતિમાર જેમા ધણીક આવી ને રતબન દાનો ઉપયોગ નિ કામગીરી હેય છે તેમા ધણો કારદો થાય છે અતિમારની માન થતી પેચ્છક પણુ તેને સીધે મેમે ઉત્તરી અગત્ય મપણુ દયાય છે રતનપિનમા પણુ પડતાનોડીના પ્રતાપને તે અગત્ય છે બાદ એ દરદોમા તેની અસ્તિ અપાન છે. પ્રદર દ ૧ પ્રમેદ નાકમાંથી બોળુ પડતુ નિગેરે દરદોમા તેની પીચ મળી દાસાકરક છે

ગર્ભિણી સ્ત્રીના તેમજ સુચાવડી સ્ત્રીના ઉદર વ્યાધિમા મોરચુથુ ધણો ઉપયોગી છે. ગર્ભિણી સ્ત્રીના વ્યેશ્નના તથા અશુભા તે વધ રાય છે. ગર્ભવિવાસ રસ ઉર્દે સ્તિકા ચિનેદરસ એ જામતમા બહુ વપરાય છે. ગમે તે કારણથી સ્તિકાની ઉદરવ્યાધિ થઈ હોય, પેટ મોટું રહી ગયું હોય અથવા ગર્ભાશય ગાદવાતને લીધે થોડા સક્રાન્તે પામ્યું ન હોય તો આ સ્તિકા ચિનેદરસ લેવો થોડા છે.

વાત વ્યાધિમા મોરચુથુ ધણો સરસ છે તે મગજને પુષ્ટિ આપ નાર છે. અપરમાર, હિસ્ટીરીયા અને મગજની ઉપર તે બહુ વપરાય છે. ૧/૪ રતીમાર માત્રાથી જે તે લાગા વખત સુધી લેવામા આવે તો અચૂક તેથી ફાયદો દેખાવક મળે છે. જસત બરમ જે ભાગ, શુદ્ધ મોરચુથુ એક ભાગ, રૌપ્ય બમ્બ એક ભાગ, મગસત્વ જે ભાગ, એ પ્રમાણે મેળવી તેને વેખડના ગમમા નાણું દિવસ સુધી ખવી અરધા વાનની ગોળી કરી દિવસમા જે વખત લેવાથી અપરમાર આવવાની મુદતમા ફેર પડે છે અને જે દરદની શરઆતમાજ આ ક્રમ જાગી રાખવામા આવે તો આ દરદ વખતે અટકે છે. ઉંઘા દરદની અદર પછી મોરચુથુ આપતું થોડું છે મોરચુથુ લેવાથી મુધા બહુ લાગે છે અને મગજના ઉપર તેની પૌષ્ટિક અમર થવાથી મતિ ખમ દગાય છે.

બહાર લગાડવામા મોરચુથુ ધણો ઉપયોગી છે અને અધિરોગમા મોરચુથુ અતિ ઉત્તમ ઉપાય છે અનિષ્ઠની અદર તીક્ષ્ણ ચિન્દ શાન થતા પછી મોરચુથુનું દીપુ નખાય છે તેથી આવ બાંધ થાય છે તથા રનાય કપાય છે જ્યારે આખમા ખીન પડે છે ત્યારે જરૂર પ્રમાણે દરદેજ અગર એક જે દિવસે આનરે ખીન ઉપર મોરચુથુને કટકો ફેરવાથી ખીન દનકા પડે છે તેમજ કૃષ્ણમડળના રક્તજન્ય પુષ્પની અદર અને કુલીક વખતે સાદા ચેત પુષ્પની અદર મોરચુથુના દીપાં નખાય છે ધમ્ કરી આ દરદોનું મન કારણ ખીસ

હોય છે, જે મોરચુથી થી મટે છે અને તેથી પુષ્પ ફિગેરે તેના ઉપરથી
 પણ શાન દાપ છે. રતનજેનની સગીઓ જે જુલ જુલ રમતી આને
 છે અને આખમા અંગત છે તેમાં પણ મોરચુ છે. એક બાગ મોરચુ.
 એક બાગ રાંદી અને એક બાગ મુરોખાર એ ત્રણ ગીત બેગી કરી
 તાપ આપે એટલે તેનો રમ થશે, તેની અંદર તે ત્રણેના વજનથી
 પચામમા બાનનું કપર નાખતું અને તેની સગીઓ કરતી.
 આ સગીઓ રતનજેનની મગીઓ કરે છે. તે પાપથી ઉપસાવી
 દિવસમા અનરે બે ત્રણ વખત ફરવસથી ખીચ ધમાક જાય
 છે. અત્ય એટલે આંખમાંથી ગમે તે કારણથી પાણી જતુ ગરે છે.
 તેનું નુષ્ટ કારણ ધણું કરીને ખીચ હોય છે માટે ને દરદમા પણ
 મોરચુનો ટકો ફરવાય છે અને તેનાં દીપાં આંખમાં પડે છે. બાગદોની
 આંખો બંદ છે તેમજ પ્રમેદનો ચેપ અડવાથી જે અદિપાક થાય છે,
 તેમાં મોરચુનો ટકો ફરવો થોડો છે. આ સિવાય ગીત કેટલીક
 વર્તિની નાદ મોરચુ આવે છે જે પુષ્પ ઉપર સારો દાપદો કરે છે.
 આંખના ખુલ્લામાંથી કૃષ્ણભાગ તરફ થતી મામદિ હંફ વેલમા પણ
 મોરચુનો દીપા પડે છે. એ ગીતના મોરચુને બે તેના પાણીમા
 નાખી તેના દીપાં બનાવતાં તાના બાગદોને ચેપ અડવાથી નારે આંખો
 ઉઠી આવે છે તેમજ ગીતો, ઓરી ફિગેરે આંખની નાદ નારે આંખ
 ઉઠી આવે છે ત્યારે વરમના મજન ચિન્હ શાન થયા પડી મોરચુના
 દીપા નખાય છે.

આ સિવાય મોરચુ ત્વક્ષોપની અંદર ધણ વરવાય છે તેનો
 શુન નમન હોવાને લીધે ખમ, ખરજતુ. ઘટ ફિગેરેમા બ્યારે કેલ
 પણ નાગ કચકચનો હોય છે ત્યારે ચેપ પદાર્થ માથે મોરચુની પાંખના
 કચકચ આવે છે. ખમને માટે જે ગધકાદિ લેપ છે તેમા પણ મોરચુનો
 મુખ ભાગ છે તેમજ ઉપર જે જુલ જુલ મયમો બનાવવામા આવે
 છે તેમા ધણુ કરી પારો, ધતુરો અને મોરચુ નખાય છે

સાધારણ રીતે મોરચુથુને પાણીમાં નાખી તે પાણી કચકચના બાગ ઉપર રેડવાથી સ્ત્રી કુક માગી જાય છે અને ૩૪ જલદીથી આવે છે. માથાની ઉંચી ઉપર તેમજ ગુપ્તમાં ઉપર મોર ચુથુસાગે મનમ માંડ કામ કરે છે. જ્યારે શરીરના કોઈપણ ભાગ ઉપર મેંદાં ધારાં પડે છે તેમજ કેટલાંક જણો ૨૪. ઉપર આવતાંજ નથી અને જારી રહે છે અને ઘણું દુષ્ટ ૩૫ ધારણ કરે છે ત્યારે મોરચુથુનો કકરો આડવાથી અગર તેનાં પાણી વડે પ્રક્ષાલન કરવાથી જલ્દી દુષ્ટતા દૂર થાય છે. જ્યારે ધરીખાર (અરજેટી નાદુમ) લગાડવાથી બાગતરા ધણી થાય છે ત્યારે મોરચુથુનો કકરો લગાડવો યોગ્ય છે; તેથી બાગતરા થોડી થાય છે. ઉપદ્રવનાં ધાગમાં મોરચુથુને કુવાની તેને મમ ભાગ ગોપીચંદન માથે મેળવી તેનો ઉમેરો દબાય છે. જે આ ઉમેરો દામવાથી કદાપિ તે ધારામાં બાગતરા થાય તો તેમાં ગોપીચંદનનો ભાગ વધરવો. કેટલીક વખત આ ઉમેરામાં ગોપીચંદનને બદલે ગોંડ પડે છે. તેથી બાગતરા મિલકુલ થતી નથી તે દરક થાય છે. ચિરદ્વારની અંદર જ્યારે આ મા શરીર ઉપર ધારાં પડી આવે છે, દાદી વિગેરેનો જથ્થો ભાગ મડી જાય છે અને તે ઉપર બધું કચકચે છે ત્યારે મોરચુથુના પાણીથી તે ભાગ મોવા જોઈએ. દરેક કચકચતા ભાગને મોરચુથુના પાણીથી સાફ કરવા કહેવું છે. આ મોરચુથુના પાણીને તેજ સાથે મેળવી શરીર ઉપર ચોપડવાથી મિત્રા ધણીજ જલદીથી મરે છે.

મુખપાકની અંદર મોરચુથુના પાણીના કોમળા કરવા પણાજ કાચદાહરક છે. શુભ, અવાગુ, તથા તાગવા ઉપર જ્યારે ધારા પડે છે અને પર નીકળ્યા કરે છે ત્યારે મોરચુથુના પાણીના કોમળા કરવા ધણાજ યોગ્ય છે. મોરચુથુની આવે જીભ કેટલાક સ્તંબુલ તથા દારુ હર પદાર્થો મેળવી તેનો ઉમેરો ધારાં પર લગાડવાથી ૩૪ તરત આવે છે. તે જુદી જુદી જાતના દાનના મંજનમાં વપરાય છે. મંજનને માટે સાધારણ રીતે પ્રયોજેલ મોરચુથુ પમંદ કરનામાં આવે છે.

હત મજન બનાવવાની રીત - ૫૧ થી ૬૦ મોરચાં એ બાગ, ૬૧ થી ૭૦ મોરચાં એ બાગ, ૭૧ થી ૮૦ મોરચાં એ બાગ અને ૮૧ થી ૯૦ મોરચાં એ બાગ આ પ્રમાણે મજન બનાવી દરેક દાને લગાડવાથી મોરચાં ૧૦ થાય છે તેથી દાન સંદર્ભે બને છે, મોરચાંની જાતે દૂર ચાલે છે અને અનાજ પોચા પડી તેમાંથી લોટી નીકળતુ મેન તે ને પણ બન થાય છે નનાક લોટી આ મજનની અંદર નથો બને કમળા માત્ર પણ મેળવે છે મજાની અંદર પેરના ધાગના મોરચાંના પાણીના નામના નામ અનાજ ૭ મજા ને ન્યારે અર્થ થાય ૭ તાજે અને તો બનાવવાનું માત્ર નથી આના ચારે કેટલીક નામ મોરચાંની અંદર પુત્રીઆ ઉપડી આવે છે કમળા માળને ચાટે નેમ બને તેમ શાન ઉના નના લેખે અને તે પ્રમાણે કાયા મધની અંદર મોરચાં લગાડાય છે અને કદાપિ પુત્રા મુ લેખે તોય અને મધદે ન થાય તે પડી મોરચાં લગાડવાથી કાનદો થાય ૭ બાદ મોરચાં પાણીની પાંચાઈ બીજા ગતનન પાણીની પેડે પ્રમેદ અને પ્રગ ઉપર વાપર ૭ મુદ્દમગ દરે પણ તેનું પાણી બાધ છે બગદર અને અમુ ના ધારામા પણ મોરચાંના કમળ લગાડવા કહેવ ૭ રિડીના વિા ઉપર મોરચાં દહીમા લખી આપડકુ

માત્રા - પૌષ્ટિક અને ગતનન તરીકે પાણી અરથી રતી ઉના મોરચાં એક વાન આજની એ નાખવા આટે એક ની મોરચાં અને એ તેના પાણી બીજા મગ ઉપર એક વાને એક તોનો પ ની

રસકેપૂર * SUBMURATI OF MURURI

વર્તુલ રસકેપૂર એ પાસનો દ્વાર છે આનો ૪ નજીક રસ-
પૂર સાધામ્બુ રીને ધમોજ આશુક આને છે અને તેથી તે વપરના
ધર્મી સમાજ રાખી પડે છે રસકેપૂર એ મદા એ પાસ છે
અને પ્રવાહ દહીમોના દાખથી તેનો ગેરફરોગ થતે લીધે રસકે
મુલ્ય નીપજે છે રસકેપૂર મુલ્ય ની ૨ મહાત્મ્યા આને છે તા
સકે અને જગ પીળી કાબચાળ રસુ વચન ૧૨ આને છે તો
સ્વા. ધમો તમનમીઓ અને મન ગેરી ૫ તેણ છે રસકેપૂર
બનાવ વિશે તેની નયુ જુ. જુ. મન નિરસાગામ આ તા છે
પશુ માધારથી રીને દેવી ના રસકેપૂર દારે ભાવના ૧૧ ન
બનાવનો વાપરે છે

શુદ્ધિ-પારો ફટકડી અને લીડ રી એ ગમના ૧ તથા રીનાય
નવચાગર બનમા નાખી ખરન રો અને કુરગના રસ રી નાવના
આપરી પડી કમર યામા કમ રમા ૧ મેગે અંબ સગમી
પચન કરતુ એને શુદ્ધ રસકેપૂર થાય છે એક તેના આ ૧૦ રસકે
નવ એક ગેર મારના ધીમા તેો પચન મનુ ૫૧ કાદી ખરન રી
નાખનુ એ એક પ્રિયા મે શુદ્ધ નવ ગોમમ આતુ

બનાવ-૧ પ્રશ્નદિ ૧૬૧

૧ કેશનાદિ સુત્રિકા-અર રસકેપૂર સામુ રૂપ રસિગ જાની
મમમા ૧ ૧ મ ૧ જેવડી ગોળી કરી

* રસકેપૂર કે ત્યાગે એ નયક દયા મના છે માત્ર એ
દવા દેખાદેખીથી સારવા જેવી નથી બન્યુ રસુ રૂથી માત્ર નરિ
વાન અને મુદ્ધાંકિ રોગ થાય છે તેની શતિ નેમના હાજનુ પાળી
સાકર સાથે પીવાથી થાય છે આના ધાખુનો પાળી આવે યાગી આર
નાખીને પીવાથી પશુ રસકેપૂરન વિ ગયા બનુ દવાય ૩

ગુણ-ગેય ઉપ શ વિશ્વમક

સ્મકપૂન્ની એકી અસર-મુલક ધનાની અદા જે એકી પાથના લીટમા રમકપૂર દાખા મનામા આગે છે, સ્મકપૂરની એકી અદા મેં ગીને થાય છે એમ તી ૫ અમર અને મીછી છુર્જ અમર નીચ ૫ અમર ૫ અદર રમકપૂરો પમે મેં મે બાગ લેવાય છે અને આમક ના પ્રસાદ બાબો તેડુ મેં ના રસારે મીને પ્રેરે છે, પ્રુત પ્રસાદના કથ રમકપૂરો ઉદોગ થત શકતા નથી સુરેન છે કમલકે ને મોડામા વેરાથી ૫ ૬ ઉમ દાદાન અને મળામા ચરેડી પડે નેડુ કે નો નેરી નેડા માથુમો ખાત પડ્યા વિના રહેતી નથી

સ્મકપૂરનાં એકી ચિન્હો-અદરે અમકપૂરની મુલોગી માના નેવમા આવી દોર તારે નેનાર માથુમો નો અ રસ નધા મળા ૫ અન્દ દાદ જણાય છે અને મેં મુક આવી દોર તેમ નો અમાર છે તેરી ને ૫ સુરી મળતરા થતા ને ૬ થોડી મીડીમા પમની અદર દખાનો થાય છે અને પેર ઉપર દાથ નખી દાતા નથી દનીો મોગ આવે છે, નગજ ઉતરી થાય છે અને ઉતરી ૫ અદર થોડી પડે છે તેમજ નાન ઝાડો થા આન છે અને તેમા પથુ નોડી પડે છે, નાડી જનક આ અનિચમિત થાય છે હાડી મુગાય છે નામ મુલાય છે માં મળા પડી નાન છે અને આ ૫ હાડી ઉતરી મળેત જણાય છે શરીરે પદમેવો વે છે વિન - થતુ નાન દાથપગમાથી નજ છો છે કોડીક વખતે પામા માની અ છે નેશાન બધ થાય છે, મોડ શી, પડી નાન છે અને હાડી જોવાન થઇ થોડા વખતમા કુતરી જાય છે જે સાન અમ કહૂ નેડા મા ૫ ૫ મુધુ મના આંખે બમ છે,

સ્મકપૂરનાં છુર્જ એકી ચિન્હ-અદરે ઉપદરો માં અને શીંગતે માં અમલ મુલક રમકપૂર સારે છે અને નોડો માના ૫

બૂલ કરે છે અગર તે વાપરતી વખત દુદીની થોમ સમાન નથી
 રાખતા ત્યારે રમકપૂરના ઝૂન ઝેરી ચિન્હ માવમ પડે છે અને
 આપણામાં માંદારણ રીતે લોકો તો રમકપૂર ટુની નીકળે કહે છે.
 જ્યારે રસપૂર દુદીને ખસાડવો હોય ત્યારે બે વખત દરદીની થોમ
 સમાન લેની જોઈએ અને રમકપૂરની અસર શરીર ઉપર થઈ છે
 એમ માવમ પડે કે તરતજ તેનો ઉપયોગ બધ કમો જોઈએ. જ્યારે
 રમકપૂર આવી રીતે ખવડાવવામાં આવે છે ત્યારે તેનું ચિન્હ પહેલું
 વંદનું એ દેખાય છે કે મોઢાની આંદર ચુક ધણ વડે છે એ ચાર કે
 આઠ દિવસ રમકપૂર આપ્યા પછી આ ચિન્હ દેખાતું રહે છે. આવા
 સજી આવે છે ને તે પેચા પડી તેમાંથી લોહી નીકળે છે તથા શામ
 ગમાય છે. જો આટલેથીજ એની તેનો પાન ઉપાય કરવામાં ન આવે
 અને રમકપૂર વંદાએ આપ્યો તો ગાળાની આડો સજી આવે છે, ઝા
 મજીને જાડી થઈ જાય છે, એવું આવી જાય છે, આંગા મરેજો
 સુત્રો જાણાય છે. અને દાંત જવા મરેજો પડી જાય છે કેટલીક
 વખત તેની અમરથી બીજા ભાગના દાંડામાં પણ મરેજો પેમે કે.
 ધણ કમી આવી રિધનિમા દરદી યાદા જિવમન્દી ચુરરી જાય છે અને જો
 કદાપિ તે આવે છે તો તેની અમર કેવાક વડી મુડી અગર ઝડગી
 પર્ણ તેને ભોગવરી પડે છે. કેટલાકને ઝડગી પર્ણ દાંત મસખ
 રહે છે, તેમનાથી જરાયર ચાપુ નથી તેમજ મરેજો કે ગરમ ચીજ
 પણ ખસતી નથી. કેટલાકને છાતીમાં દાદ અને બીજા યાય છે
 અને બળખામાં લોહી પડે છે. વળી કેટલાક ઉગ્ગમના બોમ થઈ પડે
 છે અને જરા ગરમ ચીજ ખાણથી તેમને થોડીખડ ઝાંડા થઈ આવે
 છે. એકને ગેમાળમાં દાદ થાય છે તો બીજાના દાંડા વળી જાય કે
 અને ત્રીજાને વળગેવળગે પેટ પીડ ઉપડે છે

ઉપાય - જ્યારે કોઈકે રમકપૂરના ઝૂન ચિન્હ માવમ પડે ત્યારે
 દીને સોડાગર ગાળે અપડી નાંડીમાં જુવા દેવાથી નાવર

તેને પાણીમાં નાખી સાકર સાથે પીવાથી તેમજ મનુષ્યકુલે પાણીમાં
નાખી પનાગીને તે પીવાથી સાથે શામેલ થાય છે, જુદાં એવી અસર
જોઈ શકે છે એકમ ગ્રામકુલે ઉપયોગ જોઈ શકે છે એકમ મોડું
અને મોડાની અદરના તમામ ભાગો ગરમ પાણીથી એકમ સાકર કરવા
ગીઠુ અને ગરમ ચીજનો ઉપયોગ વધારી શકાય છે એકમ ઉપયોગ
નું વરમના સખત ચિન્હ, જ્યાં જ્યાં પડી મોડાકુલ અને કુદરતના
પાણીના ટાંગના કરવા સાથે પાણી સિદ્ધ થાય છે એકમ સાકર
થવાની યોગ્ય ચિકિત્સા કરવી એકમ ઉપયોગ પાણીના એકમને ઉપ
ટાંગના કરવા ને લઈને સાકર મોડાકુલ કરવા નોખાય પડે એકમ
માફ કરવો તેમજ અદર પાણીને એકમ સાકર પાણી સાથે પીવડી શકાય
અને પેનો દાહ સમયે સાકર એકમ લેવા આપણી જોડે છે

ઉપયોગ - જે જોઈ શકે છે એકમ પાણી ઉપયોગ પાણી એકમ જે તેને
દરદે ઉપર રમકપુર પાણીને એકમ જે ઉપયોગ પાણી દરદે આપણી
રમકપુર અપાત છે, ઉપયોગ એકમને ગરમી આપે એકમ જે કુદરત
નીકરે છે તેમા રમકપુર એકમ અપાત વધારે છે એકમ પાણી એકમ
રમકપુરના સેવનથી રમકપુર એકમ પાણી એકમને રમકપુરને આપણી પાસે
તેમજ કેટલાક દુધ રમકપુર જે પાણી લેવા એકમ સાકર જે એકમ
રજાના નથી લેવા, જુદાં જુદાં ભાગમાં એકમ કરી દેવા લાગે એકમ
ઉતરી નય છે તેમા દરદે પાણી એકમ પાણી એકમ જે, ઉપયોગ
શને લીધે ખરી પાણી પાણી એકમ એકમ પાણી ઉપર કુદરત પાણી
દેવા અને એકમ પાણી એકમ રમકપુર પાણી એકમ જે તે સિદ્ધ થાય દરદે
ઉપર સગો, કેટલીક જગતમાં એકમ પાણી લેવા એકમ, નમકુલ એકમ
જલ, જુદાં જુદાં એકમ ઉપયોગ પાણી એકમ એકમ પાણી તેમજ પાણી
મસા વિગેરે દરદે ઉપયોગ પાણી એકમ પાણી એકમ રમકપુર પાણી
છે એકમ ભાગ રમકપુર એકમ એકમ પાણી નમકુલને નમકુલ સમક ભાગ
પાણીમાં મેળવી તે પાણી પાણી એકમ પાણી એકમ, જે એકમ

ત્રણ વખત બે આંખીથી પાવડા ભાર પાણીની માત્ર બે ચાર માસ સુધી લેવાથી શરીરે ધુટી નીકળતી ગરમી દુભાય છે, ઉપદંશને માટે જ્યારે રસકપૂર વાપરવાનો હોય ત્યારે તે ઘણી લાંબી મુદત સુધી વાપરવો જોઈએ અને તે વાપરતી વખતે વચમાં થોડા ઘણા કિવસ તેના ઉપયોગ બધ પલ્લ કરવો જોઈએ. આખ, કાન, નાક, દાંત ઉપર ગરમીથી થયેલી વિદૂનિને તે દૂર કરે છે, ઉપદંશની અંદર જેમ રસકપૂર ખંચાય છે તેમજ ઉપદંશથી પડેલાં ધારામાં તેના પાણીનું પ્રક્ષાલન ધણું ઉત્તમ છે. ગંભીર ગુમઝાની અંદર પલ્લ રસકપૂરનો ઉપયોગ કરવા કહેલ છે. હવાની અંદર ખારીક ઝેરી તંતુઓ જે દૂર છે અને જે કાપકપ કરેલા ભાગ ઉપર આવવાથી અસુક જાતનો ઝેરી સજો ઉત્પન્ન કરે છે તે તંતુઓનો રસકપૂર નાશ કરે છે. હાથપગ વિગેરે ફટલાક અવયવોને કાપ્યા પછી જ્યારે ડઝ નથી આવતી અને સંજો થયા કરે છે ત્યારે ઝેરી તંતુઓનો અગર ઉપદંશનો રાક પડે છે. એક ભાગ રસકપૂરને એ ભાગ પાણી સામે મેળવી તે પાણી વડે જખમ ધોવાથી ડઝ ધણી જલદીથી વળી આવે છે. જ્યારે શરીરના સાંધા બધા ઝસક જાય છે ત્યારે કેશરાદિ ગોળી આપવાથી સાધા છટે છે. શીરંગ બાધિ જે ઉપદંશનો બેદ છે અને જે ઉપદંશનું એક મપ્તે ૨૫ છે તેની અંદર રસકપૂર ધણે પ્રશસ્ત છે. રસકપૂરથી ‘જૂ’ નો એકદમ નાશ થાય છે. ત્વકદોષની અંદર તે ફાપદો કરે છે તેમજ તેનાં ટીપાં ફટલીક વખત અધિમન્ય રોગની અંદર આંખમાં પલ્લ નાખવામાં આવે છે.

માત્રા—રસકપૂરની ૧ ૧૨ થી ૧ ૪ ઘઉંભાગ, કેશરાદિની એકથી ચાર ગોળી.

પદ્ધતિ—તેજ, મરચુ, મીઠું વગેરે ખાવું નહિ. જ્યાં સુધી કેશરાદિ કે રસકપૂરની દોષપલ્લુ ખનાવટ ચાલતી હોય ત્યાં સુધી દાંતે હમેશાં મળન ધસતું અને મોઢું માફ રાખવું.

રૂપું SILVER

વર્ણન-રૂપ દરોજનાં વપગની ધાતુ છે. આ તરીકે તેની બરમ ઉપયોગી છે. સોનાની માફક તે ૫૫ વગ- થાય છે.

ગોધન તથા આરણ-રૂપાના ગાંઠીક પનગ કરી અમિ ઉપર તપાસી તેને તેનમા, કાચમા, ગોમનમા ને મળીના કનાથમા તથા તથા વખત બોગવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે. પછી એ ન હતાજ લાઇ તેને નીકુના રસમા ઘુટી તેથી તથા ગાડ રૂપ નહ ત માથે દર- નાગનો રેપ કરી તેને મુસની અદર નખ તેનુ મોટ નધે કરી તેને ત્રીમ અણના ઝણાનો તાપ દેવો આ પ્રમતે આદર વખત તપ દેવાથી શુદ્ધ રૂપ બરમ થાય છે.

બનાવટ:-૧. રૂપ બરમ ૨ વાતગ તપસ

રોચ ભસ્મ-આની બનાવ નર ૧૧ મધ છે.

વાતગજનકુશ-શુદ્ધ પાર અન નમા તોલ બરમ, મુનથ બરમ, તામ્ર બરમ, રૂપ બરમ, શુદ્ધ દગનાગ શુદ્ધ મધક ન ધાણા ચીકણામુળ, કાયફળની ડાન કડારીની, નઠનાગ પંપગ મગી એ બધા અન્ક ભાગ અને દરકા એ ભાગ એ ધાતે મગ ૧૨ મેગરી તેને નગોડ અને મુડીના રસમા અન્ક વિમ ઘુડી ને ૧૧ બમે મનીતાર ગોળી કરવી.

ગુલુ-ગૌટિક તથા નાતર

ઉપયોગ-રૂપાની બરમ ધાનાની મધ ગોટિ મપાય છે. ૫૫ તેટની તે અમકારક નથી વિવિધ વનસ્પતિ વાત મારિ નર તે બહુ ન આપ છે નવગાઈ, અપરમા હાસીગીઆ તેમજ મગમના બીજા જથ્થે રોમ ઉપર રૂપ વગસન છે તે લગથી અક્ષર આપણની મુત નવાન છે તેમજ તે રખાવિન અને -સાના તપાસ આવે છે. ૫૫૫૫૫

ઉધરસ, પાડું વિગેરે દરદોમાં રૈપ્થ ભસ્મ વપરાય છે. શુર્યપ્રમેદ તથા પ્લીહના વ્યાધિમાં તે ધણો સારો ઉપાય છે. રૈપ્થભસ્મ શીતવીર્ય છે તેથી તે પિત્તના પ્રકોપને શાંત કરે છે. વાતમળકુશ જુદી જુદી જાતના વાત વ્યાધિ ઉપર અપાય છે.

અનુપાનઃ—દાહયતો હોય તો સાકરમાં આપનું; વાત અને પિત્ત ઉપર ત્રિફળામાં, પ્રમેદ ઉપર તજ, તમાલપત્ર અને એલચીમાં, પિત્ત ત્રિકારોમાં આમળાના મુરખામાં, સતાવરીમાં લીધાથી બળ, વીર્ય વધે છે અને હુખ પશુ સારી લાગે છે. એલચીદણ સાકર અને ધીમાં આપવાથી ઉન્માદ, શિરોરોગ, પ્રમેદ, જ્વર, પિત્ત, ગરમીના સર્વ રોગ દૂરથઈ પુષ્ટતા પ્રાપ્ત થશે.

માત્રાઃ—રૈપ્થ ભસ્મ ૧/૧૬ થી ૧/૪ ઘઉંમાર, વાતમળકુશ ૨ રતીમાર.

પદ્ધતિ.—મોતું ખાવા કરતાં રૂપું ખાવામાં વધારે સંભાળ રાખવાની જરૂર પડે છે. તેજ, મરચું, દોંગ, ગરમ ચીજ તથા મીઠાની સખ્ત મનાઈ કરવામાં આવે છે.

રૈપ્થ માદ્ધિક

વર્ણન—જેમ મોનામખીના પીળા ચાચકતા દટકા આવે છે તેમ રૂપાખીના પીળા દટકા આવે છે.

રૈપ્થ તથા મુરખા રૂપાખમાં જે જુગ ગ્રીણી ખાંડી કપડે રાખવામાં પડે તે બુદ્ધિને ક્ષીણ કરે છે. આથી ક્ષીણ થઈને સ્મૃતિ અને બુદ્ધિ નાશ પામે છે. આથી રૂપાખમાં નાખી ખાવું ન જોઈએ. આથી રૂપાખમાં નાખી ખાવું ન જોઈએ.

લાલ પાકે ત્યાં સુધી હવાને છે. આ બેમાથી ગમે તે રીતથી શુદ્ધ કરેલી રૌપ્યમાક્ષિક કામ લાગે છે; કારણકે રોકવાથી તેનો શુદ્ધ ભસ્મ નેવો થઇ જાય છે. તેપણુ તેની ભસ્મ બનાવવાનો ખીન્ને રસ્તો એવો છે કે લીંબુના રસમાં ઘૂંટી તડકે સુકવી શુદ્ધ કરેલ રુપામખીને કળથીના કવાથની ભાવના દષ્ટિ સરાવ સંપુટમાં નાંખી ગજપુટનો તાપ દેવો.

રુપામખીને શુદ્ધ કરવાની એક આ પધ્ધતિ રીત છે કે રુપામખીને એક દિવસ સુધી વાંઝણી કંડોડી, મરઝારીંગ અને લીંબુના રસમાં વાત્રી આકરા તડકામાં સુકવવી.

ગુણ:-વિશેષતઃ-પૌષ્ટિક; તેનું સેવન કરવાથી પ્રમેહ, કુષ્ઠ, કૃમિ, સોજો, પાંડુ, અપરમાર અને અસ્મરીનો નાશ થાય છે એમ કહેતું છે.

ઉપયોગ:-તેના શુદ્ધ સુવર્ણમાક્ષિકને મળતા છે તેપણુ સુવર્ણ-માક્ષિક નેટલી હવામાં વપરાતી નથી. એ રુપાનો ક્ષાર છે. પ્રમેહ, કુષ્ઠ, પાંડુ તથા અપરમાર વિગેરે દરદોમાં વપરાય છે,

માત્રા:-શુદ્ધ રૌપ્ય માક્ષિકની અથવા તેની ભસ્મ એકથી બે વાલ.

સવણુ COMMON SALTS

વર્ણન:-સવણુ આઠ જાતનાં થાય છે. ૧ સિંધવ અથવા સિંધા-લૂણુ ૨ સમુદ્રમીઠ અથવા સાધારણ મીઠું ૩ ખીડ લોણુ અથવા ખીટ લવણુ અથવા વડાગર મીઠું ૪ સોવર્ચલ એટલે સંચળ ૫ સાંજર મીઠું જે મારવાડની અંદર એક તળાવની અંદર જામે છે તે. ૬ ઝોદ્ભિદ ૭ ગુટિકા ૮ પાંચુજ. આમાંના પહેલા પાંચને પચસવણુ અથવા લવણુ પચક કહે છે. બ્યારે કેઇ પધ્ધતિ જાતનું મીઠું ન મળતું હોય ત્યારે તેના અભાવમાં સિંધાવણુ લેવાનો ચાલ છે.

૧. સિંધવ અથવા સિંધાવૃષ્ટ - એ સિંધુ નદીની તરફ થાય છે. પંચમમાં ખીવડાની ખાણોમાંથી એ ધણું નીકળે છે, સિંધુ નદીના ખારા પાણીમાં આ મીઠું ક્યાં પણ જમી રહેતું હોય છે. એ ત્રણ જાતનું થાય છે. ૧ ધોણુ ૨ ગણુ અને ૩ પાસાવાળું - સિંધાવૃષ્ટ બધે, મળી આવે છે. તેને ભાગવાથી નરખાં ચરટાં કપોટાં ઉપડી આવે છે. જે મહેદ સિંધાવૃષ્ટ મળે છે તે હવાની અંદરના પાણીના ભાગને લીધે કરીને જમી ગએલું સિંધાવૃષ્ટ હોય તેવું દેખાય છે. તેની અંદર પાણીનો ભાગ વધારે રહેલો હોય છે.

૨ સમુદ્રમીઠ - આપણે જે મીઠું સાધારણ રીતે વાપરીએ છીએ તે સમુદ્રમીઠ છે. દરીઆના પાણીમાંથી તડકાને લીધે જમી ગએલું તે મીઠું છે. અપવાસની વખતે અને જ્યારે મીઠું નથી ખવાતું ત્યારે તેને બદલે સિંધાવૃષ્ટ વાપરવામાં કોઈ પણ જાતની હરકત નથી.

૩ બીડલોણ - એ વડાગર મીઠું છે. તે આમજાના પાણીની અંદર મીઠાને ઉકાળવાથી બને છે.

૪ મંચળ - મંચળને કાવાનીમક પણ કહે છે અને મરાઠી કોકો તેને પાદેવૃષ્ટ કહે છે.

૫ સાંબરમીઠ - એ અજમેરની પાસે એક સાંબર નામે તળાવ છે તેવું જમાવેલું મીઠું છે.

૬ ઐઠ્ઠિસિઠ - એ એક જાતની ખારી બોલમાંથી ઉપસી આવી જમી રહેલું મીઠું છે.

૭ ગુટિકા - એ મીઠું હાલમાં મળતું મુશ્કેલ છે પણ મીઠાને ઉકાળવાથી તેની ગામડીઓ બધાઈ જાય છે અને તેથી તેને ગુટિકા નામનું મીઠું કહે છે.

૮ પાંચુજ - ખારી બોલમાંથી આ મીઠું નીકળે છે અને તે ધૂળ સાથે મળેલું હોય છે તેથી તેને પાંચુજ કહે છે.

ખનાવટ:-૧ આરકર લવણ ચૂર્ણ ૨ સોમાગિન મુખરસ.

૧ આરકર લવણ ચૂર્ણ:-મીઠું બગીસ તોણા અને સંચળ
૨૦ તોણા; ખીડકવણ, સિંધાવણ, માણા, પીપળામૂળ, કાગીચરી,
તાલીસપત્ર, નાગકેસર, તમાકવપત્ર, આમ્બવેતસ એ દરેક આઠ આઠ
તોણા; તજ એળચી બધે તોણા એ બધાને ભેગાં કરી ચૂર્ણ કરવું.

૨ સોમાગિન મુખરસ:-પંચ લવણ સમભાગે સહ તેને
આદૂના રસની પંદર દિવસ સુધી ભાવના દેવી અને તેની ચથાના
જ્યેષ્ઠી ગોળી કરવી.

ગુણ:-દીપન, સારક, વાતકર અને વાન્તિકારક

ઉપયોગ:-આ બધાં લવણોના ગુણ મળતા છે અને તેનો ઉપ
યોગ પણ મળતો છે તેમજ એક ખીજના અભાવમાં એક ખીજને
વાપર્ચા હોય તો તેમાં ઝાઝો ફેર પડતો નથી. અણર્થના જુદા જુદા
રૂપમાં આ બધાં લવણો વપરાય છે. તેથી પેટશુળ મટે છે તથા આશ-
રામાં અને પેટચક્રમાં ફાપદો થાય છે. પાચનશક્તિને મારે સિંધામુળ
અને ખીડકવણ એ ખીજ કુણુ કરતાં ચડીઆતાં છે અને તેથી તે
અણર્થની અંદર અપાય છે. તે આધ્યાત્મી અપાનવાયુનો મોક્ષ થાય
છે અને કુધા સાગે છે તથા રવિ ઉત્પન્ન થાય છે. બહેલની ટદ્ધિમાં
ને ઉદરરોગમાં તેમની ચોળના મુખ્ય છે. સમુદ્ર લવણ અથવા
સાધારણ મીઠુ એ વધારે કરીને સારક છે અને સંચળની અંદર બધાં
લવણ કરતાં અપાન વાયુનો મોક્ષ કરવાનો ગુણ વધારે રહેલો છે;
જેથી આવી રીતે પંચ લવણનો મંભેગ ભેગો કરવાથી ઝાડો સાફ
આવે છે, પવન છુટે છે, પેટ ચડેલું હસકું પડે છે અને અનાજનું
પૂરેપૂરું પાચન થાય છે. મીઠાને તેમજ સિંધાવણને ઉષ્ણોદક સાથે
ખીવાથી ઉદરી થાય છે અને તેથી પિત્ત શાંત થાય છે તેમજ લવણનો
ઉપયોગ ઝાડા વાટે પણ પિત્તને મુક્ત કરે છે. પિત્તના ગુહ્ય ઉપર

લક્ષ્ય સાધાનથી સૌથી વધારાથી આ દેશની અદ્ય મીઠાના પોતા જખમ ઉપર મુકવામાં આવે છે અને તેથી રક્તગ્રાન જનદીથી બંધ થાય છે મીઠામાં પાણીમાં પોતા મુકવાનો સાદા પાણી કરતા દરદીને વધારે હુમલામાં છે

એતેસાથી આજે લક્ષ્યમાં કૃપાગ્રામી દેશના વખતથી કરનામાં આવે છે એથી માત્રમાં લક્ષ્યમાં આસર મૂલ્ય આપવાથી ઉનદી દનાય છે અને આમાં ફેર પડે છે તે સિવાય સિધાનુસાર મિલ કરે તેન યોગ્ય કે વરત એતેસાથી 'અપ્પ' ગાની દનાય છે સિધાનુસાર અને કુર્ચાન સમયમાં લક્ષ્ય સૌથી વધારા કરાવવા અને તે તેન યોગવાના કૃપાગ્રામી લેવું અતર વિધાનુસાર અને કુર્ચાન લા તેથી યોગ્ય મીઠુ લેવું માત્રી માટે સોળંગી ગસ નાખી, ગસનો ભાગ બગી જતા ફક્ત લેવુંમાં માત્ર આવે રહે ત્યારે ઉતારવું આ તેન યોગવાથી ગમે સૌથી યોગ્ય જેવી જમ છે, સાદી કળતર દનાય છે અને કોઇપણ ભાગમાં શુદ્ધ કે વેદમાં થતી લેવું તેા તે ઉપર ચોપડવાથી ફાયદો થાય છે તે સિવાય આ લેવું ઉતરવામાં અથવા ખીજ સાધા ગમી ગયા હોય તે ઉપર ચોપડવાથી સાંધા કુર્ચા થાય છે જ્યારે મોડપણ જખમ થવાથી અતર એકુ દુકુ થતી તે ભાગ રજી વખતે સ કોચાને કુકો થઈ જાય છે, અને વખતે ગ્રંથી ત્યારે પાત્ર પદ ત્રિસ તે ભાગ ઉપર વિધાનુસાર કુર્ચા સંધવાથી થશે મારો ફાયદો થાય છે, કઠિણ અને કઠિણ કેટલીક વખતે અંજલની વિરૂતિમાં થઈ આવે છે તેમજ કેટલીક અંજલની વિરૂતિ માત્ર વાતની વિરૂતિમાંથી યોગ્યથી પણ મુરકેવ થઈ પડે છે, સારે લવણમાત્રકરનું મૂલ્ય આપવું ચોગ્ય છે આમ વાતની અંજલ તે આપાય છે પ્લીઝા અને મુરતાદરની અંજલ સંધા ખીજ સાર કરતાં વધારે સારો ફાયદો કરે છે, સાધારણ રીતે કેટલાક ભાગની અંજલની ખીજ ઉપર તેમજ કેટલીક મારે ઉપર મીઠાની ખીજ ચોપડવાનો વિધાન આ દેશમાં આવે છે અને તેથી ફાયદો થાય છે

મીઠાના પાણીવડે દુદ્ધટણુ ધોવાથી તેનો સગો દૂર થાય છે અને રૂઝ તરત આવે છે. આંખના કુશાંની અંદર અને આંખના ખીલની અંદર તેમજ અભિ-
ધાંદની અંદર વડાગદા ગીણને ઢાસના ંડીયાં સાથે વાટી તેનું ભરાયુ
ભરવાથી આંખના કાગાભાગ ઉપર પડેલા વાચકાં દૂર થાય છે. કૃપ્ય
મંડળના કાતનાં પૂરે ચિન્હ તરીકે કૃપ્યમંડળ ઉપર કેટલીક વખતે
ધોળાં ધોળાં ટપકાં દેખાય છે. જેતણુ ભરણુ આંખવાથી આંખ સાફ
થાય છે. સિંધાવૃણુનું કકડવેલ તેલ કંચુશગમાં પડે છે તેમજ તે તેલ
કાનની આસપાસના ભાગમાં ચસકા નીકળનાં હોય તે ઉપર પણ ચોપડાય છે.

માત્રા-તથણુ ખાસ્કર ચર્ણુ પાથી ચરધો તોત્રો, સોભાગિ મુખરમ
એકથી બે ગોળી.

લોહ IRON

સધળી ધાતુઓમાં સુવર્ણ અતિમૂલ્ય મનાય છે પણ તીક્ષ્ણ
લોહ, મજબૂત આદિની બનાવેલી વસ્તુની ને કીમત ઉપજે છે તેવી
સુવર્ણની કદિ ઉપજી શકશે નહિ. એક રતલ મજબૂતના ખીસામાં
શાખવાના ધડીચાળ બનાવવા માટેના ને બાક બનાવવામાં આવે છે
તેની કીમત રૂ. ૧૦૦૦૦૦ દશ લાખર ઉપજે છે.

૧ રંકથી રાગ સુધી લોહું સર્વના ઉપયોગની ચીજ છે.

૨ લોહાના અનેક યત્રો તેમ વિવિધની લગ્નચેરોધોલોહાના પ્રતાપેજ
થઈ શકી છે.

■ શરીર-રચનામાં પણ પરમાત્માએ લોહું મુકેલું છે. શરીરનો આધાર
રક્તપર છે અને રક્તમાં પણ લોહું રહેલું છે.

■ માતાના દુધમાં પણ પ્રજાએ લોહાનો અંશ મુકેલો છે.

૫ લોહીમાં લોહનું પ્રમાણ વધારે હોવાથી રહેરા ઉપર અને શરીરકપર લાલી વધારે હોય છે અને ઓથું હોય તો રહેરા પીકકો અને નિસ્તેજ બની જાય છે.

૬ શરીરમાં રક્તમાં રહેલા લોહ અને લોહમાંથી બનતા ખીજ કારણે લીધેલ પ્રાણવાયુ (OXYGEN) ચૂસાય છે.

૭ શરીરમાં રહેલા લોહના પ્રમાણને લીધેલ સાંધાઓ મજબુત અને તાકાતવાળા બની રહે છે.

૮ આંતરડાનાં રનાયુઓના પરમાણુમાં લોહની ખેટ પડે તો તે કામરૂદ્ધા અસકલ બની અનિસાર અને સંમૂલ્કણી ઉત્પન્ન કરે છે.

૯ સાર એ છે કે લોહની ખેટ પડવાથી દીક્ષા અને નિર્બળ પડેલા રનાયુઓના અણુઓની જગ્યાએ પુનઃ ખેટપુરી પાડવામાં આવે છે, જગ્યાએ રક્તવાદિનીઓના તંતુઓને ખુટતું લોહ પુનઃ પાડવામાં આવે છે ત્યારે તેઓ સક્રિયાઈને પોતાની મૂળ હાલતમાં આવવાથી તેમાં જરૂર જોટકુજ માઈ શકે છે. અને તેથી ઓળ અને તે સાથેના જરૂર બંધ થાય છે.

લોહુ તથા જુદા જુદા રૂપથી ઔષધમાં વપરાય છે. ૧ કાન્ત લોહ જેમાંથી ભગ્ન બને છે ૨ લોહકીટ જેમાંથી મંદુર થાય છે તે અને ૩ લોહના જુદા જુદા કાર. ઔષધની અંદર ખરું લોહું તેમજ ગજવંસ વપરાય છે અને સાધારણ રીતે વૈદ્યો ઘોડા છાપની ગજવેસમાંથી લોહભરમ બનાવે છે. ઘોડા છાપની ગજવેસમાંથી લોહભરમ બનાવવામાં આવી હોય અગર ખરા લોહમાંથી લોહભરમ બનાવવામાં આવે તો ખબર તેમના ગુણમાં કંઈ ફર નથી. તે બન્નેના ગ્રંથ એક સરખાજ છે. મંદુર બનાવવાને માટે જેમ બને તેમ જુના કટોડા સેવા. ઓઝામાં ઓઝા જે હજાર વરમ ઉપરાંતના કટોડા હોય તો સાર. એ ન નળવાથી કેટલાક મો વર્ષના કટોડા પણ વાપરે છે.

શોધન તથા આરણ્ય-મોડા ૭૧ની મજબૂત અમર ખા લોડું
 લઈ તેના પાતળા પતરા કરના અને તે પતનને તપાસી સાત સાત
 વખત તેનમા ઝાસમા ગોમૂત્રમા અને કમળીના ક્વાથમા બોળવા
 લોકાના પતરાને તપાસી આ પદાર્થ ૧૧ અદૃષ્ટ ગોળની વખતે તેઓ
 તદ્દન ઠરી જાય છે તેન ઝાસ વિગેરે ચુસી શકાય તેમજ પ્રવાહી
 પદાર્થ ચૂસી તે લા સુધી તેમને તે પ્રવાહીમા રહેવા દેવા તપાસેન
 પતરાને ઝમોળી તરત થઈ ચેલા નદિ કારણ ૩ તેથી તેઓ પૂરેપૂરે
 પ્રવાહી પદાર્થ ચૂસી શકના નથી આ તેથી પૂરેપૂરે શુદ્ધ થતા નથી
 ગોમૂત્ર અને કમળીના ક્વાથમા બોળની વખતે બહુ સમાજ રાખવાની
 જરૂર નથી પણ તેનમા અને ઝાસમા બોળની વખતે વૈદે સમાજ
 નાખવી જોઈએ ઝાસમા પતરા બોળવાથી ઝાસ એકદમ ઉભરાય છે
 અને બધી ઝાસ ઢોળાઈ જાય છે માટે તેને પડોળા હામમા રાખવી
 અને જમ જોઈએ તેમ ઝાસ મેલી એક મામગી બધી ઝાસની અદર
 પતરા બોળવાથી તે બધી ઝાસ ઉડી પડે છે તેનની અદર પતરા
 બોળની વખતે તેમથી એકદમ ધુમાડાના ગોટેગોળ નીકળે છે આ
 ધુમાડો તુષ્ણાનકારક છે માટે વૈદે તે ધુમાડો લેવો નહિ તુષ્ણાનકારક
 થઈને તેમા કાષ્ટ ઝેરી અસર રહી નથી પણ તેની ઉપ દુર્ગન્ધાને ક્ષીરે
 માથુ ચડી આનવા સબન રહે છે વગી એક બે વખત પતરા બોળવા
 પછી તેન પાકી જાય છે અને પછી તપેન પતરા તેમા બોળની
 વખતે તેમથી એકદમ ભડકો થાય છે અને બહુ તેન એકદમ ગળવા
 માટે છે આમ થાય ૫ વેલ એકદમ તે ઉપર બીજી વાસણુ ઢકી
 દેવુ અદર પતરા નહિ જવાથી ભડકે એકદમ ઠરી જશે જે આ
 સમાજ રાખવામા નથી આવતી તો વખતે બપોર સુધી ગાળ પહોચી
 જાય છે માટે જ્યારે તે બોળવા માટે ૬ તેની અદર બીજી કાચુ
 તેલ રેડી દેવુ જોઈએ ઉપર કલા પ્રમાણે ચારે ચીજમા બોળવાથી
 શુદ્ધ શુદ્ધ થાય છે તે શુદ્ધ થએન પતરાને કાનસથી ઘસી ઝીણો

જૂઠા કરવો. આ શુદ્ધ ભુક્તના વજનથી તેમાં ખારમા ભાગનો હોંગો નાખવો ને પછી કુંવારના રસમાં એ પહોર મર્દન કરવું. ત્યાર બાદ શરાવ સંપુટ કરી કપડામાડી લગાડી ગળપુટમાં કુંકી દેવું-આવી રીતે સાત વખત કરવું. આઠમો પુટ દેવી વખતે હોંગો ન નાંખવો ને ફક્ત કુંવારના રમથી ખલ કરી શરાવસંપુટની અંદર ગળપુટ આપવો. પોતાની મેળે બ્યારે ઠંકુ પડી જાય ત્યારે ખરલમાં કાઢી ખૂમ છુટવું, જે તૈયાર થાય તેનું નામ લોહભસ્મ. શુદ્ધ લોહભસ્મની નિશાની એ છે કે પાણીમાં નાખવાથી તે તરે છે અને માથે ધઉનો ઘણો નાખીએ તો તેપણ છુડતો નથી. જે લોહ ભસ્મ પાણીની અંદર છુડી જાય તો સમજવું કે તેની અંદર કાચું લોહું રહી ગયું છે. આ મારણની રીત આ દેશની અંદર સુપ્રસિદ્ધ છે અને આ દેશના વૈદો એજ રીતે લોહ ભસ્મ બનાવે છે. કેટલાક વૈદોનો મત એમ પડે છે કે શુદ્ધ લોહના ટુકાની અંદર હોંગો ન નાખનાં ફક્ત કુંવારના રમની ભોંપના ઇશ શરાવસંપુટ કરવાથી લોહ ભસ્મ તૈયાર થાય છે.

ખીંચી રીત એવી છે કે પોલાણનું ચૂર્ણ ઉપર જતાબ્યા પ્રમાણે, ચાર તોલા, સુરોખાર ચારતોલા, અને આસન ચારતોલા લઈ તેને કુંવારના રસમાં એક દિવસ ખલ કરવું. પછી એરેડના પાનમાં તે ગોળા કુંકી તેને કપડામાડી કરી ગળપુટ આપવો અને પછી આપોઆપ ટાકું ચવાડેવું પછી બહાર કાઢી બેવાથી સિંદૂરના જેવો રંગ માલમ પડશે અને તે પાણી ઉપર તરે તો સારી ભસ્મ થઈ છે એમ સમજવું.

ત્રીશ્રીત એવી છે કે ઘાડમના પાનનો રસ કાઢી તેમાં લોહનું ચૂર્ણ મેળવી સાત દિવસ તાઝામાં રાખવું દરરોજ ઘાડમનો રસ નવો લેવો. સાત દિવસ પછી તેનાજ રસમાં ખલ કરી ગળપુટ આપવો, એવા બે ગળપુટ આપવાથી સુધ્ધ લોહ ભસ્મ પાણી ઉપર તરે એવી થશે.

એથી રીત એવી છે કે ગાયના દહીમાં લોહાનું ચૂર્ણ નાખી દહીં મુકાતાં સુધી તેમનું તેમ રાખી મુકવું. પછી ચૂર્ણ કાઢી લેવું અને તે ચૂર્ણને ત્રિફળાના મદમાં ખવડેરી ગજપુટ આપવો એના બે ગજપુટ આપવાથી થણી ઉપર તરે તેની બરમ થશે.

ખનાવટ—૧. મંદુર, ૨. લોહભરમ, ૩. મંદુરવટિ, ૪. આમ્લકાદિ લોહ, ૫. ગુડમંદુર, ૬. લોહામવ, ૭ પ્રદગરિ લોહ, ૮. કનેર.

૧. મંદુર—લોહાના જુનામાં જુના કટોરા લઈ તેને ખુમ તપારી સાત વખત ગોમુત્રમાં ભોળવાથી તેની શુદ્ધિ થાય છે. શુદ્ધ લોહકાટના આરીક ચૂર્ણને ત્રિફળાના કવાથમાં ખવડેરી ચણાવસપુટ દેવાથી શુદ્ધ મંદુર થાય છે. શુદ્ધ મંદુર થયું લોહભરમની માફક વપરાય છે.

૨. લોહભરમ—જનાવટો ઉપર અપાઈ મધ છે.

૩. મંદુર વટિ—શુદ્ધ મંદુર એક ભાગ, મગો સાત એક ભાગ, અને દિગ્બજક બે ભાગ એ પ્રમાણે મેળવી તેની વામ વામની ગોળી કરવી.

૪. આમ્લકાદિ લોહ—આમળા ને લીંડી પીપર બન્ને એકેક ભાગ, સાકર બે ભાગ, લોહ ચર ભાગ, એ ચારે ચીજને બરાબર મેળવવી.

૫. ગુડમંદુર—ગોળ, આમળા ને લીમજ એ દરેક એકેક ભાગ અને શુદ્ધ મંદુર ત્રણ ભાગ, એને ધી અને મધની સાથે મેળવી રાખવાં.

૬. લોહાસવ—શુદ્ધ લોહનો ઝેર, (બરમ) ત્રિફળાનું ચૂર્ણ, લીંડી પીપર, મરી, અમ્લો, વાવડીંગ, અને ચિત્રક એ દરેક બત્રીસ તેલાના લાવડા તેમજ ચૂર્ણ કરી તેને ખચસો બાત તોચા મધ, આમળા તેમજ ચૂર્ણ, એકો દરેક, તેલાના પચીસમાં નાખી રાખી મુકવું.

અને તે ઠામની મુખમુદ્રા એક મામ સુધી જઈ ગામ્પવી. આથી ઉત્તમ પ્રકારનું બોદાસવ તૈયાર થાય છે.

૭. પ્રદરારિ લોહ—કાચનું ચરસો તોલા લઈ તેની અંદર ૪૦૯૬ તોલા પાણી નાખવું અને ઉકાળતા જ્યારે થોથો ભાગ બાકી રહે ત્યારે તે પાણીને ગળી ક્ષેત્ર અને ફરી તાપપર મૂકીને પાકું થાડું કરવું અને તેમાં નીચે પ્રમાણે ચીજો નાખવી—મોચરમ, મચ્છ, કાળી પાટ, ખીસાં, મોથ, અતિરિતની કળી, અમ્મક બરમ અને લેહ બમ્મ એ દરેક આઠ આઠ તોલા જે તૈયાર થાય તે પ્રદરારિ લોહ.

૮. કલેક—યોદાનો ખૂંકા બે તોલા, ફેરીની ગોટલી પાંચ તોલા, મચ્છાં બે તોલા, આમળા બે તોલા, બહેડાં એક તોલા એ બધાં ઓસડને એકલા પાણીની અંદર પુરી એક ગળ સુધી યોદાના ઠામની અંદર રાખી મૂકવા

ગુણુ—રક્તનોંધક અને પૌષ્ટિક

ઉપયોગ—યોદુ યોદીને સુધારે છે અને તેના લાભ રક્ત કણનો વધારો કરે છે. લોહીની અંદર આવા ગતકણો લહેલાં રહેલાં છે. જ્યારે નિયમિત પ્રમાણથી આ મિંદુઓ ઓગ્રાં થાય છે ત્યારે શરીર પીણું અને શીકું લાગે છે અને તે દરમિયાન પાકુરોગ કહે છે. લોખંડની દવા લેનાથી ઓળ થઈ ગએલા રક્તમિંદુઓ વધે છે અને આપણે તેમજે છીએ કે યોદા દિવસમા ગમવેય અમર મંદુસ્તુ સેવન દરવાથી ફિકાસ મટે છે, દરની લાવચોગ થાય છે. તેના હોઠની અંદરનો ભાગ અને પાપણની અંદરનો ભાગ ફિકાસ છોડી રક્તતા ધારણ કરે છે, દરદીમાં કાપન અને સજિ વરેના દેખાય છે અને તેથી નમળાઇ દૂર થાય છે. ગ્નાયુ તથા રોગ પિડતું જંવગ્નુ ચોખ્ખું લોહી આવનાથી મજાનુ થાય છે અને નેમની ગિચિચના જતી રહે છે. તે ઉત્તમ પૌષ્ટિક દવા છે અને ન્યા ન્યા પુષ્ટિની ગાયે રક્તરોગ સુધારવાની

જરૂર હોય ત્યાં ત્યાં લોહ અપાય છે. બેહદ નબળાઈ થઈ ગએલ તમામ દરદી અંદર સોડું પ્રસરત છે. તમામ પૌષ્ટિક દવાઓમાં લોડું સૌથી ઉત્તમ તેમજ સૌથી દવા છે. નેથી તે સાધારણ નબળાઈ, પાંડુ, હર્ષજ્વર, ક્ષય, યકૃતોદર, પ્લીહિત્તર, ગોમરોગ, વાનરોગ, ત્વકરોગ, વિગેરેમાં યજ્ઞ ઉપયોગી છે. જેમ ગાંઠ માણસને ને માદક આવે છે તેમ તંદુરસ્ત માણસને પણ લોખંડની દવા સેવાથી સારો ફાયદો થાય છે, જેમ હર્ષ રોગ તેમ રોખંડનો ઉપયોગ વધારે ફાયદો કરે છે. તીક્ષ્ણ રોગમાં લોખંડ આપવું યોગ્ય નથી. તેથી રોગ તો વધારે આવે છે. હર્ષ રોગની અંદર સરીર હમેશાં ધસાઈ જાય છે, લોહી ઓછું અને શિક્કું ઘણું વધે છે અને શરીર અત્યંત ક્ષીણ બન્યા પડે; આવા દરદીને ગજબેલનો ઉપયોગ ઇન્દ્રી બક્ષીસ ગુણ્ય છે.

ધણા દિવસનો વિષય જરૂર ઉતરી ગયા પછી તથા હર્ષજ્વર આવતો, હોય ત્યારે તેમજ તે ઉનમાં પછી ફેરલાકને યકૃત અને બેડલ વધેલાં રહે છે ત્યારે ત્રોદાસવ આ રાજંદુરવડે આપવાથી તાવ જતો રહે છે અને યકૃત તથા પ્લીહની પ્રતિ દક્ષતા પડે છે. સતત, એકાદિક (એક દિવસનો) દવાદિક, આદિક અને આયુર્ધિક વિગેરે વિષમજ્વર પછી હમેશાં બેડલ વધેલીજ દેખાય છે અને ફેરલીક વખત જમણી બાજુપર યકૃત ધણ વધે છે માટે આવા રોગમજ્વર મટવા પછી યોગ્ય ધણા દિવસ સુધી કોઈને કોઈ રોગ કરવો જરૂરનો કહેલો છે. “રોહીતક કોદ” નામની બનાવટ છે તે ખાસ આવી કાંઈ પ્રતિ ઉપર લાગુ પડે છે. રક્ત રોયડો ખાસ યકૃતના રોગ ઉપર ગણ્યું નામે છે અને તે અન્યનોના ફેરલાક ગુણને તે ફેર કરે છે તથા તમા જમાન થએલા લોહીને તોડે છે અને રક્તકણ વધારી આપી આપ્યા શરીરને પુષ્ટિ આપે છે. આવા દરદીના ક્રય પગના માંસના લોચા પોચા પડી ગએલ તથા લાગડતા દેખાય છે. જે લોહના મોચ સેવનથી દૂર અને મજબૂત થાય ■ નેમજ દરદીનું શરીર ફેરવેલ જેવું હોય તો તે પણ સારું

યાય છે. હસીમક, કમળા વિગેરેમાં લોહ અપાય છે, પિત્તનો આવ કરનાર અને સારકંદવાનો ઉપયોગ પહેલ વહેલો કરવો. પછી આ દરદમાં લોહ આપવું ઘટે છે.

અર્શ, સંઘડણી, અતિસાર, રક્તાતિસાર તથા રક્તપિત્ત વિગેરે દરદમાં દેખીતો લોહનો રાસ યાય છે. જેહદ લોહી જવાથી શરીર માં એકદમ ફિક્કા અને નિરનેજપણું આવે છે, જઠરાગ્નિ મંદ થઈ જાય છે. અને શરીર કમકૌચન થવાથી હાથે પગે સોજા ચડે છે તેમજ આંખે પણ ચેથર જેવું જણાય છે. આ રોગો દરદને અટકાવવાના યોગ્ય ઉપાયની સાથે લોહબરમ તેમજ દીપન અને પાચન દવાઓ વાપરવી જોઈએ. આમ કરવાથી થોડા દિવસમાં આપણે દરદીને સુધરતો દેખીએ છીએ. આ દરેક દરદની અંદર સાધારણ રીતે પિત્તનો પ્રકોપ હોય છે, આમલકયાદિ લોહ રક્તપિત્તમાં ધણું ઉપયોગી છે. બડખામાં લોહી પડે ત્યારે આ દવા ધણું સાર કામ કરે છે. ઉરફાનુ અને તગોળીયા ખેનની અંદર લોહ અત્યુક્ત અપાય છે. અર્શ સિવાયના તમામ દરદમાં લોહી પડતું હોય તેવા દરદની અંદર લોહની સાથે અરીજનું મેળવણું થઈ શકે છે. આકાના રવઘડા, અરીજુ અને લોહ-બરમ સમભાગે મેળવી અરધા વાલની માત્રા સોનોપત્તાદિ ચૂર્ણમાં અગર ધીની અંદર આપવાથી લોહીના બડખા પડતાં અટકે છે. રક્ત-મૂત્રતા અગર પેશાબમાં લોહીનો ભાગ જો જાય છે તેમાં પણ લોહ દ્રાવકો કરે છે. રક્ત પડતું હોય તેવા રોગની અંદર લોહની ખીંચ બનાવટો કરતાં આમલકયાદિ લોહ વધારે ઉપયોગી છે.

દરદા (Consumption) ગમે તે જાતનો હોય પણ લોહ આપવું ઉચિત છે. તે દવાથી તેનો ઇર્ષુજ્વર અટકે છે, શુષ્ક લાગે છે અને શરીરમાં કૌચન આવે છે. જે બડખામાં લોહી પડતું હોય તો તે પણ અટકે છે. અને શરીરમાં રકુરતી વધારે જણાય છે. લોહની દવા સાથે ખીંચ પાચન દીપન દવા પણ અપાય છે ને ધણી

દિનમ સુધી લોહનો કમ જાડી રાખવો પડે છે લોહ સાથે મોતું, અઝક વિગેરે બીજી શૈટિક ચીજો મેળવવાથી તેની અમગમાં વારો થાય છે, આના યોગથી યજ્ઞની અદરુ શરીર મળતુ અટકે છે યજ્ઞના સિવાય બીજા ગમે તે મરણથી છુટ્કું નર આવતો હોય ત્યારે પણ તોદનરમ ફાપદો કરે છે ધાતુસા, મનુષ્ય ક્ષય, વિગેરે ગમે તે ભાગમાં લાગી અમર પહેચી હોય તો પણ લેહ માફ કરે છે બીજી ધાતુઓની પેઠે લેહની પણ પર્પગી થાય છે ને તે ક્ષયમાં ધણી માડી છે

મગજ વ્યાધિમાં લોહ અપાત્ર છે અપરમાર, મગજની નમળાઈ, જુની જુની જાતના છુટ્કું વ્યાધિ તેમજ નમળાઈને કીધે મગજની અદર ચક્રી આવડી વખતો વખત આમે અધારા આવી જાય તથા માયાના કુખાવા વિગેરેમાં લોહ અપાય છે નમળા અને નાનુક માણુઓના મગજમાં તે કી ઓતુ હોય છે અગર મગજ ખાલી પડી ગતુ હોય છે આવા દરગીને રમમે જમ થાય છે ને પોને અગર તેના હાથમાંની મિષ્ટપણુ ઓ / સરસથી પડી જાય છે આવા દરગીને યજ્ઞ નેહ અપતુ નેત્રમે કમરમાં કુખાવો, પગની કગતર પદાધાત, અર્ધાંગાતુ મૃતગી તથા સાધા ધી નમળાઈ વિગેરેમાં લોહ પ્રચરત છે હુ રાગ અને મુત્રપિકના વ્યાધિમાં લોહ મહુ અપાય છે હુરોગની અદર લાડને કુમરજાની છ ના કાઠયની સાથે મેળવવામાં આવે છે મુત્રપિ ના વ્યાધિમાં તેમજ હુરોગની અદર ધણુ કરીને શેહ હોય છે, દરદીના શરીરમાં વિનકુર તાજન રહેતી નથી, મહેનત કરવાને માટે તેનુ વનણુ થતુ નથી અને દરદી હોગા ફેફરેત લાગે છે આમાં ધણુ ખરા ચિ હો લોહથી દયાય છે

અંતિ ઉત્પત્તિ કર્મ આવડોના રોગમાં લોહ અકળીર ઉપાય છે જ્યારે અલલ વિનસાનગાથી અગર હાથ રમથી નુસકપણુ આવે છે ઠીકનો ક્ષય થઈ ગએનો હોય છે અને

તે અવયવની શક્તિ વગી નગળી પડી ગએલી હોય છે ત્યારે
 પ્રહાર્યર્થનતની સાથે તોહનો ઉપદેશ સવોત્તમ છે વીર્યનાર ધણા
 નિમ સુધી લોહ નેસાથી આટ્ટે છે લોહ પર્પતી જે બીજી સામારણ
 પર્પતીઓની તારક મનાવવામાં આવે છે તે આ પચામૃત પર્પતી
 આ દર ને માટે જનુ કમી વરાય છે નીર્વિજ્ઞાન અને અલ્પ રતિ
 વિનામ એ ક્ષીણનાના મુખ્ય પ્રણેતા છે તેથી પ્રમરમા દુષ્પાત્રે થાય
 છે પગમા તુ યાય છે અને દરદીના શરીરનુ ધીરે વીરે ગોચર
 થનુ જાય છે લેહ આ જનુ નુક્શાન અટકાવવા અમર્થ છે નામૃક
 બાધાની સ્ત્રીઓને આગણુ રીને નગનો રા। યાય છે જે મકુરતુ
 મેનન કરવાથી દયાય છે આવી સ્ત્રીના હોય જુધા મગા રહે છે,
 મેનન કરવાથી નામ ચડી આવે છે જનુ અનિયમિત રીને દેખાય
 છે અગર ને થોડુ આવે છે યા નો તેમા પીડા થાય છે તેમજ નમ
 જાધને લીધે મૃતીક વખને તલ મંત્ર થઈ જાય છે આ રીયા દરદો
 તોહના મેનનથી મમાય છે પ્રશ્ન તોહની જનાવટ સ્ત્રીઓના પ્રવર
 રોગની અદર અસમ કરીને ઉપદેશી છે સ્ત્રીઓને જનને વિ મારક્ષત
 મેન આગર રક્ત પાણી અગર ગમે ને પડનુ દોષ ત્યાં તોહ ઉપ
 યોગી છે પ્રત્યક્ષ વખત સ્ત્રીઓના ગર્ભાંગરમાયાં જનુ કાકગનુ પાણી
 નીકળે છે અને તે ધણાજ લામા વખત સુધી રહે છે તથા તેમને
 અશ્વિન તથા માયાજુ દુષ્પતુ જનુ પીડે છે આ જુધા વંદો મરીરમા
 કૌરવ આવનાથી દૂર થાય છે જેને માટે તોહની રોગના મ્ય વિના
 છુટકા નથી નમજાધના ચિન્હ તરીકે જાગરને તેમજ તોગ માણુમે ને જનુ
 મુનતા જણાય છે ને તોટસા માટે તોહનુ સેવન કરવાનુ કહેવામાં આવે ॥
 મધુપ્રમેદ અને પેશામમા ત્યારે જાગ પડી તેમ ત્યારે તોહ અરાય છે
 જુદી જુદી જાનના તરફદોષી અદર રેડી સુધારણા નિ અવ ૫ ૪/૨૨
 છે માત્ર ઓરી તેમજ બીજી કમી જાનના ઓખા પડી શરીરનુ
 લોહી જાગી ગએતુ હોય છે શરીરની અદર જુદા જુદા શુભા

ટુટી આવે છે તેમજ વિચરિકા, કુષ્ઠ, ખરજ વિગેરે દરદોની અંદર લોડી સુધારવાની અને પુષ્ટિ વધારવાની અવસ્ય જરૂર છે. વિદ્રધિ, ગણગંડ આપચી, ગંડમાળ વિગેરે દરદોમાં લોડી સુધારવા સારું કાંચનાર ગુમાળ સાથે લોડ પા મંડુરની કોઈ પણ જનાવટ લેવામાં આવે છે. લોડી સુધારવાને ગાટે લોડ વગર બીજો એકે સારો ઉપાય નથી. ઇથ્યુ પ્રમેદ અને છાનીના ધડકામાં લોખંડથી સારું થાય છે. લોખંડ કેથ રંગવાને માટે બનિ ઉપયોગી છે. જુદી જુદી જનના ક્ષેત્ર જે આવે છે તેમાંના ઘણા ખરામાં લોડ રહેલું છે. જે ક્ષેત્રની જનાવટ ઉપર આવેલ છે તે ક્ષેત્ર પાણીમાં ઘાટી ઘસાડવાથી સફેદ થાળ કાળા બને છે.

લોહલસરખનાં અનુપાનો:-એક અથવા બે ગુંજમાર, પ્રમાણે

- (૧) શૂન ઉપર હોમ તથા ધીમાં મેળવી આપવી.
- (૨) ઇથ્યુજ્વર ઉપર મધ અને લોંડી પીપર સાથે આપવી.
- (૩) વાયુ ઉપર લમણ અને ધીમાં આપવી.
- (૪) શ્યામ ઉપર સુંદ, મરી, લોંડી પીપર અને મધમાં આપવી.
- (૫) ઠંડાઇ ઉપર મરી અને ખાવાના ધાનમાં આપવી.
- (૬) પ્રમેદ ઉપર ત્રિકુળાં અને ખડી સાકરમાં આપવી.
- (૭) ત્રિફાળ ઉપર આદાનો રસ અને મધમાં આપવી.
- (૮) વાનજ્વર ઉપર ધીમાં આપવી.
- (૯) પિત્તજ્વર ઉપર મધમાં આપવી.
- (૧૦) ક્ષુ પિત્ત ઉપર આદના રમમાં આપવી.
- (૧૧) એસી પ્રકારના વાયુ ઉપર નગેડેના રસમાં આપવી.
- (૧૨) વાન ઉપર સુંદમાં આપવી.
- (૧૩) વિત ઉપર સાકરમાં આપવી.
- (૧૪) ક્ષુ ઉપર મધ અને લોંડી પીપરમાં આપવી.
- (૧૫) નિધિરોગ ઉપર તજ, એલચી અને લખણપત્રમાં આપવી.

(૧૬) પ્રમેહ અને વલીપક્ષિત ઉપર ત્રિફળામાં આપવી.

(૧૭) રક્તપિત્ત ઉપર ખડી સાકરમાં આપવી.

(૧૮) બળશક્તિ ઉપર સાટેડી અને ગાયના દુધમાં આપવી.

(૧૯) પાંડુરોગ ઉપર સાટેડીના રસમાં આપવી.

(૨૦) વીસ પ્રમેહ ઉપર હળદર, લીંડી પીપર અને મધમાં આપવી.

(૨૧) મુત્રકૃચ્છ ઉપર શિલાશ્લતમાં આપવી.

(૨૨) પંચકાસ ઉપર અરકુરિ, લીંડી પીપર, દ્રાક્ષ અને મધમાં

આપવી.

(૨૩) અગ્નિમાંંચ ઉપર તાંબુલ [પાન] માં આપવી.

(૨૪) સર્વ રોગ ઉપર ત્રિફળા અને મધમાં આપવી.

અશુદ્ધ લોહ ખાવાથી થએલ દોષનું નિવારણ:—એળચીના ચૂર્ણને મધ અને ખાંડ સાથે સેવન કરવાથી અથવા નસોતર અને સિંધવનું ચૂર્ણ ગરમ પાણી સાથે સેવવાથી અથવા મધ કે સાકર સાથે સફેદ ધરોના રંસનું સેવન કરવાથી અશુદ્ધ લોહીથી ઉત્પન્ન થએલ દોષ નાશ પામે છે.

અંગમાં લોહીથી વિકાર થયો હોય તો અગધીઆના રસમાં વાવ ડોંગ વાડી અગધોઆનાજ રસમાં આપવાં અને ઘણીવાર સુધી તડકામાં બેસવું એટલે દોષ નાશ થશે. અગ્રકબરમ વાવડીમના ચૂર્ણ સાથે વાવડીગનાજ રસમાં લેવાથી લોહથી ઉત્પન્ન થએલ શુળ્બો જલ્દીથી નાશ કરે છે. લોહવિકારથી કૃમિ ઉત્પન્ન થયાં હોય તો ગરમાગનો ગોળ લેવો, રેચ થયા માટે કે દુધ પીવું અને આદ્ય બધે કરવું.

માત્રા:—મોહબરમ ૧ રતીથી ૧ વાત, મંદુર ૧ થી ૨ વાત, મંદુવટિ ૨ થી ૪ વાત, લેહાસવ ૪ તોલા, પ્રદ્યુતિ મોહ ૦ થી ૦.૧ તોલા. ગૂંમંદુર ૦.૧ તોલાબાર, આમલકપાદિ લોહ ૧ થી ૨ વાત.

લોખંડ લેતી વખતે રાખવી જોઈતી સાધ્યેતી:-લોહની દવા લેતી વખતે ઝાડો કપ્પજ ધાવ છે અને તે કાળા રંગનો બતરે છે. ન્યારે એ ઝાડો ધણો કળો બતરે સારે થોડા દિવસને માટે લોહ બધે રાખવું. જ્યાં સુધી લોહનું સેવન કરવું હોય ત્યાં સુધી ખાટી ચીજ ખાતી નહિ તેમજ ચીણો ઉપયોગ બધે રાખવો. બીજા ધાર્મિક પ્રયોગની પેઠે લોહઅરુ પથ ૧૫-૨૦ દિવસ સુધી આપવી અને પાંચી બધે રાખવી અને પાંચી સર કરી. નીચે ચરમની અંદર તેમજ ને શરીરે હાથ પુટ હોય તેવા દરદીને લોખંડ આપવું નહિ.

શિક્ષાજીત

વર્ણન:-ગ્રીષ્મઋણમાં પર્વત ઉપર મોટી મોટી શિખાઓ હોય છે તે તાપ વડે ધણી તપી જાય છે સારે તેમાંથી રમ ઝરી એકઠો થાય છે તેને શિક્ષાજીત કહે છે. શિક્ષાજીત બે પ્રકારનું છે. એક પર્વતોપજ તથા બીજું ખાટું ખારી ભૂમિમાં ખાટી અને પાણીના સંયોગથી થાય છે તે. શિક્ષાજીતને માટે લોકોમાં તરેહવાર ગપ આપે છે. પંજાબી લોકો તે આ પ્રદેશમાં લાવે છે. તેને જિરે એવું કહેવામાં આવે છે કે તે એક જાનની રાત્રી ચીકળી ખાટી છે. દેહલાકોનો એવો મત છે કે પર્વત ઉપર પડેલી શિખાઓનો તે રસ છે. ખરો શિક્ષાજીત કવચિત્તજ મળી આવે છે. સાધારણ રીતે બગરમાં આપણે કૃત્રિમ શિક્ષાજીત જોઈએ છીએ. શિક્ષાજીતની પરીક્ષા માટે એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે જો શિક્ષાજીત ખરો હોય તો તે ઘેરા લાલ રંગનો હોય જ અને તેની અંદર જરા કાળા રંગની ઝાંઘ પડતી જણાય છે. તેને દેવના ઉપર મુકવાથી ધુમાડો નીકળતો નથી અને તેની સુગંધી ગૌમૂતના જેવી છે. પાણીમાં નાખવાથી તેની શેડો કુટે છે.

શિલાજીતની શુદ્ધિ:-શિલાજીતને ગાયના દુધમાં, ત્રિફળાના કાઠમાં તથા ભાંગરાના રસમાં ખુબ મેદન કરવું અને તેને અઠેક દિવસ સૂકવવું; તેવાર થત્ય તે શુદ્ધ શિલાજીત. શિલાજીતને શુદ્ધ કરવાની બીજી રીત એવી છે કે શિલાજીતને ઠંડા પાણીથી ધોવું. ત્યાર પાદ લોટાના ઠામમાં તે ખુડે એટલું ગરમ પાણી નાખવું અને શિલાજીતને હાથે વળી આ ઉના પાણીમાં ખૂબ યોળવું. પછી તે ઠામને તડકે મૂકી દેવું. આથી પાણીમાંથી શીણ વળી તર પાણી ઉપર જામી રહેશે. તર ઉતારી લેવી ને જ્યાં સુધી આવી તર ઉપર આવ્યા કરે ત્યાં સુધી તે ઠામ તડકામાં રાખવું અને તર કાઢના જવું અને તેની અંદર ગરમ પાણી નાખતા જવું. એકદમ વધારે પાણી ન નાખવું કારણ કે તેમ કરવાથી શીણ ઉપર ચડતાં નથી ને શિલાજીત હાથ આવેના નથી. શુદ્ધ શિલાજીતનો ભાગ પાણીમા તરની પેડે ઉપર તરી આવે છે. નીચે જે રંગડો રહે છે તેમાં ધુળ અને માટીનો ભાગ રહી જાય છે. રંગડો ફેંકી આવવો. શિલાજીતની જે તર એકકી થઈ હોય તેને તડકે સૂકવવી. આવી રીતે શુદ્ધ થએલ શિલાજીતને ત્રિફળાની, ભાંગરાની અને ગામૂત્રની ભાવના દેવી.

બનાવટ:-૧. યોગગજ ૨. ચંદ્રપ્રભા શુદ્ધિકા.

શિલાજીત મુળથીજ મૂત્રરોગને માટે પ્રસિદ્ધ છે. તે પેશાબની બળતરા શાંત કરે છે તથા તેની જલ્દિ કરે છે. ઉનવા, તથુખીઓ, પ્રમેહ, મૂત્રદૃઢ, અરમરી તથા બીજાં કેટલાંક દરદમાં મૂત્રની જલ્દિ કરી રોગને શાંત કરવો હોય ત્યારે શિલાજીત અપાય છે. ચંદ્રપ્રભા શુદ્ધિકા મૂત્રરોગને માટે બહુ સારી છે તેમજ ગરમ પ્રકૃતિને લીધે થએલા પિત્ત પ્રક્રોધને ને સમાવે છે. પ્રમેહ તથા ગમ્ભીની અસરને લીધે જ્યારે લોહી બગડેલું હોય છે ત્યારે લોહી સુધા. તે માટે ધણ વંખન સુધી ચંદ્રપ્રભાની યોગના કરવામાં આવે છે. કેટલીક વખત ચંદ્રપ્રભાની સાથે બંગ વિગેરે ધાતુઓ અપાય છે. ગરમીને લીધે શરી-

રમા જે માંસ મેકના સુમદા વિગેરે થયા હેવા તેને ચંદ્રમા સુધારે છે જે કીણી કીણી રમી અને આપ પુરાની જનનેન્દ્રિયાથી નીકળે છે તે શિનાહત ઝેરનાના અમર ચંદ્રમા સા સેવનથી દુર થાય છે શીત, પિત્ત, ઉદ્, કુન્, મિઠમ (ચિત્તી) વાનરકા વિગેરે તમામ ત્વક દોરની અદર ચંદ્રમા કાપદો કરે છે તમાના ઇર્ષ્યા વ્યાધિની અદર શરીરનું મોખન મરણી જરૂર છે જો મન કપચા મોખન વિધિની અદર આરી જન છે તેથી ચંદ્રમા ઇર્ષ્યા ત્વકદોરમા મરી પેડે ઉપ-યોગી થક પડે છે વીર્ય આવ મ્મ કોવની મિનુન શરીરમા નબ્બ જાગ રહેલી, નસુમક ન વિગેરે દુઃખા મનનો અને મરણી માટે મોઢા દુવની માથે મિનાહત પીએ છે તેથી તમામ જનના શુકદોર દુવાય છે તે દુખ અને ધાતુને એવરણી દુરા મથાર છે શિનાહતની પોષ્ટિક અમરનો તોમા ધણો મોદ છે અને તેના માટે ધણા લોગ તે નાને પોનાના ધમા રામે છે અને પ્રગમે તો ઉપયોગ કર છે. પ્રદર તમા નસુ દોરને તે સુધારે છે તમા સ્ત્રીના દુલિન ધએન ગમી ગયતુ શિનાહત મોખન મે છે શિનાહત પુષ્ટિને માટે સ્ત્રીના મરતા પુત્રને વધારે લોગ છે તેથી જરૂરજિન પ્રગમ થાય છે શિનાહત ઉરમ કાપ અને જામના રોગમા પચુ બહુ વરાય છે તે મગજને મોખન આપે છે અને જૂની જૂની જનના વાવ રોમ ઉપર અપામ છે ચોમનાજ એ મોખને માટે તમા મોખના તરીકે ઉપયોગમા આવે છે ચોમરાજ અને ચોમરાજ યુગળ એ બનેલી બનાવ ત ન જુની છે ચોમરાજ સુમદની બનાવ સુમદના પ્રકરણમા બતાવનામા આવી

ચોમરાજ યુગળ—ચિત્કમુજ પીપગીયુળ અન્નમો, વગીઆમી વર્ગીંગ, શર્ દેવદર ચરક એમથી ચિધાનુષ્ઠ ગરતા કુનીજન, ચોખર, ધાણા, હરડા એક આમળા નાગરમોથ સઠ, મરી, પીપર, વાગો, જવખાર તજ, તમાનપા અને તાલીમખત એ સર્વ ચીજો સમ બાજે કાઢ તે બંધી દુઃખો મગજર સુમદ નાખી તેની અદર ધી

(૬) પ્રમેદ અને પ્રદર ઉપર શિનાગ્રત મધમા ચાપવા દ્રવ સામ્રમા આપવું

માતા-શુદ્ધ નિશાગ્રત એકથી બે રતી, ચેતરાગ્રત બે આનાથી પાનના બાર, ચન્દ્રમા બે વાવ.

શંખ CONCH SHELL

વર્ણન-શંખની કિંપતિ સુમુદ્રમા થાય છે. વામાવર્ત અને દક્ષિણાવર્ત ગ્રેમ બે જાતના શંખમાં દક્ષિણાવર્ત શંખ સારો ગણાય છે, શંખમુખ ૧ પશુ એક જાતનો ચુનો છે જેમ ધોળી કાકીમાથા થાય છે તેમ શંખને બાહ્યથી પણ ચુનો થાય છે માટે શંખ ભરમના મથાળા નીચે ચુના નિમે પણ દક્ષીણ સમજવી. ઔષધ તરીકે કળી ચુનો વપરાય છે મન્દાષ્ટ પાપાચુને બહીમા નાળી પકવવાથી કળી ચુનો તૈયાર થાય છે તેમજ શંખ, ઝાડી તથા જીજી જાતની છીપે બાળવાથી પણ ચુનો તૈયાર થાય છે જે ચીજનો ચુનો કરનામા આગ્રો રોય તે ચીજ પ્રમાણે સરકૃતમા શંખભરમ, કપર્દિકે ભરમ. ગુપ્તિકે ભરમ અને રામુદ ભજમ નિમેરે નામે આપેના છે

સોરંદ તથા મારેણ - શંખને લીંચુના ગસની અંદર દોના પત્રથી મે આઠ કનાકે શંખનાથી ગુદ્ધ થાય છે પછી તેને મૂસમા નાળી તેડુ મેટુ બધ કડી બાળી રાખી મકનો, અથવા શુદ્ધ ચએના શંખના કપ્ડા મેનસાના દેનતામા લાન થાય ત્યાં સુધી તપાવી લીંચુના રમમા ઝગોળવા તથા બારીક ખવ કરી રાખના

બનાવટ - ૧ રાખ ભરમ ૨ અગ્નિ કુમાર ગસ ૩ શંખરદિ ૪ ચદોદ્યાવર્તિ ૫ કળી ચુનાનું પાણી

૧ ગાખભરમ - આની બનાવટ ઉપર અપાઠ ગઈ છે,

૨. અગ્નિકૃમાર રસ - શુદ્ધ દમ્બુ, શુદ્ધ પારો અને શુદ્ધ ગાયક એ ત્રણે અંકેક ભાગ, શુદ્ધ વજનાગ, કોડી ભસ્મ તથા રાખ ભસ્મ એ ત્રણે ત્રણ ભાગ અને મરી આઠ ભાગ-એ સધાગને લીંમુના રમમા ૧૨ કલાક સુધી ખન કરી તેની ગોળી નાન વાનની વાળી

૩. ગ્રાખવટિ-આમનીની ઝાનની રાખ ૪ તોના અને પચ વનણ ચાર તોના મેળવી ખરવની અદર લીંમુના રમમા ભોળવી ગખના પછી ૪ તોના રાખના ઝડકા લઈ હાથે ઝીંજી ભુકો થાય ત્યાં સુધી અગ્નિમા તપાની આગના લીંમુના રમમા નાખી તે મને ચીત્ત મન કરી તેમા હોંગ, મરી, સુક અને પીપર એ દરેક આઠેક તોનો નાખી તેમા શુદ્ધ ગંધ, શુદ્ધ વજનાગ તથા શુદ્ધ પારો દરેક પાપ તોનો નાખવા અને એ બધાને સાથે મેળવના ત્યાર બાદ ખરવમા નાખી તેનું ખુબ મન કરતું પછી તેની ગોરના ઠંડી ગોળીઓ કરી

૪. વ્યદ્રોદય વર્તિ - રાખનાથી બેહેડનો ગર, હગ્ગ, મન રીન પીપર, મરી કંક તથા વજ એ સધાગને રામ ભાગે લઈ તેને બકરાના દુધમા બારીક વાળી તેની જવના જેવડી જાગડાં લાગી પાટ કરી

૫. કળીચુનાનું પાણી - એક ભાગ કળીચુનો અને એકસો સાઠ ભાગ સાં પાણી. કળીચુનો પણીમા ડોઢ તે પાણી આઠરી ગેડે ત્યારે ઉપરથી નીતારી લેવું

ગુણ - વાતહર, પાચક રોપણ તથા દબક

ઉપયોગ - રાખભસ્મ આગળુને મારે ઉત્તમ દવા છે બપોરે ગોળ આપે છે અગર ખાટા ખાટા પચગ્ગ ગાની દાન અનાઇ જન્ય છે તેમજ પેટ નડી ગાની આફરો થઈ આ મે દોષ છે ત્યારે રાખ ની કોઇપણ બનાવ વેવાથી ફાયદો થાય છે રાખવળીની એક અગ

મે ગોળી લેવાથી તેમજ અગ્નિ, માગ્ન્ય વાન માનામાં લેવાથી પેચુક
એકદમ બેગી જાય છે જ્યારે જલનાગ્નિની અદ્ય અનુરમની ધણી શ્રદ્ધિ
થઈ હોય છે અને તેથી ઉતરી તથા ઝાડો ચલા કડે છે તથા દહીં જેવા
ગેદડાસાથો ઝાડો ઉતરે છે ત્યારે કળીચૂનો અગ્નિ શખની કાષ્ઠપણ
જનાવટ લેવાથી કાષ્ઠો થાય છે માગ્ન્યને જ્યારે દુધ માફ નથી
આવતું અગર અશ્વર્ણની અદ્ય ઉતરી મ્હી દુધ કાઢી નાખે છે ત્યારે
મે બાગ દુધ અને ઝેર બા । કળી ચૂનાનું પાણી નાખી તે દુધ બાગકને
પાનું હોય તો તે પને છે અને પેટમાં જે છે મેળા માથુમેળે પથ
જન્યા પડી થતી ઉતરી દયાનસને મારે કળી ચૂનાનું પાણી આપતું
ચોખ્ખ છે જન્યા પછી ૨-૮ દાઢે પેગમાં દુધાસાને બાન જણાય છે
અને તેથી પેગના જુના જુના બાગમાં તેમજ વામામાં યુગ નીકળે છે
તથા વખતો વખત ઝાડે જવાની ખણુમ થાય છે ત્યારે શખજનીની
ગોળી ધણી અસરમગ્ન નીનક છે ત્રિપ્તિકા અથવા મેનેરામાં શખજની
એ ધણો સારો ઉપાય છે તેથી કાઠ અશ્વર્ણનો અસર રહી ગયો હોય
તો તે તગ્ન દૂર થાય છે તેમજ તે ઉણ વીર્ય છે તે ચક્રતોદર તથા
લીંદોડ ઉપર માર્ક કામ કરે છે તથા હેડખે બેસાડસાને મારે અપાય
છે અર્શ અને સમહબીની મદાગ્નિને તે દૂર કરે છે તથા જલનાગ્નિને
તે પ્રતીપ્ત કરે છે શખ જરમ લીંચુના રમમાં લીંદોડર તથા ચુભોડર
ઉપર અપાય છે

અશ્વર્ણની નિકૃતિ વિનાય દેશીરોગો શખનો ખીજા દુરોદ્દમાં
ખાસને મારે ઉપયોગ કરતા નથી પણ જહાજ સમાડસાને મારે તેઓ
તેના ખુ ઉપયોગ કરે છે જે જે તફદોપની અદ્ય ધણી મેળ
આવતી હોય તે ઉપર કળી ચૂનાના પાણીના પોતા મુકનાથી-મેળ સાત
થાય છે તથા કઠ જલની આને છે મે અદ્યના પર નિગેરેથી કચાચતા
બાગને શુષ્કતા આપે છે અગ્નિથી જોના બાગ ઉપર ફડ ફાલવાની
ગામડી ઉખડી જલ ઉપરો બાગ આગો થઈ જાય ■ ત્યારે કળી ચૂનાનું

પાણી અને અળસીનું તેનું સમ ભાગે મેઘની તેને હવાથી તેમાં કપડાં બોળી તે મેઘના ભાગ ઉપર મુકવાથી ઘણો સારો ફાયદો થાય છે તેથી દાદનું સમન થાય અદૃષ્ટ હાનિના ભાગ પેસી શકે નથી સગા થનાનું કારણ નર થાય છે અને રૂઝ જનદીથી આવે છે, અન્યગતિકા નામનો જે તુલ્ય તત્ત્વોનું છે તેની રીઝની પોથી પડવાને માટે છીપનો ચુનો અને ફૂકડી ઝોંઘ ક્ષાત્ર માથે વારવાર મેઘની લગાડવામાં આવે છે

દમક તરીકે કળીચૂનો, સાંજખાર અને મૂળાના ક્ષાત્રનો ચેપ પાણીમાં વાગી નગાડવાથી નાના મસા ખરી પડે છે તથા મોળી ગળી બાહુરું વિગેરે ગળી પોચા પડી જાય છે ટેટીક વખતે આ તેપ સાથે મોરચુનું અને ટેટુ નાખવામાં આવે છે કળીચૂનો ચોપડવાથી વાળ ખરી પડે છે અને તે નગાડવાની રીત એવી છે કે કળીચૂનો અને હરતાળ મમભાગે નહીં પાણીમાં નાખી ગરમ કરી તેનો વાળવાળા ભાગ ઉપર ચેપ કરવો આથી વાળ તગતજ ખરી પડે છે હરતાળ પાવનામાં કળીચૂનો ટેક રૂપીઆભાર અને પનાશનો ક્ષાર અગ્રધા રૂપીઆભાર એ મનગાને આક્રમણ છીરની અદર ખન કરી વાળ ઉપર લગાડવાથી વાળ ખરી પડે છે નાગવાના કામમાં તેમજ વાળ ખેરવાના કામમાં કળી ચૂનાને બદલે ટેટુક સાદો ચુનો પણ વાપરે છે કળી ચૂનો તે નરમાર બને તે મમભાગે બેગા ઝી તે સુધવાથી ઝીકા આવે છે અને તેથી માથું તખતુ મળે છે

આખના રોગની અદૃષ્ટ શખ એમને એમ વપરાય છે અદૃષ્ટ વત્તિની અદર શખનાની એમને એમ કામ નામે છે તે આજવાથી આખનું તાણું કુતું મ્પાન છે તથા કામતની અદૃષ્ટ આખે આવતું અધારુ નર થાય છે તેમજ તેના સ્વેત પ ની ઉપર ચની માસની રૂઝિ કપાય છે

ગાંધસમના અનુપાનો - શખખરમ ૧ વાન આપવી

૧ શુગ ઉપર થી તેનો અરધો અને એક ચણોડી ખાર રોડની હોગમાં બે ગીબાર શખખરમ આપવી

૨ અણ્ઠ્ય ઉપર શખમરમ હોંનુનારમમામાકર નાખી તેમા આપવી.

૩ ઉવગ ઉપર શખમરમ એક ગુલનાર પાનમા આપવી

૪ વિદાય ગગ ઉપર શખમરમ, સિંધવ, હોંગ અને ત્રિકટુનુ ચૂર્ણ ગગમ પાણીમા આપવું.

૫ પ્તીહોદર ઉપર આગ પાટેલા હોંનુનારસમા શખમરમ ૮-૧૦ મામા નાખી તે પાત્રી એટલે કાચમા જેની વધેની ૧લીદનો નાશ થશે

૬ આમાનિનાર ઉપર નાનકળનુ ચૂર્ણ અગ્રો મામે, ધી અરથો તેનો, એમા ૫ ગુલનાર નખમરમ આપા

૭ અનિશન અમદણી ઉપર શખમરમ અગ્રો મિશ્રવ નણુ માસા પરિન્ત મરમા આપવું એટલે મ્હણુ સમહણીનો નણુ નાશ થશે

મા ૧૧-શખમરમ ૧ વાન, શખરની ૧ થી ૨ જે મા અભિકુમાર રમ એકથી બે નાન, કળી ચૂાનુ પાણી ૧થી ૧૦ કપીઆમાર

શંખજરુ \ SPECIES OF SHANKTILS

વર્જુન-શખજરુ સા કંપમે લેડુ દગે તેમા ચોળા જુખરા રગના અને ચિમશવાળા મા આવે છે એ અનિગય મુદુ હોય છે

ખનાય-શખજરુનો પેપ

શખજરુનો લેપ-શખજરુ ૫ ભાગ મથો એક ભાગ એ બને સાથે મેળવી તેનો ડીડી અદર પેપ મરનો

ગુણુ-સ્તબન અગ્રો રમત સ્તબક

ઉપયોગ-શખજરુ એ ક્ષોનક પાથ છે અને નેટના માટે કેટનાક વેદો તે બને ત્યા સુધી ખાવાને માટે નથી વાપરના અતિશય રક્તાતિમાર, અત્યાર્તવ તથા ગમે તે જામમારી જેની પાસુ હોય ત્યારે

તે અપાય છે. તેની ક્ષેત્રફલ અમર ન જણાય તેટલા માટે તે ખાડ અગર દુધના તરની અંદર અપાય છે. ઉપદેશના જુલુની અંદર તેમજ બીજા કોઈ બાગની અંદર ઘાંતે પડતું હોય ત્યારે તેનો લેપ કાગડવાથી સાત થાય છે તેથી રમીતો બાગ સુકાઈ જાય છે અને રૂઝ જવડી આવે છે. કાયાનો અને શંખચરાનો જે ઉમેરો ઉપર ખતાવ્યો છે તે ઉપદેશને માટે ધણો મારો છે. શંખછત્ર ૨ તોલા ગેર ૧ તોલો, રાત્રી ૧ તોલો, મુરદમી ૧ તોલો, મીઠુ ૩ તોલા અને ઘી ૫ તોલા કાઢ પહેલા મીઠુ અને ઘી કઢી પડી તેમાં ગાદીના ઔષ્ધો નાખી ગરુને પાણીથી ઘેંછ નાખી, તેનાપર પટ્ટી લગાડી. માથાના ખોડા થરો હોય તો શંખછત્ર, ચીકણી ચોપડી અને ઘોળા કાયાની ભુડી માખણમાં ખરત્ત કરી ચોપડી, કાન વહેતો હોય અને કાનમાં દાદ થતો હોય તો શંખછત્ર તથા ઘોળા કાયાની વસ્ત્રમાળ ભુડી કરીને માખણની પરાશમાં નાખી ને કાનમાં નાખવું. મુખગેગ ઉપર શંખછત્રનું ચૂર્ણ માખણમાં કાવડી મેહાડમાં ચોપડવાથી મુખરોગ મારો થાય છે, અથવા ગેરુ અને શંખછત્રનું ચૂર્ણ આપવું. અટકાવ ધણો દેખાતો હોય તો તે ઉપર શંખછત્ર અને પાપાણુ બેલ્તુ ચૂર્ણ દુધમાં આપવું.

સાજખાર NATRON.

વર્ણન — સાજખાર પંજાબની અંદર અને છે. અહીં જાતરમાં તેના કાળા કટકા આવે છે અને તેના ઉપર મીઠાનો તર જતો રહેલો હોય છે. જેની મીઠે માટીના વાસણમાં આજો મીઠુ ગળીએ તો એક બે ચોમાળા પડી માટીના ઘાન ઉપર મીઠાનો ઘર બદાર જામેલો દેખાય છે તેમ સાજખારના કાળા કટકા ઉપર મીઠાનો ખાર જતો જામેલો હોય છે. તેને બાગમાં અંદરથી કાળો જાળો મએય બાર્બ નીકળે છે તથા અંદર કટકાને કેમણે ઘોળા ઘોળા ટપકાં દોાય છે. પંજા-

અંની અંદર ખાગી ગાદીની ભોંય ઉપર દેટલીક મનનાં ઝાડો ઉગે છે. તે ઝાડોને કાપી સૂકવી છ શીટ ઉડી અને તથા કુટ પહોળા બટ્ટીમાં બાળવામાં આવે છે. બટ્ટીની અંદર મોં બધે તથા ચાર ઉંધા ધણ મૂકેલા હોય છે અને તેના ઉપલા ત્રણે બાજુમાં બારીક છિદ્ર પાડેલ હોય છે. જેમ જેમ ઝાડનાં બળનાં બળ છે તેમ તેમ તેમાંથી રસ નીકળે છે તે ધણની અંદર પડી જામતો જાય છે. આ સાંજખાર કહેવાય છે, અને ન સંતી ઉચો ગણાય છે. આ રસ ધણની અંદર પડે છે તેથી તેને 'લોચા સાંજખાર' કહે છે, બટ્ટીની અંદર બળેલાં સાકડાં, ધૂળોનો ભાગ, તથા યોડાક રસ ઉપર રહે છે તે સાદો સાંજખાર છે અને ઘણો દુઃકો છે.

બનાવટ—: સર્જિકાદિ ચૂર્ણ.

૧. સર્જિકાદિ ચૂર્ણ—સાંજખાર ૧ ભાગ, જવખાર ૧ ભાગ અને પંચ લવણ ૫ ભાગ એ ત્રણે મીઠાને બીજોરાંના રસમાં અથવા દાડમના રસમાં ગ્રૂગ ખરસ કરી તે ચૂર્ણ તડકે સૂકવવું.

ગુણ—પાચન, દીપન અને વાતહર.

ઉપયોગ—એનો ઉપયોગ જવખારને મળતો છે. પેટચુક, આદરો, ગોટા તથા પેટનાં કેટલાંક દરદોની અંદર તે વપસાય છે. તેથી જઠરાગ્નિ પ્રદીપ્ત થાય છે, બૂખ લાગે છે અને પેટની અંદરનું શૂન્ય બંધ થાય છે. સર્જિકાદિ ચૂર્ણ પાવણામાર માત્રમાં લેવાથી જઠરા પાંચી પેટમાં ચુક થતી હોય અથવા ખાટા ધચરકા આવના હોય તથા દાંન અંખાણ ખાટા થઈ જતા હોય તો સારો ફાયદો થાય છે. અંજીરનાં દરદમાં સાંજખાર ઘણો ઉપયોગી છે. સાંજખાર, ગેંદાચાકડી તથા અંખાણદળદર એ ત્રણેને વાટી નવશીકાં કરી કચર, ધુમપા તથા મંદમાર ઉપર લગાવવાથી બગી ગએલું લોહી નુકે છે અને સોજો દુઃકો પડે છે. સાંજખાર અને જવખારને પાણીમાં વાટી તેની ધુમ્પી કરી પાકતાં ચુમણ ઉપર લગાડવાથી તે તરત કુટે છે.

સિંદૂર RED LEAD

વર્ણન—સિંદૂર એ સીમાનો એક દારૂ, અને તે અત્યંત પૂજા મળે છે. સિંદૂરને શુદ્ધ કરવાની રીત એવી છે કે તેને લીંઘુના રમમા ખરન કરી તડકે સૂકવી નાખવો. અથવા સિંદૂરને દૂધ અને ખગશના મેગથી શુદ્ધ કરવાનું પડિતોએ કલ્પુ છે. સિંદૂર લીંઘુના રમમા ધુટી તડકે સૂકવી પછી ચોખ્ખાના ધેવરામણમા ધુટી તડકે સૂકવનાથી શુદ્ધ થાય છે. ઔષધના ઉપયોગમા જે સિંદૂર નેવાડ તે કલ્પમ રગદાગ અત્રિતો સલ્ફન કરનાર સક્ષમ રિંગ્ડ ૨૫૦૦ જડ, અને મુલ હોતુ જોઈએ સિંદૂર ખાસને માટે રિયિંગ્ડ ૫૦૦૦ છે.

ખનાનટ—સિંદૂરાદિ તૈન

૧, સિંદુરાદિ તૈન—સિંદૂર ૪ તોના ૭ ૮ તોના ગામીડ તેન ૬૪ તોના તથા ખાણી ૨૫૬ તોના નાખી તેનુ ગીનમર તૈન સિદ્ધ કરતુ.

ગુણ—દૃષ્ટ શોધન અને રોપણુ સિંદૂર ઉપચાર છે. ૨૧૦ રિસર્પ, કુષ્ટ કકુ અને વિનાશક છે તથા માગેના હા કાને માગાર નથુને શુદ્ધ કરનાર અને ચઢાને બરનાર છે.

ઉપયોગ—સિંદૂર તડકોડ ઉપર બહુ ચોપડાય છે ખરનતુ, ખગ દ. કુલ રિગેરે ઉપર સિંદૂર માર ગમ કર છે. સિંદૂર અને મરીતો ધીની માથે મેગની ખરનવા ઉપર લગાડનાથી ખરનતુ જેમી જાય છે તેમજ સિંદુરાદિ તૈન આગળી ઉપર ચોપડવાથી આગળી દનકી પડે. રિયિંગ્ડ રિગેરે અંક જાનના કુષ્ટ ઉપર સિંદૂર લાગુ રી છે.

સીસું-નાગ LEAD

વળુન:-સીસાના કાળા તેજવાળા- મોટા દડા આવે છે. તે પોતું અને ઘણું વજનદાર હોય છે. સફેદો, સિંદુર, ચૂરો અને બોદાર કાંકરો એ જ્યાં સીસાના દાર છે.

શોધન તથા મારણ:-સીસાને અગ્નિ પર તપાવી તેનો રસ કરી તે રસને આકાશના છીરમાં ધરવો. એક હાંડલીમાં આકાશનું છીર ભરી તે ઉપર સહિદ દાંકણ કરી તે છિદ્રમાંથી સીસાનો રસ રેડવો. જો વાસણ ખુલ્લું રાખું તો સીસાનો રસ છીરમાં પડવાથી ઉડશે અને ખંદુકની ગોળીની પેઠે શરીર ઉપર ચોંટી રહેશે. માટે આકાશના છીરના દામ ઉપર દાંકણ દાંકણ એટલુંજ નહિ પરંતુ ફક્ત છિદ્ર ખુલ્લું રાખી પછે દાંકણની ઉપર પણ મોટાં વજન મુકવાં, ધરણ કે તેમ નહિ કરવાથી સીસાના જોરથી તે દાંકણ ઉડશે અને શરીરને છળ કરશે. ત્રણ વાર ધરવાથી સીસું શુદ્ધ થાય છે. આકાશના છીર વગર કુંવારના રસમાં, ત્રિજ્ઞાના કદામાં તેમજ ગોમૂત્રમાં ધરવાથી પણ શુદ્ધિ થાય છે. પણ આકાશનું છીર ઉત્તમ છે. શુદ્ધ સીસાને અગ્નિ ઉપર તપાવી રસ કરી તેમાં તેથી યોગ્ય ભાગનો અપામાર્ગ દાર નાખી અગ્નિના લાકડાંથી દહાવવો. આથી તેનું ખારીક ચૂર્ણ થશે, ચૂર્ણ થયા પછી તેનો આક્રોશ ભાગ શુદ્ધ મનઃશીલ નાખી લીંબુના રસમાં ખવ કરી મજાપુટ દેવો; તેથી શુદ્ધ નામનરમ થાય છે. જે ચાર વખત પુટ દેવાથી ઉત્તમ ભસ્મ બને છે. આ સિવાય કેટલાક વૈદ્યોનો મન એવો પણ છે કે સીસું ઉડ્યે ત્યારે તેની અંદર અપામાર્ગ દાર નહિ નાખતાં ફક્ત શુદ્ધ મનઃશીલ નાંખવું. તે સિવાય સીસાની ભસ્મ કરવનો રસ્તો એવો છે કે સીસાનો રસ થાય ત્યારે માથે આમલીનાં છોડીયાંનો જુકો થોડો નાખતા જવું અને સોઢની રાણીથી છુટવું. ફક્ત સીસાંથી ચોગ્ય ભાગનો આમલીનો જુકો નાખવો

એક પ્રકાર ધુટવાથી સીસાની ભરમ થાય છે. ત્યાર પછી તેમા મમ ભાગ મનશીલ નાખી કાઢ્યાં વાટી શરાવ સપુટ કરી મળપુટ દેવા આથી શુદ્ધ નાગભસ્મ થાય છે. નાગભસ્મ ધોળા અને રાતા એવા બે રંગની કરવામા આવે છે. વાય રંગ આવવાનુ કાણુ મનશીલ છે. સહેત રંગની નાગભસ્મમા મનશીલ નાખવામા નથી આવતુ.

ખનાવટ - ૧. નકાનત્વ રસ ૨ નાગભસ્મ.

૧. વડવાનસ રસ - ૧ ભાગ શુદ્ધ હરતાપ, ૧ ભાગ શુદ્ધ પારો, ૧ ભાગ સીસાની ભરમ, ૨ ભાગ શુદ્ધ ગધેક અને ૧૧ ભાગ મરી એ બધા બરાબર મેળવવા

૨ નાગભસ્મ-આની ખનાવટ ઉપર અપાઠ ગણ છે.

શુભુ - નાગભસ્મ કાપ, વાણ, ગોગો, પાકુ, બ્રમ, કૃમિ, રાગ, ક્ષ, પ્રમેદ, ઉષરસ, ગમ્મહણી, શુદ્ધોગ, અગ્નિમાદ, ઉદર દોષ, આમ વાત, કૂટ, વીર્યદોષ, તથા અર્ધનો નાશ કરે છે તેમજ તે કટુ, કૃમ, પિત્તકર, અર્ધુ અને સ્તિન્ન તથા પૈટિક છે

અશુદ્ધ નાગભસ્મના દોષ:-અશુદ્ધ નાગભસ્મથી ગોગો, અરુચિ પાકુ, કાપ વિગેરે રોગો પેા થાય છે, માટે આપણમા માત્ર શુદ્ધ ભસ્મ વાપરવી.

ઉપધોન:-નાગભસ્મ એકથી ક્વચિત્તજ વપરાય છે. ધણુ કરીને ખીજી ધાતુઓની ગમે કેટલીક ખનાવટમા તે આવે છે. કાપ, મેદ, સમ્મહણી તથા અગ્નિમાદ ઉદર તે અપાય છે તે પૈટિક ગણાય છે. અને તેને વીર્યની શક્તિ કરનાર માનવામા આવે છે વડવાનત્વ રસ ધીમા સેદાથી રોગ, રાગ, બરેન, પેટના રોગ, વાકુ, મદાગ્નિ વિગેરે દૂર થાય છે. સીસુ વાપરવુ એ વધુજ નેબમ બરેધુ છે માટે તે વાપરતી વખતે દરેક વૈદ્ય ધણીજ સમાગ રાખવી. જો તે અશુદ્ધ વપરાય તો ધણી નર્મની નુકસાની થાય છે તેથી શુભ, કૂટ, રક્તવિનાશ થઈ આવે છે.

નાગભરમતાં અનુપાતો:-૧/૧૦ ધડે બાર નાગભરમ આપવી.

(૧) કદ, વાયુ અને જલોદર ઉપર અજમો, લીંડી પીપર અને મધમાં આપવી.

(૨) ઉપકંઠ ઉપર શીતળ ચીની અને એળચીમાં આપવી.

(૩) ધાતુ હીચુના ઉપર માખણ અને ખડી સાકરમાં આપવી.

(૪) પ્રદર ઉપર વંશલોચન, ઝર, એળચી અને ખડી સાકરમાં આપવી.

માપા:-વડવાનક રસ ગુરુ ૧ રતીમાર અને નાગભરમ ૧/૧૦ ધડે બાર

સુરમે SULPHURET OF ANTIMONY

વર્ણન:-સુરમે જે જાતનો ચાપ છે. સીતીરાંજન તથા ખીને સ્ત્રોતાંજન. સીતીરાંજન કાળા રંગનો ચાપ છે, તથા અંદર અચકીત કટકાઓ દેખાય છે. તે મધક અને સીસાંનો સંધોગ જન્ય પદાર્થ છે. સ્ત્રોતાંજન જરા ભુંખરો છે અને તે ગુચ્છમાં સીતીરાંજનથી જરા ઉતરતો છે. તે હિંદુસ્થાન તરફથી આ દેશમાં આવે છે,

શોધન:-સુરમાને ખારીક વાડી તેને કીંચુના રસમાં ખરસ કરી ૧ દિવસ તડામાં સુકવવાથી તે શુદ્ધ ચાપ છે, ત્રિફળાંતો કાદામાં કિંવા ખાંભાના રસમાં પાચન કરવાથી પણ સુરમે શુદ્ધ ચાપ છે,

અનાવદ-૧ શુદ્ધ સુરમે ૨ નવનામ્ન

૧ શુદ્ધ સુરમે-શુદ્ધ કરેલ સુરમાને અગ્નિ ઉપર તપાવી ત્રિફળાંતો હીમની અંદર દડો કરી ખરવમાં પુનઃ લઈને, આવી રીતે સાત દિવસ સુધી તેને ગરમ કરી ત્રિફળાંતો હીમની ખાતના દેતી, પછી

જ્યારે ખુબ બારીક થાય ત્યારે તેની અંદર એક શૈર સુરમો, ઘોળા મરીના દાણા ૧૦ તથા એળચીના દાણા ૧૫ અને ૦૧ રૂપીઆ ભાર બીમસેની કપૂર નાખી તેને ખુબ લટકું. બાદ તેને ત્રણ દિવસ સુધી દરરોજ ગુલાબજળની બાવના દઈ ખલ કરવો. છેલ્લે દિવસે જ્યારે ગિલકુલ સફાઈ જાય ત્યારે ફરી એક વાલ બીમસેની કપૂર નાખી ખલ કરી શીશીમાં ભરી રાખવો.

૨ નયનામૃત:-સીસું શુદ્ધ કરી તેને અગ્નિ ઉપર તપાવતાં તે પાનજું (એગગેલુ) થાય ત્યારે તેની અંદર તેલચોળ શુદ્ધ પારો નાખવો. પછી તે બન્નેની બરાબર સુરમો નાખી ખુબ હલાવતું ને બરાબર ત્રણેતું ચૂર્ણ મળી જાય ત્યારે ત્રણેનાં સમમ ચૂર્ણથી દશમાં ભાગનું બીમસેની કપૂર નાખી તે સધળાંને ખુબ ખલ કરવાં, જે અજન તૈયાર થાય તેનું નામ નયનામૃત.

ગુણ-અમુખ.

ઉપયોગ:-સુરમો આંખના દુઃખમાં અત્યંત ઉપયોગી છે. સુરમો આંખના દરદની અંદર એટલો બધો પ્રસિદ્ધ છે કે સુરમા સિવાય ખીન્ન કેટલાક પદાર્થોના અંજનને પણ સુરમો એવું નામ આપવામાં આવે છે. એ પ્રમાણે ખાપરીઆના અંજનને રાનો સુરમો કહે છે અને મોતીના અંજનને ઘોળો સુરમો કહે છે પણ તેમાં આ ખરો સુરમો આવતો નથી. સુરમો આંજવાનો એક પાંચમ દેશમાં ધણો છે. કેટલાક લોકો ફક્ત ખુબસુરતીની ખાતર સુરમો આંખમાં આંજે છે. ખુબસુરતીને માટે તે આંજવામાં આવે તો પણ તે આંખને ફાયદો કરે છે. તેથી આંખને ડંડક થાય છે અને પુષ્ટિ મળે છે. કેટલાક ઉચ્ચ જાતના સુરમામાં સાચાં મોતી પડે છે અને તે પ્રમાણે તેની કીમત થાય છે. સુરમો આંખમાં જાંજવાથી આંખની જળવરા, જાંખ, આંખનું જળનું વિગેરે સાંત થાય છે. જ્યારે આંખ આગળ ધુમાડા ધુમાડા દેખાય છે તથા દરદીને દુઃખીક ચીંતે દિવસ પામેલી દેખાય છે તો દરદમાં સુરમો દિવ

ઠારક છે. બહુ વાંચવાથી આંખમાં ચઝેલી કમકામતી તેથી સુધરે છે. સુરમે પોતે આંખની અંદર ઠડા છે તો પણ તેની અંદર ખીજી ચીજો પડવા પ્રમાણે તેના ચુષ્ણનો ફેરફાર થાય છે. સુરમાની અંદર એવી ચીજો મેળવવામાં આવે છે કે તે આંખવાથી પહેલ પહેલું આંખમાંથી પાણી છુટે છે અને પાછળથી ઠડક થાય છે. જ્યારે આંખની અંદર ગરમી રહેવાને લીધે માથાની અંદર દુખાવો થાય છે ત્યારે સુરમે આંખવાથી માથું દુખતું મટે છે.

સુરેખાર NITRE OR SALT PETRE

વર્ણન:—સુરેખાર જે જાતનો આવે છે; એક ધોઝેસો તથા ખીજો વગર ધોઝેસો. ધોઝેસો સુરેખાર રંગે સફેદ હોય છે અને વગર ધોઝેસો સુરેખાર સફેદ પણ જરા મેસો હોય છે. ઔષધગા ધોઝેસો સુરેખાર વપરાય છે. સુરેખાર ધોવાની રીત એવી છે કે તેને ઉના પાણીમાં ગાળવો ને જે ડાળ વિગેરે ઉપર આવે તે કાઢી લેવો. પાછળથી તે પાણીને સ્વસ્થ રાખવું એટલે સુરેખાર નીચે જેસમે. ઉપરું પાણી કાઢી લઈ નીચે રહેલ સુરેખારની પાશ્વકશિષ્મ જમાવા દેવી. વગર ધોઝેસ સુરેખાર વાપરવાથી હાલડી થાય છે ને તે પીવે ધણે મુશ્કેલ છે. ખત્રી લોકો તેને રંગવાના કામમાં વાપરે છે. ઘરના કામમાં સુરેખારનો ધણે ખા થાય છે.

ગુણ:—મૂત્રક, સ્વેદક, અને શીતળ, “ સુરેખાર તીક્ષ્ણ, અતિ-ઉષ્ણ, રેચક, તીખો, કડવો, અગ્નિદીપક સદૃશ, ખારો, લઘુ, દાહક, સોષક, ગ્રાહક અને વાતનાશક છે. ”

ઉપયોગ:—સુરેખાર સ્વેદક હોવાને લીધે સખ્ત જ્વરની અંદર કામ માગે છે. સંતત જ્વર, સતત જ્વર, ફેફસાનો તીક્ષ્ણ વરમ તેમજ ચક્રત્ના તીક્ષ્ણ વરમમાં જ્યારે તાવ અણુઉતાર બર્થો રહે છે ત્યારે

ખીજી સ્વેદન દવાની સાથે સુરોખ્યાર અપાય છે. જે દરોગી અંદર
બળી હોય ત્યાં પસીનો લાવવા માટે સુરોખ્યારની યોગ્યતા દરદાં મૂકે
છે. તાવની અંદર પેશાબ થયોજ યોગ્ય અને વધારે દરદાં મૂકે.
સુરોખ્યાર સેવાથી પેશાબ વધે છે અને તેથી પડતો વારો દાદા પેશાબ
સ્વચ્છ ઉતરે છે; તથા પેશાબની અંદરનો દાદા સાંત થવાને માટે તે
પ્રમેદ અને તણખીઆની અંદર પુષ્કળ પાણીની સાંચે મળે છે.
તેમજ મૂત્રકૃચ્છની અંદર પ્રમેદથી પેશાબની અસપેક્ષતાને તે દૂર કરે છે.
મૂત્રાશય અને સ્વેદન એ બન્ને ગુણો તેમાં હોવાથી તે અત્યંત દેખતી
અંદર બહુ યોગ્ય છે. બાદ તાવની અંદર જેમ તે પસીનો લાવે છે તેમ
તે તણખે સાંત કરે છે તથા દાદાને બેસાડે છે.

મૂત્રાશય ગુણને માટે તે બલંદર તથા કમળામાં અપાય છે. મલ્દર-
ની અંદર દરદાં પેશાબ બાંધે ઉતરે છે તેથી પેટ મડે છે અને
દરદાંને હારી મડે છે. સુરોખ્યાર સેવાથી આ બધી દરદાં દૂર થાય છે.

અંદ્રપ્રવાહ:-ગુણિકાની અંદર શિશ્નાકૃત આવે છે પણ તે શિશ્નાકૃત
ન બને તો તેને આભાવે સુરોખ્યાર નાખવામાં કોઈપણ જાતની અડચણ
નથી. બાળકની અંદર બ્યારે મૂત્રકૃચ્છ બધાવ છે ત્યારે સુરોખ્યાર
શાયદો કરે છે. તીવ્રજી તેમજ ગુણી સપિવાની અંદર જેમાં દારીલ
મોઢી સાધારણ રીતે તપેડુ હોય છે તેવા દરદાંને ખીજી યોગ્ય દવા
સાથે સુરોખ્યારનું સેવન કરવું ઉચિત છે. પ્રમેદની અને પીડિતાત્વની
અંદર તે ઉપયોગી છે. દમની અંદર સુરોખ્યાર થવું આઠું કામ કરે છે.
અને તે વાપરવાની રીત નીચે પ્રમાણે છે.

૧૦ રૂપીઆમાર સુરોખ્યાર લઈ તેને ૮૦ રૂપીઆમાર ઉના પાણીમાં
નાખવો અને તેની અંદર અમલવાદી કામળા જે વજન મિનિટ રાખવા
પડે તેને દેવતાપર અંગર તંકે છેડેથી ગુલવા. આ કામળામાંથી
માર માંર ઈચ્છાં રૂમ કાઢો કાપી ગાખી લેખાંજા એર અગર બે
કાંડા ખાંજાં તેનું ધૂણું ન કરવાથી થયેજ સખ્ત દમ તોય તે પગ

નત્ય છે. આ ઉપાય ધરેજી સરસ છે અને તે દરેક વેધે અનુભવના જેવો છે.

દાંતના મંજનની અંદર સુરોખાર આવે છે તેની અસરથી ખેરી ગળા નત્ય છે અને દાંત સ્વાદ ઘન છે, આતું મંજન થોડા ધણા કિંમત આણુ રાખવું જોઈએ.

સુરોખારમાં લેવાના અનુપાનો:-૧ મૂત્રકૃત્ત ઉપર મુળાના પાંદડાના રસમાં આપવો ૨ મૂત્ર છૂટે છે તે ઉપર:-લીંબુ કાપી તે ઉપર સુરોખાર નાખી પેદુ ઉપર ચોળવું. ૩ શરીરમાંની ગરમી પર સુરોખાર હાસમાં આપવો. ૪ વળા ઉપર તથા ગાસા સુરોખાર લઈ તે ૮૦ તોલા ગરમ પાણીમાં નાખવો.

માત્રા:- ૧થી ૪ વાલ.

સુવર્ણમાક્ષિક.

વર્ણન-સોનામુખીના પીળા ચાચકીન કટકા આવે છે અને તેની અંદર સોનાની કટકીઓ જેવું તેજ હોય છે. તે ઉપરથી કોઈએ એમ ન ધારવું કે તેની અંદર સોનું છે. માક્ષિક તથા જાનનું થાય છે, સુવર્ણમાક્ષિક, રૈખમાક્ષિક અને કાંસ્થમાક્ષિક. સુવર્ણમાક્ષિક તાપીનદીમાં થાય છે. એનો રંગ સુવર્ણ જેવો હોય છે. એ કિંમિત્ સુવર્ણના મુલોથી સમાન છે, એટલા માટે સુવર્ણના અભાવે સુવર્ણમાક્ષિક આપે છે. તાપીનદીના તીરપરનું સુવર્ણમાક્ષિક પંચતર્ક હોય છે અને ને જોઈને દેશમાં થાય તે સુવર્ણવર્ણ હોય છે. સુવર્ણમાક્ષિક એ સુવર્ણવર્ણ કોણ રહિત નહ તથા હાથ ઉપર લસવાથી કાળાસ નજાય છે. સુવર્ણમાક્ષિક એ લોહાનો અને ગંધકનો સંયોગજન્ય પદાર્થ છે.

શોધન તથા મારણ-સોનામુખીના કટકા લઈ ખુન ખાંડી કપડે ચાળી ઓછા જુકો કરી તેથી ત્રીજો ભાગ કિંધાકુણ મેળવી

લીંબુના રસમાં ખુબ ઘુંટી લોહાની કડાઈમાં નાંખી નીચે ખુબ તાપ કરવો અને લોહાની કડાઈથી હવાવધુ, જ્યાં સુધી લોહાની કડાઈ અને ઉપર લખેલ દવા લાઝ થાય ત્યાં સુધી હલાવ્યા કરવું. પછી તેને કિતારી લેવું. આવી રીતે સુવર્ણમાક્ષિક લાઝ થાય ત્યારે શુદ્ધ થઈ-કહેવાય છે. શુદ્ધ થયા પછી તેને કળથીના કાચમાં, તેલની અંદર આગર બકરીના મૂત્રની અંદર ખરલ કરી ગજપુટ દેવાથી શુદ્ધ સુવર્ણમાક્ષિક બરમ થાય છે. ખીજ એવી રીત છે કે સુવર્ણમાક્ષિકનું ચૂર્ણ કરી કળથીના કાઢામાં ઊંચા અને બકરીના મૂત્રમાં નાખી ચુલા ઉપર લોખંડના વાસણમાં રાખી તેમાં ધુંદતા જવું એટલે બરમ થશે. ખીજ રીત એવી છે કે સુવર્ણમાક્ષિકનું ચૂર્ણ કરી કલેડામાં બાપી નીચે તાપ કરી લીંબુના રસ નારવાર નાખતા જવું અને લોખંડની કડાઈથી કે લોહાના હાથથી ધુંદતા જવું. એમ-એ પહોર સુધી કરી પછી વાસણ સાલ થાયએટલે બાણુ કે તૈવાર થઈ. ચોથી રીત એવી છે કે માક્ષિકના ચોધાગાને ગંધક લઈ માક્ષિક સાથે ખસ કરવો. પછી એરંડીઆના તેલમાં ઘુંટી ટીકડીઓ કરી શરાવસપુટમાં મુકી ગજપુટ આપવો. રીત થયે કાઢી લેવું એટલે સિંદૂર સરખી બરમ થશે. સુવર્ણમાક્ષિક બકરીના મૂત્રમાં કિવા તેલમાં અથવા કળથીના કાઢામાં કિવા ઊંચામાં ખસ કરી ગજપુટ આપવાથી બરમ થશે.

શુદ્ધ-સુવર્ણમાક્ષિક શોધક અને પૌષ્ટિક છે. " કડુ, મધુર, રસીન, મૌગવાહી, વૃદ્ધ, અશુભ અને રસાયન છે. મેદ, અર્સ દાપ, કુટ, કંઠ, પિત્ત, લીંગવર્તી, કંઠરોગ, પાંડુ, મેદ, ત્રિપ, ઉદર, મોત્તે, ચાગ અને ત્રિદોષ નાશક છે.

બનાવટ--૧. સુવર્ણમાક્ષિક બરમ, ૨. ગર્ભ વિનોદ રસ.

૧. સુવર્ણમાક્ષિક બરમ--આની બનાવટ ઉપર અપાઠ ગાઈ છે.

૨. ગર્ભવિનોદ રસ--સુવર્ણમાક્ષિક બરમ ૪ તોલા, હીંગળો ૪ તોલા, સુંઠ ૩ તોલા, મરી ૩ તોલા, લર્ધાંગ ૩ તોલા, ભવંત્રી ૩

તોના એ સર્વેને પાણી સાથે મેળવી અને રતીની એક એક ગોળી કરી.

ઉપયોગ-પૌષ્ટિક તરીકે તેના ઘુચુ લોખંડને મળતા છે. પાંદ-રોગ, મૂત્રરોગ, જગોદર-રોગ તથા નેત્રરોગની અંદર તે ઉપયોગી છે, અને જો જગ્યાએ લોક આપણું યોગ્ય લાગે તે તે જગ્યાએ સુવર્ણ-માક્ષિક પણ આપાય છે. શુક્રમેહ, અર્શ અને કુષ્ટ વિગેરેમાં તે ઉપયોગી છે. સુવર્ણમાક્ષિક ભરમ અને ગળો સત્ત્વ સમભાગે મેળવી તેની ગોળી દરી લેવાથી શુક્રપ્રમેહમાં ઘણો સારો ફાયદો થાય છે.

સુવર્ણમાક્ષિક એ શોષક પૌષ્ટિક દવા છે અને તેટલા માટે બીજી પૌષ્ટિક દવા નથી કે પારો, અગરખ વિગેરેમાં મેળવી આપાય છે. ગર્ભિણી સ્ત્રીના કેટલાક રોગમાં તેમજ કમકૌવત સ્ત્રીના ગર્ભાશય ત્યારે નયના પડી જાય છે ત્યારે વખનો વખત ગર્ભપાત થવાનો સંભવ રહે છે તથા કમુવાવડ આવે છે. સુવર્ણમાક્ષિક આવા દરદીને ઘણો જ ફાયદો કરે છે. ઘણું કરીને આવાં દરદીની અંદર ઉપદંશનો શક જાય છે. અને ગર્ભવિનોદ રસ નામની બતાવટમાં હીંગાળાનો સારો ભાગ આપવાથી ઉપદંશની અનેક વિકૃતિઓ ઉપર તે ખાસ ઉપયોગી છે. કમકૌવતી અગર ઉપદંશ અગર તે બન્નેના સંયોગથી કે ગમે તે કારણથી ગર્ભપાત થતો હોય ત્યારે પણ ગર્ભવિનોદ રસ વાપરવા કહેવું છે. સાધારણ રીતે દાર્દ્રિય સ્ત્રીને કમુવાવડ થતી હોય અને બીજું કંઈપણ કારણ ન મળતું હોય તેવા અનિશ્ચિત રસનામાં ગર્ભવિનોદ રસ પ્રસારત છે.

સોનાચુખ્તને મધની અંદર વાટી આંખની અંદર આંજવાથી આંખનું દુઃખ કપાય છે.

સુવર્ણ માક્ષિક અનુપાન—સુવર્ણમાક્ષિકને ગિરજાં, કદુ, મરી અને III એ અનુપાત યોજવાં.

અપકવમાક્ષિક દોષ:—અપકવ માક્ષિક અગ્નિમંદ, ખસ હાનિ, નેત્રરોગ, કુષ્ઠ, વિગેરે ઉત્પન્ન કરે છે માટે તેને ખરાબ રીતસર શ્રેષ્ઠ પદાર્થ ઉપયોગમાં લેવું.

અશુદ્ધ માક્ષિક દોષની ક્ષાન્તિ:—કળથીના હાથો અમવા હાથની હાથને પાણીમાં વાટી પીએ તો અશુદ્ધ સુવર્ણમાક્ષિક દોષથી મુક્ત થવાય છે.

માત્રા:—સુવર્ણમાક્ષિક ભસ્મ ૧ થી ૨ વાસ, ગર્ભવિનોદ રસ ૧ થી ૨ રતીમાર.

પદ્ધતિ:—ગર્ભવિનોદ રસ આશનો હોય ત્યાં સુધી તેસ, મરચું, ખરાબ વિગેરે ખાણું નહિ ને ધી, સાફ વિગેરે પૌષ્ટિક ખોરાક લેવો.

સોનું GOLD.

વર્ણન:—સોનું દેશી ઔષધિમાં એક ઉત્તમ ઔષધ ગણાય છે. ઔષધમાં સોનાનો વરખ તથા તેની ભસ્મ વપરાય છે. તેમજ ખીણ દેશીક માખાઓમાં સોનું આવે છે. ઔષધની અંદર ચોખ્ખું સોનું વાપરવું જોઈએ. તેની અંદર રેખાનો કે તાખાનો ભેગ હોવો જોઈએ નહિ. સોનાનાં પારીક પતરાં લઈ દરજીના ચામડાના બેવડાં નાખી મોઢરીથી કુટી કુટીને તેના બધું પાતળાં પતરાં કરવામાં આવે છે. તેનું નામ વરખ.

શોધન તથા મારણ:—ચોખ્ખું કુદન લઈ તેને તપાલી કાંચમાં, તેસમાં, કળથીના ક્વાથમાં, ગીમૂત્રમાં અને હાથમાં ઠંડુ કરી શુદ્ધ પાણીથી ધોઈ નાખવાથી શુદ્ધ સોનું થાય છે. સોનાનાં શુદ્ધ કરેલાં ચોખ્ખાં પતરાં લઈ તેમાં જે ભાગ પારો નાખી રાંધિના રસની અંદર ખુબ કુટી તેનો મોઢો કરવો અને તે મોઢાના વજન પ્રમાણે મખ

સમ્ર અરધો ગંધક એક શરાવની અંદર મૂકી તે ઉપર તે ગોઝો મુકવો અને અરધો રહેલો ગંધક ઉપર નાખી તે ઉપર ખીન્તું શરાવ મૂકી કપડ માટી કરી ૩૦ અડામાં ઢાણાનો તેને તાપ દેવો. ૬૬ થાય પારે ખદાર કાઢી લેવો. એ પ્રમાણે ચૈત્ર વખત કરવું એથી શુદ્ધ રાંધણું બરમ થશે.

(૨) સોનાના સોળમા ભાગે સીસું લેવું. સોના અને સીસાને મળાવત મુસમાં ધાલી દેવતા ઉપર મૂકી રમ કરવો, બરાબર રસ થયા પછી ગાળી લેવું. ટાકું પડ્યા પછી તેને ખાંડી ખારીક ચૂર્ણ કરવું. તે ચૂર્ણને ખસમાં નાખી ખીજોરા કે લીંબુના રસમાં એક દિવસ ખસ કરવો. અને પછી તેની લુઝી કરવી. લુઝીના બરાબર વળને આમલ સારો ગંધક લેવો, તેનું ખારીક ચૂર્ણ કરી તેમાંથી ચોથા ભાગનું ચૂર્ણ લઈ પેલી લુઝીમાં મેળવી ખસ કરવો ને તેની લુઝી કરવી, પછી ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે બરમ બનાવવી.

(૩) પારો તથા આમલસારો ગંધક સરખા વળને લઈ તેનું ચૂર્ણ કાંચનવૃક્ષ (ઝીંઝુઆ)ની ઢાલના રસમાં એક દિવસ ખસ કરવું એટલે કળતી સરખું થઈ જશે, પછી એ બનેના વળનથી ચાર ગણા વળનનાં શુદ્ધ કરેલાં નાનાં પતરાં લઈ તે ઉપર લેપ કરવો, પછી કાંચન વૃક્ષની ઢાલ વાટી તેની લુઝી કરવી. તેમાંથી અરધી લુઝી એક મળાવત મુસમાં જરી તે ઉપર સોનાનાં પતરાં ગોઝવી ખાકીની લુઝી ઉપર મુકી દળાવવી. પછી ખીજા મુસ ઉધી પાડી તેની સાંધને આજીઆજીએ દરતો કપડામાટીનો મળાવત લેપ કરી થર ચઢાવી તેનો ગોઝો બનાવવો, પછી તેને માટીના મળાવત ચપણમાં મુકવો, તેના ઉપર ખીન્તું ચપણું ઉપું પાડી તેને પંથું કપડામાટીની મુદ્રા કરી સૂકવવું. ગોટા પ્રખર અગ્નિ ઢાણાનો સળગાવવો અને તેની વચમાં એ સંપુટને મુકવો. અગ્નિ કંઠે પડે કે સંપુટ કાઢી લેવો. એ વિધિથી મુવર્ણની ઉત્તમ બનીતી બરમ થાય છે.

(૪) મનશીલ અને સિંદુર સરખા વજને આકાશના દુધમાં ખસ કરી તેને તડકામાં સૂકવવું, એ મુજબ સાત પદ આપવા; પછી સોનાની બારીક કરચો અને તેના વજને ઉપરના ચૂર્ણની લુગદી લઈ ખન્નેને ખસ કરી ગોળો કરવો. પછી એક મજાબુત મુસમાં તે ગોળો મુકી તેને અગ્નિમાં ગોઠવી ધીમે ધીમે ધમણથી ટુંકવું. બ્યારે સોનાનો રસ થાય ત્યારે ગાળી લેવું. ફરીથી તે મોનાની કરચો અને તેના વજને ઉપર લેખેલું મનશીલ અને સિંદુરનું ખસ કરેલું ચૂર્ણ સાથે મેળવી ખસ કરવો અને ઉપર લેખેલી રીતે મોનાનો રસ કરવો એ રીતે ત્રણ વખત કિંવા પાંચ વખત કરવાથી મોનાની ભરમ થાય છે.

(૫) સોનાનાં પનરોં કરી તેને કબુતર અથવા મરઘાની લગારોં સારી રીતે લેપ કરી તેના વજને આમુસારા ગંધકનું ચૂર્ણ કરી, તેમાંથી મટાડીના કોડીઆમાં અડધો નીચે પાથરી તે ઉપર સોનાનાં પનરોં મૂકવાં, બાકીનો ગંધક ઉપર પાથરી બીજું કોડીયું ઉપું ઢાંકી સંપુટ કરવો, તેના ઉપર કપડાં મારીનો લેપ કરવો. પછી તેને સુકાવા દેવું. સુકાયા બાદ જાણ્યાં વચ્ચે પેચો સંપુટ મુકી સળગાવી દેવું, અગ્નિ ગાયનાં મોઢાં પાંચજ છાણુનો કલો છે, એ પ્રમાણે ઉપરના વિધિથી નવ પુટ આપવા. દસમો મહાપુટ ઉપરની વિધિપૂર્વક ત્રીસ છાણુનો આપવા એટલે સુવર્ણ ભરમ થશે.

ખનાવટ:—૧. સુવર્ણ ભરમ ૨. સુવર્ણ માલિની વસંત ૩. સુવર્ણ પર્યટિ ૪. રાજ મૃગાંક ૫. દિરણ્ય ગર્ભ પોટલી રસ ૬. પૂર્ણ ચંદ્રોદય રસ.

૧. સુવર્ણ ભરમ:—આની ખનાવટ ઉપર અપાઠ ગદ્ય છે.

સુવર્ણ માલિની વસંત:—સોનાના પાનાં ૧ ભાગ, લોંગો ૩ ભાગ, ખાપરીઓ ૮ ભાગ, મોલી ૨ ભાગ, મરી ૪ ભાગ, એ બધોને માખણની અંદર બેગાં કરી લીંણુનો રસ તેની અંદર નાખી બ્યાં સુધી મોનાનાં પરમાણુ અદસ થાય ત્યાં સુધી ખુબ પુટવું.

૩. સુવર્ણ પર્પટિઃ—સોનાનો વરક એક ભાગ, શુદ્ધ પારો
આઠ ભાગ, શુદ્ધ અંધક આઠ ભાગ એ સંયોજાને ચોદાની કદામમાં થી
સગાડી એકત્ર કરી નીચે જરા તાપ આપવો. રમ થાય કે તરતજ
છાણના બ્રમ ઉપર કેળતું પાન મૂકી તે ઉપર રમને ઢાંચી દેવો, ઉપર
ખીતું પાન મળી તે ઉપર છાણનો બ્રમ નાખવો. બ્યારે પોતાની
મેળે હરે ત્યારે તેના જની ગએલા કપોટાં ઉમેડી ચેરાં

૪. રાજમુગાંકઃ—પારદ ભરમ ૩ ભાગ, સુવર્ણ ભરમ ૧
ભાગ, અમરખ ભરમ ૧ ભાગ અને મન ગીલ, હરતાજી અને અંધક
એ ત્રણે શુદ્ધ કરેલ, બધે ભાગ એ સંયોજાને ભંગાં કરી ખૂન બારીક
કરી સઢવાં. પંડી રાંખની અંદર તે ભરતું ટકણ ખારને બકરીના
કધમાં વાડી તે વડે રાંખની મુખમુદ્રા બધે કરી. પંડી તેને સરાવ
સપુટ કરી ગળપુટ છંદ દેવો હક થાય ત્યારે આંધરને જદાર કાઢી
ખૂન લઢતું.

૫. હિરણ્ય ગર્ભ પોટલી રસ—ચાર ભાગ પારો અને
ચાર ભાગ મોનાના વરખના બારીક પનરા લાઇ તે બન્ને બરાબર
મેળવી તેમાં બાર ભાગ અંધક નાખી તેની કુર્ફલી કરવી. પંડી તેમાં
૧૬ ભાગ મોનીની ભરમ, ૨૪ ભાગ રાખ ભરમ અને એક ભાગ
ટકણ મેળવી તે બધાને પાકેલા લીમડાના પાનના રસમાં ઘુંટવા અને
તેનો ગોળો કરી સરાવ સપુટથી મગપુટ છંદ દેવો. પોતાની મેળે હરે
ત્યારે કાઢી લાઇ લઢી રાખી મૂકતું જે તૈયાર થાય તે “ હિરણ્ય ગમ્
પોટલી રસ.”

૬. પૂર્ણચંદ્રોદય રસ—સોનાનો ચોળો વરક ચાર તોલા,
શુદ્ધ પારો ૩૨ તોલા અને શુદ્ધ અંધક ૬૪ તોલા લાઇ તેમની કુર્ફલી
કરવી, આ કુર્ફલીને રાતા કપૂસના રમમાં (જસસ) અને કુંવારના
રસમાં ખસ કરવી અને મુકવી. પંડી અમન શીશીમાં આ કુર્ફલી
નાખવી. બહુ તો તે અર્ધો અર્ધ શીશી ભરી; આખી શીશી ભરી

નહિ અને તેના ગળા મુઘી કપડાં માટી કરી વાનુકામતમા તે શીશ
મૂકી તાપ આપવો શીશી ઉપર ચાકનો યુગ્ય મુકવો શરઆતમા પી
તાપ આપવો અને પછી વધારવો ઓઠામા ઓઠા તથા પ્રદર સુધી
તાપ આપવાની જરૂર છે. ઘોડી વાર પછી યુગ્ય કાઠી લેવો આપ
ગંધક શીશીને મોઢે બાધા કરે છે જે જગાવ શીશીને ગળે જામે
તે ચઢોદ્ય પછી તે શીશીમાથી ચઢોદ્ય કાઠી એક તોતા ચઢોદ્ય
ખરાસ કપૂર, જાવપત્રી, મરી, લસીંગ, શુક અને પીપર દરેક ચમક
તોલા અને કરતુરી ફકન બે વાવ મેળવી, અને તેની બંને વાવના
ગોળા કરી આ ગોળા નાગરનેવના પાનમા લેરી

ચુચુ — પૌષ્ટિક અને શોધક

ઉપચોગ — મોનુ પુષ્ટિ માટે બહુ વપરાય છે ક્ષયની અદર
તેમજ અર્થ ઉધરનની અદર, નાસ, દમ તથા ડાનીના
દરદોમા થતી કમકામીને તે ધણુ સાર છે ક્ષયની
શરઆતમા જે સોનુ યોગ્ય રીતે આપવામા આવે તો તેથી
ક્ષય અટકે છે ક્ષયવશા દરજીને સોનુ આપવાથી શરીરમા કૌનત આવે
છે અગી શરીરનુ વજન ધનુ બંધ થાય છે, કમતર રિગેરે મટે છે,
તથા શરીર સતેજ રહે છે ક્ષયની અદર સુવર્ણમાતિની વચત, રાગ
મૃગાક તેમજ બાળ કેટલાક પૌષ્ટિક પ્રયોગો કે જેમા સોનુ આવે
છે તે વાપરના સારા છે મોનાની દરેક બનાવટ ક્ષયને આપવની છુ
છે એમલુજ નહિ પણ કાચુ સોનુ આપતુ પણ યોગ્ય છે કાચુ સોનુ
વરકના રૂપમા વપરાય છે, મોનાગે વરક આખણુ, સાકર તથા મધની
સાથે આપવાથી અર્થ ઉધરમ તથા ક્ષય દવાય છે જે દરદોને બડ
મામા લેતી પડતુ હોય તથા શરીર ધણુ ક્ષીણ પડી ગયુ હોય તેવા
દરદોને મોનાના વરક કાપદો કરે છે, યોગ્ય ધણુ દિવસ સોનાનો વરક
તેવાથી ક્ષયગે અર્થજન્ય અટકે છે

મગજના વ્યાધિ, અપરમાર, મગજની કમકોઈથી, મગજનું બારે રહેતું વિગેરે મગજના અર્થવ્યાધિની અંદર સોનું સારું છે, નપુંમક-પણને માટે તથા વીર્યઆવને માટે સોનું અકરીર ઉપાય ગણાય છે, કમરનો દુખાવો પગની કળતર, વીર્યનું મૂત્ર માર્ગની અંદર ઝરતું તેમજ નપુંસકપણથી થતા દરેક ચિન્હની અંદર સોનું ધણો ફાયદો કરે છે. મૃગાંક અને ચક્રોદય નામની બનાવટ આ દરદીને માટે આનિ ઉત્તમ ઉપાય છે. નપુંસકન્યને માટે ચક્રોદયની સાથે કરતુરી વીગેરે ઉષ્ણવીર્ય દવાઓ મેળવવામાં આવે છે અને તેથી મગજ તર રહે છે, સ્ત્રીને ઝકતુદોષ, પ્રદર અને બીજા કેટલાંક અર્થગર્ભાશયનાં દરદમાં સોનું આપાય છે.

સન્નિપાતની અંદર તથા બીજાં કેટલાંક ત્રિદોષજન્ય ચિન્હની અંદર સોનાનું ઉકાગેય પાણી પીવાથી ફાયદો થાય છે. જ્યારે શરીર ક્ષીણ થઈ જાય છે, દરદી બેમાન હોય છે, મોઢા ઉપર તન્દ્રા ભરી હોય છે અને દરદી બાળગણા કરે છે ત્યારે હિરણ્યમર્જનો ધસારો પીંપરની આવે આપવાથી દરદી સચેત થાય છે અને કેટલીક વખત પેશુદિવાળો દરદી વાળો કરનો આપણે જોઈએ છીએ.

જે અર્થજન્યરની અંદર કમકોઈથી ધણીજ વધી ગઈ તેમાં સોનું ધણો સારો ફાયદો કરે છે. ધણા દીવસના અતિસાર, સંમહણી તથા અર્થ રક્તાતિસારની અંદર દરદીના શરીર ઉપર જ્યારે શોષ થઈ આવે છે તથા દરદી ધણે કમકોઈન થએલો માલુમ પડે છે ત્યારે મુવર્ગુ પર્પટિ આપવી ચોખ્ખી છે. સાધારણ રીતે દરેક પર્પટીઓ સરોશ અનિમારની અંદર આપાય છે. જ્યારે શોષ હોય ત્યારે પર્પટીવાળી દવા આપવી એવો નિયમ છે. બાળકના શયન રોગની અંદર સોનું ધણુ ઉપયોગી છે. છોકરું જ્યારે ગળતુ જાય છે, તેના રુનાયુ શિથિલ થાય છે, માંસના કોચા ઝળેલી તથા પીંડી વિગેરે કેટલાંકની વ્યામડીનો ભાગ ૭૬ માણસની જેઠે ગળી ગએલો હોય ત્યારે દરદીને સોનું આપવું

હોયિત છે, જે સ્ત્રીઓનાં ધાવણુ ખરાબ હોય તે સ્ત્રીનાં બાળકને મોતું આપવું જોઈએ. તે તેનાં અસ્થિને કઠ કરે છે તથા બાધો વધારે છે. ૫૬ રોગ ઉપર પણ સોનું બહુ સારૂ છે. જ્યુપ્રમેહ, હસ્તક્રિયા, અગર બીજા ગમે તે કાસ્તોને લીધે જ્યારે કમકામની થાય છે ત્યારે સોનું આપવું યોગ્ય છે. સોનાની રત્નાગિરિ નામની બનાવટ નવીન જવરની અંદર ઘણી પ્રચલિત છે; તેથી ગમે તેવો સખ્ત જવર હોય તો તે પણ અટકે છે, ઉપરથી મગનું ગોસ્તામણુ ને ભાત ખવાય છે સુવર્ણભરમ હેઠકીમાં ફાવેલો કરે છે. અને અસુખ કરીને ત્રીદોષ અવારંબામાં જે હેઠકી થાય છે તેમાં તે ઉપયોગી છે. ગદગદની અંદર સુવર્ણ અને કોહ સાથે અપાય છે.

માત્રા-સુવર્ણભરમ ૧થી ૨ રતી, સુવર્ણ માલિની વમંત ૧થી ૨ રતી. સુવર્ણપર્ણિ ૧ વાળ, રાજાશ્રગાંક ૧થી ૨ રતી, હિરણ્યગર્ભ પોટલી રત્ન એક ઘસારો, પૂર્ણચંદ્રોદય ૧થી ૨ રતી.

અનુપાત્ર અને પદ્ય-સુવર્ણભરમ, ધી, માખણુ અને સાકર સાથે, વમંત માલિની મધ અને પીંડ સાથે આપવી; રાજાશ્રગાંક દમ પીપર અને રહ મરીના દાણાના ચૂર્ણ સાથે, સુવર્ણની બનાવટો ખાતી વખતે ધી, કુષ, ત્રિભેર શાષ્ટિક ખોરાક ખાવો તથા તેમ, મરચું, અને ખરાઈથી દર રહેવું.

સોમલ ARSENIC.

વર્ણન-સોમલ એ સૈન્ય ઝેરી દવા છે. જાનરમાં જે સોમલ મને છે તે જે જાનરો થાય છે. એક તલ્લ સહેલ આવે છે અને ખીન્ને રત્ન પર આવે છે. સોમલને અહીં સપ્તીઓ પણ કહે છે. તે વેચવાને કાષ્ઠસન્ધ આપવામાં આવે છે. લીણુત્વ કરવાવાળા આ ઝેર

ળીનતને ખવરાવે છે. તેના ઝેરની અસરથી માણસ ૫ થી ૧૫ કલાકની અંદર શુદ્ધી મળે છે. સોમજ નિસ્વાદ હોવાથી મને તે ખોરાકની સાથે સહેલાઈથી મેળવી શકાય છે. વૈદ્યોએ પણ સોમજવાળી દવા વાપરતાં ઘણી સાન્યોની રાખવી જોઈએ છીએ. આમજ તે આપણા દેશમાં આટલું બહુ પ્રસિદ્ધ ન હતું પણ હાલમાં તે બહુ વપરાય છે. સંસ્કૃત બાપામાં તેને ચંખચિપ, ફેનાસ્મ ભસ્મ અથવા દારમુચ કહે છે.

શોધન-સોમજને હાંથુના અથવા કેળના રસમાં રાખવાથી તે શુદ્ધ થાય છે અને શુદ્ધ સોમજ ઔષધ તરીકે વપરાય છે. †

સોમજની ઝેરી અસર-ઝેર તરીકે સોમજનો ઉપયોગ થવા પછી એક કલાકની અંદર તેની અસર જણાઈ રહે છે અને જો તેની ઘણી મોટી માત્રા આપવામાં આવી હોય તો તેનાં ચિન્હ તરત જણાઈ આવે છે. તે ખોરાકમાં અગર પાન વિગેરેમાં અપાય છે. તેથી દરદીને તરતજ ખેંચેની થાય છે, મોઝ આવે છે, ઉતરી થાય છે અને પેટમાં સખ્ત વાદ ઉપડે છે તથા બળતરા થાય છે અને પેટ ઉપર દાબ્યું ખગી શકાયું નથી. પેટની અંદરનો કુખાવો ધીરે ધીરે વધતો જાય છે અને ઉઘટી ઘણી સખ્ત થાય છે તથા ઉઘટીમા લોહી પડે છે, તરતજ દરદીને ઝાડો થાય છે, સખ્ત આકડી આવે છે, ઝાડામાં પણ લોહી પડે છે, પાણીની તરસ બહુ લાગે છે, કંઠપાણુ સીજ પેટમાં જવાથી ઉઘટી આવે છે, ગળાંની અંદર મખ્ત બળતરા થાય છે અને ગળે કોઈ દાબતુ હોય એમ દરદીને જણાય છે, તથા વધતી જાય છે, શરઆતમાં જરા શરીર તપે છે, પછીથી પરમેવો આવે છે અને શરીર ઠંડુ થવા લાગે છે. નાડી ઘણી બારીક, ઉનાવળી અને તેથી શ્વાસ પુરો લેવાતો નથી. વળી આંખની ઉપર લોહી ચડી આવે છે,

† તાંદળજળના રસમાં દોઢાવન વડે મદ્યજિત ઉપર સોમજ એક દિવસ પચત કરવો એટલે પણ શુદ્ધ થાય છે, તાંદળજળની જગ્યા કાંઈ, દંકણમાર, અથવા ગાવનું દૂધ પણ વાપરી શકાય.

પીશાબમાં બળતરા થાય ■ અને લોહી પડે છે. બહુજ ઝેર ચઢ્યું હોય તે વખતે દરદી અતિ દુખી હોય તેવી રીતે અદાળા માર્યા કરે છે પણ થોડીજ વારમાં તે બેભાન થાય છે અને પછી તરતજ મરણ પામે છે.

ઉપાય:-એકદમ ઉપડી કરાવવી, રાખનો ભુકો ઉના પાણી સાથે પાવો; ગળામાં આંગળી નાખી ધસવાથી પણ ઉપડી થાય છે. જો ઝેર અપાયે ધણીવાર થઇ હોય તો એકદમ આકરો રેચ આપવો. આશરે ૫ તોલા વિવાદની ઝેરંડીઉ તેવ એકદમ આપવું. ધીને ઉતું કરી પાવાથી ઉપડી થાય છે, તેમજ ઝેરનો કાંઈ પણ ભાગ તે ધીની અંદર વીંટવાઇ નીકળી આવે છે. કળીચુનાનું પાણી, તેમજ ઈંડાનો સફેદ રસ પણ પવાય છે. દરદી તદ્દન બેભાન થઇ જતા લાગે તો તેને સતેજ કરવાને ઉપ્પુ વીર્ય દવા આપવી.

છર્ણુ ઝેરી અસર:-ઔષધ તરીકે સોમજ દરરોજ થોડું થોડું આપતી વખતે જો દરદીની યોગ્ય સંભાળ લેવામાં ન આવે તો તેની છર્ણુ અસરતા ચિન્હો મળી આવે છે. તેમજ મારી નાખરા માટે મોતમતની યોજના કરવામાં આવી હોય અને તેની માત્રા ઝોડી રહી ગઇ હોય તો પણ આવાં ચિન્હ મળી આવે છે.

ચિન્હ:-આખો લાવચેળ થઇ આવે છે. તેજ સહન થઇ શકતુ નથી. માથામા બળતરા થાય છે, અને નાકમાં પણ અગ્નિ અગ્નિ થઈ રહે છે; નાક ગળ્ય. કરે છે, અને આખા શરીરમા બળતરા લાગી રહે છે, કેટલીક વખતે શરીરમા ઝીણી ઝીણી ફોડવી ઉપડી આવે છે, અને તેમાંથી સફેદ વરણુ ચીકટ પાણી નીકળ્યા દરે છે. વખતે આવા ફોડા ઘુટી જાય છે અને ત્યાં ખાડા પડી જાય છે. આવાં છિદ્રો મુખ્યાત્વે ફરીને દહેલી ઉપર અને પગને તળીએ વધારે બેવામા આવે છે અને વેચો બુલથી તેને વિચચિત્તો બેદ ગણે છે. દાઘ પગમાં મજામજાટ

અને જીભ ઉપર બળતરા થાય છે. તથા જીભ લાલચોળ અને આળી ચઢ રહે છે વખતે વાળ ખરી પડે છે અને આખા શરીરની ઉપવસ્ત્ર ઉખડી મળે છે, કેટલીક વખતે પેશાબમાં દાહ થાય છે. આ ચિન્હ જણાય કે તરતજ સેમનનો ઉપયોગ બંધ કરવો.

સોમલ વાપરવામાં રાખતી જોઈતી સાવચેતી—સોમલ વાપરવા માટે પેટની અંદર કાંઈ પણ બાદી હોય તો તે દૂર થવી જોઈએ. તોયે માટે રિવાયતી એરડીઆનો સારો જીવાળ આપવો. તેની માત્રા જમ્યા પછી તરતજ આપવી. લુખે પેટ કઠિ આપવી નહિ તથા તેની સાથી જોખમા જોઈતી માત્રા આપવી. સોમલ અપાતુ દોષ ત્યા સુધી દરદીને દરોજ જે વખત જોસે અને બરોબર નિયમિત વખતે દવા આપાય છે કે નહિ તેની બરાબર તપાસ રાખવી. જો આખ તથા પોપચા સુખ્યા હોય અગર અજે ગરમી અદી લાલચોળ થઈ ગઈ હોય તો સોમલ બંધ કરવો અને યોગ્ય વાગણ આપવું. કદાપિ જાતીમાં ગરમી જણાય અને તેથી ઉરસ ઉપડી આવતી હોય અગર નાકમાં ગરમી જણાય તો પણ સોમલ એકદમ બંધ કરવો જોઈએ. તેમજ પેશાબમાં બાળરા થતી હોય અગર પેશાબ યોડે અને લાલચોળ ઉતરતો દોષ ત્યારે તેમજ ત્રાણમાં પણ કાંઈ બળતરા થતી હોય ત્યારે સોમલનો ઉપયોગ બંધ કરવાની જરૂર છે કેમકે પણ મર્મ સ્થાનમાં નીરસ વરમ હોય ત્યા સુધી સોમલ આપવું નહિ. જીર્ણવ્યાધિ થાય ત્યારે સોમલ આપવો યોગ્ય છે સોમલની માત્રા પખવાડીઆ સુધી આપ્યા પછી તેનો ઉપયોગ જે નણ દિવસ સુધી બંધ રાખવો અને તે દરમ્યાનમાં તેને એક સારો જીવાળ આપવો.

અનાવૃત્ત ૧. જવર મહાત્મ ૨ દાર મહાત્મ ૩. સોમલની ગોળી.

૧ જવર બ્રહ્માસ્ત્ર—શુદ્ધ સખીઓ લઈ તેને ગોમૂતની અંદર તથા વિંડ સુધી પચાવી રાખવો ને પછી એક દિવસ સુધી કુપીમાના

રસમા પકાળવો. આવી રીતે પકાળેલા શુદ્ધ સોમલને ઠંડા પાણીથી ઘોઈ નાખવો અને તેને બારીક 'વાટી' ઝોસડની અંદર વાપરવો.

(કુદરીઆને સંસ્કૃતમાં કુલાહલ કહે છે. તે બહુધા બીની જગ્યામાં થાય છે. તે આહીની જાતની પેદાશ છે અને તેના પ્રતિનિધિ તરીકે અહીં વપરાય છે. તેના ગુણુ શીતળ અને આહી છે.)

૨. દારૂ અઘ્યાસ. :- શુદ્ધ સોમલ, હોંગળો, ધંતરાનાં બી, લોંડી-પીપર એ અધ્યાને સમભાગે લઈ લોંડુના રસની અંદર તેની ગોળીઓ વાળવી.

૩. સોમલની ગોળી :- એક ભાગ સોમલ અને છ ભાગ કાળાં મરી લઈ તેની ગોળી કરવી.

ગુણુ:-શૌધક, જવરળ તથા પૌષ્ટિક, “ સોમલ. પારદમધક, સિન્ધ, દોષળ, લોહભેદક, વીર્યકારક તથા કાનિવર્ધક છે, અને ત્રિદોષ તથા સર્વવ્યાધિનો નાશક છે.”

ઉપયોગ:-જવરળ તરીકે સોમલ હાથમાં ધણી પ્રસિદ્ધિને પામ્યો છે. સંતત જવર, સતત જવર, એકાદિક, દ્વાદિક, ત્ર્યાદિક અને ચતુર્થિક વિગેરે વિષમજવરની અંદર તે ધણોજ સરસ છે. કાઝની બીજી ફવાઓથી જ્યારે તાવને અસર થતી નથી ત્યારે આવા હઠીયા તાવને માટે સોમલ ધણો અકસાર ઉપય છે.

વિશેષમાં હાથમાં કઠીનાઇન નામની અગ્રેજી દવા જે વિષ-મજવર આટકાવવામાં સાર્વજનિક ઉપયોગની થઈ પડી છે તેથી પણ જ્યારે તાવ નથી હોતો ત્યારે સોમલ હાથદો કરે છે. જ્યારે બહુજ હડી આવેલી શરીર ધુન્ને છે તેવા મેથેરીઆની ૪ ઝેરી હવાથી ઉત્પન્ન

૪ મેથેરીઆની ઝેરી હવાનું જોર બાદવા માસની આખરે રાત્ર થાય છે ને તે કાર્તિક માસના અંત સુધી રહે છે. જે જગ્યાએ વર-

ચપલા વિષમ જ્વરમાં સોમલ ઉપયોગી છે.

૨. જ્વર બહાસિ નામની દવા એક રતીભાર લઈ તેને સાકર સાથે મેળવી તેના ૧૮ ભાગ કરવા ને તેનો એક ભાગ તાવ આવવાની પહેલાં એક ઢંસાકે દરદીને ખવરાવી દેવો. એથી દરદીને નવીન જ્વર તથા છર્જીજ્વર તેમજ બીજા સતત જ્વરમાં ફાયદો થાય છે. ધર્જી કરીને ત્રણ કે ચાર વાર આ માત્રા આપવાથી ધણા દિવસનો છર્જી વિષમ જ્વર દૂર થાય છે.

૩. દારૂ બહાસિ નામની દવાની એક રતીભાર માત્રા તુલસીના રસમાં આપવાથી સપ્ત સંતત જ્વર જેની અંદર દરદીને ધૂન છુટતી હોય, બેલવાનું બાન ન રહેતું હોય તેમજ બેહદ ધસીતો વગતો હોય તેવા દરદીને ફાયદો થાય છે. જ્યારે તાવની અંદર કોઈ પંચ મર્મ સ્થાનનો પાક ન થયો હોય અગર કાંઈપણ લેહીના જમાવનાં ચિન્હ ન જણાય સારેજ સોમલ આપવો યોગ્ય છે. છર્જીજ્વરને પણ સોમલ દવા છે.

સોમલ વાત રોગની અંદર ધણો સારો છે અને તે મગજને પુષ્ટિ આપનાર ગણાય છે. અપરમાર, હિસ્ટીરીઆ તેમજ તેને મળના બીજા વાત રોગની અંદર સોમલનો ઉપયોગ ધણા દિવસ સુધી જરૂરી રાખવાથી તે દરદી ઉપડવાની મુદત લંબાય છે ને વખતે દરદ નાશુદ પણ થાય છે. જે વાત બાધિની અંદર જસત બરમ અગર રૂઝા બરમનો સંયોગ તેની સાથે કરવામાં આવે તો તેની અસર ધણી સરસ જણાઈ રહે છે. જે દરદો અમુક મુદતે ઉપડે છે, પાછાં બેસી જાય છે ને પાછાં ઉપડે છે તેવાં દરદોમાં સોમલનો ઉપયોગ ઠીક છે. વિષમજ્વર

સાદનું પાણી ધણું વડી બરાબ રજું હોય તેવી જગ્યાએ ભાદરવા માસમાં સૂર્યનાં સપ્ત કિરણો માથે પડવાથી તેમાં એક જાતની ઝેરી હવા નીકળે છે જેની અસરથી અનેક જાતના વિષમ જ્વર ઉત્પન્ન થાય છે. આ દરદો મેલેરીઆ કહે છે.

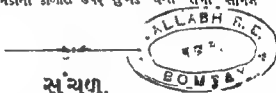
તથા વાત વ્યાધિમાં દરદ પોતાની મુલ્તેજ ઉપડે છે અને તેટલા માટે સોમકનો ઉપયોગ દરેક રોગમાં ફાયદાકારક છે. હંથું સંધિવાયોગ દરદીને આ સિવાય સોમક તેની શોધક અંસરેને માટે તક દોપની અંદર ધણો વપરાય છે. કૃષ્ટ તથા વાતરક્ત ને અસાધ્ય ગણાય છે તેની અંદર સોમકનો ઉપયોગ ફાયદો કરે છે. સોમકથી ને કે આ દરદો મટતાં નથી તો પણ એટલું તો નક્કી છે કે ને વાતરક્તમાં શરૂઆતથી સોમક વાપરવામાં આવ્યું હોય તો તેથી ખસસ ફાયદો થાય છે. વાતરક્તને માટે દેશી વેદો ને પોતાની ખાસ બનાવટો કાઢે છે તેમાંની ઘણીખરીમાં સોમક હોય છે. સોમકની ગોળી વાતરક્તમાં ધણો સારો ફાયદો કરે છે. આ ગોળીની અંદર મરી અને સોમક સિવાય ખીણ કેટલીક ચીજો નાખવામાં આવે છે તો પણ તે આપધનો રાગ સોમક છે. ઉદર કરડવાથી એક જાતનો ત્વદ્રોષ ઉપડી આવે છે ને વાતરક્તને મળતો છે. ને આ દરદની અંદર જૂલથી સોમકનો ઉપયોગ કર્યો હોય તો તેથી ઉલટું દરદીને વધારે તુકસાન થાય છે કારણ કે તે રોગની અંદર ફક્ત સારક દવાની જરૂર છે. સોમકમાં કોઈપણ જાતનો સારક ગુણ રહ્યો નથી. વળી સોમક ઉષ્ણ વીર્ય હોવાથી ઉલટો દરદીના દાહમાં જલિ કરે છે. વાતરક્ત અને ઉદરના ઝેરમાં નીચે પ્રમાણે ફેર છે.

વાતરક્ત સાધારણ રીતે ૨૦ થી ૨૫ વરસની અંદર શરૂ થાય છે અને શરૂ થયા બાદ તે દસથી બાર વરસની અંદર ફૂટ કરે છે. ઉદરનું ઝેર, ને દરદીને ઉદર કરડવો હોય તેની ગમે તે ઉમર હોય તો પણ કરડવા પછી થોડા વખતમાં ફૂટ કરે છે. પચાસ વરસની ઉમરના માણસને ઉદર કરડવા પછી ને આવાં ચિન્હ ચાં હોય તો ઉદરના ઝેરથી થવાં છે એમ માનવું ને. વાતરક્ત ઉત્પત્તિનો કારણ અને તેનો દ્રવ્યનો કારણ એ વાતરક્તની ખાતરી કરી આપવાને ખસ છે. વાતરક્તની અંદર ખસસ કરીને સોમક વાપરવાની બધી જ કરવામાં આવે છે ને ને ચાર છ મહિના સુધી તે વાપરવાની જરૂર છે.

સપંદશની અંદર સોમકની ગોળા ધણી વળણાય છે. ધણા
ઝેરી સરપના કરડમાંથી પણ સોમકની ગોળા આચારાણા દરદી બચે
છે. અર્ધ શીત પિત્ત, ઉદ્વેગ તથા ખીભ ત્વકદોષની અંદર સોમક
ફાયદો કરે છે.

પૌષ્ટિક તરીકે સોમક ઘણો ઉપયોગી છે. કેટલાક લોકો આંધળની
ખાસ બનાવટ કરી તેમાં સોમક નખાવે છે ને ધાતુપુષ્ટિ માટે તેના
ઉપયોગ કરે છે.

વીંછીના વિષ ઉપર સોમકને પાણીમાં ધસી તેના લેપ કરવો.
ચાંદી, દાદર અને આમડીની કાળાણ ઉપર સુખક ધમી તેમાં સોમક
ધસી ચોપડવો.

સંચળ.

વર્ણન:—સંચળ ખનિજ પદાર્થ છે. તે જમીનમાથી મળે છે.
એનો રંગ રાતો હોય છે.

ગુણ:—સંચળ રેચક, ખારો, તીખો, લઘુ. અપિત્તક, બેદક,
શ્વિકર, અગ્નિદીપક, પાચક, વિશદ, ઉષ્ણ, સૂક્ષ્મ, સ્લિગ્ન, મુગધી,
ઉદગાર શુદ્ધિકારક, તીક્ષ્ણ તથા મળ સ્તંભક છે, અને જંતુ, ઉર્ધ્વવાત,
શુદ્ધ, આમ, શૂળ, અને અરોચકનો નાશ કરે છે.

ઉપયોગ:—અજીર્ણની ફરીઆદમાં સંચળ આદુ અને લાંબુના
રસમાં આપવો. શૂળ ઉપર સંચળ ધીમાં આપવો. મળ શુદ્ધિ ઉપર
સંચળ અગ્રમામાં આપવો અથવા અજમો સુંકમાં આપવો.

સાંખર. લુણ.

વર્ણન —સાંખર લુણ સાંખર નામના સગેવરમાથી ઉત્પન્ન થાય છે.

ગુણ —દીપન, ઉષ્ણ, કાષ્ટ શુદ્ધિકારક, લઘુ, કિચિત્ ખાદું, તીક્ષ્ણ, પિત્તકારક, બેદક, કફનાશક તથા સૂક્ષ્મ છે. તે આર્શ, કફ, આનાહવાયુ તથા મળ અને વાયુનો નાશ કરે છે.

ઉપયોગ —ગુદ્મ, વાત, બરોળ, અણ્ણ અને શૂળ ઉપર સાંખર લુણ અને ગોળ ગરમ પાણીમાં આપવું.

સિંધાલુણ.

વર્ણન —સિંધાલુણ પળખમાં ખાણુમાથી નીકળે છે. એનો વર્ણ ધણોજ શુભ હોય છે. એ સર્વ હારોમા જૈઠ છે. જ્યાં મીઠું વળ્યું હોય ત્યાં સિંધાલુણ થોડું ખાવા આપવું.

ગુણ —સિંધવ રચિકર, તૃપ્ય, ચતુષ્પ, અગ્નિદીપક, શુદ્ધ, સ્વાદુ, લઘુ તથા સ્નિગ્ધ, પાચન, શીતળ, અવિદાહી, સૂક્ષ્મ, ઉર્લ, નિદોળ નાશક છે. વળી તે પ્રલુદોષ તથા હ્રદોગનો પણ નાશ કરે છે.

ઉપયોગ:—શીત પિત્ત ઉપર સિંધવ ધીમા અથવા તવના તેવમાં ઘસી ચોપડવું; અને કેટલીક વારે ગરમ પાણી વડે સ્નાન કરવું. કર્ણુ શૂળ ઉપર બફરીના મૂત્રમાં સિંધવ ઘસી કાનમાં નાખવો, ઉગડી ઉપર સિંધવ ધીમાં ખરવ કરી આપવો. કર્ણુમળ ઉપર ઘેગીના મૂત્રમાં સિંધવ ઘસી કાનમાં નાખવો. ઉરસ્તંબ ઉપર ગોમૂત્રમાં સિંધવ નાખી ઉઠાળી તેની જાદ આપવી. અંડરદિ ઉપર ગાયના ધીમાં સિંધ-

વનું મૂર્ચ સાત દિવસ આપવું. મૂળ વ્યાધિ ઉપર સિધવ અને દેવ
ગામરના ખીયા કાંજીયા વાડી મસાને લેષ કરવો એટલે મોડ ગરી પડે
છે કુતરાના નિપ ઉપર કુવારના રસમા સિધવ નાખી ગરમ કરી ૩
દિવસ પવો.

હરતાલ YELLOW ORPIMENT.

વર્ણુ - હરતાલની ગણના ઉપરસમાં છે. હરતાલ બે જાતની
થાય છે, એક પતરા અને ખીજી પીંડ હરતાલ. પત્ર હરતાલ સોનાના
જેવી તેજસ્વી હોય છે ને તેમાંથી અબકની પેડે તેજસ્વી કણિકાઓ
દેખાઈ રહે છે. પીંડ હરતાલ એકાધના કામગા વપગતી નથી. તે
નિસ્તેજ છે અને રંગ વિગેરેના કામગા આવે છે હરતાલ ચોરધ
તરીકે વાપરવા પહેલા તેનું શોધન કરવાની જરૂર છે.

શોધન તથા મારણુ - હરતાલના ખારીક કકડા કરી પ્રહર પર્ષત
દોલાયત્રથી કાંજીયા, ડાળના રસમા, તલના તેલમા અને ત્રિફળાના
કાદામા ઉકાળવા હરેકના હડા રસમા રાખ્યાથી હરતાલ શુદ્ધ થતી નથી
પશુ તેમા ઉકાળનાથી થાય છે શુદ્ધ કરેલપદ હરતાલને પુનર્નવાના રસની
અદર એક દિવસ ખરલકરીતેનો ગોગો કરવો, પછી ગામરની અદર અગ્રધો
અરધ પુનર્નવાની રાખ ભરી ને ઉપર હરતાલનો ગોગો મુકવો. આ
ગોગો છુટો મૂકતા કરના કાઈક પાનના વેટનમા રાખવો. પછી ગામર પુનર્ન-
વાની રાખથી ભરી દેવી અને તેને એક દિવસ અહોરાત અગ્નિ આપ
વાથી શુદ્ધ હરતાલ બરમ થાય છે. વ્યારે પોતાની મેજે ઠરે ત્યારે તે
ગોગો લઈ વાટવો. ગામરને તાપ દેતી વખતે ગામરમાંથી પુમાડો નીક-
ળવા નહિ દેવો જ્યેષ્ઠએ. માટે જ્યેષ્ઠ પુમાડો નીકળવા માંડે તો તે ઉપર
પ્રુષ પુનર્નવાની રાખ કામગી, તેથી કરીને હરતાલ હડી જવા પામશે

નાં હરતાયની બરમ કરતી વખતે તેની હડી જરની ધણી બીલી રહે છે. હરતાયની શુદ્ધ બરમ અગ્નિ ઉપર નાખ્યાથી તેમાંથી ધૂમાડો નીકળતો નથી. અગ્નિ ઉપર નાખવાથી જો ધૂમાડો નીકળે તો તે કાચી છે એમ સમજવું.

ખનાવટ - ૧ હરતાય બરમ, ૨. ભૂત ભૈરવરસ, ૩. તાનકેસરી રસ ૪, હરિતાલ રસ, ૫. હરતાયનો લેપ

૧. હરતાલ બરમ - આની ખનાવટ ઉપર અંપાદ ગણ છે.

૨. ભૂત ભૈરવ રસ - શુદ્ધ હરતાલ અને શુદ્ધ શંખભરમ મળે સમ ભાગે લેવા અને તેની અંદર તે ખન્નેના વજનથી નવમો ભાગ મોરધુધુ નાખી તે બધાને કુવારના રસની અંદર ખન કરવા. પછી ગજપુટ ૨૫ સ્વાગશીત યામ ત્યારે કાઢી લેવું. જે તૈયાર થાય તે ભૂત ભૈરવ રસ.

૩. તાલકેસરી રસ:-શુદ્ધ હરતાય, શુદ્ધ સુવર્ણમાક્ષિક બરમ, પારદબરમ, ટંકણ અને સિંધવ એ દરેક અંકેક ભાગ લેવા અને તે બધાને લીંઘુના રસમાં એક દિવસ સુધી ખન કરના તે સદગા એમડના વજનથી ત્રીસમો ભાગ વછનામ નાખતા જે તૈયાર થાય તે તાન કેસરીરસ,

૪. હરિતાલ રસ:-શુદ્ધ હરિતાય ૨ ભાગ, શુદ્ધ પારો ૧ ભાગ ને ફટકડી ૫ ભાગ, એ નરગાને એકઠા કરી ઘોળી સાટોડીના રસમાં ખન કરી તેને ચરાય સપુટના નાખી કપડામાં ફેરી ગજપુટ દેવો સ્વાગશીત યામ ત્યારે કાઢી લેવું. તૈયાર થાય તે હરતાલ રસ.

૫ હરતાલનો લેપ - હરતાલ જે ભાગ, મનશીન એક ભાગ, ગંધક જે ભાગ અને કુવાડીઆના બી ૮ જે ભાગ, જાજચી એક ભાગ, મોરધુધુ એક ભાગ, ટંકણ એક ભાગ અને કપુર એક ભાગ એ પ્રમાણે યીંમે મેળવી તેનું ચૂર્ણ કરી લીંઘુના રસમાં લેપ કરવો.

ગુણ - શોધક, દબક તથા જવરન

ઉપયોગ - જવરન તરીકે દરતાન પણ સોમનના જેવીજ ઉપયોગી છે. દરતાન સોમન અને મધકતો બનેલો પદાર્થ છે અને તેથી સોમનને મળતા ગુણ તેમા રહ્યા છે. તેમજ સોમનની પેઠે દરતાન આપનામા પણ ટેલીક જાતની સાવચેતી રાખના પી જરૂર છે. તેા પણ સોમનના જેવી તે કાઠ ઝેરી નથી. યાદીઆ તાવ જેવાકે સતન, સતન એકાદિક, દુધાદિક, યાદિક, આતુરિયિક વિગેરે વિવિધ જવરની અદ્ય તે નપરાય છે, જેમ શુષ્કરોગ તેમ દરતાન વધારે ઉપયોગી થઇ પડે છે. જૂત ભેરન રસ નામની બનાવ સતત જવરો એકદમ રોકે છે ને તેની એક રતી ખાર ખાના સાકર સાથે અપાય છે. જૂતભેરન રસ લેનાથી ટેલીક વખતે ઉનની થાય છે. સાધારણ રીતે દરતાનની સાથે પારદ અને વજનામ વિગેરે બીજી જવરન દવાઓ મેળવવામા આવે છે. જુદી જુદી જાતના બાધિ ઉપર દરતાન સરસ છે. પક્ષાધાત અધાગ, શૂંઘ્રી અને અર્ધિત તેમજ બીજી જાતના વાતરોગ જેને લઇને શરીરના કોષપણુ બાગની શક્તિ જતી રહે છે તેના દરદોમા દરતાનનો ઉપયોગ કરવો યોગ્ય છે. આના બાધિ બ્યારે શુષ્ક થાય ત્યારે દરતાન વાપરવું અને તેનો ઉપયોગ ધણુ કાળ સુધી જરૂરી રાખવો, તીક્ષ્ણ વાત બાધિમા દરતાન વાપરવું એ ધણુજ નુકસાનકારક છે. શુષ્કબાધિમા તેના ઉપયોગથી હાથપગ વીગેરે અન્યવોમા પોતાની મજ શક્તિ પાછી આવે છે, તેઓ અસ્થિર મગી દ્રઢ થાય છે. ને તે કટેલીક મહેનત કરતો શક્તિમાન થાય છે. આના શુષ્ક રોગમા કટેલી અસર દરતાનથી થાય છે અને કટેલી અસર કામે કરીને થાય છે તે નક્કી ફહી શકાય નથી. તેાપણ તેથી થોડો થસો ફામદો થાય છે એ નક્કી છે. અપરમાર અને તેને મળતા બીજા કટેલાક દરદોમા દરતાનની યોગ્યતા કરવી કઠેન છે.

ત્વક્દોષને માટે હરતાય ધણો પ્રસિદ્ધ ઉપાય છે. ધણા જુના અને હઠીલા ત્વક્દોષને તે હકાડે છે. ગલિન કુષ્ટ, વાતરક્ત, વિચરિકા, શીતપિત્ત, ચિત્રી, ઉદુંગર અને ધણા લાંબા વખત સુધી ચાલનારા ત્વક્દોષમાં હરતાય ઉત્તમ દવા છે. દેશી દવાઓમાં શુર્ધુ ત્વક્દોષને માટે હરતાય જેવી ખીંછ એકે ચીજ પ્રસિદ્ધ નથી. સજ્જ શુર્ધુ ત્વક્દોષની અંદર તે વૃથાના આવને બધ કરે છે, વૃથાને રજવે છે અને નેની થતી વૃદ્ધિને અટકાવે છે. તેથી કાઢ તથા ચેળ કમી થાય છે. ગમે તે કારણથી ત્વક્દોષ થયો હોય તો પણ હરતાય ઉપયોગી છે અને હરતાયની ગમે તે બનાવટ વાપરવાની છુટ છે. તાલ કેશરી રસ નામની બનાવટ તમામ જાતના કુષ્ટ ઉપર બહુ ઉપયોગી છે અને તે ૧ વાલ માત્રથી બેસના ધી સાથે ખવરાવવામાં આવે છે, અને ઉપરથી બેઆનીમાર કાળીશરી ચાવવાને અપાય છે. કેટલાક વૈદ્યો કાળીશરીને બદલે બબચી આપે છે, જ્યાં સુધી આ દવા ચાલતી હોય ત્યાં સુધી દરદીને મીઠું, મરચું, તેલ, હાંપ તથા પતંગાળૂં વિગેરે ગરમ ચીજ તમામ બધ કરવામાં આવે છે ને દુધ, સાકર, ઘી વિગેરે ખોરાક અપાય છે, કેટલાક વૈદ્યો તો આ ખોરાક નહિ આપતા ફક્ત એકલા ચણા ખાવાજ કહે છે. કુષ્ટ અરાધ જાનના થાય છે અને નેની અંદર એક જાતના કુષ્ટમાં આખા શરીરમા રાતા રાતા ચર્મા ફૂડાળા જેવાં થાય છે. આવા દરદીને તથુ મામ સુધી હરતાય અને ચણાનો ખોરાક ખવરાવવાથી તે રોગનું સમન થાય છે જેમ હરતાય ત્વક્દોષની અંદર ખવરાવવામાં આવે છે તેમ ને બહાર લગાડવામાં પણ ઉપયોગી છે. કેટલાક ત્વક્દોષ જેવા કે -ઉંદરી, વિચરિકા, કરોળીઆ તથા ચિત્રી વિગેરેમાં કાષ્ઠજ્યુ જાનના કીડની ઉત્પત્તિ થઇ હોય એવો રાક જાય છે ત્યારે હરતાયનો લેપ લગાડવાથી તે કીડનો નાશ થાય છે અને દરદ વધતું અટકે તથા નાશુદ થાય છે. માથાના વાળમાં જ્યારે ખોડો પડે છે ત્યારે હરતાયનો કાષ્ઠજ્યુ લેપ લગાડવામાં આવે છે. હરતાય અને

કળીચૂનો લીંબુના રસમા ઘુટી લગાડવાથી વાળ ખરી પડે છે. હરતાલ દાદર ઉપર ધણે સારો કામદો કરે છે અને જે લેપ ઉપર આપ્યો છે તે લેપને લીંબુના રસમા ઘુટી તેની સોગમી કરી તે સોગમી દાદર ઉપર લગાડવાથી દાદર બેસી જાય છે જુદી જુદી જાતના ત્વક્દોષ ઉપર શખ ભગ્ન, હરતાલ, મન શીવ અને સાજીખાર એ દરેકને સમભાગે પાણીમા વાગી ચોપડવામા આવે છે. તેનો ગુણ ક્ષોભક છે અને જે ભાગ ઉપર તેનો લેપ કરવામા આવે છે તે ભાગ ઉપર થએલા ચાકા, ચકામા અને દ્રામદા વિગેરે બેસી જાય છે.

અશુદ્ધ હરતાલ—અશુદ્ધ હરતાલ ખીજ અશુદ્ધ ધાતુ ઉપધાતુ માફક અનેક રોગો પેલ કરે છે માટે ઉપર જણાવી ગયા તે પ્રમાણે શુદ્ધ કરી, તેની જરાગર પરીક્ષા કર્યા પછી ઉપયોગમા લેવી. ભુગ દોળાનો રસ અથવા કડી નાઈ (નાટ્ટી)નો રસ અથવા જીર અને સાકરતું સેવન કરવાથી દગ્ધાનના દોષથી મુક્ત થવાય છે.

હરતાલ સત્વ પાતન - (૧) હરતાલ તથા લાખ, ગધ, તવ, સરગરાની છાલ, ટંકણખાર, મીઠુ અને ગેળા એ પદાર્થો હરતાલ નિમે ભાગે લઈ તેમા હરતાલ ખરવ કરી સઠિદ્ર કુચડીતુ મ્હો બધ કરતુ તથા પાનાળ થન વડે પુટ દેશે એટલે સત્વ નીકળશે. (૨) હરતાલ અને ટંકણખાર, બેમનુ ધી, મધ અને કળથીના કાદાની ભાનના આપી તે હાથીમા ખરી, તે ઉપર સઠિદ્ર ઢાકણ બેસાડી સપિલેપ કરવો, અને છિદ્રને નળા બેસાડી તથા ચાર પહોર અગ્નિ કરવો નળામાથી થોડી ધૂમાડી જવા લાગે એટલે અગ્નિ બધ કરવો, પછી ઉપરની યાજ્ઞ કાઢી સત્વ કાઢી લેતુ. (૩) નેપાળાના ખીઆ અને એરંડામાં હરતાલને ખરવ કરી શીશીમા બારની, અને વાનુક મંત્રમા મુકી બિદ્ધ કરી, શીશીના કઠરિષ્ઠ સત્વ લેતુ.

હરતાલ સત્વ - ૬ સાંધ વાતરત ઉપર એક ચોખાખાં આપન

તથા પાનને માટે ચણા અને ધી રોજવા એટલે ચૌદ દિવસના રોગ
વર્જિત થશે

હરતાવ ભરમના અનુપાનો—અરધી ચણોડી ભાગ હરતાવ
ભરમ ૭ રાવ ખડી સાકરના લેવાથી એસી રાકરના વાડુ કદ પિત્ત
કુષ્ટ પ્રમેહ અને અર્શનો નાશ કરે છે હરતાવ ભરમ એ ચણોડી
ભાર ગળે ૧૧ કાલા લેવાથી ઉપરપુડા વાતરખ અને ૧૮ કુટોનો
નાશ કરે છે હરતાવ ભરમ વછનામ અને છરામા અપરમાર ઉપર
દેવદાથી (કુડને) ના રસમા બગદર ઉપર અને દિગ્ગોપસા રિગર્પ
મડા ૧ કદ ખસ ડે ના વાતરકત સારથી રિકાર વિ
પિત્ત કદ અને નજ ઉર અનુપાન ખરતે આપી જ્વર કાય તથા
પાકુરોગો માટે ખડીમાકરમાં આપી વાડુ શુળ જો
બાળત (સુના) રોગ ઉપર અવાના રસમા આપી સતિપાત
અર્ધાંગ વાડુ અને નયુ ગોળા ઉર એજ અનુપાનમા આપી
નિર્મળ માથુસને અરજખમા લાઉર પાનમા રીપ્ટદિ ઉર
પાકેના પા સાથે ઉર્ધ્વામ ઉપર હરકે સાથે સુરતધને મરે
નગોડ સાવ વાડુ ઉર આદાનારસમા પ્રમેહ ઉપર તુળગીના રગા
જ્વરોર ઉર બકરીના મગમા મેડ ઉર કેસર અને નરનીમા
અગ્નિમાવ ઉર ગમ અને લોડીપીરમા સ્તબનો માટે લર્ગિ તજ
તથા કુરુડી સાથે કુ ઉપર રિશ્તી સાથે અને કામ્પદિ ઉપર ગાના
દૂધ સાથે આપી

વીછીના વિષ—ઉપર હરતા જો નવસાગર પાણીમા વાગી
લેપ કરવો અથવા જ્વેની ગોળા કરી તે ધમી ચોપ ની એટલે વેદના
તકાગ માત્ર થય છે

મીઠી ફળ થના માટે હરતાવને ગામગમા મસી લેવ કરવો
ગડમાળા અને ગવગડ ઉપર ,

નિર્લોભ કરણ (વાળ કાચાની રીત) —હરતાવ ૧ ભાગ, ગ્રામ્મર્સ ૫ ભાગ અને ખાખરાની બરમ ૧ ભાગ એકત્રી લેપ કરવો.

ખોડા ઉપર હરતાવ અને કાગી ચૂનો પાણીમાં વાટી લેપકરવો

માત્રા —દરતાવ બરમ ૧ ગી, તાવ કેસરી રસ ૧ વાવ, જૂલ બીરવ રમ અને હરતાવ રમ ૧ રતી.

પ્રથમ —હરતાવના સેવન દરમ્યાન કાઈપણ વસ્તુની ગરમ ચીજ ખાવી નહિ, અને ખસુમ કરીને ઉપર ચણાનો ખોરાક આપવો

હિંગળોક

VERMILION OR SULPHIDE OF MERCURY

વર્ણન —હિંગળો લાલ જસુમનાં ધ્રુવ જેવો હોય છે અને તેમાં અત્યંત પારાના મિદુ જથ્થા હોય છે. તે પારાનો અને ગંધકનો એક જાતનો ક્ષાર છે અને તે વજનમાં ઘણો ભારે છે.

હિંગળોકની ઉત્પત્તિ—અગ્રુદ પારો ૧ ભાગ અને ગંધક ચાર ભાગને લોટાના વામણમાં કકડી એકત્ર કરી તેના કકડા કરી કાચની રીશીમાં બરી તેને એક આગળ કપડાં મારીને લેપ કરી છાયામાં સુકરી, વાનુકાવનમાં એક દિવસ અગ્નિ આપવો, પછી પાચ દિવસ સુધી કમદિએ અગ્નિ કરી સાતમે દિવસે કાઢી લેવો આ હિંગળો મળે છે ઉત્તમ હોય છે

જોડનું તથા મારણ —હીંગળોને સાતપુટ મેઢીના દૂધના અને સાતપુટ લીંડુના રસના દેવાથી તે શુદ્ધ થાય છે શુદ્ધ હિંગળોનો ભૂદા ૧ તોનો લઈ તેમાં ૫ તોનો હરતાવ તથા એક તોનો લલ્લોગ નાળીયે તેના આદુના રસમાં ખૂબ ઘુટવા પછી તેને શરાવ અગર મુસમાં નાળી કપાક અગર દોઢ કપાક સુધી મદ્યગ્નિથી તાપ આપવો પોતાની મેળે દોઢ મથા પડી ઠેને કાઢી લેવો.

હોંગામાંથી પારો કાઢાયા આવે છે અને તે પારો વપરાશને માટે ધણો શુદ્ધ ગણાય છે. હોંગાને હોંગુના રમમા એક પ્રકાર ધુટી તેને ડગર યત્રની અંદર ચઢાવી દેવો. નીચે તાપ આપવો અને ઉપર ભાગ ઉપર જીનુ કપડુ રાખી મૂકવું. હોંગામાંથી શુદ્ધ પારો નીકળે તે ઉપના કામની અદર જામી રહે છે, આ જામેનો પારો ખેત્રી લેવો તે શુદ્ધ પારો છે યાગદ ખેત્રવાને માટે જે હોંગુના ગસમા ધુટેલી હોંગ જાતી તુપ્પી આપણે મૂકેલી હોય છે તેના સૌથી નીચના ભાગમાંથી આ પારો ખેત્રાય છે ને ઉપનો ભાગ એમનો એમ રહે છે જેથી તે હુન્દીની તળે પારો ખેત્રાય જતા બાકીની રહેલી ગંધકની રાખ પડી રહે છે આ રાખ પણ ટણુ ઉપર ચોપડવાથી ધણો ફાયદો થાય છે.

બનાવટ-૧ દિગુલ ભરમ ૨, દિગુલેશ્વર ૩ કાસકેશરી ગુટિકા ૪ ફરદાદિ પુટપાક ૫ દિગુનાદિ ધુમ્રપાન ૬. દિગુનાદિ લેપ

૧ દિગુલ ભરમ-આની બનાવટ ઉપર અણધ ગંધ છે.

૨ દિગુલેશ્વર-શુદ્ધ દિગનોક, શુદ્ધ વજનાગ અને હોંડી પીપડ એ ત્રણે સમભાગે લઈ બે રતીમારની ગોળી કરી

૩ કાસકેશરી ગુટિકા-શુદ્ધ દિગનોક, મરી, નાગરમોય, ટકણ અને શુદ્ધ વજનાગ એ સઘળી ચીજને અરકુમીના રસમા ખમ કરી મગ જેવડી ગોળી કરી

૪ ફરદાદિ પુટપાક-શુદ્ધ દિગનોક ૧ ભાગ, અરીચુ દોઢ ભાગ ટકણમાર ૧૧ ભાગ, જાયફળ ૧ ભાગ એ ચીજને બેમાં કરી પુટપાકની રીતે પકવના અને તેની મગ જેવડી ગોળી કરી.

૫ દિગુનાદિ ધુમ્રપાન-દિગનો, આકાતુ મુળ અને એકવ કંટાનું મુળ એ ત્રણે ચીજને અવમમા ભરી પીવું

૬ દિગુનાદિ લેપ-દિગનો, ગંધક, સચળ, સિદુર, કુવાડીઆના બી. વાવડીંગ અને ઉપનેટ એટલાં અમભાગે લઈ તેનું ચૂર્ણ કરવું.

ગુણ-પૌષ્ટિક અને રોધક.

ઉપયોગ—દિગંજોક ચોદીને સુધારે છે. તે પાણીને એક દાર છે અને વેપાં વેપાં પારે અને રસકપૂર અપાય છે ત્યાં ત્યાં રોધકતરીકે તેની યોજના કરવામાં આવે છે. ઉપદંશની અંદર તે સરસ છે. ઉપ દંશની જુદી જુદી વિકૃતિ જે દિગંજ વાયુના નામની પ્રસિદ્ધ છે તેમાં દિગંજો વપરાય છે. દિગંજો ખાવાથી તેમજ અન્નગમાં મીવાથી મોટું આવે છે અને જ્યારે મોટું આવે છે ત્યારે તેની અસર ચોદીમાં પદોંથી એમ મનાય છે. ચિરોદાટ, માયાનું દુખનું, પમની અંદર થતી કળતર દાડકાં ઉપરની ગાંઠો, સંધિયા તથા બીજી ઉપદંશની વિકૃતિમાં તે અપાય છે. દાંતના દેટલાક રોગ જેમાં દાંત સાફ ખવાઈ જાય છે ત્યારે તથા જડમાના રોગમાં તથા બીજા અરિષ રોગમાં દિગંજો અપાય છે. તથા જ્યારે રુઝનાં નથી અને ઉપદંશને રુઝ જાય છે ત્યારે જે ભાગ દિગંજો અને એક ભાગ મતઃશીત્ર એકાં કરી તેના ચૂર્ણનો તથા વાત બૂકો લાઇ ખોરડીનાં સગમતાં છોડીયાં ઉપર નાખી કપડ કાઢ કરી ધુંવાડી લેવાથી તે તથા જલ્મથી રુઝાય છે. ભગંદર, ગંડમાજ તથા બીજા અર્થ રોગમાં દિગંજોનો ઉપયોગ સારો છે.

દિગંજો પૌષ્ટિક છે. પૌષ્ટિક તરીકે તે અર્થ વાતગ્રાપિમાં તથા દાવામાં વપરાય છે. અર્થ સસરૂં, દમ, તથા શ્વાસમાં તે દાવદો કરે છે. કાસ કેસરી નામની ગુરૂક્ષ દમના રોગ ઉપર બધી ઉપયોગી છે અને તેને આદુના રસમાં આપવાથી દમ બેસી જાય છે. દિગંજો ધાતુપ્રક્રિયે માટે બીજી ટ્રેસ દવા સાથે અપાય છે અને તેટલા માટે તેને ખોરા-સાની અન્નમો, જ્યપ્શન, અરીસુ વિગેરે સાથે મેળવવામાં આવે છે. અર્થ-અનિસારમાં જે અસર પારદ કરે છે તેજ અસર દિગંજો કરે છે. અર્થલક્ષ દેહમાં દિગંજોનો લેપ અગર મલમ બદુ વપરાય છે; તેથી જાંતુનો નાશ થાય છે. આંખની પાપલુની દાર ઉપર જે ઝીણી ઝીણી દ્રાહલીઓ ઉપદ્રવા કરે છે અને તેથી આંખમાં બદુ મેળ આવે છે તે

પાણી ઝરા કરે છે તે દૂર કરવાને માટે હિંગળાનો મક્કમ અતિ ઉપ
યોગી છે. પાપણના મૂળમાં કેટલીક વખતે કીડ હોય છે જેનો દિંગળો
નાશ કરે છે. આંદીના ધારાં માટે દિંગળો ૧ બાગ અને કાચો ૪ બાગ
બંને સાથે મેળવી તે બાગ ઉપર બમરાવવાથી ધારાં જેવી નાથ છે.
ઘાદર, ચિત્રી, ઉદ્ધવર તથા ફૂટ તથા હિંગળાનો સ્ત્રેષ કાયદા કારક છે.
હિંગૂલાદ સ્ત્રેષ ક્ષીપુત્ર રસમાં કુટી ઘાદર ઉપર લગાડવામાં આવે છે.

- દિંગળો જવરની આદર સારો છે. ત્રિપ્ત જવર જેવાકે એકાદિક,
દ્વયાદિક, ત્રયાદિક અને ચતુષ્ત અને સંતનુ જવર ઉપર તે અપાય છે.
હિંગુજેશ્વર નામની બનાવટનો અર્થ વાલ માત્રા મધની સાથે આપવાથી
વાન જવર દૂર થાય છે. હિંગળો ઉષ્ણવીર્ય છે ને તેથી વાનજવરમાં
જપારે તદ્વા તથા બેગુદિ હોય છે ત્યારે તે ધાતુ કામ કરે છે. જપારે
જવરની અમર મગજમાં રહેતી હોય છે ત્યારે હિંગુજેશ્વરની સાથે
નેપાળો મેળવવામાં આવે છે.

માત્રા-હિંગુય બરમ બા ૨ની હિંગુજેશ્વર બા થી ૧ વામ,
દરમદિ પુષ્પાક ૧ થી ૨ ૨ની. કામકેસરી ગુરિકા ૧ ૨નીથી ૨ ૨ની.

હિરાકસી.

GREEN VITRIOL OR SULPHATE OF IRON.

વર્ણન-હિરાકસી એ સોખંડ તથા ગધક્રોનો એક જાતનો દાર
છે તેના લીંના રંગના માગડા મળી આવે છે, અને તે જાતરમાં
આંસારજી છે.

અન્તવટ -કાલી સાથે તેવ

૧. કાશી-સાધ-તૈલ -હિરાકની, કાચાલી ૧, દાદ, સુદ, ખીપર
ગિના, મન ગીય, કરેજી, વાચડીંગ, ચિંત્રા (ચિત્રક), અરુઝો, ફકડવેય,

ચોક ૨ અને હરતાપ એ મધ્ય આમડો એક એક તોતો લઈ તેને
તેન ૧૪ તોતો આમત ૨૫૬ તોલ્યામા મેળવી તેમા ધોરનુ અને આંક
૩૩ છીઃ આર આર તોના નાખતુઃ અને તેનુ તેન મિદ્ધ મરતુ

ગૂણ - પૌષ્ટિક અને સ્તબ્ધ

ઉપયોગ - રોષ્ણાની ખીજ મનાવેગની પેરે દીગકરી પથુ તોલો
સુધારનારે અપાય છે પાણેરમા તથા જાનીના ચક્રામા જાગે હો
કાળા થા અને જો ને આસ જગા આવે છે ત્યારે મીઠા પૌષ્ટિક
પદાર્થ સાથે દિરામ્બી અપાય છે જેવી રીતે મજબૂત શરીરને મજબૂત
કરે છે ને રોગી પુષ્ટિ આપે છે તેવીજ રીતે દિગકરીથી પથુ થાય
છે તેથી રોગીના રક્તમિદુ વધે છે અને મીઠાશ દૂર થાય છે પીંગ
દર મૃતોદર તેમજ વિષ જનરની રોગોની વિધુનિતી અદર
દિરામ્બી આપવી રોગ છે વિષ જનરના મધ્ય માધાના દખાવાને
ને બધ કરે છે એકાકરીઆ તથા તરીઆ તાનની બદર દિરામ્બીને
કાઠના અનુદેશમા ગોળી મી આપવાથી જુદી જુદી જાતના
વિષ જાગ આટકે છે મૃતોદર અને પીડાલની બદર રેચક દવાની
માથે દિરામ્બી નાખવાથી મારો ફાનદો થાય છે સમદહી, અનિમાર,
જીર્ણાનિમાર મનાનિમાર તથા રક્તપિત્તની બદર દિરામ્બીની સ્તબ્ધ
અમરથી મોગે કાણુ થાય છે ને આનરાશનુ ક્ષન રક્ત છે મધગુ
નમગાધ તથા કમ મૈનતીને માગે દિરામ્બી અપાય છે
દિરામ્બીનુ પાણી હાવવાથી આમણુ જેમી મળે છે અને જખમ તથા
રંધુ જલદીથી રક્તપર આવે છે મલી માત્ર તેન નામની બનાવડ અર્થના
મમા ઉપર લગાડવાથી મમા ખરી પડે છે ને તેનો ગુણ દમ છે
ખીજ એક બનાવડ કાઠી માત્ર તેના નામથી પ્રમિદ્ધ છે જેમા ફક્ત
દિગમ્બી આસંધે રેતરને મજબૂત આવે છે આ દરેક ચચાર તોના
લઈ તેને ૧૪ તોના અને ૨૫૬ તોના પાણીમા મેળવી તેનુ રીનમર

તેન મિદ્ધ કરવું આ તેનના નેપથી જીના સ્તન તથા સ્ત્રી પુરોની
જનનેન્દ્રિઓ દૃઢ થાય છે .

પાનુરોગને લીધે ષ્ટલીક વખતે અટકાવ બધ થઈ જાય છે ત્યારે
હિગમોળ અને એળીઅની સાથે હિરાકસી અપાય છે

ગડમાળા ઉપર હિરાકસી અને મિનામુ અથવા હિરામ્સીને આકડાના
દરમા બરી લેપ કરવો ૪ અંકુરુ એટલે ૪ અંકુરે બજવાળનાથી દેવાઓ
થાય છે તે અને અહિપનન એટલે બાળકોની શુભ ન ધોનાથી તેમા
૪ : ઉભાન થઈ દેલીઓ થાય છે તે ઉપર હિરાકમી, ગોરાચ ૧, મોરથુથુ
દગ્તાન અને રમાજનને લીંડુના રસમા ખગન કરી લેપ કરવો

પાન, ક્ષય, શુભ, ખરોત શૂન અને સપૂર્ણનેન રોગ ઉપર હિરા
કમીની બરમ ન ત્રિકુળા અને મરી એકત્ર કરી તે ૦૧ તોનો ધી અને
મધમા એક મહિનો આપવું

માત્રા - એક રતીથી એક વાન

ઔષધિ-ગુણ-દર્શન.

આંતરોના તેમન શુભ પ્રભલે વગે પાડનામા આવ્યા છે ખારી
કાથી તપાસના મેમીએ નો એ નિશ્ચમા તર્ક ચિતર્ક આદિ ઉત્પન્ન
થાય છે માટે અત્રે જે બાનદામિક ઉપયોગમા સગ્ગ થઈ પડે તેવા
તેના ૨૬ વર્ગ પાડનામા આવ્યા છે

હિરાકમીને એક વાગ બાગરાના રમમા ખચન કરવી એટલે શુદ્ધ
થાય છે આની રીતે શુદ્ધ કરેલી હિગકસી તથા ગધકને એકત્ર પુટ
આપવો એટલે બરમ થશે

૧. અમ્બુ,
૨. ઉષ્ણ,
૩. ઋતુ લાવનાર અને વેણુ
લાવનાર.
૪. કંકુ પૌષ્ટિક.
૫. કંકુ,
૬. કંકુ શામક.
૭. દુર્મિત્ર.
૮. માહી સ્તંભન અને રક્ત
સ્તંભક.
૯. હીકા લાવનાર.
૧૦. દાહ શામક.
૧૧. હીપન પાચન.
૧૨. દંભક અને કોણક.
૧૩. ધાતુપૌષ્ટિક.
૧૪. પિત્ત શામક.
૧૫. નિદ્રા લાવનાર, માદક અને
પીડાશામક.
૧૬. પૌષ્ટિક.
૧૭. મૂત્રલ.
૧૮. કૈચક અને સારક.
૧૯. કૌષ્ણ.
૨૦. વમન કારકલાવનાર.
૨૧. વાતન્યુવાનહર અને વાયુહર.
૨૨. શીતલ.
૨૩. શોચન.
૨૪. શોષક.
૨૫. સ્નાયુ શૌચિકૃત્વકૃત્વ
આશ્રેષ્ઠાદિ.
૨૬. સ્વેદલ.

ઉપર બતાવેલા ગુણો અને એ ગુણોવાળી ઔષધિઓની સમજાવ્ય
બરાબર પડી ગયા બાદ યોગ્ય સ્થાને યોગ્ય વસ્તુની યોગ્ય પ્રમાણમાં
યોજના કરવી. જો ગુણો તરફ પ્રથમથીજ ધ્યાન આપવામાં આવે તો
કેટલીક વ્યાધિઓ ઉઠતાંજ બેસી જાય છે અને કેટલીક ઉત્પન્ન થયા
પામતી નથી. સખ્ત વ્યાધિમાં દરદીની પ્રકૃતિ અને ઔષધના ગુણ
તથા પ્રમાણ એ બંને ધ્યાનમાં લેવાના છે. જો વ્યાધિ મધ્ય ન દોષ
તો કેટલોક વખત યોગ્ય પૃથ્થ પાણવાથી ઔષધો પચારની આવડત
સિવાય કેવળ વર્તનના ફેરફારથીજ સાર થાય છે. સખ્ત બીમારીમાં
ઔષધોપચાર અને આરોગ્યતા નિયમો એ બંને ઉપર આધાર રાખવાની
જરૂર છે.

અમ્મલ દવાઓ.

જે દવાઓ સ્વાદે ખાટી હોય છે તેને “અમ્મલ” દવાઓ કહે છે,

૧	૨
આમલી.	આમિ.
અચાનો ખાર.	અમળાં
કોક.	ચાંગેરી.
નારંગી.	ભાંધુ.
ખીજોર.	દાકમ.
લીંધુ.	દાક્.

અમ્મલ દવાઓ બધી શીતવીર્ય છે. નંબર ૧ માં બતાવેલી દવાઓથી જઠરાગ્નિ પ્રદીપ્ત થાય છે અને નંબર બીજામાં ગણાવેલ દવાઓથી તેમ થતું નથી. અમ્મલ દવાઓ કફ કરે છે એટલે કફ પ્રકૃતિવાળા માણસે તેનું સેવન કરવું નહિ. અમ્મલ દવાઓથી થતી વિકૃતિને અટકાવવા “અમ્મલવિરૂદ્ધ” દવાઓ પણ છે. તે પેટા રાખ, સચળ સાજખાર, ટંકણખાર, નવસાર સિંધેવ, જવખાર વિગેરે ક્ષારની બનેલી દવાઓ છે.

ઉષ્ણ દવાઓ:- જે દવાઓ પોષાના પ્રભાવવડે ઘરીરને જાગૃત કરે છે તથા તેના ફરેક ભાગને પોષપોષાતું કામ કરવાને ગેતન આપે છે તેને “ઉષ્ણ” દવાઓ કહેવી.

અમ્મલો. અકકમરો. આકકો, ઉષ્ણેટ, મમપીપર, ભપાળ, કાકા (કુંગળી), પોપર, અગર, અરણી, અપેકો, અરીકાં, ઇસસ, કપૂર, કાયફળ, જઠામાંસી, જવખાર, જવચી ભર, વુલસી, દુધમુળ, નાગરભોષ, પાંપરીમુળ, ભરંગી, બીજામ્, માવકેકળું, રાના, લીંગ, લસણ, સમદરળ, કુંદ, હાંગ, હીરામોળ, અંબર. કરુરી એ ઉષ્ણ દવાઓમાં ગણાય છે. ઉષ્ણ દવાઓ મગજ ઉપર અસર કરી રાત્રિતંદ્રને જુસ્સો

આપે છે અને તેથી લોહીની મનિ વધે છે; પરંતુ તેથી દવાઓનો અતિ ઉપયોગ અત્યંત હાનિકારક છે. •

ઝતુસાવનાર અને વેબુસાવનાર દવાઓ:— જો દવાઓ મૂર્ધા-શયના સ્થેષ્ઠપિંડને ધીરજ આપી તેમને સંકુચિત કરે છે તથા મદ યજ્ઞ ગએલી વેબુને યુગ્મ જનન કરે છે તે દવાઓને ‘વેબુસાવનાર’ દવાઓ કહે છે. જે દવાઓ પોતાના પ્રભાવ વડે બધા યજ્ઞ ગએલ ઝતુને પાછું જનન કરે છે તેને ‘ઝતુ સાવનાર’ દવા કહેવી.

ઝતુ સાવનાર દવાઓ

વેબુસાવનાર દવાઓ

ટંકબુ

ટંકબુ

નવસાર

જ્યારે ગમે તે કારણથી ઝતુ અનિયમિત આવે છે અગર મોટું અગર ઓછું દેખાય છે ત્યારે ઝતુ સાવનાર દવાઓનો સંપોગ પ્રસારન છે. ઝતુ સાવનારી યીને સાથે લોહ અને ઝેણીઆની કોષપચ્ચ બનાવડ અપાય છે,

પ્રસતિ સમયે વેબુ બરાબર નહિ આવતી હોય અને સ્ત્રી કમ્પતી હોય, વેબુ ટાઢી ખડી જવાયો જો બાળકને બહાર નીકળતા વાર લાગે તો વેબુ સાવનારી દવાઓ આપવાની જરૂર છે.

કટુ પૌષ્ટિક દવાઓ:—જો દવાઓ પોતાના પ્રભાવ વડે શરીરમાં રહેલી નવજાતને લઈને આવતા ઝીણા ઝીણા તાવને દૂર કરી શરીરને કેટલેક દિવસે કૌવત આવે છે તે દવાઓ ‘કટુ પૌષ્ટિક’ કહેવાય છે. આ દવાઓ કડવી છે અને તેથી તે ઝીણા ઝીણા તાવને રોકે છે, જ્વરાગ્નિ પ્રદોષ થાય છે. બૂખ સારી પેઠે લાગે છે અને શરીરમાં કૌવત આવે છે તે ઉપરાંત એ દવાઓ કૃમિને પચ્ચ નાશ કરે છે, અરકુસો, ઠરીઆતુ, અનિચ્છિતી કળી વગેરે આ વર્ગમાં આવે છે.

કફ્ફ દવાઓ-જે દવાઓ પોતાના બળ વડે સ્વાસ નળિકાના સ્લેષ્મ પિંડ ઉપર અસર કરી તેના સ્ત્રાવના ગુણ તથા, સમુદાયને બદલાવે છે તેને “ કફ્ફ ” દવા કહે છે. કફ્ફ દવાઓ કફને ગુદો પાડી તેને પાનજો કરી નાખે છે અને નિષ્ક્રિય રીતે ઉધરસ આવવાથી તે બંધાર નીકળી આવે છે. જ્યાં સુધી છાતીમાં કફ બરો હોય ત્યાંસુધી કફ્ફ દવા આપવાની જરૂર છે. આ દવાઓ પૈકી અગધીઓ, અરકુસી, આંબાહળદર, જવખાર વગેરે છે.

કફ્ફશામક દવાઓ-જે દવાઓ પોતાના પ્રભાવ વડે સ્વાસ નળિકાના સ્લેષ્મ પિંડના સંકોચને શાંત કરી અગર સ્ત્રાવને કમી કરી ઉધરસ ઓછી કરે છે તેને ‘ કફ્ફશામક ’ દવાઓ કહેવી.

જ્યારે છાતિમાંથી કફ નીકળી ગયો હોય અગર ઓઠો થઇ ગયો હોય ત્યારે કફ્ફશામક દવાઓ કામની છે. આ વર્ગની દવાઓ જોમ, ફમ ઉપર માઝ કામ કરે તેમ હેડકીને પણ ભેસાડે છે, મેનશીસ, ધતુરો અને તમાકુનું ધૂમપાન હેડકીને માટે પણ સાફ છે. મન શીસ, ધતુરો, વંશયોચન, અશીબુ, ખેર, મંચ, સિદ્ધારસ વિગેરે દવાઓ કફ્ફશામક છે.

કૃમિન દવાઓ-જે દવાઓ પોતાના બળ વડે આતરડાની અંદર રહેલાં કૃમિનો નાશ કરે છે તે દવાઓ ‘ કૃમિન ’ કહેવાય છે. મધુક, કપૂર, હન્ડનવ, કપીયો, કિઝામાળી, કાળીચરી, કાઝગ્રામ, ખાખરો, વાખમો, હોંગ, લીમડો, કરીઆલુ વિગેરે દવાઓ કૃમિન છે.

આહી રત્તણન અને રત્તણસંલક દવાઓ-જે દવાઓ શરીરના કોષપણુ પ્રવાહી પદાર્થોનું શોષણ કરી તેમનું ઘટ બનાવણુ કરે તેમને ‘ આહી ’ દવાઓ કહે છે અને જે દવાઓ પોતાના શીત-લીપ તથા રક્ત ગુણને લીધે કોષપણુ મળખૂત્તરિક પદાર્થને રોકી રાખે અને તેમને નીચે પડવા ન દે તેમને ‘ રત્તણન ’ દવાઓ કહે છે,

‘રક્તસ્તંબન’ દવાઓ ચૂર્ણરૂપે અગર પ્રવાહીરૂપે ધમીનીઓનાં તુટેલાં મુખને અડવાથી તેમની અંદર વહેના પ્રવાહને ઘટ કરે છે તથા તે ધમીનીના રેશાઓનો સંકોચ કરી તેમની અંદરના પ્રવાહીને બહાર જતાં અટકાવે છે. મોરચુપુમાં આવી કરતાં સ્તંબન ગુણુ વધારે છે. ફટફટી રક્ત સ્તંબક છે. અને ગંખડર આવી છે.

છીંકા લાવનાર દવાઓ-જે દવાઓ પોતાના જમ વડે, નાકનાં ગ્રંથિમ પડ ઉપર અસર કરી તેને એકદમ ક્ષોભમાં નાંખી તેમાંથી આ રકાવે તેને ‘છીંકા લાવનાર’ દવા કહેવી. કુકડવેવ, નાકહીંકણી, તમાકુ-નવસાર, કળીચૂનો. એ છીંકા લાવનાર દવાઓ સુધવાથી એકદમ ઝંકિ આવે છે, તેથી નાકમાંથી પુષ્કળ પાણી ઝરે છે અને આંકુ હમકુ પડે છે. વાતગન્ધ માયાના દૂધાવામા મૂર્ધાવર્ન તથા આધારીગીમાં છીંકા લાવનારી દવા સુધવાલુ કહેવ છે. નાકમા હોડ જામતાં હોય ત્યારે આ દવાઓ સુધવાથી છીંક સાથે એવીના જામેલા કપોટા ઉખડી આવે છે. પીનમમા આ વર્મની દવા કાગોળી છે.

■ હૃદયમક દવાઓ-જે દવાઓ ગ્રીનવીર્ષ હોનાથી પાંદીને સુધારીને અગર મદાર વગાડવાથી તેમની કડક અસર થઈ શરીરના દોષપણુ ભાગની જામનરને શાન્ત કરે તે દવાઓ ‘હૃદયમક’ કહેવાય છે, તમામ ગ્રીતજ અને પિત્તસામક દવાઓ પણ હૃદયમક છે. ત્વક-દોષમાં આ દવાઓ વપરાય છે. પેશામની જામનરા, કિનવા તથા પ્રમે-દમા આ વર્મની દવાઓનાં દીમ પીવાય છે.

દીપન-પાચન ગણુવાળી દવાઓ-દીપન દવાઓથી જુગ પધારે લાગે છે પણ તેમાં અપકવ ખોરાકનુ પાચન કરવાનો ગુણુ રહ્યો નથી. પાચન દવાથી અપકવ અનાજનુ પાચન આવે છે પણ તેમાંજુખ સમાડવાનો ગુણુ રહ્યો નથી. ફેટલીક દવાઓ એવી છે કે જેમાં દીપન પાચન બન્ને ગુણો રહ્યા છે. સખમા પાચન ગુણુ છે, લવણુ, જવ-

ખાગમાં દીપનશુભ્ય રહેશે છે, સાધુખાર, પીંચર, બાદીઆન વિગેરેમાં દીપન અને પાચન બન્ને શુભ્ય રહેતા છે.

પાચન અને દવાઓની સંયુક્ત યોજનાની જરૂર હોય ત્યાં દીપન પાચન દવાઓ વપરાય છે. સાધારણ રીતે દીપન પાચન દવાઓ હંમેશાં સાથેજ વપરાય છે.

હંભક અને ફોહક દવાઓ—જે દવાઓ ક્રોધપાત્ર આવા ભાગ ઉપર આડવાથી અગર મસા ઉપર લગાડવાથી તેનો નાશ કરે છે તેને ‘હંભક’ દવાઓ કહેવી,

આના પેટામાં ફોહક દવાઓ આવી જાય છે, ફોહક દવા શરીરના ક્રોધપાત્ર ભાગને આડવાથી તે ભાગ લાલચોળ થઇ જાય છે અને ત્યાં ફોહકો ઉડે છે. વધારે સખ્ત ફોહક દવાઓ હંભક દવાના મધાળા નીચે આવે છે.

૧. શંખ, હરતાલ, ચિત્રક, સરગર્જા.

૨. અકતમરો, આકડો, રાખ.

૩. અગ્નિ.

ધાતુપૌષ્ટિક દવાઓ—જે દવાઓ પુરપત્તી જનનેન્દ્રિયોને સગેજ કરે અને તેમની સુરત સમગમમાં પ્રીતિવધારે તે દવાઓ ‘ધાતુપૌષ્ટિક’ છે.

૧. અજક, મોતી વિગેરે તમામ પૌષ્ટિક અને કટુ પૌષ્ટિક દવાઓ.

૨. અમોઝ, આમ્બ, ઉટંગળ, એખગે, કવચાં, કસ્તુરી દુધ, મુસળી, નરધારા, વશયોચન વિગેરે.

૩. અરીચ, કેસર, અને કેટલેક દરજ્જે સુગન્ધ દવાઓ.

૪. ગોખર, ચીકણા, બળદાણા, બદુદ્ધા અને સેમગો.

જે દવાઓથી શરીરને સાધારણ રીતે પુષ્ટિ મળે છે તે દવાઓથી જનનેન્દ્રિયોને થયું પુષ્ટિ મળે છે. આટલે તમામ જનની પૌષ્ટિક અને

ક્રંતુ પૌષ્ટિક દવાઓ પણ સુરત સ્થાનને પુષ્ટિ આપે છે. ધાતુપૌષ્ટિક દવાઓના ચાર વિભાગ કરવામાં આયા છે.

૧. સાધારણ પૌષ્ટિક દવાઓ જે આખા શરીરને પુષ્ટિ આપી ધાતુને અને વીર્યસ્થાનને પુષ્ટિ આપે છે.

૨. ખાસ ધાતુપૌષ્ટિક દવાઓ જે વીર્યની વૃદ્ધિ કરે છે તે, આ વર્ગની દવાઓને વૃધ્ધ કરે છે,

૩. સ્વપ્નન દવાઓ જે વીર્યસ્થાનને અગર જલુમ્બતાને અને સ્વપ્નામાં અગર બીજી કોઈ રીતે ધાતુ જતી હોય તેને અટકાવી ફાયદો કરે છે તે. આ વર્ગની દવાઓથી ધાતુ કબજ થાય છે અને તેથી ધાતુ જવાને લીધે થતી ક્ષીણતા અટકે છે. આ વર્ગની દવાઓની સાથે ખાસ ધાતુપૌષ્ટિક દવાઓ પણ મેળવવામાં આવે છે.

૪. કેટલીક મુતલ દવાઓ મૂત્ર માર્ગના વ્યાધિને શાંત કરી વીર્ય-આવ થવાને મળતા ઉત્તેજનને રમાયે છે અને આવી રીતે વીર્ય-આવ થતો અટકે એ પણ ધાતુપુષ્ટિ થવાનો એક રસ્તો છે.

આરે સ્વપ્નામાં અગર જગૃત અવસ્થામાં કે પેશાબ કરતી વખતે વીર્યપાન થાય છે ત્યારે આ વર્ગની દવાઓ કામની છે. ધાતુક્ષીણતા, નપુંસકપણ અને તેથી થતાં કબજર, ત્રુટ અને કમરના દુખાવામાં આ વર્ગની દવાથી ફાયદો થાય છે.

ધાતુક્ષીણતા થવાથી શરીરમાં અનેક જનતની નબળાઈ થાય છે અને નબળાઈને લઈને જે શારીરિક અગર માનસિક ખીડા થાય છે તે ધાતુપૌષ્ટિક દવાઓનું સેવન કરવાથી દુર્યાય છે.

પિત્તશામક દવાઓ-જે દવાઓ ગોતાના જોર વડે કરી રેય^૫ માર્ગે પિત્તને કઢાવી નાખે છે અગર તેની સાથે મળી તેના પ્રકોપને શાંત પાડી નાખે છે તે દવાને “પિત્તશામક” દવા કહેવી

૧. ખાસ પિત્તશામક ૨. સારક પિત્તશામક ૩. પૌષ્ટિક પિત્ત-
શામક ૪. રત્નબન પિત્ત શામક.

૧. ખાસ પિત્તશામક દવાઓ અદ્યત્ત રીતે લોહીનાં પિત્તાધિક્ય દોષનું શમન કરે છે.

૨. સારક પિત્તશામક દવાઓ વધારે સખ્ત પિત્તના પ્રક્રાપને શાંત કરે છે. નવસાર સારક પિત્તશામક દવા છે. મેતલી પૌષ્ટિક પિત્તશામક દવા છે.

નિદ્રા લાવનાર, માદક અને પીડાશામક દવાઓ-જે દવાઓ લેવાથી નિદ્રા આવે તે દવાઓને 'નિદ્રા લાવનાર' દવા કહેવી. જે દવાઓ પોતાના પ્રભાવ વડે દરદીને જોમાન કરી આપે છે અગર બકવાખોર કરી મુકે છે તેને 'માદક' દવા કહેવી. જે દવાઓ લેવાથી અગર લગાડવાથી દરદીની પીડાનું શમન થાય છે અને નેત્રી જેવેની કમી થાય છે તે દવાઓને 'પીડાશામક' દવા કહેવી. અરીણુ, બાંગ, કીર્દમાન, ખુરામની અજમે આદિમાં ઉપરના ગુણો રહેલા છે.

પૌષ્ટિક દવાઓ-જે દવાઓ લોહીનું બંધારણ સારુ કરી શરીરના દરેક ભાગને યોગ્ય પોષણ આપે છે અને શરીરમાં રચુરતી લાવે છે તથા માંસની વૃદ્ધિ કરે છે અને 'પૌષ્ટિક' દવાઓ કહેવી. અન્નક, ક્ષત્ક, જસત, ત્રાંત્રુ, મોતી, ખાપરીઓ, મોરચુચુ, રૂપ, રૌપ્ય માત્સિક, સિન્ધા-શુન, રીશુ, મોનું, લોહ, નુરચુ માત્સિક, દીરાક્ષી વિગેરે પૌષ્ટિક દવાઓ છે.

પૌષ્ટિક દવાઓના ચાર વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે-

૧. મગજને પુષ્ટિ આપનારી દવાઓ.
૨. લોહીને પુષ્ટિ આપનારી દવાઓ.
૩. જઠરને પુષ્ટિ આપનારી દવાઓ.
૪. શૈવક પૌષ્ટિક દવાઓ.

૧ મગજને પુષ્ટિ આપનારી દવાઓ-મગજ શરીરમાં રાગ લાવાથી જે આંધો મગજને પુષ્ટિ આપે કે તે વાર્ષિક રીતે આખા શરીરને પુષ્ટિ આપે છે મગજના ઇર્ષ્યવિમા આ દવાઓ ધણી કમની કે મગજના વાધિઓ જે વાત ન્યાયિના નામથી પમિદ છે અને જે જે સત્-વાધિમાં ગતિમતિનો અમ જાણે । કેપે રાગો છે તેના વન વાધિમાં આ વર્ગની દવાઓ મગજ કે ગાપરમાર દિરંગી-રીઆ બેચનાથ ચક્રી જનુ, ઉન્મા અસમ પસાનાત, અદત વિગેરે વાધિમાં આ દવાઓ અપાય છે

૨ લોહીને પુષ્ટિ આપનારી દવાઓ-આ વર્ગની દવાના બે નિનામ પડી શકે છે ૧ ખામ લોહી પુષ્ટિ આપનારી દવાઓ ૨ ચોરીની ગોધક પોષિ દવાઓ લોહ સુચ્છ મનિક અને હીરાચરી એ ચોરીને ખાસ પુષ્ટિ આપનારી દવાઓ, છે લોહીની અદર રહેના રક્તકણ, મમે તે કારણથી ઓછ થઈ મયા ટોપ તેને તે પાછા લાવે છે-ધણા દિવમના ઇર્ષ્યવર પછી અને નિમગજન પછી તેમજ યકૃત અને પીડના ઇર્ષ્ય-વાધિમાં શરીર તદન શીક્ર પડી જાય છે આ શીમણ થવાનું મરણ એટલુંજ કે લોહીમાંથી રક્તકણ ઓછ થઈ ગયા હોય છે અર્થ સમજણી યકૃત અને બીજા તમામ રોગમાં પણ એજ પરિણામ થઈ આવે છે ત્યારે લોહના વગની દવા આપરી ઉચિત છે લોહીને પુષ્ટિ આપનારો અને શરીરમાં ગ્તાય લાવવાનો ઇર્ષ્ય લોહના વર્ગની દવામાં જેવો રહેતો છે તેને બીજા એક દવામાં રહેતો નથી ૨ લોહીનું ગોધન મરી પુષ્ટિ આપનારી દવાઓ સાધાગણ રીતે લોહીના પેતિક દોષનું શમન કરે છે તથા રહેતું લોહી તેથી શાત થાય છે અને જે લોહી વિદ્યુતિથી જુદી જુદી જાનના ત્વકદેષ ધુની નીકળે છે તે પણ તેથી શાત થાય છે

૩ જઠરને પુષ્ટિ આપનારી દવાઓ-આ વર્ગની દવાઓ અના જનુ સારી ધેરે પાચન કરે છે અને અનાજનું ચોગ્ય રીતે પાચન

ચતુ એ પણ શરીરને પુષ્ટિ મળવાનો એક રસ્તો છે.

૪ ઔષધ પૌષ્ટિક-પાદ એ મર્વોત્તમ શૌધક દ્રવ્ય છે અને તે શરીરની તમામ વિકૃતિ દૂર કરે છે તમામ ઔષધો શરીરના શુદ્ધ શુદ્ધ રોગ મગડનર આં તેનું આરોગ્ય વધારનાર હોવાથી તે ઔષધો તેમજ સરો સાત્તિક ખોરાક, રવન-હ દના, ચોખ્ખુ પાણી, રવનના રમતગમત, શુભ નિયારો વિગેરે જે જે વિદ્યો શરીરની સુખામરી વધારે છે તે તે અન્ય રીતે પૌષ્ટિક દવાઓનું કામ કરે છે

પારો એ શૌધક પૌષ્ટિક છે અને કમળની રૂપે તેની અમર લોહીના ઉત્તર અને ગમ્મિન્દુરરૂપે મગજના ઉપર થાય છે

મુત્રપ દવાઓ-જે દવાઓ પોતાના પ્રનામ વડે મુત્રપિડના કાર્યને સતેજ કરે છે અને તેથી પેશાબનો જથ્થો વધારે છે તે દવાઓને “મુત્રન” દ્રવ્ય કહેવી

કનક સિનાત્ત જનખાર પાપાણુને, ટકણખાર, સુરોખાર એ મુત્રન દવાઓ છે પાત્રિક મુત્રન દ્રવ્યો મુત્ર વધિને તેમજ તેથી થતા શુક્રદોષને અટકાવે છે મુત્રપિડના તીવ્ર તેમજ દીર્ઘ વરમને લીધે જ્યારે પેશાબ ઓછો જાય છે ત્યારે તેમજ પ્રદુકારક નીજ ખાવાથી અગર તડે રખકરાથી જ્યારે પેશાબ ઓછો અને દાદયુધન થાય છે ત્યાર મનન દ્રવ્યો અપાય છે તેથી પેશાબની જાગરણ રાત્ર થાય છે અને તેના અમર્યાદનો નરમ પોચો પડે છે જ્યારે પણ પેશાબ વાદ એળ ઉતરે છે આ જ જાગરણ થાય કરે છે પેશાબ માદાદ અને મગજના થઈ એ પણ પૌષ્ટિક દોષનું એક નિદ છે તમામ જનના જવગ્રા પિત્તનો પ્રકાપ નાશ છે જેથી તેમા મનન દ્રવ્યો અસર છે

મનન દ્રવ્યો ઉપચાર એ જગા ૥ સિન્ધિયા ૩ એક ઉપોગી અગ છે પૌષ્ટિક વિકૃતિને મગજનો મુત્રન ઔષધ અપાય છે મુત્રન ઉપાદ પેશાબથી કમળાના દરદી પુષ્ટિ પેશાબ છુટે છે આ તેથી આખની આગર ની સિવાય દ્રવ્ય થાય છે

આખા શરીર ઉપર સખ્ત સોજો થયો હોય તો તે પશ્ચ તેથી બેસી જાય છે. જાવરની અંદર મુત્રજીવીને સારક પદાર્થો સાથે મેળવવામાં આવે છે અને પૈત્તિક વિઘટિમાં તથા શેષમાં તેમને રેચક દવાઓ સાથે મેળવવામાં આવે છે. મુત્રજીવી દવાનો ઉપચાર એ શોષન ક્રિયાનો એક પ્રકાર છે અને તેથી દૃષ્ટિરોમમાં જ્યારે શરીરનું શોષન કરવું હોય ત્યારે તે અપાય છે.

રેચક અને સારક દવાઓ-રેચક દવાઓના સંસ્કૃતવૈદ્યકારોએ ચાર જુદા જુદા બેદ પાડ્યા છે.

૧. અનુયોમન એટલે જે દવાઓ મળતો કેપ શાંત કરી તેને પચાવે તથા બંધકુષ્ટનો મજ જુદો પાડી તેને નીચે ઉતારે તેને 'અનુ-યોમન' દવા કહેવાય.

૨. અંસન એટલે જે દવાઓ મળાદિક દોષને પાચન ન કરતાં તેને એકદમ ધસડીને નીચે પાડે છે.

૩. બેન્ન એટલે જે દવાઓ શુષ્ક અને અંચો બંધાએક મળને છુટા પાડી તેને નીચે પાડે છે.

૪. રેચક ઔષ્ઠો એટલે જે ઔષ્ઠોષકવ અગર અપકવ મળને પોતાના બદલે પાણી જેવો પાનગો કરી તેને આંતરકાની બહાર ખેંચી કાઢે છે.

જો કે અમૃત વૈદ્યકારોએ આવી રીતે ચાર બેદ કર્યા છે તો પશ્ચ વ્યવહારોપયોગી અને અનુભવથી મિદ્ધ થઈ શકે એવા તેના બે વિભાગ છે.

૧. શાન્ત રેચક, સારક, સાદ જાડો જાવે ને અગર દલકો જીવાળ લાગે તેવી દવાઓ.

૨. સખ્ત રેચક, રેચક અથવા બારે જીવાળ લાગે તેવી દવાઓ.

મધ્યક સારક દવા ગણાય છે. જોદાર રેચક છે, સારક દવાઓ આપવાથી મળાવરોમ દૂર થાય છે. ત્વદોષની અંદર શરીરનું શોષન કરવાની જરૂર

છે વિતાધિક્ષ્ય દોષથી ધણુ કરીને ત્વકદોષ ઉપડે છે ને નેમા સારક દવાનો ઉપયોગ કરવાથી આરામ થાય છે. ગ્રાનસ્કન, ઉદરેનું ઝેર, શીતપિત્ત અને બીજા દડીયા ત્વક દોષમાં સારક દવાઓનો શાન્ત ઉપયોગ કેટલાક માસ મુધી ભરી રાખવો પડે છે. સખ્ત રેગની દવા આપવાથી ઉનડી શરીરમાં વધારે ક્ષીણતા થાય છે.

કે.તેરાની શરૂઆતમાં પેટમાં રહેલ અગ્નિશ્વેદન દૂર કરવા મારક દવાઓ અપાય છે. તેમજ ઘણા દિવસના ઝાંઝાનું પણ અગ્નિશ્વેદન એ મુખ્ય કારણ થઈ પડે છે ત્યારે સારક દવા આપરી યોગ્ય છે.

રેચક દવાઓ બ્યારે સખ્ત અંધ કુટ થયો હોય ત્યારે અપાય છે. મન્નિપાનમાં અને કેટલીક વખતે મગજને ઇલા થાય છે ત્યારે પણ મખ્ત બધકુટ થઈ આવે છે રેચક દવાઓ બધકુટમાં ફાપદો કરે છે. લોડી મુધારવાને માટે કેટલાક વેગે સારક દવા વાપરે છે અને કેટલાકો રેચક વાપરે છે પણ ખાસ જરૂરીયાત નિરાય રેચક દવા બને ત્યાં મુધી વાપરવી નહિ બ્યારે લોહી જમડેનું હોય ત્યારે રેચ લેવાનો આ દેશમાં સાધારણ ગિનાજ છે.

રોપણ દવાઓ:-જે દવા પોતાના ગુણ વડે ધારાના દુષ્ટ ભાગને દૂર કરી અદરના તદુરસ્ત ભાગને સનેજ કરી ધાર રૂઝે છે તેને 'રોપણ' દવા કહેવી.

૧ કાયનાર, યુગળ અને બીજા કેટલીક શોષક દવાઓ.

૨. આપરીઓ, ઝેર, જસન, ટકણ, બેદાર, મોગ્યુયુ, રાખ અને નિદૂર પડેલા વર્ગની દવાઓ ખાવાથી લેહીનું મોપન થાય છે અને તેથી જે ધારા પડ્યા હોય તે રૂઝવર આવે છે અને મુકાબ જાય છે, બીજા વર્ગની રોપણ દવાઓ ખરેખરી રોપણ છે, અને તે બહાર લગાડવાથી રૂઝ આવી જાય છે. હવે ઉપર તેમની કેટલીકના વેપ, ઉમેશ મી મયમ વિગેરે લગાડાય છે તેમજ તેમના પાણીથી અગર કાઠથી પ્રસાપન કરવામાં આવે છે. દુધ તથા જે જલદી રમતા નથી

અન્યમાળાના ગ્રાહકને નીચેનાં પુસ્તકો પર

પચીસ ટકા કમીશન મળશે.

૧. રમાચુદરી:—હિંદુ સંસારમાં અત્યંતતાની બચકર સાંકળમાં જડાયેલી સ્ત્રીઓ કેવા બચકર પરિણામ લાવે છે અને તેની સ્ત્રીઓના આત્માધારક પતિઓ પોતાના જીવનને કેવું અધમ દશામાં લાવી મુકે છે તેનો ચિન્તાર આ ચોપડીમાં ઠીક ઠીક સ્પષ્ટ કરવામાં આવેલો છે. આવા યુગએને પોતાનાં જીવન વ્યવમાવને ઉન્નત સ્થિતિ પર લાવવા માટે આ ચોપડી વાચવી અત્યુત્તમ છે. પાકુ મેનેરી જીલ્લ બાઇન્ડીંગ પૃષ્ઠ ૩૦૦ કીમત રૂ. ૨-૮-૦

૨. રાજા રામકૃષ્ણ:—મચિત્ર ઐતિહાસિક ધાર્મિક નવલકથા જેમાં નવામ મિરજાદરના મમયનો હૃદયભેદક ઇતિહાસ છે. પૃષ્ઠ ૪૦૦ કીમત રૂ. ૪-૦

૩. કૃષ્ણકુમારી:—એ આખીસ ભારતનાં યશોગાનનું ચિત્ર છે. આ પુસ્તકમાં સુખવશની પડતીનો ઇતિહાસ વર્ણવેલો છે. અને તે નવલકથાની દ્રષ્ટિ આખીવાર્તા એક જિવ્ય શ્રેણીની ટ્રેન્ડેડી રૂપ બની ગઈ છે વાર્તા ઐતિહાસિક હોવાથી સ્થગે સ્થગે હિદી પ્રાચીન જાહોજલાલી ચળકી રહે છે અને આખી વાર્તા વાચ્યા બાદ મન કોઈ અલૌકિક કરણા સુરે રડી ઉઠે છે. ને મનમાંથી એક આત્મનાદ ઉઠે છે કે 'હાય ક્યા એ ભારતનું ગૌરવ' ક્યા એ દેવ સ્થાને મુકવા યોગ્ય સ્કન્દગુપ્ત' ' ક્યા એ પાટલીપુત્ર કે જેનો નિજ્ય જ્વજ અધગાનિસ્થાનના ઘાટો પર પૂર બહાર ઉઠ્યો હતો વિગેરે અદ્ભૂત બનાવોથી ભરપૂર પુસ્તક છે પૃષ્ઠ ૩૭૫. માત્ર જુલ નકલો બાકી છે. કીમત રૂ. ૩-૮-૦

૪. સિરાજદૌલાહ:—અમાળાના પ્રખ્યાત નવાબ સિરાજદૌલાહનું જીવનચરિત્ર જેમાં કમલતાની કાળી કોટડીના બનાવને અગ્રેજોએ

૩ પનામય એ બનાવે તથા તે મમયના અગ્રેનેની અમતાનુ
ભયપર ચિત્ર જેવું હોય તો જરૂર આવે પૃષ્ઠ ૪૮૦ થી ૩૩-૮-૦

૫. વજ્રનદિની ગુણભેગમ — એક રહસ્યમય ઐતિહાસિક
નવલકથા, જેમાં નિર્ભળ જાનિને કેવળ રાત્રિનિનિ ખાતર કેવી રીતે
પગલિન બનાવવામાં આવે છે તથા એ પરાધિન જાનિ પોતાનું
મર્વસ્વ ગુમ ન્યા ઇત્યાદિ સ્વતંત્રતાનું ગ્રંથસ્થ મરવજ ખાતર કેટલી દુઃ
મુખી આત્મભેગ આપે છે તે દિવસની પ્રજાને આદર્શ રૂપ બાલુશો.
વજ્રનદિની ગુણભેગમનો કડકામય દત્તિદાસ વાચકને જરૂર અશ્રુપાન
મગની મિવાય ગહેમે નહિ. પૃષ્ઠ ૭૭૦. ક્રી. ૨-૮-૦

૬. મીઠા કાચિમ — મંગાગાના છેલ્લા નવામતી મદદા મ્યા
મ્વય ઐતિહાસિક દબે આનેખનામાં આની છે અગ્રે-૪ કપનીએ
સિરાજદોવાને પદબદ કીવા પડી શુ કીડુ તે મળ્યા વિના હિદ
પુત્રને ચાનશે નહિ જરૂર વાવે પાકુ બાડ-ડોંગ પૃષ્ઠ ૭૦૦
મીમત ૩ ૨-૦-૦

૭. ૧૮૫૭ નો બગવો — એ પ્રમગતો આમેનું જ ચિતાર રવાન
ખાતર તેવો અગ્રેવાન છે, મિપાનીઓને હયાધાર સા માટે ઉચ્ચવા
પડ્યા તે બાલુશુ હોય તો આજને આજે / મગાવો, બરિખમા
મગવો મુસ્કેન છે પૃષ્ઠ ૬૨૫ કીમત ૩ ૪-૦-૦

૮. ગોનાગપ્રભુ — અગાજ એ મહાપુરુષને પ્રભુનો અવતાર
મને છે વળી બગાજ અને ગુન્ગાન એની વર્મ બાવનામાં અને
મુદર તરો જુવે છે એને બાલિક અને ધર્મપ્રાપ્ત ગુન્ગાને
એમથી અનેક મુદર તરો મગમે પુસ્તક એટલું જુડ ચમકારી
બનાવેથી બગપુર છે કે હાથમાં લીધા પડી પૂરે કર્યા મિવાય મુખી
દેવાનું મન ચતુ નથી પૃષ્ઠ ૨૬૦ થી માત્ર બાર આના

૯ શ્રી ગીત ગોવિંદ.

મદાનારન અને રામાયણની પોરે અખિય બારનદર્શમા તેમજ વિદેશમા અષ્ટપત્રીને નામે ખ્યાતિ પામેનું સમૃદ્ધ આદિત્યની પ્રતિષ્ઠા વધારનાર. વિદ્વાનોને મોહિત કરનાર દેવાનરમા Song of Songs ના નામે વખણાયતું, અનંતર, નાયકા બેઠ આદિથી ભરપુર, રંગ રાગના પ્રેમીને રંગમા, ભાન્તિના પ્રેમીને ભાન્તિમા મન બનાવનાર ધર્મ મહાપ્રતિના પ્રનાહમા વિહાર કરનાર અને કરાનનાર મહા ભક્ત ગિરોમણી કવિ શ્રી જયદેવે પોતાનો શૃંગાર રસનો વિનિયોગ કૃષ્ણ રાધાની ભાન્તિમા કર્યો છે. એમનું હૃદય પ્રેમ લક્ષણા ભાન્તિથી ભરપુર હતું એમનું કાવ્ય શ્રી ગીત ગોવિંદને પ્રનધમા, મગીત-ગાનના નિયમ પ્રમાણે રચેનું હોનાથી એકદમ કહરય થઈ જાય તેમ જ અને પ્રિત્ત કરનામા વિશેષ અનુકુળ પડે તેમ છે.

ચદૈત મૈથીય તો જયદેવને શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માનો અવતાર લેખે છે અને ગીત ગોવિંદની વાણીનો સાક્ષાત શ્રીકૃષ્ણચદની છે એમ બેધક્ષ કહે છે ગીત ગોવિંદમા પદે પદે પ્રેમભક્તિ જણાય છે પાકુ પુઠું સચિત્ર ૩ ૧-૮-૦

૧૦ રણુજીતરામનાં નિબંધો.

સ્વ રણુજીતરામ વાનાબાધના ગભીર અને વિચારમય લેખોનો સંગ્રહ અને નિવારણીન નિમજો આ પુસ્તકમા એકત્ર સંગ્રહરૂપે પહેલીજવાર પ્રકટ થયા છે ક્રી ૩. ૧-૮-૦.

૧૧ મહાત્મા રામચન્દ્ર.

એમ અપુર્વ આદર્શ રામકૃષ્ણ-બકત ચરિત્ર-ભક્તિ રસથી ઓત પ્રીત ભરેલું સચિત્ર જીવન ચરિત્ર છે. પાકું પુઠું ગેઝ કાગળ કીમત રૂ. ૧-૮-૦.

અન્યભાષાનાં ગ્રાહકોને અનહદ લાભ.

અમેએ અન્યભાષાની યોજનામાં ગ્રાહકને બીજાં પુસ્તકોપર દગ દગ આપનારુ જણાવ્યું છે તે નીચેના પુસ્તકોપર આપવામાં આવશે નહિ મરણ્યુએ આ નીચેના પુસ્તકોપર તે એકદમ કીમત ઘટાડીને મુખી છે, દરેકનુ ટપાન ખર્ચ અનગ સમજવુ.

સંસાર સ્વપ્ન.

હકકન કોલેજના પ્રખ્યાત પ્રોફેસર બેનના ' The Descent of the Son ' ના પુસ્તકનો સુંદર અનુવાદ છે અત્યા સુધીમાં પ્રોફેસરના જે જે અનુવાદો ગુજરાતી ભાષામાં બહાર પડ્યા છે તે બધા ગુજરાતી આપમને ખુબ પસંદ પડ્યા છે.

આ વર્ના ધ્રાનીન હિન્દુઓના એક હસ્તનિષ્પિત પુસ્તકમાંથી મળેલી દેવ ગાધર્વની મ્થા છે મુળ વચ્ચુરિયતિ હિન્દુ સમ્પ્રતિપર આ લેખાયવી છે તેમની કૃતિમાં માહિત્વની દૃષ્ટિએ જે ગૌરવ રહ્યું છે તેમાં જરા પણ ઉણપ આવના દાધી નથી પ્રોફેસર પોતાની અનુમારિક ભાષા, હૃદયગમ બાવો અને વિવિધ પ્રકારની કલ્પનાથી મુખ કથાને એટલું તો સુંદર સ્વરૂપ આપ્યું છે કે તેની મનોહરતામાં અસાધારણ વધારો થઈ ગયો છે તે અત્રેજી પુસ્તકનું ભાષાતર પણ તેનીજ શૈલી અને મધુર ભાષામાં ગુજરાતીમાં હોવાયું છે આ પુસ્તક જે જે વિદ્વાનો અને પત્રમગેના હાથમાં ગયું છે તેમણે તેના મુક્તકંઠે વખાણ કર્યો છે પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયાની વાત એક કાનેથી બીજે મને જતા જતામાં તો પુસ્તકે ઉચ્ચકાંઠે જવા લાગ્યા છે, તેજ તેની ઉપયોગીતા અને પ્રિયતા બતાવે છે

કોણ કહે છે કે સુર્યોદય થવામાં

ઉપા અને અરુણની અગત્ય નથી !

ઉપા અને અરુણ જેવી સમાન અને દેશના દુઃખની લાગણીથી ભીના હૃદયવાળી વ્યક્તિઓ ઉદ્ભવશે ત્યારે જ ભારતનો ઉદય થશે. એ ઉદયના સૂત્રો, એ ભાવવાહી ચરિત્રો, એ દેશ દાઝનાં ઉડા રહસ્યો, એ સમાજ સેવાની ઉડી ઝીણવટો, એ અસહ્યદશનાં ગૂઢ રહસ્યો બાણવાનું શીખવા અને કર્તવ્યમાં ઉતારવા માગતા હો તો

“ઉપા અને અરુણ આવશે આ સચિત્ર નોવેસ વાંચો સાહિત્ય રસિક પ્રત્યેક ત્યારે સુર્યોદય થશે.” ગુજરાતીએ આ નોવેસ વાંચવીજ જોઈએ કારણ

કે આજકાલ ગુજરાતીમાં જે ઢગલાબંધ નવલકથાઓનો કચરો પેદા થયો છે તે કરતાં આ લુહીજ કોટીની છે. ચાહુ પ્રવર્તિઓ ઉપર ચાલણું ભેર અજમાવી લેખકે વાંચવાને ગમે તેવી નવલકથા રચી કરી છે અને ઘણાં સુંદર તત્ત્વો આવેશમય ઉતાવળી ઈમારતમાં ગોઠવેલાં છે મોડર્ન રીલ્યુ. રંગુન સમાચાર. સાહિત્ય અને હિંદુસ્થાન આદિ ઘણાં પેપરોએ સુકતકંઠે વખાણુ કીધા છે. ત્રીરંગી ચિત્રો, પાકું બાઈન્ડીંગ, રોયલ બાર પેજ પૃષ્ઠ સંખ્યા ૩૫૦.

નંદનવનને આંગણે.

એ જેમ્સ એલનના By Ways of Blessedness (કલ્યાણ માર્ગ) નાં પુસ્તકનું સુંદર ભાષાંતર છે. ભાષા એટલી બધી રસીક અને લાલિત્યમય છે કે એકના એક વાક્યને ફરી ફરીને વાંચતાં પણ તૃપ્તિ થતી નથી. જ્યારે જ્યારે આપણે તેને વાંચીએ છીએ ત્યારે ત્યારે આ સાધુપુરુષ પોતાના વિચારોની પ્રતિમારૂપે દેવના ફીરસ્તારૂપે ખડો થાય છે. ક્રી: ૩. એક, અન્યમાળાના શ્રાહક માટે માત્ર દશ આના.

નૈવેદ્ય.

એટલે કે કવિવર રવિન્દ્રનાથ ટાગોરની નિત્ય પાઠપોથી એમની ભાવનાઓ કેવી ગંભીર, વિશાળ અને ગગનગામીની છે એ નૈવેદ્ય વાંચવાથી જણાઈ આવશે. પ્રાતઃકાળમાં કરવી જોઈતી પ્રાર્થનાઓનો સુંદર સંગ્રહ છે તે પ્રાર્થનાઓ વાંચતાં પરમાત્મામાં તદ્દિત્તન થઈ જવાય છે અને આ નશ્વર દેહનું પણ ભાન ભુક્તી જવાય છે, જેમાં એક સો નિત્ય પાઠોનો સમાવેશ કીધો છે.

દરેક શુભરાત્રીના ઘરમાં જરૂર આ પુસ્તકની પ્રત હોવી જ જોઈએ એવું જાહેર પત્રકારો ખાસ ભાર દેખેને જણાવે છે.

પૂજાની ઢળપર બધાયલી આ અવનવી ચોપડી છે. ક્રી. ૦-૧૨-૦. અન્યમાળાનાં શ્રાહકને નૈવેદ્ય લેનારને

મહાત્મા ગાંધીજીનું પુષ્પાંજલી—લેટ, કે જે પુસ્તક મહાત્મા ગાંધીજીનાં છુટકારાનાં પુન્ય નીમીત્તે પુષ્પાંજલી અર્પણ કરવામાં આવી છે. જલેક વર્સિસ દાખ્યોનો અખુટ ઝરો સીતેર પાનામાં ધોધબંધ વહ્યો બાય છે તેની લીટીએ લીટીએ માતૃભુમિની દીન દશાનું દર્દ સ્વદેશભીમાનનો જુરસો અને ગ્રોધ તરી આવે છે. કાબ્યની અસર હૃદયપર સચોટ કરે છે. ક્રી. ૦-૮-૦.

રાજયોગ.

ભા ૧—૨ (મ'પૂર્ણ) સ્વામી વિવેકાનંદે દૃત ગ્રંથનું
ભાષાંતર--જે યોગ ક્રિયાવડે સ્વામિ વિવેકાનંદે ઇશ્વર-દર્શન
ક્યાં તેજ મર્ષ અનુભવ મિલ્લ ક્રિયાઓ, યોગાભ્યાસનું વિવે-
ચન આદર્શી ઈતી સુધી. પ્રાણુનું અદ્ભુત મામર્ધ્ય, પ્રાણા-
યામ-પ્રાણ કેવી રીતે વશ કરવો તેની પદ્ધતિ, પ્રત્યાહાર,
ધ્યાન, ધારણા અમાધિ આદી યોગાભ્યાસનાં સર્વ પગથિયાં,
યોગસિદ્ધિનાં ચિન્હ, શુષ્પ્ત તેજ પ્રકટ થવું, યોગ્ય પરિશ્રમ
કરવાથી છ મહિનામાં યોગ્ય સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય વગેરે સર્વ
પ્રકટ થયું છે પ્રત્યેક ગૃહસ્થે અવગ્ય વાંચી અભ્યાસ કરવો
લોઠ્ઠાએ કપડાનું પાકું સુદર પુંડું. મુલ્ય રૂ. ૧-૧૪-૦ અન્ય-
માળાના ગ્રાહકને રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ છુટું

શ્રીઓને માટે અતિ સસ્તુ સાહિત્ય.

પત્ની, પુત્રી, ભગિની, પુત્રવધુ અને મિત્રની પત્નીને
અવશ્ય વાંચાવો

સીતા દેવી.

મતી સીતાનું પવિત્ર ચરિત્ર, પ્રત્યેક ઘરમાં પ્રત્યેક નારી-
રત્નના કરડગળમાં આ બોધક શિષ્યણીય અન્ય રહેવો લોઠ્ઠાએ.
સરળ ભાષામાં, નવલકથાની શૈલીમાં લખાયો છે. યુવાન બાલિ-
કાઓને બહુજ ઉપયોગી છે. ૧૪ રંગીન ચિત્રો, એન્ટીક સુદર
કાગળ. સૌનેરી નામ સહિત પાકું પુંડું. પૃષ્ઠ ૩૨૫ મૂલ્ય
૨-૮-૦ અન્યમાળાના ગ્રાહકને સત્તિ દમચર્ચિતનાં સંપૂર્ણ
જીવનચરિત્રવાળું પુસ્તક ભેટ કીમત ૦-૭-૦

‘દરબાર શ્રી ગોપાલદાસ

અથવા ‘તો

ગુજરાતનું નૂર.

સુરતના કલ્યાણજીભાઈ મહેતાની કલમથી લખાયલું અને કાલેલકર કાકાની પ્રસ્તાવના સાથેનું રાયસાંકળી અને ઢસાના દરબાર શ્રી ગોપાલદાસનું સંપૂર્ણ જીવન વૃત્તાંત, તેમના પત્રો, લેખો, ભાષણો અને સરકાર સાથેનો સંપૂર્ણ પત્રવ્યવહાર અને કોર્ટમાં ચાલેલો મુકદ્દમો પણ સામેલ છે

સ્વરાજ્ય સીપાઈઓ અને દેશ સેવકોને

ખાસ સંબંધવા યોગ્ય એક અદભૂત ગ્રંથ છે. સ્વદેશ અને સ્વમાનની વેદીપર પોતાની જાગીર હોમી ગુજરાતના નામને શોભાવ્યું છે. એમનો ત્યાગ વિરલ છે, એ ત્યાગભૂતિનું જીવનવૃત્તાંત તથા એમનાં વીર પત્ની ભક્તિબાનો અવિભક્ત પ્રેમ અને દેશને ખાતર લીધેલી પ્રકીરીનો સંપૂર્ણ અહેવાલ છે તે જરૂર વાંચો. કાઉન માર્ચ ૩૦૦ ૪૫૩ કીમિત માત્ર રૂ. ૧-૦-૦, ગ્રંથમાલાના આહુકને રૂ. ૦-૧૪-૦ પોષ્ટેજ અલગ.

વર્ધમાન એન્ડ સન્સ, પાયધુની, મુંબઈ, ૩.

ગૃહ વૈદ્ય.

કે જેમાં;

આહુ દરદોના પાંચસો-અશઠ અનુભવસિદ્ધ ઈલાજો
ખતાવવામાં આવ્યા છે. આ પુસ્તકની ખીજી આવૃત્તિ ફક્ત
એકજ માસમાં બહાર પડી જે એની લોકપ્રિયતાનો સચોટ
પુરાવો છે. વડોદરા જેવી સ્ટેટોએ પણ એને મંજૂર
કર્યું છે. એનું કદ અને પૂઠું પણ મોહક છે એટલે તરતજ
ખરીદી લેવાનું મન થાય છે, ગરીબોને તેમ સમજી
ધનાદ્યોને પણ એ પુસ્તક આશીર્વાદરૂપ થઈ પડ્યું છે. ફોર્મ
ઘર એ પુસ્તક વિનાનું નહિ હોવું જોઈએ. ખીજી આવૃત્તિ
પણ ઝટપટ બહાર થવા આવી છે. મૂલ્ય ફક્ત આઠ આના.
નિરાશ ન થવું હોય તો વહેલા થાજો.

રૂઢીનો ભોગ.

આ પુસ્તક નાનું છે પરંતુ તેનું તત્વ ગંભીર છે.
આપણા હિંદુ સંસારમાં અત્યાર સુધી કેટલાએ ખરાબ
રૂઢિઓના ભોગ થઈ પડ્યા છે. તે આ જાને વાર્તાઓપરથી
સ્પષ્ટ સમજાશે. લગ્ન જેવી પવિત્ર ક્રિયાને પણ આપણે
તરછોડી છે. આપણું ઘર, આપણો રીવાજ, આપણો દેશ
એ સર્વે ખરાબ રૂઢિઓના બંધન તળે ચગદાયલાં છે. આ
પુસ્તક સમાજ સુધારકોને તો ખાસ મનન કરવા જેવું છે.
મૂલ્ય ત્રણ આના. આ જાને પુસ્તકો માટે આજેજ લખો:—

રમણીકલાલ ગીરધરલાલ મોદી એમ. એ.

વાણીઆચેરી-મુરત.

સોલ એજન્ટ-વર્ધમાન એન્ડ સન્સ.

પાયધુની-સુબર્ષ.

રસદાયક રત્નનિધિ.

ઐટલે

એકસો સચિત્ર, એકધક અને નીલિધર્મથી ભરપૂર વાર્તાઓ; આખાળટકના શ્રવણને સુધારવા આના જેવું બીજું પુસ્તક ભાગ્યેજ હશે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં હજુ સુધી આવી વાર્તાઓ ભાગ્યેજ પ્રસિદ્ધ થઈ હશે. દરેક સમાચાર પત્રના ઉત્તમ અભિપ્રાય મળેલા છે. નાનાં બાળકોને તો તે હાથમાંથી છોડવું ગમતુજ નથી. ચિત્રો પણ મોહક છે. પુસ્તકની પ્રસ્તાવના પણ સાદર શ્રી હિમ્મતલાલ ગણેશજી અંજીરીઆએ લખી છે એટલે પુસ્તક મિત્રે વધારે પડતું લખવું નહિયું છે. પુસ્તકમાંના કેટલાક વિષયો:-કર્મનું ફળ, પ્રભુપર સાચો વિશ્વાસ, ખરો સાથી ધર્મ છે, પારસમણિ, અતિથિ સત્કાર, શ્રાદ્ધ, અહિંસા, અભય દાન, મૂર્ખોની લગાઈ, કાનત, ગુરૂ નાનકે વિગેરે વિગેરે.

બીજી આવૃત્તિ પણ ખ્યાસ થતા આવી છે માટે જલ્દીથી લખો -

રમણીકલાલ ગીરધરલાલ મોદી એમ. એ.

વાણીઆરોરી-સુરત.

સોલ જોજન્ટ-વર્ધમાન એન્ડ સન્સ.

પાયધુની-અંબા.

આયુર્વેદીક નિબંધમાળા.

ભાગ ૩ નો.

કીમ્મત માત્ર રૂપીઓ એક.

આ નિબંધમાળામાં લગભગ એકસોથી વધુ વૈદરાજીના ખાસ
અનુભવેલા ઉપાયોનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે.

આગલા બે ભાગો સ્વર્ગસ્થ વૈદરાજ તીલકચંદના પ્રસિદ્ધ
કરેલા હતા.

અને આ ત્રીજો ભાગ હમોએ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે.

જરૂર હોય તેણે નીચેને ઠેકાણેથી

મંગાવી લેવો.

વૈદ ધીરજીરામ દલપતરામ.

રૂપાળાનો ટેકરો-સુરત.

તાવને માટે અંકસીર

“ દલાલનું એગ્યુમીક્ષયર ”

→ ❁ વાપરો. ❁ ←

ગમે તે જાતના તાવ જેવા કે તાઢીઆ-મેલેરીયા
ઈન્ફ્લુએન્સા-આંતરીઆ, જંગલી વગેરેને
એકદમ ઉતારીને દરદીને આરામ કરે છે.

મળવાનું ઢેકાણું—

દલાલ પ્રધર્સ.

અંગ્રેજી દવાના વેપારી

બરાનપુરી બજાર-સુરત.